

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

EL-‘ANKEBÛT SÛRESİNİN BEDÎ‘ İLMİ AÇISINDAN TAHLİLİ

Hazırlayan
Adem YAĞIYANIK

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Uğur GÜLBİL

TOKAT – Ocak 2022

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi Uğur GÜLBİL danışmanlığında hazırlamış olduğum "**el-Ankebût Sûresinin Bedî İlmi Açısından Tahlili**" adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

20/01/2022

Adem YAĞIYANIK

ÖNSÖZ

Kovulmuş şeytandan, onun şerrinden ve vesveselerinden her şeyi işiten ve bilen Allah’a sığınırım. Rahmân ve rahîm Allah’ın ismiyle. Hamd, âlemlerin rabbi Allah’a mahsustur. Allah’ın elçisi Hz. Muhammed’e (sav), onun ailesine ve ashabına salât ve selâm olsun.

“el-‘Ankebût Sûresinin Belâgat İlmi Açısından Tahlili” ismiyle ilk olarak çalışmaya başlanılan bu tezin hacminin çok geniş olacağı anlaşıldığından belâgat ilminin tamamıyla değilde sadece belâgat ilminin alt ilim dalı olan bedî‘ ilmiyle sınırlı tutulması düşünülmüştür. Bu nedenle tezin isminin “el-‘Ankebût Sûresinin Bedî‘ İlmi Açısından Tahlili” şeklinde değiştirilerek çalışmaya devam edilmesine karar verilmiştir.

Bu tez çalışmasında özelde el-‘Ankebût Sûresinde bulunan bedî‘ sanatları tespit ve tahlil edilerek genelde Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan mana ve lafız güzellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu tezin hazırlanmasında literatür taraması yöntemi uygulanmış ve belâgat eserleri, sözlükler, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, naḥv ve şarf eserleri, tefsir kaynakları gibi çeşitli eserlerden kaynak olarak yararlanılmaya çalışılarak elde edilen sonuçlara tezde ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Bu tez çalışması esnasında desteklerini esirgemeyen Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda görev yapan ve Lisansüstü eğitimim sırasında birikimlerinden yararlandığım değerli hocalarıma ve özellikle de danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Uğur GÜLBİL Beye teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu çalışmanın abstract bölümünün hazırlanması konusunda önerileriyle destek olan değerli akrabam İngilizce Öğretmeni Zehra TONBUL Hanımefendiye de ayrıca teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışma sonucunda ortaya çıkan eserin okuyuculara faydalı olmasını Allah Te‘âlâ’dan dilerim.

ÖZET

EL-‘ANKEBÛT SÛRESİNİN BEDÎ‘ İLMÎ AÇISINDAN TAHLİLİ

Yağıyanık, Adem

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Uğur Gülbil

Ocak 2022, x + 151 sayfa

Qur’ân-ı Kerîm birçok ilmin gelişmesine katkı sağlamıştır ki bu ilimlerden biri de Arap Dili ve Belâğatı’dır. Belâgat ilminin alt ilim dalı olan bedî‘ ilminin gelişmesine de katkı sağlamasına rağmen bazı tefsir kaynakları ile belâgat eserlerinde bedî‘ sanatları hakkında Qur’ân-ı Kerîm’den az sayıda örnekler verilerek bahsedildiği görülmüştür. Qur’ân-ı Kerîm’in bünyesinde daha fazla bedî‘ sanatı barındırdığı varsayımı ile örnek sûre üzerinde “el-‘Ankebût Sûresinin Bedî‘ İlmi Açısından Tahlili” isimli bu tez çalışması hazırlanmıştır.

Bu çalışmayla el-‘Ankebût Sûresinde bulunan bedî‘ sanatları tespit ve tahlil edilerek özelde el-‘Ankebût Sûresinin genelde ise Qur’ân-ı Kerîm’in barındırdığı bedî‘ sanatlarının ve edebî güzelliklerin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Literatür taraması yöntemi kullanılarak yapılan geniş bir araştırma sonrası hazırlanan bu tez çalışması giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tez hakkında kısaca bilgi verildikten sonra birinci bölümde el-‘Ankebût Sûresi ve bedî‘ ilmi hakkında genel bilgi verilmeye çalışılmıştır. İlgili sûrede varlığı tespit edilen bedî‘ sanatları ise ikinci bölümde muhassinât-ı ma‘neviyye ve üçüncü bölümde muhassinât-ı lafziyye başlıkları altında tahlil edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu çalışmanın kapsamı sadece el-‘Ankebût Sûresi ve bu sûrede yer alan bedî‘ sanatları ile sınırlı tutulmuştur.

Bu çalışma neticesinde birinci bölümde manayı güzelleştiren 11 bedî‘ sanatının varlığı 105 yerde ve ikinci bölümde ise lafzı güzelleştiren 8 bedî‘ sanatının varlığı 48 yerde olmak üzere toplamda 19 bedî‘ sanatının varlığı el-‘Ankebût Sûresinin 153 farklı yerinde tespit edilmiştir. el-‘Ankebût Sûresi örneği üzerinden Qur’ân-ı Kerîm hakkında genelleme yapılarak Qur’ân-ı Kerîm’in tamamında çok sayıda bedî sanatının yer aldığı düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, el-‘Ankebût Sûresi, Bedî‘ İlmi, muḥassinât-ı ma‘neviyye, muḥassinât-ı lafziyye.

ABSTRACT

ANALYSIS OF SŪRAH AL-‘ANKEBŪT IN TERMS OF BEDĪ‘ DISCIPLINE

Yağıyanık, Adem

Master’s Thesis, Department of Basic Islamic Sciences

Advisor: Assit.Prof.Dr. Uğur Gülbil

January 2022, x + 151 pages

The Quran has contributed so many sciences, one being Arabic Language and Literature. Although it has a major role in the development of bedī‘ science, a sub-branch of literature, few examples from the Quran has been mentioned in some works of interpretation and literature. Considering that The Quran has more examples of bedī‘ science, this work called “ the Analysis of Sūrah al-‘Ankebūt in Terms of Bedī‘ Discipline” has been carried out referring to the examples from Sūrah al-‘Ankebūt.

With this work, it is intended that bedī‘ art and beauties of literature from the Quran be presented by determining and analizing the examples of bedī‘ art in Sūrah al-‘Ankebūt as well as the Quran in general.

This work throughly searched by scanning related books and articles has three parts other than the introduction part. In the introduction part, a short information about the work is given; then in the first part, a general information about the bedī‘ discipline and Sūrah al-‘Ankebūt is given. Examples of bedī‘ art are analized under the titles of muḥassināt-ı ma‘neviyye in the second part and muḥassināt-ı lafziyye in the third part. Besides, content of this work is only limited to Sūrah al-‘Ankebūt and the examples of bedī‘ art in this sūrah.

By this work, 105 examples of 11 bedī‘ art enhancing the meaning in the first part and 48 examples of 8 bedī‘ art enhancing the pronounciation in the second part are found in Sūrah al-‘Ankebūt which counts up to 153 different examples of 19 bedī‘ art in total .Cosidering the number of bedī‘ art examples in Sūrah al-‘Ankebūt, it is concluded that the Quran has many more examples of this art itself.

Key Words: Arabic Language and Literature, Sūrah al-‘Ankebūt, Bedī‘ Science, muhassināt-ı ma‘neviyye, muhassināt-ı lafziyye.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	x
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: EL-‘ANKEBÛT SÛRESİ VE BEDÎ‘ İLMİ.....	3
1.1. EL-‘ANKEBÛT SÛRESİ	3
1.2. BEDÎ‘ İLMİ.....	7
1.2.1. Muḥassinât-ı ma‘neviyye	9
1.2.2. Muḥassinât-ı lafziyye	10
1.2.3. Bedî‘ ilminin tarihi gelişimi	10
BÖLÜM 2: EL-‘ANKEBÛT SÛRESİNDEKİ MUḤASSİNÂT-I MA‘NEVİYYE SANATLARININ TESPİTİ VE TAHLİLİ	18
2.1. TİBÂḲ.....	18
2.2. MURÂ‘ÂT-I NAZÎR.....	47
2.3. İRŞÂD.....	68
2.4. İSTİDRÂK.....	74
2.5. TENSÎḲU’Ş-ŞİFÂT	76
2.6. EL-LEFFÛ VE’N-NEŞR	84
2.7. CEM’	86
2.8. NEZÂHET	95
2.9. MEZḤEB-İ KELÂMÎ	112
2.10. İSTİṬRÂD.....	114
2.11. İDMÂC	117
BÖLÜM 3: EL-‘ANKEBÛT SÛRESİNDEKİ MUḤASSİNÂT-I LAFZİYYE SANATLARININ TESPİTİ VE TAHLİLİ	120
3.1. CİNÂS	120
3.2. REDDÜ’L-‘ACÜZ ‘ALE’Ş-ŞADR.....	128
3.3. FÂŞILA (SEC’)	131

3.4. MÜVÂZENE	136
3.5. TELMÎH	137
3.6. HÜSN-İ İBTİDÂ'	138
3.7. HÜSN-İ TAḤALLUŞ	140
3.8. HÜSN-İ İNTİHÂ'	141
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	144
KAYNAKLAR	147
ÖZGEÇMİŞ	151

KISALTMALAR

(as)	Aleyhisselâm
(sav)	Sallallâhü Aleyhi ve Sellem
age	Adı geçen eser
b.	İbn, bin
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
Bkz.	Ayrıntılı bilgi için bakınız
bty	Baskı tarihi yok
byy	Baskı yeri yok
C.	Cilt
cev.	Çeviren
DİA	TDV İslam Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
MÜİFV	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik eden
yy	Yayınevi yok

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Harfler	Türkçe	İngilizce	Harfler	Türkçe	İngilizce	Harfler	Türkçe	İngilizce
ء			ز	z	z	ك	k	k
ب	b	b	ژ	j	zh	گ	g	g
پ	p	p	س	s	s	ل	l	l
ت	t	t	ش	ş	sh	م	m	m
ث	s	th	ص	ş	ş	ن	n	n
ج	c	j	ض	ḍ / ž	ḍ	ڭ	ñ	ñ
چ	ç	ç	ط	ṭ	ṭ	و	v	v / w
ح	ḥ	ḥ	ظ	ẓ	ẓ	ه	h	h
خ	ḫ	kh	ع	‘	‘	ي	y	y
د	d	d	غ	ġ	gh	ة	ta	a
ذ	ẓ	dh	ف	f	f			
ر	r	r	ق	q	q			
Sesler ve Uzatmalar								
ال	el-	al- -l-	ؤ	ü/u	u	ي	î / î	î
اَ	e/a	a	اِ	ā		ي	ī	
اِ	i/ı	i	اِ آ	â/ā	ā	و	û/û	û

GİRİŞ

Qur'ân-ı Kerîm'in gelişmesine katkı sağladığı ilimlerden biri de Arap Dili ve Belâgatı'dır. Belâgat ilminin alt ilim dallarından biri olan bedî' ilminin gelişmesine yine aynı şekilde katkı sağlamasına rağmen bazı tefsir kaynakları ile belâgat eserlerinde bedî' sanatları hakkında Qur'ân-ı Kerîm'den az sayıda örnekler verilerek bahsedildiği görülmüştür. Qur'ân-ı Kerîm'in bünyesinde daha fazla bedî' sanatı barındırdığı varsayımı ile örnek sûre üzerinde "el-'Ankebût Sûresinin Bedî' İlmi Açısından Tahlili" isimli bu tez çalışmasının hazırlanmasına karar verilmiştir.

Çalışmanın amacı:

Bu çalışmayla el-'Ankebût Sûresinde bulunan bedî' sanatları tespit ve tahlil edilerek özelde el-'Ankebût Sûresinin genelde ise Qur'ân-ı Kerîm'in barındırdığı bedî' sanatlarının ve edebî güzelliklerin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalışmanın önemi:

el-'Ankebût Sûresi örneği üzerinden Qur'ân-ı Kerîm'deki bedî' ilminin varlığını tespit ve tahlil etmek amacıyla yapılacak olan bu çalışma Qur'ân-ı Kerîm'in insanları doğru yola ulaştıracak rabbânî bir rehber olduğu gerçeğiyle birlikte onun, mesajlarını insanlara güzel bir edebî üslupla aktardığı gerçeğinin de ortaya konulması açısından önem arz etmektedir.

Çalışmanın yöntemi:

Literatür taraması yöntemi kullanılarak yapılan geniş bir araştırma sonrası hazırlanma aşamasına geçilmiş olan bu tez çalışması giriş ve üç bölümden oluşacaktır. Bölümlendirmeler bedî' ilmi kaynaklarından yararlanılarak üç ayrı bölüm şeklinde yapılacak ve ilgili sûrede varlığı tespit edilen bedî' sanatları ilgili bölüm içerisindeki alt başlıklarda gruplandırılarak tahlil edilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın planı:

Bu çalışmanın birinci bölümünde el-'Ankebût Sûresi hakkında okuyucunun genel bilgi sahibi olması amacıyla öncelikle sûrenin tamamının Arapça metni ve meali verilerek sûre kısaca tanıtılacak ve ardından belâgat ilminin alt konularından birisi olan bedî' ilmi hakkında genel bilgi verilecektir. Daha sonra ikinci bölümde muhassinât-ı ma'neviyye sanatları ve üçüncü bölümde ise muhassinât-ı lafziyye sanatları olmak üzere el-'Ankebût Sûresinin 'âyetlerinde bulunan bedî' sanatları tespit edilmeye çalışılacaktır. Önce el-

‘Ankebût Sûresinde varlığı tespit edilen ilgili bedî‘ ilmi sanatı hakkında kısa bilgi verildikten sonra bu sanatın bulunduğu el-‘Ankebût Sûresinin ilgili ‘âyetleri bu sanat açısından tahlil edilmeye çalışılacaktır. Bu yapılırken söz konusu sanatları oluşturan lafızlar şarf ve nahv yönünden de tahlil edilecektir. İlgili ‘âyetler bedî‘ sanatları açısından tahlil edildikten sonra ilgili bedî sanatının eğer manayla ilgisi varsa bu ‘âyetin mesajı da tefsir kaynaklarından yararlanılarak açıklanmaya çalışılacaktır. Yine bu çalışma sadece bedî‘ ilmi ve el-‘Ankebût Sûresiyle sınırlı olduğu için Kur’ân-ı Kerîm’in diğer sûreleri ve ‘âyetin açıklanması için zorunlu olması dışında belâgat ilminin diğer alt dalları olan beyân ve me‘ânî ilimleri bu çalışmanın kapsamı dışında tutulacaktır. Bu tez çalışması sırasında Arapça olarak kaleme alınmış belâgat ilmi eserleri ile Türkçe olarak kaleme alınmış belâgat ilmi eserleri, Arapça sözlükler, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi ile Arapça nahv ve şarf ilimlerine ait eserlerden yararlanılmaya çalışılacaktır. Ayrıca yine bu çalışmada Kur’ân-ı Kerîm’in ‘âyetlerinin açıklanması için Arapça olarak kaleme alınmış çeşitli tefsir kaynakları ile T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan Kur’ân-ı Kerîm ve Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir gibi çeşitli eserlerden kaynak olarak yararlanılmaya çalışılacaktır.

Konu ile ilgili daha önce yapılan çalışmalar:

Yapılan literatür taraması sonucunda el-‘Ankebût Sûresi üzerinde bedî‘ ilmiyle ilgili daha önce yapılmış herhangi bir akademik çalışmaya rastlanılmamıştır.

BÖLÜM 1: EL-‘ANKEBÛT SÛRESİ VE BEDÎ‘ İLMİ

1.1. EL-‘ANKEBÛT SÛRESİ

آلَمْ أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ﴿٢﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ ﴿٣﴾ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ أَنْ يَسْبِقُونَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٤﴾ مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنْ أَجَلَ اللَّهُ لَكَ رَبُّهُهُ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٥﴾ وَمَنْ جَاهَدَ فَلَنَا يَجَاهِدَ لِنَفْسِهِ إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُنَّ أَحْسَنَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٧﴾ وَوَضِعْنَا الْإِنْسَانَ بِالْأُولَادِيهُ حَسَنًا وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّالِحِينَ ﴿٩﴾ وَمَنْ النَّاسُ مِنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ فَإِذَا أُوذِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَةً لِلنَّاسِ كَذَّابِ اللَّهِ وَلَئِنْ جَاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ أَوْلَىٰ لَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾ وَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ ﴿١١﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ وَمَا هُمْ بِخَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٢﴾ وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَنْتَ لَا تَعْلَمُ وَلَيَسْئَلَنَّ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٣﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٤﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿١٥﴾ وَإِبْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٦﴾ إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَاتَّقُوا اللَّهَ عِنْدَ اللَّهِ الرَّزْقُ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَإِنْ تَكْذِبُوا فَقَدْ كَذَّبْتُمْ أَمْرًا مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٨﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١٩﴾ فَلَنْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنْشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ مِنْ بَشَرٍ وَمَنْ يَشَاءُ وَالْيَهُ تَقَابُلُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٌ ﴿٢٢﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَلِقَائِهِ أُولَٰئِكَ يَكُونُ مِنْ رَحْمَتِي وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٣﴾ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ فَأَنْجَاهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٤﴾ وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ يَبْغِضُ بَعْضُكُم بَعْضًا وَمَأْوَيْكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٢٥﴾ فَمَنْ لَهُ لُوطٌ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٦﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَاتَّخَذْنَا أُخْرَهُ فِي الدُّنْيَا وَآلَهُ فِي الْآخِرَةِ لِمَنِ الصَّالِحِينَ ﴿٢٧﴾ وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنَّكُمْ لَأَنْتُمُ الْفَاحِشَةُ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾ أَنْتُمْ لَأَتَّوُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِي نَادِيَكُمُ الْمُنْكَرَ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا اقْتُلُوا بِعَذَابِ اللَّهِ إِنَّ كُنْتُمْ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ رَبِّ انصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ ﴿٣٠﴾ وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَىٰ قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُوا أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ لَئِنْ أَهْلُهَا كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنَنْجِيَنَّهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَكَ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَلَمَّا أَنْ جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ إِنَّا مُنْجِيُونَ وَأَهْلَكَ إِلَّا امْرَأَتَكَ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٣٣﴾ إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَىٰ أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْرًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٣٤﴾ وَلَقَدْ عَرَكْنَا مِنْ آيَةِ رَبِّنَا لِقَوْمٍ يُعْقِلُونَ ﴿٣٥﴾ وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَارْجُوا الْيَوْمَ الْآخِرَ وَلَا تَتَّبِعُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٣٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَانِبِينَ ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودًا وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ مَسَاسِكِهِمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ ﴿٣٨﴾ وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ ﴿٣٩﴾ فَكَلَّمْنَا هَارُونَ وَنَادَيْنَاهُ فَمِنْهُمْ مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَنْ أَغْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٠﴾ مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ إِتَّخَذَتْ بِنْتًا وَإِنْ أَوْهَنَ الْبُيُوتُ لَبِثَ الْعَنْكَبُوتُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٤٢﴾ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ لَضَرِبَ لَهَا لِمَنِ الصَّلَاةُ إِلَّا الْعَالَمُونَ ﴿٤٣﴾ خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِمَنِ الْإِيمَانُ ﴿٤٤﴾ أَتُلُو مَا أَوْحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تُنْهِي عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَا تَجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالْبَاطِلِ هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَالْهَذَا وَآلِهَتُنَا وَآلِهَتُهُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٤٦﴾ وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ فَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمِنْ هَؤُلَاءِ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الْكَافِرُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخْطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذَا لَا زَيْتَابُ الْمُبِطِلُونَ ﴿٤٨﴾ بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الظَّالِمُونَ ﴿٤٩﴾ وَقَالُوا لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٥٠﴾ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾ قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ بَيِّنًا وَبَيِّنًا شَهِيدًا يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٥٢﴾ وَبَسْطَ جُلُودَنَا بِالْعَذَابِ وَلَوْلَا أَجَلٌ مُسَمًّى لَجَاءَهُمُ الْعَذَابُ وَلَيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْةٌ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٣﴾ يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٥٤﴾ يَوْمَ يُغَشِّمُهُمُ الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ يَقُولُ دُفُّوا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٥﴾ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ فَإِنِّي فَاعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا يُجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِغَمٍّ خَيْرٌ الْعَالَمِينَ ﴿٥٨﴾ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٥٩﴾ وَكَأَيِّنْ مِنْ ذَاتَةٍ لَا حِمْلَ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِنَّكُمْ لَعَالَمُونَ ﴿٦٠﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَلَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾ اللَّهُ يُسْطِرُّ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ إِنَّ اللَّهَ يَكُلُّ شَيْءًا عَالِمٌ ﴿٦٢﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْبَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْخَفْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُ مَا لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٣﴾ وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾ فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلِكِ دَعَاوُ اللَّهِ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّيْهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ ﴿٦٥﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ وَلِيَسْتَمْتِعُوا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا مِمَّا آمَنُوا وَتَخْتَلَفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ أَفَبَالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِعِصْيَةِ اللَّهِ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾ وَالَّذِينَ جَاهَدُوا وَبِغَضَةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ ﴿٦٩﴾ إِنَّمَا لَتَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٦٩﴾

“Elif-Lâm-Mîm. (1) İnsanlar, denenip sinavdan

geçirilmeden, sadece "İman ettik" demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar? (2) Andolsun ki biz, onlardan öncekileri de sinamiştık. Allah, elbette doğru olanları ortaya çıkaracaktır; kezâ O, yalancılara da mutlaka ortaya çıkaracaktır. (3) Yoksa kötülük yapan o kişiler bizden kaçıp kurtulabileceklerini mi sandılar? Ne kadar yanlış düşünüyorlar! (4) Kim Allah'a kavuşmayı arzu ederse bilsin ki Allah'ın belirlediği sürenin sonu mutlaka gelecektir. O, her şeyi bilir, her şeyi işitir. (5) Her kim elinden gelen çabayı gösterirse yalnız kendi iyiliği için çabalamış olur; çünkü Allah'ın, hiç kimsenin hiçbir şeyine ihtiyacı yoktur. (6) Biz, imân edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanların (önceki) kötülüklerini mutlaka sileriz ve onları yaptıklarının daha güzeliyle ödüllendiririz. (7) Biz insana anne bâbasına iyi davranmasını emrettik. Ama onlar, hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa onların sözüne uyma! Sonunda dönüşünüz yalnız bana olacaktır. İşte o zaman, vaktiyle yapmış olduğunuz her şeyi önünüze koyacağım. (8) İman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanlara gelince, onları (katımızda) mutlaka iyiler arasına alacağız. (9) İnsanlar arasında öyleleri de vardır ki, "Allah'a inanıyoruz" derler; ama Allah uğrunda bir sıkıntıyla karşılaşınca insanlardan gördükleri eziyeti Allah'tan gelen bir ceza gibi düşünürler. Ama rabbinden bir yardım gelecek olsa o zaman da mutlaka (gerçek müminlere), "Aslında biz hep sizinle olduk" derler. Peki ama herkesin kalbindekileri en iyi bilen Allah değil midir? (10) Muhakkak ki Allah, gerçekten imân edenleri de bilir, inanmış gibi görünenleri de bilir. (11) İnkârcılar müminlere, "Gelin bizim yolumuza uyun, günahınızı biz yüklenelim" derler. Oysa onların hiçbir günahını gerçekten yüklenecek değillerdir; hakikatte onlar katıksız yalancılardır. (12) Onlar mutlaka kendi günah yükleriyle birlikte başka yükler de yüklenecekler; düzüp koştukları iddialardan dolayı kıyamet gününde kaçınılmaz olarak sorguya çekileceklerdir. (13) Vaktiyle biz Nûh'u kendi kavmine resul olarak göndermiştik. Nûh, bin yıldan elli yıl daha az bir süreyle onların arasında kaldı. Sonunda zulümlerini sürdürürlerken onları tûfan yakaladı. (14) Fakat biz Nûh'u ve gemidekileri kurtardık ve bunu bütün insanlık için bir ibret yaptık. (15) İbrâhim'i de (resul olarak gönderdik). Kavmine şöyle demişti: "Allah'a kulluk edin ve O'na itaatsizlikten sakının. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır." (16) "Siz Allah'ı bırakıp birtakım putlara tapıyor, asılsız inançlar uyduruyorsunuz. Kuşkusuz Allah'ı bırakıp da taptığınız bu şeyler size rızık vermekten âcizdirler. O zaman rızıkınızı Allah'ın katında arayın, O'na kul olun, O'na şükredin; sonunda O'na döneceksiniz." (17) "Eğer (gerçeği) yalanlamaya kalkışırsanız, bilesiniz ki sizden önceki nice topluluklar da böyle yalanlamalarda bulundular. Elçinin görevi açık bir tebliğden ibarettir." (18) Peki onlar, Allah'ın yaratmayı nasıl başlattığını, sonra onu ardarda sürdürdüğünü görmezler mi? Kuşkusuz bu, Allah için kolaydır. (19) (Resulüm!) De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın ve Allah'ın ilk yaratılışı nasıl başlatıp devam ettirdiğini görün. Allah, daha sonra ikinci hayatı da işte böyle gerçekleştirecektir; Allah her şeye kâdirdir." (20) "O, dilediğine azap eder, dilediğini esirger. Hepiniz dönüp dolaşıp O'na varacaksınız." (21) "Ne yeryüzünde ne de gökte Allah'ı çaresiz bırakabilirsiniz. Allah'ın dışında bir himayeciniz ve yardımcınız da yoktur." (22) Allah'ın âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenler, işte bunların rahmetimden ümitleri olamaz ve bunlar için acı bir azap vardır. (23) Kavminin (İbrâhim'e) cevabı, "Onu öldürün ya da yakın!" demekten ibaret oldu. Ama Allah onu ateşten kurtardı. İşte bunda inanan bir topluluk için ibretler vardır. (24) İbrâhim onlara şöyle demişti: "Sizler, sırf dünya hayatında aranızdaki sevgi (ve çıkar) ilişkisini sürdürmek için Allah'ı bırakıp kendinize birtakım putlar edindiniz. Sonra kıyamet gününde birbirinizi tanımayacak, birbirinize lânetler yağdıracaksınız. Varacağınız yer cehennemdir; hiçbir yardımcınız da olmayacaktır." (25) Bunun üzerine Lût ona imân etti. (İbrâhim) "Artık ben rabbime göç edeceğim. Şüphesiz O güçlüdür, hikmet sahibidir" dedi. (26) Ona İshak ve Ya'kûb'u bağışladık, soyundan gelenlere peygamberlik ve kitap verdik. Ona bu dünyada mükâfatını verdik; o, âhirette de iyiler arasında yer alacaktır. (27) Lût'a gelince o, kavmine demişti ki: "Siz, kesinlikle daha önce hiçbir millettten hiç kimsenin yapmadığı bir hayâsızlığı yapıyorsunuz." (28) "Siz hâlâ erkeklere yaklaşacak, meşrû yolu kapatacak, toplantılarınızda ahlâk dışı işler yapacak mısınız?" Kavminin tek cevabı şu oldu: "Hadi, doğru söyleyenlerden isen başımıza Allah'ın azabını getir de görelim!" (29) Lût, "Şu ahlâkı bozan topluluğa karşı bana yardım et rabbim!" diye dua etti. (30) Elçilerimiz İbrâhim'e müjdeyi getirdiklerinde, "Biz şu memleketin halkını yok edeceğiz; çünkü oranın halkı zulme sapmışlardır" dediler. (31) İbrâhim, "Ama orada Lût da yaşıyor!" dedi. "Biz orada kimlerin bulunduğunu çok iyi biliyoruz; onu ve karısı dışındaki bütün ailesini elbette kurtaracağız, karısı geride kalanlar arasında yer alacak" dediler. (32) Elçilerimiz kendisine geldiğinde Lût, onlardan dolayı

huzursuz oldu ve ne yapacağını şaşırdı. Ama onlar "korkma, tasalanma!" dediler; "Biz seni ve karın dışında bütün aileni kurtaracağız; karın ise geride kalanlar arasında yer alacak." (33) "Biz, yoldan çıkmalarının cezası olarak bu memleket halkının üzerine gökten alçaltıcı bir belâ indireceğiz!" (34) İşte o memleketten geriye, aklını kullananların yararlanabileceği açık bir ibret vesikası bıraktık. (35) Medyenliler'e de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik. "Ey kavmim" dedi, "Allah'a kul olun, âhiret gününü ümitle bekleyin; yeryüzünde bozgunculuk yapıp karışıklık çıkarmayın!" (36) Ama onu yalancılıkla suçladılar. Bunun üzerine kendilerini o dehşetli sarsıntı yakaladı da yurtlarında yere serildiler! (37) Âd ve Semûd kavimleri de öyle. Onların durumlarını meskenlerinin kalıntıları size apaçık gösteriyor. Şeytan onlara, (kötü) işlerini güzel gösterip kendilerini doğru yoldan saptırmıştı; oysa gerçeği görme yeteneğine de sahiplerdi. (38) Kârûn, Firavun ve Hâmân'ın âkıbeti de aynı oldu. Gerçekte Mûsâ onlara açık seçik deliller getirmişti; ama onlar yeryüzünde ululuk tasladılar. Oysa kaçıp kurtulmaya güçleri de yoktu. (39) Her birini günahından dolayı cezalandırdık; kiminin üzerine taşları savuran fırtınalar gönderdik, kimini o korkunç ses yakaladı, kimini yerin dibine gömdük, kimini sulara boğduk. Allah'ın muradı onlara kötülük etmek değildi, fakat onlar kendi kendilerine kötülük ediyorlardı. (40) Allah'tan başka varlıkların korumasına sığınanların durumu, örümceğin durumuna benzer: Örümcek, (ağını) kendine bir yuva yapar, ama yuvaların en çürüğü de örümceğin yuvasıdır. Keşke bilselerdi! (41) Allah, onların kendisini bırakıp da ne türlü şeylere yalvarıp yakardıklarını şüphesiz bilmektedir. O, azîzdır, hakîmdir. (42) İşte biz, insanlara bu misalleri anlatıyoruz ama bunların hikmetini gerçek bilgi sahibi olanlardan başkası kavrayamamaktadır. (43) Allah gökleri ve yeri hikmet ve fayda esasına göre yarattı. Şüphesiz, inananlar için bunda ibret vardır. (44) Kitaptan sana vahyedilenleri oku, namazı özenle kıl. Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder. Allah'ı anmak her şeyden önemlidir. Allah yaptıklarınızı bilir. (45) İçlerinden haksızlığa sapanlar dışında Ehl-i kitap'la mücadelenizi sadece en güzel yolla sürdürün ve deyin ki: "Bize indirilene de size indirilene de inandık. Bizim tanrımız da sizin tanrınız da birdir. Biz O'na teslim olmuşuzdur." (46) İşte biz kitabı sana böyle indiriyoruz. Kendilerine kitap verdiklerimiz ona imân ederler, şunlardan da (müşrikler) ona inananlar var. 'âyetlerimizi kâfirlerden başkası inkâr etmez. (47) Sen bundan önce ne bir kitap okuyabiliyor ne de onu kendi elinle yazabiliyordun; öyle olsaydı gerçeği çürütmeye çalışanlar kuşkuya düşerlerdi. (48) Hayır! O (Kur'an), bilgiye mazhar kılınmış olanların sıkıntıya düşmeden anlayabilecekleri apaçık 'âyetlerdir. 'âyetlerimizi zalimlerden başkası inkâr etmez. (49) Onlar hâlâ, "Rabbinden ona bazı mucizeler indirilmeli değil miydi?" diyorlar. De ki: "Mucizeler yalnız Allah'ın katındadır; ben sadece bir uyarıcıyım." (50) Kendilerine okunan bu kitabı sana göndermiş olmamız onlara yetmiyor mu? Elbette inanan bir topluluk için onda rahmet ve ibret vardır. (51) De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. O, göklerde ve yerde ne varsa bilmektedir." Bâtıla inanan ve Allah'ı inkâr edenlere gelince, işte hüsrana uğrayacak olanlar onlardır. (52) Onlar senden, azabı çabuklaştırmanı istiyorlar. Eğer önceden belirlenmiş bir vade olmasaydı elbette azap tepelerine inmişti. Ama onlar farkında olmadan o ansızın kendilerine gelecektir. (53) (Evet!) Onlar senden azabı çabuklaştırmanı istiyorlar. Kuşkuları olmasın, cehennem inkârcıları kuşatmış durumda! (54) O gün azap onları tepeden tırnağa saracak ve Allah, "Yaptıklarınızın cezasını tadın!" buyuracaktır. (55) Ey inanan kullarım! Benim arzım geniştir; o halde yalnız bana kul olmakta sebat edin. (56) Her canlı ölümü tadacak ve sonunda dönüp huzurumuza geleceksiniz. (57) İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanları -hiç şüphenez olmasın- içinde ebedî kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetteki köşklere yerleştireceğiz; sıkıntılara katlanan, yalnız Allah'a dayanıp güvenerek işlerini gerektiği gibi yapanlara ne güzel karşılık! (58-59) Nice canlı var ki rızkını sırtında taşıyor; onları da sizi de besleyip barındıran Allah'tır. O her şeyi işitir, her şeyi bilir. (60) Şayet o inkârcılara, "Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı yasalarına boyun eğdiren kimdir?" diye soracak olsan, hiç tereddütsüz "Allah'tır" derler. O halde haktan nasıl yüz çevirirler? (61) Kullarından rızkı dilediğine bol bol, dilediğine de ölçülü veren Allah'tır. Allah her şeyi hakkıyla bilir. (62) Yine onlara, "Göklerden su indirip de onunla ölü toprağa hayat veren kimdir?" diye sorsan, hiç tereddütsüz "Allah'tır" derler. De ki: "Hamd Allah'a mahsustur; ama onların çoğu akıllarını kullanmazlar." (63) (Oysa onların tek gerçek kabul ettikleri) bu dünya hayatı hakikatte sadece bir oyun ve eğlenceden ibarettir; âhiret yurduna gelince işte asıl hayat odur; keşke bunu bilselerdi! (64) Onlar bir gemiye bindikleri zaman (fırtına korkusuyla), kendisine içten bir inanç ve bağlılıkla Allah'a yakarırılar; fakat onları sağ salim karaya çıkardığında bakarsın ki yine Allah'a ortak koşuyorlar. (65) Kendilerine

bahşettiğimiz şeylere karşı nankörlük etsinler, zevku safa sürsünler! Ama yakında anlayacaklar! (66) Görmezler mi ki, çevrelerindeki insanlar durmadan yerinden koparılıp götürülürken biz (Mekke'yi) güvenli, dokunulmaz belde yapmışızdır! Hâlâ asılsız şeylere inanıp Allah'ın nimetine karşı nankörlük mü edecekler? (67) Allah hakkında yalan yanlış şeyler uyduran yahut kendisine hakikat geldiğinde onu yalan sayandan daha zalimi kimdir? İnkârcıların sürekli kalacağı yer cehennemin içinde değil midir? (68) Bizim uğrumuzda elinden gelen çabayı sarfedenlere gelince, onları bize ulaşan yollara mutlaka yöneltiriz. Kuşkusuz Allah iyilik yapanların yanındadır. (69)”¹

el-‘Ankebût Sûresi, mushafta yirmi dokuzuncu ve iniş sırasına göre ise seksen beşinci sûredir ve 69 ‘âyetten oluşmaktadır. Çoğunluğun görüşüne göre bu sûre Mekke’de nâzil olmuştur. Ancak bazılarına göre bu sûrenin tamamının Medine’de indirildiği söylenirken diğer bir rivayete göre de ilk on veya on bir ‘âyetin Medine’de ve diğer ‘âyetlerin ise Mekke’de indirildiği söylenmiştir. Başka bir görüşe göre de bu sûrenin ilk dokuz ‘âyetinin Mekke’de ve diğer ‘âyetlerin ise Medine’de indirildiği söylenmiştir.

Bu sûre adını, Allah’tan başkasını dost edinenlerin durumu, kendine yuva yapan örümceğin durumuna benzetilen kırk birinci ‘âyetten geçen örümcek manasına gelen ankebût kelimesinden alır ve Hz. Muhammed (sav) zamanından beri bu isimle anılmıştır.

Bu sûrede, Allah’ın birliği, kudreti, peygamberlerin tebliğ sırasında karşılaştıkları zorluklar, iman, imtihan, öldükten sonra yeniden diriliş ve âhiret hesabı gibi inanç ve inancın test edildiği imtihan konularından bahsedilir. Sûrede insanların doğru bir inanca sahip olmaları ve bu inancın gerektirdiği şekilde yaşamaları gerektiğine işaret edilir. Sûre, insanların başı boş yaratılmadığını, onu yaratan Allah Te‘âlâ’ya karşı sorumluluklarının olduğunu, insanların dünya hayatında bir imtihana tabi tutulduğunu bildiren ‘âyetlerle başlar ve Allah Te‘âlâ’nın gerçekten imân edenlerle münâfıkları mutlaka kendilerinin bile inkâr edemeyeceği şekilde ortaya çıkararak birbirinden ayıracağını bildirir. Devamında ise Hz. Nûh (as), Hz. İbrâhim (as), Hz. Lût (as), Hz. Şuayb (as) Hz. Mûsâ (as) ve bu peygamberlerin kavimleri ile Âd ve Semûd kavimlerinin kıssaları insanlara ibret olması açısından özetlenmiştir. Yine bu sûrede namaz ibadetine ve onu hakkıyla ikame edenin ahlâkına yapacağı olumlu tesire dikkat çekilmiştir. Ayrıca bu sûrede Mekkeli müşriklerinin Hz. Muhammed’in (sav) peygamberliği ve Kur’ân-ı Kerîm’in Allah Te‘âlâ’nın sözü olması hakkındaki şüpheleri ile itirazları cevaplandırılır ve onların imân konusunda içine düştükleri çelişkiler belirtilir. Bu sûre Allah yolunda cihad ederek onun

¹ T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur’ân-ı Kerîm ve Kur’ân Yolu Meali*, 2019, <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf> (Erişim: 04.07.2020 Saat: 15:00), el-‘Ankebût 29/1-69.

emrettiği şekilde yaşamak için çabalayan gerçek mü'minlere Allah'ın yardımını müjdeleyen altmış dokuzuncu 'âyetle sona erer.²

Allah Te'âlâ'nın sözü olan Kur'an-ı Kerîm, ilk nâzil olmaya başladığı andan itibaren edebî güzelliğiyle bütün dinleyenleri hayretler içerisinde bırakan, dilin ve belâğatın en mükemmel şekilde kullanıldığı bir ilahî kitap olmuştur. Kur'an-ı Kerîm'in nâzil olduğu dönemde Araplar dil ve edebiyat konusunda ileri bir seviyeye ulaşmış olmalarına rağmen Kur'an-ı Kerîm'in edebî üslubu karşısında aciz kalmışlardır. Kur'an-ı Kerîm, insanı yaratan ve ona bilmediğini öğreten, dolayısıyla dili ve belâğatı da insana öğreten Allah Te'âlâ'nın sözlerinden oluşan ilahî bir kitaptır. Bu sebeple Allah Te'âlâ'nın sözü olan Kur'an-ı Kerîm'in dil ve belâğat açısından en üstün eser olması gayet doğaldır.

1.2. BEDÎ' İLMÎ

Allah'ın kitabı Kur'an-ı Kerîm, nâzil olduğu ilk andan itibaren, başta onun ilk muhâtabı ve tebliğcisi olan Hz. Muhammed (sav) olmak üzere ashâb-ı kiram, tâbi'în, tebe-i tâbi'în, selef-i sâlihîn ve günümüze kadar gelen bütün İslâm âlimleri, onu anlamak için büyük bir gayret sarf etmişlerdir. Bu gayretler sonucunda ise birçok ilmî metot gelişmiş ve olgunlaşmıştır. Bu ilimlerden birisi de belâğat ilmi ve onun alt ilim dalı olan bedî' ilmidir.

Arapça'da ب-د-ع kökünden فَعِيلٌ vezniyle türeyen بَدِيعٌ (bedî') kelimesi, "eşi ve dengi görülmemiş şekilde yaratan veya icat eden" anlamına geldiği gibi aynı zamanda "icat edilen benzersiz ve yeni şey" anlamına da gelir.³ Kur'an-ı Kerîm'deki "بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ" "O, göklerin ve yerin eşsiz-örneksiz yaratıcısıdır."⁴ ifadesinde yer alan بَدِيعٌ kelimesi "eşsiz yaratıcı" anlamıyla Allah Te'âlâ'nın bir sıfatı olarak zikredilmektedir.⁵ Yine Kur'an-ı Kerîm'deki "قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِّنَ الرُّسُلِ" "Ben peygamberler arasında benzeri gelip geçmemiş biri değilim."⁶ ifadesinde yer alan بِدْعًا kelimesi de yine aynı köke ait maşdar olup "ilk olan

² Muhammed 'Alî eş-Şâbûnî, *Şafvetü't-Tefâsîr*, 4. Baskı, C. 2, Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrut 1981, 450-451; Hayreddin Karaman ve Diğerleri, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4. Baskı, C. 4, DİB Yayınları, Ankara 2012, 250-251.

³ Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ Ebu'l-Huseyn, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, C. 1, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1979, 209; 'Abdulğani Ebu'l-'Azm, *Mu'cemu'l-Ğani*, el-Mektebetü's-Şâmîle Râbi'u'l-Kitâb, www.shamela.org, (PDF Erişim: 11.08.2020 saat:15:30), 1159.

⁴ el-Bakara 2/117; el-En'âm 6/101.

⁵ Muhammed Hasan Hasan Cebel, *el-Mu'cemu'l-İştikâkî el-Mu'eşşil li el-Fâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 1. Baskı, C. 1, Mektebetü'l-'Âdâb, Kahire 2010, 89-90.

⁶ el-Ahkâf 46/9.

şey” manasında zikredilmiştir.⁷ Yukarıdaki ‘âyetlerden de anlaşılacağı üzere, “bir şeyi benzersiz olarak yaratan” anlamına gelen البدیع kelimesi Allah Te‘âlâ’nın bir sıfatıdır ve yine bedî‘ kelimesi, “bir şeyi ilk ve yeni olarak icat eden” anlamına gelmekle birlikte “ilk ve yeni olarak yaratılan veya icat edilen şey” anlamına da gelmektedir.⁸

Belâgat ilminin alt ilim dallarından biri olan bedî‘nin terim anlamı ise: muḳteżây-ı ḥâl⁹ yani konunun, muḥâtabın durumuna ve ortama uygun olarak söylenmiş sözlere hem lafız hem de mana bakımından güzellik ve ahenk kazandıran usûl ve kâideleri inceleyen ilim dalıdır.¹⁰

Nahiv ve belâgat âlimleri, muḳteżây-ı ḥâl uygun yani konuya, muḥâtabın durumuna ve ortama uygun olarak söylenen bir sözün en güzel söz olduğunu söylemişlerdir.¹¹ Dolayısıyla bedî‘ ilmi, güzel söz söyleme usûl ve kaidelerini araştırıp sistemli bir şekilde sınıflandırarak sözün muḳteżây-ı ḥâl uygun olmasını sağlayan bu kural ve kaideleri ortaya koymaya çalışmaktadır.

Herhangi bir sözün bedî‘ ilmi sanatlarıyla güzelleşmesi, aynı sözün belâgat ilminin diğer alt ilim dalları olan me‘ânî ve beyân ilimlerinin usûl ve kaidelerine de uygun olmasıyla mümkündür.¹² Çünkü bedî‘ ilmi, belâgat ilmi içerisinde diğer belâgat ilimlerinden sonra üçüncü sırada yer alan tamamlayıcı ve sözü güzelleştirici unsur olarak kabul edilmiştir.¹³ Bir diğer deyişle me‘ânî ve beyân bir sözün aslındaki, özündeki yani manasındaki güzelliği yansıtırken bedî‘ ise dış görünüşündeki güzelliği yansıtır.

⁷ Ebu’l-‘Azîm, *age*, 1158; Ali Bulut, *Belâgat*, 9. Baskı, MÜİFV Yayınları, İstanbul 2019, 287.

⁸ ‘Ahmed Maṭlûb, *Mu‘cemu’l-Muşṭalaḥâtî’l-Belâgiyye ve Taṭavvuruhâ*, 1. Baskı, C. 1, ed-Dâru’l-‘Arabiyye li’l-Mevsûât, Beyrut 2006, 378-379.

⁹ **Muḳteżây-ı ḥâl**: Konunun, muḥatabın ve ortama uygun olma durumuna muḳteżây-ı ḥâl denir. Bkz. Maṭlûb, *age*, III, 296.

¹⁰ Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Bedî” *DİA*, C. 5, TDV Yayınları, İstanbul 1992, 320; Bulut, *Belâgat*, 287; Mustafa Aydın, *Bedî’ İlmi ve Sanatları*, 1. Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul 2018, 11-14; Y. Fatih Akbaş, *Arapça Belâgat*, Cantaş Yayınları, İstanbul 2017, 162.

¹¹ Maṭlûb, *age*, III, 297.

¹² Muṣṭafâ es-Seyyid Cebr, *Dirâsât fî ‘İlmi’l-Bedî’*, 4. Baskı, yy, byy, 2007, 5.

¹³ Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf el-Kirmânî, *Taḥkîku’l-Fevâ’idi’l-Ğıyâsiyye*, thk. ‘Alî b. Deḥîlillâh b. ‘Aciyyân el-‘Avfî, 1. Baskı, Mektebetü’l-‘Ulûmi ve’l-Ḥikem, Medine 2015, 792.

Belâgat kitaplarında bedî‘ ilmi, genellikle kendi içerisinde muḥassinât-ı ma‘neviyye ve muḥassinât-ı lafziyye şeklinde iki ayrı kısma ayrılarak incelenmiştir.¹⁴ Bazı belâgat âlimleri ise bu sanatları farklı isimler altında incelemiştir. Örneğin: İbnü’n-Nâzım (ö. 686/1287) muḥassinât yerine feşâhat kelimesini kullanarak “feşâhat-ı ma‘neviyye” ve “feşâhat-ı lafziyye” şeklinde iki kısımda bedî‘ sanatlarını sınıflandırmıştır.¹⁵

Bedî‘ sanatlarını “muḥassinât-ı ma‘neviyye” ve “muḥassinât-ı lafziyye” veya “feşâhat-ı ma‘neviyye” ve “feşâhat-ı lafziyye” şeklinde iki ayrı kısma ayırarak inceleyen belâgat eserlerinde genellikle “muḥassinât-ı ma‘neviyye” veya “feşâhat-ı ma‘neviyye” önce zikredilmiştir. Bunun sebebi ise sözde, mananın lafızdan daha önemli olmasıyla açıklanabilir. Lafızlar ise manalara tâbi’ olan ve manaları anlaşılır bir şekilde ortaya koymaya yarayan kalıplardır.¹⁶ Yani lafızlar, manaları anlaşılır bir şekilde ortaya koymaya yarayan araçlardır.

Bedî‘ sanatlarının sayısı belâgat eserlerinde farklılık göstermektedir. Bu konuda Mer‘î el-Ḥanbelî (ö. 1033/1624), iki yüzden fazla bedî‘ sanatı bulunduğundan bahsetmiştir.¹⁷

1.2.1. Muḥassinât-ı ma‘neviyye

حسن (güzellik) kelimesinin ism-i mef‘ûlû olan مَحْسِن (güzelleştiren) kelimesinin mü’enneş çoğulu مَحْسِنَات (güzelleştirenler)¹⁸ kelimesiyle معنوية (mana)¹⁹ kelimesinden oluşan المَحْسِنَات المَعْنَوِيَّة ifadesi “manaları güzelleştirenler” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu kısımda manaları güzelleştiren bedî‘ sanatları yer alır ve bu sanatlar, herhangi bir mesaj iletme isteyen bir sözde önem açısından lafzı güzelleştiren sanatlardan daha önde yer

¹⁴ Ebû Ya‘kûb Yûsuf b. Ebî Bekr Muḥammed b. ‘Alî es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, thk. Na‘îm Zurzûr, 2. Baskı, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1987, 423; Celâluddîn Muḥammed b. ‘Abdurrahmân b. ‘Umer b. ‘Ahmed b. Muḥammed el-Ḥatîb el-Ḳazvînî, *el-‘Îzâh fî ‘Ulûmi’l-Belâga*, thk. ‘İbrâhîm Şemsüddîn, 1. Baskı, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 2003, 255; Behâuddîn es-Subkî, *‘Arûsu’l-Efrâh fî Şerhi Telhîşi’l-Miftâh*, thk. ‘Abdülhamîd Hindâvî, 1. Baskı, C. 2, el-Mektebetü’l-‘Aşriyye, Beyrut 2003, 225; el-Kirmânî, *age*, 792; Cebr, *age*, 5; Mer‘î b. Yûsuf el-Ḥanbelî, *el-Ḳavlu’l-Bedî‘ fî ‘İlmi’l-Bedî‘*, thk. Muḥammed b. ‘Alî eş-Şâmil, 1. Baskı, Dâru Küñüzü ‘İşbîliyyâ, Riyad 2004, 54; Nusrettin Bolelli, *Belâgat*, 12. Baskı, MÜİFV Yayınları, İstanbul 2017, 405; Süleyman Gür, *Anlatımlı Kur‘ân Belâgatı*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2017, 289-290.

¹⁵ Bedruddîn b. Mâlik eş-Şehîr bi-İbni’n-Nâzım, *el-Mişbâh fî’l-Me‘ânî ve’l-Beyân ve’l-Bedî‘*, thk. Hüsni ‘Abdulcelîl Yûsuf, 1. Baskı, Mektebetü’l-‘Âdâb, Kahire 1989, 159.

¹⁶ es-Subkî, *age*, II, 308.

¹⁷ Mer‘î el-Ḥanbelî, *age*, 53.

¹⁸ İbn Fâris, *age*, I, 57-58.

¹⁹ İbn Fâris, *age*, V, 335.

alır.²⁰ Çünkü sözde, asıl önemli olan manadır. Manası güzel ve anlaşılır olmayan bir sözün lafzının güzel olmasının bir değeri yoktur.

Herhangi bir bedî' sanatının muḥassinât-ı ma'neviyye sanatı olup olmadığını anlamamanın yolu, bu sanatların bulunduğu bir sözdeki ilgili kelime eş anlamlısıyla değiştirildikten sonra da aynı sanat güzelliğinin devam edip etmediğine bakılmasıdır. Eğer aynı sanat güzelliği, değişikliğe rağmen devam ediyorsa buna, muḥassinât-ı ma'neviyye kapsamında yer alan bir bedî' sanatı²¹ denilebilir.

1.2.2. Muḥassinât-ı lafziyye

حسن (güzellik) kelimesinin ism-i mef'ûlü olan مَحْسِن (güzelleştiren) kelimesinin mü'enneş çoğulu مَحْسِنَات (güzelleştirenler)²² kelimesiyle لَفْظِيَّة (söz)²³ kelimesinden oluşan المَحْسِنَاتُ اللفظية ifadesi “sözü güzelleştirenler” anlamına gelmektedir.²⁴ Bu kapsamdaki Bedî' sanatları sadece lafızları güzelleştirir.

Herhangi bir bedî' sanatının muḥassinât-ı lafziyye sanatı olup olmadığını anlamamanın yolu bu sanatların bulunduğu bir sözdeki ilgili kelime eş anlamlısıyla değiştirildikten sonra aynı sanat güzelliğinin devam edip etmediğine bakılmasıdır; eğer sanat güzelliği bozulmuş ve devam etmiyorsa buna, muḥassinât-ı lafziyye kapsamında yer alan bir bedî' sanatı²⁵ denilebilir.

1.2.3. Bedî' ilminin tarihi gelişimi

Bedî' ilminin kapsamına giren mana ve lafız güzelliklerine ait kurallara câhiliye dönemi ve sonraki dönemlerdeki eski Arap şiirlerinde ve nesirlerinde rastlanmaktadır. Her ne kadar câhiliye döneminde yaşayan Araplar bedî' ilmini ve terimlerini bilmeseler de bu sanatları şiirlerine yansıtmışlardır. Bu durumun sebeplerinden en önemlisi Arapların şiire yatkın olan tabiatları olabilir.²⁶

İslâm'ın ilk dönemlerinde hicri ikinci asırda yaşamış olan Ebû Muâz Beşşâr b. Bürd el-Ukaylî (ö. 167/783-784), Külsûm b. Amr el-Attâbî (ö. 220/835) gibi bazı yeni

²⁰ Cebr, *age*, 6.

²¹ Besyûnî 'Abdulfettâh Feyyûd, *'İlmu'l-Bedî'*, 2. Baskı, Daru'l-Me'âlimi's-Şekâfiyye, Kahire 1998, 114.

²² İbn Fâris, *age*, I, 57-58.

²³ İbn Fâris, *age*, V, 259.

²⁴ Cebr, *age*, 6.

²⁵ Feyyûd, *age*, 114.

²⁶ 'Abdul'azîz 'Atîk, *'İlmu'l-Bedî'*, 2. Baskı, Dâru'n-Nehdâti'l-'Arabiyye, Beyrut bty, 9; 'Abdulfettâh Lâşîn, *el-Bedî' fî Ḍav'i Esâlibi'l-'Kur'ân*, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire 1999, 6; Cebr, *age*, 6.

şairler, eski şairlerin üslubundan ayrılarak şiire getirdikleri yeniliğe “yeni tarz” anlamında bedî‘ adını verdiler.²⁷ Ebu’l-Ferec el-İsfehânî (ö. 356/967), bedî‘ terimini ilk kullanan kişinin Abbâsî Devleti dönemi şairlerinden olan Müslim b. el-Velîd (ö. 208/823) olduğunu ifade etmiştir.²⁸ Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî (ö. 255/869) ise *el-Beyân ve’t-Tebyîn* adlı eserinde “bedî‘” sözcüğünün râvilerce şiire güzellik, ahenk katan her türlü edebî ve belâgatla ilgili ustalıklar manasında kullanıldığını örneklerle anlatmıştır. Müellif, aynı zamanda “bedî‘” sözcüğünün belâgat ilmi konularından bazılarını içeren ve gittikçe de kapsamı genişleyen bir belâgat terimi haline gelmeye başladığına işaret etmiştir.²⁹

Belâgat ilminin bir alt ilim dalı olarak bedî‘ ilminin temellerini ilk atan kişinin Câhiz olduğu kabul edilir. Câhiz, çeşitli belâgat sanatları için bedî‘ terimini kullanmıştır. Mesela isti’âre sanatını bedî‘ ilmi içerisinde değerlendirmiştir.³⁰ Bedî‘ ilmini ilk olarak sistemli bir şekilde inceleyen, prensiplerini ve temel konularını açıklayan kişinin ise Abbâsî halifesi ve aynı zamanda şair olan Ebu’l-Abbâs Abdullâh b. Mu‘tez (ö. 296/908) olduğu bilinir. İbnü’l-Mu‘tez, *Kitâbü’l-Bedî‘* isimli bedî‘ ilmi sahasındaki ilk müstakil eserinde; bedî‘ sanatının müteahhir dönemi şairlerinin bir icadı olmadığını, aksine bu sanatın Kûr’ân-ı Kerîm’de, Hâdîs-i Şerîf’te, eski Arap şiirlerinde ve hatta bedevî Arapların konuşma dilinde aslında var olduğunu belirtmiştir. Yine aynı eserde İbnü’l-Mu‘tez, belâgat ilmi terimi haline gelmeden önce de bazı bedî‘ sanatlarını eski Arap şairlerinin şiirlerinde kullandıklarını örnekler vererek ispat etmeye çalışmıştır. Müteahhir dönem şairleri ise bu bedî‘ sanatlarını şiirlerinde kullanarak sadece yaygınlaşmasına katkı sağlamışlardır.³¹ İbnü’l-Mu‘tez eserinde bedî‘ sanatı olarak beş unsurdan bahsetmiş³² ve bedî‘ sanatlarının bu beş unsurdan ibaret olduğunu belirtmekle birlikte buna ilaveler yapılabileceğini ifade etmiş ve kendisi de yine eserinde “mehâsinü’l-kelâm ve’s-şi’r” başlığı altında on üç sanat daha sıralayarak bu sanatları örneklerle açıklamıştır.³³

Onuncu asra geldiğimizde ise belâgat ilminin içerisinde yer alan bedî‘ teriminin kapsamı biraz daha genişlemiştir. Bu dönemin âlimlerinden olan Ebu’l-Ferec Kudâme b.

²⁷ Hacımüftüoğlu, “Bedî‘” *DİA*, V, 320-321.

²⁸ ‘Atîk, *age*, 11.

²⁹ Hacımüftüoğlu, “Bedî‘” *DİA*, V, 320-321.

³⁰ ‘Atîk, *age*, 11-12; Maṭlûb, *age*, III, 222-223.

³¹ Hacımüftüoğlu, “Bedî‘” *DİA*, V, 320-321.

³² Ebu’l-‘Abbâs ‘Abdullâh İbnü’l-Mu‘tez, *Kitâbü’l-Bedî‘*, thk. ‘İrfân Maṭaracî, 1. Baskı, Mü’essesetü’l-Kütübi’s-Şekâfiyye, Beyrut 2012, 15-72.

³³ İbnü’l-Mu‘tez, *age*, 72-105; ‘Atîk, *age*, 16; Maṭlûb, *age*, III, 223.

Ca'fer b. Kudâme b. Ziyâd el-Kâtib el-Bağdâdî (ö. 337/948 [?]), *Nakdü's-Şi'r* adlı eserinde bedî' terimini zikretmemekle birlikte bedî' ilminin kapsamındaki sanatlara yeni sanatlar ilave etmiş ve burada on dokuz bedî' sanatından söz etmiştir.³⁴ Ebu'l-Hasan 'Alî b. Abdul'azîz el-Cürcânî (ö. 392/1001-1002) ise *el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve Huşûmih* adlı eserinde istiare, teşbihü'l-beliğ, cinâs vb. sanatları bedî' sanatları kapsamında sıralayarak açıklamıştır.³⁵ Yine aynı dönem âlimlerinden olan Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009), sistemli olarak yazılmış ilk belâgat eseri sayılabilecek olan *Kitâbü's-Şinâ'ateyn* adlı eserinin dokuzuncu bâbında otuz beş fasıl halinde bedî' sanatlarını sıralamıştır.³⁶ Yine aynı dönem âlimlerinden olan Ebû Bekr Muhammed b. eṭ-Ṭayyîb el-Bâkıllânî (ö. 403/1013) ise bedî' kelimesinin önceki dönemlerde olduğu gibi genel bir kavram olma niteliğini korur. el-Bâkıllânî'nin bedî' ilmi hakkında şöyle dediği aktarılır:

“Kur'ân-ı Kerîm'in taklidinin imkânsızlığını (i'câz) ispat etmeye yetmez, ancak onu anlamaya yardım eder, çünkü bedî' hârikulâde bir şey değildir. Bir insan konuşmalarını kafiye yazabileceği gibi bir diğeri bütün nutuklarını secili söyleyebilir. İ'câz Kur'ân-ı Kerîm'deki bedî' sanatlarda değil onun nazmında, fesahatinde aranmalıdır.”³⁷

Ebû Bekr Muhammed b. eṭ-Ṭayyîb el-Bâkıllânî, *İ'câzü'l-Kur'ân* adlı eserinde bedî' ilmi içerisinde değerlendirdiği birçok sanattan bahsetmiştir.³⁸

On birinci asırda İbn Reşîk el-Kayrevânî (ö. 456/1064), İbn Sinân el-Hafâcî (ö. 466/1073) ve Abdulkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078-1079) gibi edebiyat alanındaki en önemli âlimler yetişmiştir. İbn Reşîk, Kuzey Afrika ve İspanya'nın yer aldığı coğrafi bölgedeki belâgat âlimleri üzerinde önemli tesiri olan, hatta bedî' ilminin bu bölgelerde tanınmasına aracı olan *el-'Umde fî Sinâ'ati's-Şi'r* ve *Nakdihi* isimli eserinde kendisinden önceki âlimlerin eserlerindeki altmış civarındaki edebî sanatı açıklamıştır. O, ayrıca bu eserinde ihtirâ' ile ibdâ' kavramlarının bedî' ilmiyle olan ilişkilerini de izah etmiştir. Ayrıca İbn Reşîk, yine aynı eserinde edebî sanatlara bazı ilaveler yapmış ve yine bazı terimlerde ise değişiklik yapmıştır. Örneğin “reddü'l-'acüz 'ale's-şadr” diye bilinen iade

³⁴ 'Atîk, *age*, 17-18; İbrahim Maḥmûd 'Allân, *el-Bedî' fî'l-Kur'ân*, 1. Baskı, Dâ'iretü's-Şekâfeti ve'l-'İlâm, BAE 2002, 31-32; Hacımüftüoğlu, “Bedî'” *DİA*, V, 320-321.

³⁵ Ebu'l-Hasan 'Alî b. Abdul'azîz el-Cürcânî, *el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve Huşûmih*, thk. Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrâhîm ve 'Alî Muhammed el-Becâvî, Ṭaba'a bi-Maṭba'ati 'İsâ el-Bâbî'l-Halebî ve Şurekâh, byy, 1966, 34.

³⁶ 'Atîk, *age*, 18-24; 'Allân, *age*, 33; Hacımüftüoğlu, “Bedî'” *DİA*, V, 320-321.

³⁷ Hacımüftüoğlu, “Bedî'” *DİA*, V, 320-321.

³⁸ Ebû Bekr Muhammed b. eṭ-Ṭayyîb el-Bâkıllânî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, thk. es-Seyyid 'Aḥmed Şaḩr, Dâru'l-Me'ârif bi-Mıṣr, Kahire, bty, 69-107; 'Allân, *age*, 34-35.

sanatını İbn Reşîk, “tasdîr” diye isimlendirmiştir.³⁹ İbn Sinân el-Hafâcî ise kelâmın feşâhatinden bahsettiği Sırrü’l-Fesâha isimli eserinde fasih bir söz için lafızların yerli yerinde kullanılması ve manaların birbirine uyumlu olması gerektiğini belirterek fesahatin temini için bedî’ ilminin konusu olan lafız ve mana güzelliklerinin kelâmda bulunması gereken unsurlar olduğuna işaret etmiştir. Müellif, bununla belâgat terimlerini ma’nevî ve lafzî kısımlara ayıran ilk kişi olmuştur. Ancak el-Hafâcî, adı geçen eserinde belâgat ilminin alt ilim dalları olan me’ânî, beyân ve bedî’ konuları arasında herhangi bir ayrıma gitmemiş ve dolayısıyla bu eserinde bedî’ sanatları bir arada toplu şekilde değil de dağınık bir şekilde yer almıştır.⁴⁰ Yine aynı asrın önemli âlimlerinden olan Abdulkâhir el-Cürcânî ise *Esrârü’l-Belâga* isimli eserinde bedî’ kavramına genel manasıyla yer vermiş ve eserinde bedî’ ilminin alt konuları olduğunu belirttiği bazı edebî sanatlardan bahsetmiştir. el-Bâkıllânî gibi Abdulkâhir el-Cürcânî de lafızlara fazla itibar etmediğinden ve kelâmda bedî’ sanatlarının aranmasındaki aşırılığı eleştirdiğinden dolayı eserlerinde bedî’ ilmi sanatlarına fazla değinmemiştir.⁴¹

On ikinci asırda ise Reşîdüddin Vatvât (ö. 573/1177), *Hadâ’iku’s-Sihr* isimli sadece bedî’ sanatlarını içeren eserinde elli civarında bedî’ sanatını Arapça ve Farsça örneklerle anlatmış⁴² ve dolayısıyla bedî sanatlarının sayısını da elli civarına kadar arttırmıştır. Yine bu asrın âlimlerinden olan İbn Münkız (ö. 584/1188), *el-Bedî’ fî Nakdi’ş-Şi’r* isimli eserinde çoğunluğunu bedî’ sanatlarının oluşturduğu toplam doksan beş belâgat terimini bir araya getirmiştir. İbn Münkız, eserindeki edebî sanatların tamamını kendisinden önceki belâgat âlimlerinin eserlerinden nakletmiş ve dolayısıyla önceki eserlerde dağınık olarak bulunan edebî sanatları bir araya toplamıştır.⁴³

Belâgat sanatlarının geliştiği, belâgat ilmi alanında müstakil eserlerin yazıldığı bedî’ ilminin belâgat ilmi içerisinde müstakil bir ilim haline geldiği on üçüncü asrın başlarında Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), belâgat alanında yazılmış olan Abdulkâhir el-Cürcânî’nin *Delâilü’l-Î’caz* ve *Esrârü’l-Belâga* isimli iki meşhur eserini özetlemiştir. Böylece Râzî, bu iki meşhur eseri *Nihâyetü’l-Îcaz fî Dirâyeti’l-Îcaz* adıyla muhtasar hale getirmiştir. Müellif adı geçen eserinde nazmın i’câzı hakkındaki birçok bedî’

³⁹ ‘Atîk, *age*, 27-28; ‘Allân, *age*, 35-36; Hacımüftüoğlu, “Bedî” *DİA*, V, 320-321.

⁴⁰ ‘Allân, *age*, 37; Hacımüftüoğlu, “Bedî” *DİA*, V, 320-321.

⁴¹ ‘Atîk, *age*, 29-32; ‘Allân, *age*, 37-38; Hacımüftüoğlu, “Bedî” *DİA*, V, 320-321.

⁴² Hacımüftüoğlu, “Bedî” *DİA*, V, 320-321.

⁴³ ‘Atîk, *age*, 35; ‘Allân, *age*, 39-40; Hacımüftüoğlu, “Bedî” *DİA*, V, 320-321.

sanatlarından bahsetmiştir.⁴⁴ Fahreddin er-Râzî, söz konusu eserindeki sanatlardan Abdulkâhir el-Cürcânî'nin eserlerinde bulunmayan bedî' sanatlarının büyük çoğunluğunu Reşîdüddin Vatvât'a ait olan *Hadâ'iku's-Sihr* isimli eserden nakletmiştir. Bedî' sanatlarını ayrıntılı bir şekilde bölümlendirerek bedî' ilminin müstakil bir ilim dalı haline gelmesine öncülük ettiği söylenebilir.⁴⁵ Yine bu asırda yaşayan âlimlerden olan Ebû Ya'kûb Es-Sekkâkî (ö. 626/1229) ise edebî sanatları mantıksal bir sistemle gruplandığı *Miftâhu'l-'Ulûm* isimli eseriyle belâgat ilminin içerisinde yer alan bedî'ye müstakil bir edebî sanat kimliğini kazandırmıştır. Müellif, sarf, nahv ve belâgat olarak üç ana bölümden oluşan eserinde belâgata ayırdığı üçüncü bölümde vücûhü tehsîni'l-kelâm adını verdiği bedî' sanatlarını ma'nevî ve lafzî olarak iki kısımda incelemiştir.⁴⁶ Bu asırda yaşayan diğer bir âlim olan Ahmed b. Yûsuf et-Tifâşî (ö. 651/1253) ise yetmiş civarında edebî sanatı içeren *Kitâb fî 'İlmi'l-Bedî'* isimli eserini kaleme almıştır.⁴⁷ Yine bu asırda yaşamış olan ve asrının en meşhur âlimlerinden sayılan İbn Ebi'l-'İşba' El-Mısrî (ö. 654/1256), kaleme aldığı *Tahrîrû't-Taḥbîr* isimli eserinde İbnü'l-Mu'tez'den itibaren kendi zamanına kadar belâgat alanındaki gelişmeleri takip etmiştir. Müellif, böylece söz konusu alanla ilgili kırk civarında eserden yararlanarak incelediği edebî sanatlara otuz bir sanat da kendisi ilave ederek yüz yirmi beş edebî sanattan bahsetmiştir. Bu sanatlardan aslî sanatlar isimlendirmesiyle kitabın birinci bölümünde incelediği otuz sanattan on yedisini İbnü'l-Mu'tez ve on üçünü de Kudâme b. Ca'fer tanımlamıştır. İkinci bölümde ise o, İbnü'l-Mu'tez ve Kudâme b. Ca'fer'in zamanından kendi zamanına kadar tespit edilmiş olan altmış beş edebî sanatı fer'î sanatlar adı altında incelemiştir. Yine aynı eserin üçüncü bölümünde ise İbn Ebi'l-'İşba', kendisinin keşfetmiş olduğu otuz edebî sanatı incelemiştir. İbn Ebi'l-'İşba', yine bu asırda kaleme aldığı *Bedî'u'l-Kur'ân* adlı ikinci eserinde ise el-Bâkıllânî ve Abdulkâhir el-Cürcânî'nin iddialarının tersine Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzının bedî' sanatlardan yararlanarak da anlaşılabilceği iddiasında bulunmuş ve bu iddiasını sadece Kur'ân âyetlerinden örnekler vererek ispat etmeye çalışmıştır. Müellif, *Bedî'u'l-Kur'ân* adlı ikinci eserinde *Tahrîrû't-Taḥbîr* isimli eserinde yer vermediği yedi edebî sanattan daha bahsetmiş ancak *Tahrîrû't-Taḥbîr* isimli eserde

⁴⁴ 'Atîk, *age*, 36-40; 'Allân, *age*, 40-41; Hacımüftüoğlu, "Bedî'" *DİA*, V, 320-321.

⁴⁵ Hacımüftüoğlu, "Bedî'" *DİA*, V, 320-321.

⁴⁶ 'Atîk, *age*, 41-43; 'Allân, *age*, 41-42; Hacımüftüoğlu, "Bedî'" *DİA*, V, 320-321; İsmail Durmuş, "Sekkâkî, Ebû Ya'kûb" *DİA*, C. 36, TDV Yayınları, İstanbul 2009, 332-333.

⁴⁷ Hacımüftüoğlu, "Bedî'" *DİA*, V, 320-321; Kasım Kırbıyık, "Tifâşî" *DİA*, C. 41, TDV Yayınları, İstanbul 2012, 149.

bahsettiği 12 edebî sanata Kur'ân-ı Kerîm'de örneğini bulamadığından olacak *Bedî'u'l-Kur'ân* adlı ikinci eserinde yer vermemiştir. Ayrıca *Tahrîrû't-Taḥbîr* isimli eserdeki bir sanatı ise *Bedî'u'l-Kur'ân*'da farklı isimle zikretmiş ve bu değişikliği Kur'ân-ı Kerîm'in şiir olmaması nedeniyle yaptığını belirtmiştir.⁴⁸ Ebû Ya'kûb Es-Sekkâkî'nin me'ânî ve beyân ilimlerinin tamamlayıcısı olarak değerlendirdiği ve taḥsînü'l-kelâm olarak isimlendirdiği sanatlar grubundan ilk defa bedî' terimini kullanarak bahseden âlim İbnü'n-Nâzım, Bedruddîn b. Mâlik'tir (ö. 686/1287). İbnü'n-Nâzım, Bedruddîn b. Mâlik, Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'Ulûm* isimli eserinin üçüncü bölümünün ihtisarı (özet) olan *el-Misbâh fi İhtisâri'l-Miftâh* isimli eseri me'ânî, beyân ve bedî' olmak üzere üç bölümden oluşur. Müellif, bu eserin üçüncü bölümünde yer alan bedî' sanatlarını sadece mana ve lafız olarak kelâmı güzelleştirmek yoluyla feşâḥati tamamlayan sanatlar olarak değerlendirmiştir. Ayrıca *Miftâhu'l-'Ulûm*'da bahsedilen bedî' sanatları yirmi altı iken İbnü'n-Nâzım adı geçen eserinde bedî' sanatlarının sayısını elli dörde çıkartarak bu sanatların sayısını artırmıştır.⁴⁹ Yine el-Ḥatîb el-Kazvînî de (ö. 739/1338) bedî ilmini me'ânî ve beyân ilimlerinden sonra gelen üçüncü sıradaki⁵⁰ tamamlayıcı bir ilim olarak değerlendirmiştir. el-Ḥatîb el-Kazvînî, yine Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'Ulûm* adlı eserinin belâgat ilmine dair olan üçüncü bölümünün ihtisarı olan *Telhîsü'l-Miftâh* isimli eserinde belâgat ilmini me'ânî, beyân ve bedî' olmak üzere üç ayrı bölümde incelemiştir. Müellif, bu eserde bedî' ilmini ma'nevî ve lafzî olmak üzere kendi içerisinde iki bölüme ayırmış ve böylece otuz sekiz sanatı ele almıştır. el-Ḥatîb el-Kazvînî, *Telhîsü'l-Miftâh* isimli eserini yine kendisi, *el-İzâh* isimli eseriyle şerh etmiştir. Müellif bu eserde de aynı yöntemi izlemekle birlikte *Telhîsü'l-Miftâh*'a göre daha fazla örnekle daha fazla açıklamaya yer vermiştir.⁵¹

İbnü'l-Mu'tez'den başlayarak Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî'ye kadar bedî' ilmi hakkında çok sayıda müstakil eser yazılmış ancak bu dönemden sonra özellikle de el-Ḥatîb el-Kazvînî'den sonra bedî' ilmi, belâgat ilmi kitaplarında genellikle me'ânî ve

⁴⁸ İbn Ebi'l-İşba' el-Mısrî, *Tahrîrû't-Taḥbîr*, 1. Baskı, el-Meclisü'l-'A'lâ li's-Şu'ûnî'l-İslâmiyye, Kahire 1963, 224 ve 582; İbn Ebi'l-İşba' el-Mısrî, *Bedî'u'l-Kur'ân*, yy, byy, bty, 89 ve 289; Hacımüftüoğlu, "Bedî'" *DİA*, V, 320-321; İsmail Durmuş, "İbn Ebu'l-İşba'" *DİA*, C. 19, TDV Yayınları, İstanbul 1999, 467-468.

⁴⁹ 'Allân, *age*, 45-47; Hacımüftüoğlu, "Bedî'" *DİA*, V, 320-321; Mehmet Reşit Özbalkıç, "İbnü'n-Nâzım" *DİA*, C. 21, TDV Yayınları, İstanbul 2000, 168.

⁵⁰ el-Ḥatîb el-Kazvînî, *age*, 6.

⁵¹ 'Allân, *age*, 50-51; Hacımüftüoğlu, "Bedî'" *DİA*, V, 320-321; İsmail Durmuş, "Kazvînî, Ḥatîb" *DİA*, C. 25, TDV Yayınları, Ankara 2002, 157.

beyân ilimlerinden sonra üçüncü ilim olarak yer almıştır. Bu dönemden sonra söz konusu sanat alanında genellikle müstakil eserler yazmak yerine önceki dönemlerde yazılmış müstakil eserlere şerh ve haşiyeler yazılmıştır. Örneğin el-Ḥatîb el-Ḳazvînî'ye ait olan *Telhîsü'l-Miftâḥ* isimli eseriyle *el-İzâḥ* isimli eserine yüzlerce şerh, haşiyeye ve muhtasarlar yazılmıştır. İslâm dünyasının çeşitli yerlerinde ders kitabı olarak kullanılmış olan bu eserlerden bazıları şunlardır: Şerafeddin et-Tîbî'ye (ö. 743/1347) ait olan *et-Tibyân fî 'İlmi'l-Me'ânî ve'l-Bedî' ve'l-Beyân* isimli eser Hâdî Atıyye Matar el-Hilâlî tarafından neşredilerek Beyrut'ta 1987 yılında yayınlanmıştır. Yahyâ b. Hamza el-Alevî'ye (ö. 749/1348) ait olan *et-Tırâzû'l-Mütazammin li-Esrâri'l-Belâga* isimli eser 1982 yılında Beyrut'ta yayınlanmıştır. Behâuddîn es-Sübkî'ye (ö. 773/1371-1372) ait olan *'Arûsu'l-Efrâḥ fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâḥ* isimli eser 1956 yılında Kahire'de *Şürûhu't-Telhîs* isimli eserin içerisinde yayınlanmıştır. Sa'deddin et-Teftâzânî'ye (ö. 793/1390) ait olan *el-Mutavvel 'ale't-Telhîs* adlı eser hicri 1260 yılında İstanbul'da yayınlanmış ve yine Teftâzânî'ye ait olan *Muhtasarü'l-Mutavvel 'ale't-Telhîs* isimli eser ise hicri 1317 yılında Karabük'ün Bulak ilçesinde yayınlanmıştır. Seyyid Şerîf el-Cürcânî'ye (ö. 816/1413) ait olan *Havâşî's-Seyyid 'ale'l-Mutavvel* isimli eser hicri 1241 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır. Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî'ye (ö. 1230/1815) ait olan *Hâşîye 'alâ Şerhi's-Sa'd et-Teftâzânî 'alâ Telhîsi'l-Miftâḥ* isimli eser ise hicri 1271 yılında Karabük'ün Bulak ilçesinde yayınlanmıştır.⁵²

On dokuzuncu asrın ikinci yarısında ve yirminci asırda da Arap edebiyatındaki yenilik hareketleri kapsamında belâgat ilmi alanında bazı yeni eserler kaleme alınmıştır. Bu eserlerde bazı küçük yenilikler olmakla birlikte genellikle klasik tarz devam etmiştir. Bu eserlerin bazıları şunlardır: Hüseyin b. Ahmed el-Mersafî'ye (ö. 1307/1889-1890) ait olan *el-Vesîletü'l-Edebiyye ile'l-'Ulûmi'l-'Arabiyye* isimli eser hicri 1289-1292 yılında Kahire'de yayınlanmıştır. Ahmed el-Hamlâvî'ye (ö. 1932) ait olan *Zehrû'r-Rebî' fil-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'* isimli eser hicri 1372 yılında Kahire'de yayınlanmıştır. es-Seyyid 'Ahmed el-Hâşimî'ye (ö. 1943) ait olan *Cevâhirü'l-Belâga fil-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'* isimli eser hicri 1323 yılında Kahire'de yayınlanmıştır. Ahmed Mustafa el-Merâgî'ye (ö. 1952) ait olan *'Ulûmü'l-Belâga* isimli eser ise hicri 1334 yılında Kahire'de yayınlanmıştır.⁵³

⁵² Hacımüftüoğlu, "Bedî'" *DİA*, V, 320-321.

⁵³ Hacımüftüoğlu, "Bedî'" *DİA*, V, 320-321.

Burada el-‘Ankebût Sûresi kısaca tanıtıldıktan sonra bedî‘ ilmi, onun tarihi gelişimi ve bu ilme katkı sağlayan bazı belâgat âlimi ve onların konuyla ilgili bazı eserleri kısaca tanıtılmaya çalışıldı. Bedî‘ ilmi sanatlarının sayısı çok olmakla birlikte bu çalışmanın takip eden bölümlerinde sadece el-‘Ankebût Sûresinde bulunan muḥassinât-ı ma‘neviyye ve muḥassinât-ı lafziyye olmak üzere iki ayrı bölümde yer alan bedî‘ sanatları tespit edilerek yine iki ayrı bölüm başlığı altında açıklanmaya çalışılacaktır.

BÖLÜM 2: EL-‘ANKEBÛT SÛRESİNDEKİ MUḤASSİNÂT-I MA‘NEVÎYYE SANATLARININ TESPİTİ VE TAHLİLİ

Bu bölümde muḥassinât-ı ma‘neviyye denilen manayı güzelleştiren sanatlardan el-‘Ankebût Sûresinde varlığı tespit edilenlere yer verilecektir. el-‘Ankebût Sûresinin çeşitli âyetlerinde tıbâk, murâ‘ât-ı nazîr, irşâd, istidrâk, tensîku’ş-şîfât, el-leffü ve’n-neşr, cem‘, nezâhet, mezheb-i kelâmî, istiṭrâd ve idmâc diye isimlendirilen muḥassinât-ı ma‘neviyye sanatlarının varlığı tespit edilmiştir. Söz konusu bu sanatlar ilgili âyetlerle birlikte sırasıyla aşağıda incelenecektir.

2.1. TIBÂK

Tıbâk kelimesi, طَبَق kökünden مُعَاذَة bâbından فاعل vezniyle gelen (antlaştı, uyuştu, özdeş oldu) anlamındaki şahîh sâlim, lâzım, sülâsî mezîd rubâ‘î طابقي mâzî fiilinin طباق şeklinde maṣdarıdır ve sözlükte “uygunluk, iki şeyin birbirine uygun olması, denk olması, aynı hizada bulunması” manalarına gelir.⁵⁴

Bedî‘ ilmi terimi olarak ise tıbâk, ḥaḳîkî veya mecâzî olarak iki zıt anlamı taşıyan kelimelerin aynı ibarede bir arada zikredilmesi sanatına verilen isimdir. Bir ibarede tıbâk sanatının oluşması için zıt anlam taşıyan her iki kelimenin de ya ḥaḳîkî ya da mecâzî anlam taşımaları gerekir. Kelimelerden biri ḥaḳîkî anlamda iken diğeri mecâzî anlamda olursa bu durumda tıbâk sanatı oluşmaz. Tıbâk sanatına aynı zamanda muṭabaқа, taṭbîk, tekâfü’ ve tezâd isimleri de verilmiştir.⁵⁵

Tıbâk sanatını kelimelerin türüne göre kendi içerisinde gruplandırmak mümkündür. Bunlardan ilki, aynı ibarede yer alan ve her ikisi de mecâzî ya da ḥaḳîkî manada olmak üzere aynı olup zıt anlamlı olan kelimelerden ikisinin de isim olması durumunda gerçekleşen tıbâk sanatıdır. İkincisi, yine ilkiyle benzer koşulları taşıdığı halde bu kelimelerin ikisinin de fiil olması durumunda gerçekleşen tıbâk sanatıdır. Bunlardan üçüncüsü ise yine ilkiyle benzer koşulları taşımakla birlikte bu kelimelerin her ikisinin de harf-i cer yani edat olması durumunda oluşan tıbâk sanatıdır. Yukarıda

⁵⁴ İbnü’l-Mu‘tez, *age*, 48; İbn Fâris, *age*, III, 439-440; İbn Ebi’l-‘İşba‘, *Tahrîrû t-Taḥbîr*, 111; Ebu’l-Faḍl Cemâlüddîn Muḥammed b. Mükerrrem İbn Manzûr el-‘İfrîkî el-Mışrî, *Lisânü’l-‘Arab*, C. 10, Dârun Sâdr, Beyrut bty, 209-211; Ebu’l-‘Azm, *age*, 2691.

⁵⁵ es-Sekkâkî, *age*, 423; İbn Ebi’l-‘İşba‘, *Tahrîrû t-Taḥbîr*, 111; el-Ḥatîb el-Ḳazvînî, *age*, 255; es-Subkî, *age*, II, 225-226; Mer‘î el-Ḥanbelî, *age*, 120-121; Maṭlûb, *age*, III, 66-67.

saydığımız bu üç tıbbâk türünün hepsine de tıbbâk-ı mütecânis denir. Bir de tıbbâk-ı gayr-ı mütecânis vardır ki burada aynı ibarede yine benzer koşulları taşıyan zıt anlamlı kelimeler bulunmakla birlikte bu kelimeler birbirinden farklı türdedir. Yani kelimelerden biri isim iken diğerrinin fiil olması durumunda gerçekleşen tıbbâk sanatı gibi.⁵⁶

Ayrıca bu sanatı oluşturan kelimelerin olumlu veya olumsuz olmasına göre de yine tıbbâk sanatı kendi içerisinde iki ayrı gruba daha ayrılır. Bunlardan birincisi tıbbâk-ı îcâb'dır ki buna olumlu tıbbâk da denir ve bu sanatı oluşturan zıt manalı kelimelerin her ikisinin de ya olumlu veya emir ya da olumsuz veya nehy şeklinde olması durumunda gerçekleşir.⁵⁷ İkincisi ise tıbbâk-ı selb yani olumsuz tıbbâktır ki bu sanatı oluşturan zıt manalı kelimelerin biri olumlu veya emir iken diğerrisi ise olumsuz veya nehy şeklinde olması durumunda gerçekleşir. Burada aynı kelimenin biri olumlu ve diğerrisi olumsuz olmak üzere iki defa kullanılmasıyla da bu sanat oluşur.⁵⁸

Yine bu sanatta kullanılan kelimelerin hâkîkî veya mecâzî anlamda olmasına göre de bir sınıflandırma mümkündür. Eğer kelimelerin her ikisi de hâkîkî manada kullanılmış ise buna tıbbâk-ı hâkîkî, eğer kelimelerin her ikisi de mecâzî manada kullanılmış ise buna da tıbbâk-ı mecâzî denir. Eğer kelimelerden biri hâkîkî manada kullanılırken diğerrisi de mecâzî manada kullanılıyor ise bu durumda îhâm-ı tezâd oluşur.⁵⁹

Yine bu sanat ilk görüldüğü anda fark edilebilen açık tıbbâk ve ilk görüldüğünde hemen fark edilemeyen gizli tıbbâk olarak da kendi içerisinde iki gruba daha ayrılır.⁶⁰

Tıbbâk sanatı buraya kadar kısaca anlatıldıktan sonra şimdi bu sanatın varlığının tespit edildiği el- 'Ankebût Sûresinin 3, 7, 11, 12, 19, 21, 27, 40, 44, 47, 52, 55, 61, 62, 63, 64, 67 ve 68'inci 'âyetleri, söz konusu tıbbâk sanatı ve türleri açısından tahlil edilmeye çalışılacaktır.

⁵⁶ İbn Ebi'l- 'İşba', *Tahrîrû t-Taḥbîr*, 112-115; el-Ḥatîb el-Ḳazvînî, *age*, 255-262; es-Subkî, *age*, II, 227-231; es-Seyyid 'Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhirü l-Belâğa fîl-Me'ânî ve l-Beyân ve l-Bedî*, thk. Yûsuf eş-Şumeylî, 1. Baskı, el-Mektebetü'l- 'Asriyye, Beyrut 1999, 303; 'Allân, *age*, 222-230.

⁵⁷ el-Ḥatîb el-Ḳazvînî, *age*, 257; 'Atîk, *age*, 79; Maṭlûb, *age*, III, 66; 'Alî el-Cârim ve Muştafâ 'Emîn, *el-Belâğatü l-Vâḍiḥa el-Beyân el-Me'ânî el-Bedî*, Dâru'l-Ma'ârif, byy, 1999, 281.

⁵⁸ el-Ḥatîb el-Ḳazvînî, *age*, 257; 'Atîk, *age*, 80; Maṭlûb, *age*, III, 67; el-Cârim ve 'Emîn, *age*, 281.

⁵⁹ Bulut, *Belâgat*, 288; Akbaş, *age*, 186.

⁶⁰ el-Ḥatîb el-Ḳazvînî, *age*, 257.

el-‘Ankebût Sûresinin 3. ‘âyeti:

"Andolsun ki biz, onlardan öncekileri *Andolsun ki biz, onlardan öncekileri* *de sinamiştık. Allah, elbette doğru olanları ortaya çıkaracaktır; kezâ O, yalancıları da mutlaka ortaya çıkaracaktır.*"⁶¹

el-‘Ankebût Sûresinin bu ‘âyetinde geçen *فَلْيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلْيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ* ibaresindeki ilk cümlede *الَّذِينَ صَدَقُوا* (doğru olanlar) ibaresi mef‘ûlün bih konumundadır. Bu ibarede cem‘i, müzekker, hâs ism-i mevşûlden sonra gelen şıla cümlesinin⁶² fiili olan *صَدَقُوا* (doğru oldular, doğru söylediler) kelimesi ile ikinci cümlede mef‘ûlün bih konumunda bulunan *الْكَاذِبِينَ* (yalancılar) kelimesi⁶³ arasında ilk görüldüğünde fark edilebilen *açık tıbbâk* sanatı vardır.⁶⁴

Bu ‘âyetteki tıbbâk sanatını oluşturan öğelerden ilki olan *صَدَقُوا* kelimesi; ص-د-ق kökünden birinci bâbın *فَعَلُوا* vezniyle gelen *şahîh*⁶⁵ sâlim, şulâsî mücerred, lâzım, mâzî, ma‘lûm, cem‘i, müzekker, gâ‘ib bir fiildir ve “doğru oldular, doğru söylediler” manasını taşır.⁶⁶ Ayrıca bu kelime ilgili şıla cümlesinin mâzî, cem‘i, müzekker, gâ‘ib fiili olduğu için damme üzere mebnîdir.⁶⁷ Yine bu sanatı oluşturan ikinci öge *الْكَاذِبِينَ* kelimesi ise; ك-ذ-ب kökünden ve birinci bâbın *فَعَلَ* vezniyle gelen *kâzib* (yalan söyledi) *şahîh* sâlim, lâzım,

⁶¹ el-‘Ankebût 29/3.

⁶² **Şıla cümlesi:** İsm-i mevşûlden sonra isim cümlesi, fiil cümlesi ve şibh-i cümle olarak gelen ve ism-i mevşûl ile birlikte başka bir cümlelerin ögesi haline gelen cümleye şıla cümlesi denir. Bkz. Reşîd eş-Şertûnî, *Mebâdi‘u'l-‘Arabiyye fi‘ş-Şarf ve'n-Nahv*, 4. Baskı, Matba‘atü'l-Kâtûlîkiyye, Beyrut 1942, 146-149; Muştâfâ el-Galâyînî, *Câmi‘u'd-Durûsi'l-‘Arabiyye*, 30. Baskı, C. 3, el-Mektebetü'l-‘Aşriyye, Beyrut 1994, 136-139; Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 22. Baskı, İFAV yayınları, İstanbul 2019, 43.

⁶³ Muhyiddîn ed-Dervîş, *‘Îrâbü'l-Kur‘ânî'l-Kerîm*, 3. Baskı, C. 7, Dâru İbni Kesîr, Beyrut 1992, 399.

⁶⁴ eş-Şâbûnî, *age*, 457; Vehbe ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, 10. Baskı, C. 10, Dâru'l-Fıkr, Şam 2009, 554.

⁶⁵ **Şahîh fiil:** Aslî harflerinden herhangi biri illet harfi (ا, و, ي) olmayan kelimedenden oluşan fiildir. Kendi içerisinde sâlim, mehmûz ve muzâ‘af fiil olmak üzere üçe ayrılır. Sâlim fiil: Aslî harfleri içerisinde illet harfi ve hemze bulunmayan ve ayrıca son iki harfi aynı olmayan dolayısıyla son harfleri şeddeli olmayan fiildir. Mehmûz fiil: Aslî harflerinden biri hemze olan fiillere mehmûz denir. Eğer hemze kelimenin ilk harfiyse mehmûz fâ, ikinci harfiyse mehmûz ayn, üçüncü harfiyse mehmûz lâm denir. Muzâ‘af fiil: Aslî harflerinden son ikisi aynı olup şeddelenen fiildir. Bkz. eş-Şertûnî, *age*, 22-23; el-Galâyînî, *age*, I, 52-53; Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, 27. Baskı, İFAV yayınları, İstanbul 2019, 228-270.

⁶⁶ İbn Fâris, *age*, III, 339-340; ‘İsmâ‘îl b. Hammâd el-Cevherî, *eş-Şihâh Tâcü'l-Luğa ve Şihâhu'l-‘Arabiyye*, thk. ‘Ahmed ‘Abdulgafûr ‘Atîâr, 4. Baskı, C. 4, Dâru'l-‘İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut 1990, 1505-1506; İbn Manzûr, *age*, X, 193-197; Muhammed b. Ya‘kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muḥîṭ*, thk. Muhammed b. Na‘îm el-‘Arkasûsî, 8. Baskı, Mü‘essesetü'r-Risâle, Şam 2005, 900; Ebu'l-‘Azam, *age*, 2596.

⁶⁷ **Mebnî:** Cümledeki konumuna göre son harfinin harekesi değişmeyen kelimelere mebnî denir. Bkz. el-Galâyînî, *age*, II, 161; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 14-76.

sülâsî mücerred, mâzî fiilinden فاعل vezniyle müştâk olan (türeyen), ma‘rife,⁶⁸ cem‘i, müzekker, ism-i fâ‘ildir ve “yalancılar” manasını taşır.⁶⁹ Ayrıca bu kelime, ilgili cümlelerin mef‘ûlün bihi olması nedeniyle i‘râb yönünden manşûbdur⁷⁰ ve i‘râb alameti ise sakin ي harfidir. Bu kelimelerden biri fiil iken diğeri isim olduğu⁷¹ için bu, isim ile fiil arasında gerçekleşmiş tıbbâk-ı gayr-ı mütecânis sanatıdır.

Yukarıdaki ‘âyette yer alan ve aralarında tıbbâk sanatı bulunan الكاذبين ve صدقوا kelimelerinin öncesinde nefy veya nehy ifade eden لَنْ، لَمْ، لَمْ، لَمْ، لَمْ harflerinden herhangi birinin bulunmaması nedeniyle bu kelimelerin her ikisi de olumlu kelimelerdir. Dolayısıyla bu ‘âyette yer alan bedî‘ sanatı, tıbbâk-ı ‘icâb sanatıdır.

Tıbbâk sanatını oluşturan bu kelimelerin ‘âyetteki manasını tespit etmek için bu kelimelerin geçtiği ‘âyetin öncesindeki ikinci ‘âyete baktığımızda Allah Te‘âlâ mealen şöyle buyurur: “İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, sadece “İman ettik” demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar?”⁷² Dolayısıyla bu ‘âyette Allah Te‘âlâ, insanların sadece imân ettik demekle bırakılmayacaklarına, aksine bu sözlerinin doğru veya yalan olup olmadığının, tabi tutulacakları imtihanlar neticesinde ortaya çıkarılacağına işaret etmektedir. Tıbbâk sanatının bulunduğu üçüncü ‘âyette ise “Andolsun ki biz, onlardan öncekileri de sınamıştık. Allah, elbette doğru olanları ortaya çıkaracaktır; kezâ O, yalancıları da mutlaka ortaya çıkaracaktır.”⁷³ İşte bu ‘âyette önceki milletlerin de imtihandan geçirildiğine ve Allah Te‘âlâ’nın zaten “iman ettik” sözünde doğru olanlar (الَّذِينَ صَدَقُوا) yani gerçek mü‘minler ile yalancıları (الكَاذِبِينَ) yani münâfıkları bildiği ancak onların bu durumunun kendilerinin dahi inkâr edemeyecekleri bir şekilde ortaya çıkarılacağına işaret edilmiştir.⁷⁴ Yukarıdaki açıklamaya göre bu ‘âyetteki tıbbâk sanatını

⁶⁸ **Ma‘rife:** Herhangi bir şeye değil de belirli bir şeye işaret eden isimlere ma‘rife isim denir. Ma‘rife isimler: başında ال takısı olanlar, ‘âlem (özel) isimler, zamirler, ism-i mevşûller, ism-i işaretler ve ma‘rife isme muzâf (tamlanan) olan isimlerdir. Bkz. el-Ğalâyînî, *age*, I, 147; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, 509-510.

⁶⁹ el-Cevherî, *age*, I, 210-211; İbn Manzûr, *age*, I, 704-711; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 129-130; Ebu’l-‘Azm, *age*, 3183.

⁷⁰ **Manşûb:** Naşb halinde bulunan kelime ve cümlelere denir. Bkz. eş-Şertûnî, *age*, 250; el-Ğalâyînî, *age*, III, 285-286; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 180-297 ve 388-432.

⁷¹ ed-Dervîş, *age*, VII, 399.

⁷² el-‘Ankebût 29/2.

⁷³ el-‘Ankebût 29/3.

⁷⁴ Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, thk. ‘Abdullah b. ‘Abdulmuhsin et-Turkî, 1. Baskı, C. 18, bi-Dâri Hecr, Kahire 2001, 355-359; Muhammed et-Tâhir b. ‘Âşûr, *Tefsîru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 1. Baskı, C. 20, ed-Dâru’t-Tûnusiyye li’n-Neşr, Tûnus 1984, 202-206; eş-Şâbûnî, *age*, II, 451-452; ez-Zuhaylî, *age*, X, 557-560.

oluşturan ögelerden *صَدَقُوا* kelimesi, *mâzî* fiil olup “doğru söylediler, doğru söylediklerini ispatladılar, sözlerine sadık oldular” şeklinde *hâs* ism-i mevşûlle birlikte “doğru söyleyenler” anlamına gelir.⁷⁵ Bu ögelerden diğeri olan *الْكَاذِبِينَ* kelimesi ise bir ism-i fâ‘il olup “yalancılar” anlamına gelir.⁷⁶ Dolayısıyla bu kelimelerden her ikisinin de yukarıdaki ‘âyette sözlükteki *hâkîkî* anlamlarıyla kullanıldığı anlaşılıyor ki bu nedenle söz konusu ‘âyetteki *bedî* sanatı, *tıbâk-ı hâkîkî* sanatı olarak değerlendirilebilir.

Toparlayacak olursak yukarıdaki ‘âyette yer alan *صَدَقُوا* ve *الْكَاذِبِينَ* kelimeleri arasında bulunan *bedî* sanatı; bir fiil ile bir isim arasında gerçekleşen *tıbâk-ı gayr-ı mütecânis*, her iki kelimenin de olumluluk veya olumsuzluk açısından aynı yönde olmasıyla *tıbâk-ı îcâb*, her iki kelimenin de *hâkîkî* manasıyla ‘âyette yer alması nedeniyle *tıbâk-ı hâkîkî* ve ilk görüldüğünde fark edilebilen *açık tıbâk* sanatı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca söz konusu bu sanat tekniğine uygun zıt manalı kelimelerin kullanılması yoluyla ilgili ‘âyetin manasına ayrı bir güzellik katıldığı söylenebilir.

el-‘Ankebût Sûresinin 7. ‘âyeti:

*"Biz, imân edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanların (önceki) kötülüklerini mutlaka sileriz ve onları yaptıklarının daha güzeliyle ödüllendiririz."*⁷⁷

Bu ‘âyette geçen *لَنَكْفِرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَحْسَنَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ* (elbette günahlarını onlardan bağışlarız ve elbette onları mükâfatlandırırız öyle ki yapıyor olduklarının en iyisine (göre))⁷⁸ ibaresindeki ilk cümlede *mef‘ûlün bih* konumunda bulunan *سَيِّئَاتٍ* (kötülükler) ile ikinci cümlede *mef‘ûl -İbn Âşûr’a* (ö. 1973) göre *mef‘ûlü mutlak*⁷⁹- konumunda bulunan *أَحْسَنَ* (en iyisi) kelimeleri⁸⁰ arasında *tıbâk* sanatı vardır denilebilir.

⁷⁵ er-Râğib el-‘İşfahânî, *Mufredâtü el-Fâzî l- Kur‘ân*, thk. Şafvân ‘Adnân Dâvûdî, 4. Baskı, Dâru’l-Kalem ve ed-Dâru’s-Şâmiyye, Şam ve Beyrut 2009, 478-481; Cebel, *age*, III, 1208-1210.

⁷⁶ el-‘İşfahânî, *age*, 704-705; Cebel, *age*, IV, 1879-1881.

⁷⁷ el-‘Ankebût 29/7.

⁷⁸ İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 212; eş-Şâbûnî, *age*, II, 452.

⁷⁹ İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 212.

⁸⁰ ed-Dervîş, *age*, VII, 400-401.

Bu ‘âyetteki tıbâk sanatını oluşturan öğelerin ilki olan سَوَاءٌ kelimesi; سَوَاءٌ kökünden birinci bâbla gelen سَاءَ (kötü oldu) mehmûz lâm ve mu‘tel⁸¹ ‘ecvef-i vâvî, lâzım, şulâsî mücerred, mâzî fiilinden فَعِيلٌ şîğasıyla müştâk olan, nekre,⁸² cem‘i, mü’ennes, şıfat-ı müşebbehe⁸³ türünde bir isimdir ve “kötülükler, günahlar” manasını taşır.⁸⁴ Ayrıca bu kelime, ilgili cümlelerin mef‘ûlün bihi olan ‘izâfet terkîbinin muzâfı olup i‘râb yönünden merfû‘dur.⁸⁵ Bu sanatı oluşturan ikinci öge أَحْسَنٌ kelimesi ise; حَسَنٌ kökünden beşinci bâbın فَعَلَ vezniyle gelen şahîh sâlim, lâzım, şulâsî mücerred, حَسَنٌ (iyi oldu) mâzî fiilinden أَفْعَلَ vezniyle müştâk olan müfred, müzekker ism-i tafđıldır⁸⁶ ve “en iyisi, daha iyi, daha güzel” manalarını taşır.⁸⁷ Ayrıca bu kelime, ilgili cümlelerin mef‘ûlün bihi olması nedeniyle i‘râb yönünden fetha ile manşûbdur.⁸⁸ Bu kelimelerden her ikisi de

⁸¹ **Mu‘tel fiil:** Aslî harflerinden biri veya ikisi illet harfi (ي، و، ا) olan fiillerdir. Kendi içerisinde mîsâl, ‘ecvef, nâkış ve leffî fiil olmak üzere dörde ayrılır. **Mîsâl fiil:** Aslî harflerinden ilki olan fâu‘l-fiili, veya ي olan fiillerdir. İçerdiği illet harfinin ismiyle birlikte mîsâl-i vâvî veya mîsâl-i yâî şeklinde isimlendirilir. **‘Ecvef fiil:** Aslî kök harflerinden ikinci sıradaki harf yani ‘aynu‘l-fiili و ya da ي olan ve bu kelimenin mâzisinde bu illet harflerinin yerine ا harfî getirilen fiillerdir ve bunlarda barındırdığı illet harfine göre ‘ecvef-i vâvî veya ‘ecvef-i yâî şeklinde isimlendirilir. **Nâkış fiil:** Aslî harflerinden sonuncusu olan lâmu‘l-fiili و ya da ي olan fiillerdir ve bunlarda barındırdığı illet harfine göre nâkış-ı vâvî veya nâkış-ı yâî şeklinde isimlendirilir. **Leffî fiil:** Aslî harflerinden lâmu‘l-fiili ile fâu‘l-fiili ya da aynu‘l-fiili illetli olan yani iki illet harfî barındıran fiillerdir ve eğer fâu‘l-fiili ile lâmu‘l-fiili illetli ise leffî-i mefrûk olarak isimlendirilir ve eğer aynu‘l-fiili ile lâmu‘l-fiili illetli ise leffî-i makrûn diye isimlendirilir. Bkz. eş-Şertûnî, *age*, 22-23; el-Ğalâyînî, *age*, I, 52-54; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, 271-379.

⁸² **Nekre:** Başında harf-i ta‘rif bulunmadığı gibi diğer ma‘rife şartlarını da taşımayan ve belirsiz bir nesneye işaret eden isimlere nekre denir. Bkz. el-Ğalâyînî, *age*, I, 147; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, 514-516.

⁸³ **Şıfat-ı müşebbehe:** Genellikle lâzım fiillerden türeyen ism-i fâ‘il türünde bir müştâk (türemiş) isim olup türediği fiilin ifâde ettiği güzellik, çirkinlik, kusurluluk, sakatlık gibi sıfatlarda ve bazı duygularda devamlılık ifâde eder. Bkz. eş-Şertûnî, *age*, 72-74; el-Ğalâyînî, *age*, I, 185-192; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, 463-469.

⁸⁴ İbn Fâris, *age*, III, 113; el-Cevherî, *age*, I, 55-57; el-Hasan b. Muhammed eş-Şagānî, *el-‘Ubâbû‘z-Zâhir ve‘l-Lübâbû‘l-Fâhir*, thk. Pîr Muhammed Hasan, 1. Baskı, Matba‘atü‘l-Mucme‘i‘l-‘İlmiyyi‘l-‘İraqî, Bağdat 1978, 70-72; İbn Manzûr, *age*, I, 95-99; Ebu‘l-‘Azm, *age*, 2465.

⁸⁵ **Merfû‘:** Ref‘ halinde bulunup son harekesi damme (ötre) olan kelime ve cümlelerin i‘râb durumuna merfû‘ denir. Fâ‘il, nâibü‘l-fâ‘il (meçhul fiile sahip cümlelerde fâ‘ile benzeyen lafız), mübteda‘, haber, kâne (كأن) ve benzerlerinin ismi, inne (إن) ve benzerlerinin haberi, leyse (ليس)‘ye benzeyen harflerin ismi, genel olumsuzluk bildiren لا‘in haberi ve önünde naşb ile cer edatı bulunmayan muzâri‘ fiil gibi cümlede merfû‘ konumunda bulunan lafızlar merfû‘dur. Bkz. ed-Dervîş, *age*, VII, 400-401; eş-Şertûnî, *age*, 191-249; el-Ğalâyînî, *age*, II, 233; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 80-81 ve 388-432.

⁸⁶ **İsm-i tafđil:** İki veya daha fazla varlık arasında vasıf ve nitelik açısından mukayese yaparak birinin vasıf ve niteliğinin diğerlerinden daha üstün olduğunu belirten ve fiilden türeyen isimdir. Bkz. eş-Şertûnî, *age*, 74-76; el-Ğalâyînî, *age*, I, 193-201; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, 474-481.

⁸⁷ el-Cevherî, *age*, V, 2099-2100; İbn Manzûr, *age*, XIII, 114-119; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 1189-1190; Ebu‘l-‘Azm, *age*, 638.

⁸⁸ ed-Dervîş, *age*, VII, 400-401.

isim olduğu için buradaki bedî‘ sanatına, iki isim arasında gerçekleşmiş *tıbâk-ı mütecânis* sanattır denilebilir.

Yukarıda ‘âyetle yer alan ve aralarında *tıbâk* sanatı bulunan سَيِّئَاتٍ ve أَحْسَنَ kelimelerinin öncesinde nefy veya nehy ifade eden لَنْ، لَمَّا، لَمْ، لَنْ، لَمْ، لَمْ، لَمْ harflerinden herhangi birinin bulunmaması nedeniyle bu kelimelerin her ikisi de olumlu kelimelerdir. Dolayısıyla bu ‘âyetle yer alan bedî‘ sanatı, *tıbâk-ı ‘icâb* sanattır.

Tıbâk sanatını oluşturan bu kelimelerin geçtiği ‘âyetle, Allah Te‘âlâ’ya, O’nun kitabı *Qur’ân-ı Kerîm’e* ve rasûlüne dolayısıyla kitap ve rasûl aracılığıyla bildirilen Allah’ın mesajlarının hepsine imân ederek sâlih ameller işleyen Müslümanların önceden işlemiş oldukları halde sonra pişman olarak tövbe ettikleri kötülüklerinin üzerinin örtülerek onların affedileceği bildiriliyor. Ayrıca yine o Müslümanların yapıyor oldukları amellerinin en iyisine göre bir değerlendirmeye onların mükâfatlandırılacağı⁸⁹ veya Müslümanların yapıyor oldukları sâlih amellerinin en iyi şekilde mükâfatlandırılacağı vaat edilmektedir.⁹⁰ Yukarıdaki açıklamaya göre bu ‘âyetleki *tıbâk* sanatını oluşturan öğelerden سَيِّئَاتٍ kelimesi bir şıfat-ı müşebbehe olup “kötülükler, günahlar” şeklinde imân ederek sâlih ameller işleyenlerin geçmişte işledikleri günahları anlamına gelir.⁹¹ Bu öğelerden diğeri olan أَحْسَنَ kelimesi ise bir ism-i tafdîl olup “en iyisi” şeklinde imân ederek sâlih ameller işleyenlerin yaptıkları amellerin en iyisi veya verilecek mükâfatın en iyisi anlamına gelir.⁹² Dolayısıyla bu kelimelerden her ikisinin de yukarıdaki ‘âyetle sözlükteki hâkîkî anlamlarıyla kullanıldığı anlaşılıyor ki bu nedenle söz konusu ‘âyetleki bedî‘ sanatı, *tıbâk-ı hâkîkî* sanatı olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, yukarıdaki ‘âyetle yer alan سَيِّئَاتٍ ve أَحْسَنَ kelimeleri arasında bulunan bedî‘ sanatı; iki isim arasında gerçekleşen *tıbâk-ı mütecânis*, her iki kelimenin de olumluluk veya olumsuzluk açısından aynı yönde olmasıyla *tıbâk-ı ‘icâb* türünde ve her iki kelimenin de hâkîkî manalarıyla ‘âyetle yer almaları nedeniyle *tıbâk-ı hâkîkî* ve ilk görüldüğünde fark edilebilen *açık tıbâk* sanatı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca söz konusu bu sanat tekniğine uygun zıt manalı kelimelerin kullanılması yoluyla ilgili ‘âyetin manasındaki güzelliğin ortaya konulduğu söylenebilir.

⁸⁹ et-Taberî, *age*, XVIII, 361; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 212; eş-Sâbûnî, *age*, II, 452.

⁹⁰ İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 212; ez-Zuhaylî, *age*, X, 561-562.

⁹¹ el-‘İşfahânî, *age*, 441-442; Cebel, *age*, II, 937-939.

⁹² el-‘İşfahânî, *age*, 230-237; Cebel, *age*, I, 430-432.

el-‘Ankebût Sûresinin 11. ‘âyeti:

وَلْيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَلْيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ "Muhakkak ki Allah, gerçekten imân edenleri de bilir, inanmış gibi görünenleri de bilir."⁹³

Bu ‘âyetteki ilk cümlede mef‘ûlün bih konumunda bulunan الَّذِينَ آمَنُوا (imân edenleri) ifadesinde ism-i mevşûlden sonra gelen şıla cümlesinin fiili olan آمَنُوا (imân ettiler, inandılar) ile ikinci cümlenin mef‘ûlün bihi olan الْمُنَافِقِينَ (münafıklık yapanlar, ikiyüzlülük edenler) kelimeleri⁹⁴ arasında *tıbâk* sanatı vardır.⁹⁵

Bu ‘âyetteki *tıbâk* sanatını oluşturan öğelerden ilki olan آمَنُوا kelimesi; ا-م-ن kökünden فَعَّلَ bâbının أَفْعَلْ vezniyle gelen şaḥîḥ mehmûz fâ, lâzım, sülâsî mezîd rubâ‘î, mâzî, ma‘lûm, cem‘î, müzekker, ġâ‘ib bir fiildir ve “iman ettiler, inandılar” manalarını taşır.⁹⁶ Ayrıca bu kelime, cem‘î, mâzî fiili olması nedeniyle i‘râb yönünden ḍamme üzere mebnîdir.⁹⁷ Bu sanatı oluşturan ikinci öge olan الْمُنَافِقِينَ kelimesi ise; ن-ف-ق kökünden مُفَاعَلَةٌ bâbının فَعَّلَ vezniyle gelen تَفَقَّ (ikiyüzlülük etti) şaḥîḥ sâlim, lâzım, sülâsî mezîd rubâ‘î, mâzî, ma‘lûm, müfred, müzekker, ġâ‘ib fiilinden مُفَاعَلٌ vezniyle müştâk cem‘î, müzekker ism-i fâ‘ildir ve “ikiyüzlülük yapanlar” manasını taşır.⁹⁸ Ayrıca bu kelime, ilgili cümlenin mef‘ûlün bihi olması nedeniyle i‘râb yönünden manşûbdur ve i‘râb alameti ise sakin ي harfidir.⁹⁹ Bu kelimelerden biri fiil iken diğeri isim olduğu için buradaki bedî‘ sanatı, fiil ile isim arasında gerçekleşmiş *tıbâk-ı ġayr-ı mütecânis* sanatıdır.

Yukarıda ‘âyette yer alan ve aralarında *tıbâk* sanatı bulunan آمَنُوا ve الْمُنَافِقِينَ kelimelerinin öncesinde nefy veya nehy ifade eden لَمْ، لَمْ، لَمْ، لَمْ، لَمْ harflerinden herhangi birinin bulunmaması nedeniyle bu kelimelerin her ikisi de olumlu kelimelerdir. Dolayısıyla bu ‘âyette yer alan bedî‘ sanatı, *tıbâk-ı ‘icâb* sanatıdır.

Tıbâk sanatını oluşturan bu kelimelerin geçtiği ‘âyette; Allah Te‘âlâ ve O’nun rasûlüne imân eden gerçek mü’minler ile inkâr ettikleri halde dünyadaki menfaatleri

⁹³ el-‘Ankebût 29/11.

⁹⁴ İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 218; ed-Dervîş, *age*, VII, 406.

⁹⁵ eş-Şâbûnî, *age*, II, 457.

⁹⁶ İbn Fâris, *age*, I, 133-135; el-Cevherî, *age*, V, 2071-2072; İbn Manzûr, *age*, XIII, 21-27; Ebu’l-‘Azm, *age*, 838.

⁹⁷ İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 218; ed-Dervîş, *age*, VII, 406.

⁹⁸ İbn Manzûr, *age*, X, 357-360; Ebu’l-‘Azm, *age*, 3759.

⁹⁹ İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 218; ed-Dervîş, *age*, VII, 406.

nedeniyle kendilerini inanmış gibi göstererek ikiyüzlülük eden münâfıklar Allah'ın kesinlikle bildiği bildirilmiştir. Ayrıca bu durumun yani gerçek mü'minler ile münâfıkların, kendilerinin dahi inkâr edemeyeceği şekilde ortaya çıkarılarak iki grubun birbirinden ayırılacağı vurgulanmıştır.¹⁰⁰ Yukarıdaki açıklamaya göre bu 'âyetteki tıbbâk sanatını oluşturan öğelerden اٰمَنُوْا kelimesi bir mâzî fiil olup "iman ettiler, inandılar" şeklinde hâs ism-i mevşûlle birlikte "imân edenler" anlamına gelir.¹⁰¹ Bu öğelerden diğeri olan الْمُتَنَافِقِينَ kelimesi ise bir ism-i fâ'il olup "ikiyüzlülük yapanlar" şeklinde inkâr ettiği halde kendilerini inanmış gibi gösteren ikiyüzlü kâfirler anlamına gelir.¹⁰² Dolayısıyla bu kelimelerden her ikisinin de yukarıdaki 'âyette sözlükteki hâkîkî anlamlarıyla kullanıldığı anlaşılıyor ki bu nedenle söz konusu 'âyetteki bedî' sanatı, tıbbâk-ı hâkîkî sanatı olarak değerlendirilebilir.

Toparlayacak olursak, yukarıdaki 'âyette yer alan اٰمَنُوْا ve الْمُتَنَافِقِينَ kelimeleri arasında bulunan bedî' sanatı; isim ile fiil arasında gerçekleşmiş tıbbâk-ı gayr-ı mütecânis, her iki kelimenin de olumluluk veya olumsuzluk açısından aynı yönde olmasıyla tıbbâk-ı îcâb, her iki kelimenin de hâkîkî manalarıyla 'âyette yer almaları nedeniyle tıbbâk-ı hâkîkî ve ilk görüldüğünde fark edilebilen açık tıbbâk sanatı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca söz konusu bu sanat tekniğine uygun zıt manalı kelimelerin kullanılması yoluyla ilgili 'âyetin manasındaki güzelliğin gözler önüne serildiği söylenebilir.

el-‘Ankebût Sûresinin 12. ‘âyeti:

"İnkârcılar" وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ وَمَا هُمْ بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ müminlere, "Gelin bizim yolumuza uyun, günahınızı biz yüklenelim" derler. Oysa onların hiçbir günahını gerçekten yüklenecek değillerdir; hakikatte onlar katıksız yalancılardır."¹⁰³

Bu 'âyette yer alan وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا ifadesinde الَّذِينَ كَفَرُوا (inkâr edenler) terkîbi fâ'il konumundadır. Bu terkîbde hâs ism-i mevşûlden sonra gelen şıla cümlesinde fiil olan الَّذِينَ كَفَرُوا (inkâr ettiler) ile yine aynı ifadede mef'ûlün bih gayri sarîh konumunda bulunan الَّذِينَ

¹⁰⁰ et-Taberî, *age*, XVIII, 367; İbn 'Âşûr, *age*, XX, 218-219; eş-Sâbûnî, *age*, II, 454; ez-Zuhaylî, *age*, X, 573.

¹⁰¹ el-'İşfahânî, *age*, 90-92.

¹⁰² el-'İşfahânî, *age*, 819-820; Cebel, *age*, IV, 2241-2242.

¹⁰³ el-'Ankebût 29/12.

أَمَنُوا (iman edenlere) terkîbinde hâs ism-i mevşûlden sonra gelen şıla cümlesinde fiil olan أَمَنُوا (iman ettiler) kelimeleri¹⁰⁴ arasında *tıbâk* sanatı vardır denilebilir.

Bu ‘âyetteki *tıbâk* sanatını oluşturan öğelerden ilki olan كَفَرُوا kelimesi; ك-ف-ر kökünden birinci bâbın فَعُلُوا vezniyle gelen şahîh sâlim, müte‘addî, şulâsî mücerred, mâzî, ma‘lûm, cem‘i, müzekker, gâ‘ib bir fiildir ve “inkâr ettiler” manasını taşır.¹⁰⁵ Ayrıca bu kelime, cem‘i, mâzî fiil olması nedeniyle i‘râb yönünden çamme üzere mebnîdir.¹⁰⁶ Bu sanatı oluşturan ikinci öge olan أَمَنُوا kelimesi ise; ا-م-ن kökünden اِفْعَالٌ bâbının اَفْعُلُوا vezniyle gelen şahîh mehmûz fâ, lâzım, şulâsî mezîd rubâ‘î, mâzî, ma‘lûm, cem‘i, müzekker, gâ‘ib fiildir ve “iman ettiler, inandılar” manasını taşır.¹⁰⁷ Ayrıca bu kelime, cem‘i, mâzî fiil olması nedeniyle i‘râb yönünden çamme üzere mebnîdir.¹⁰⁸ Bu kelimelerden her ikisi de fiil olduğu için buradaki bedî‘ sanatı fiil ile fiil arasında gerçekleşmiş bir *tıbâk-ı mütecânis* sanattır.

Yukarıdaki ‘âyette yer alan ve aralarında *tıbâk* sanatı bulunan كَفَرُوا ve أَمَنُوا kelimelerinin öncesinde nefy veya nehy ifade eden لَنْ، لَمَّا، لَمْ، لَنْ، لَمْ، لَمْ، لَمْ harflerinden herhangi birinin bulunmaması nedeniyle bu kelimelerin her ikisi de olumlu kelimelerdir. Dolayısıyla bu ‘âyette yer alan bedî‘ sanatı, *tıbâk-ı ‘icâb* sanattır.

Tıbâk sanatını oluşturan bu kelimelerin geçtiği ‘âyette, kâfirlerin imân edenleri İslâm dinini terk ederek kendi batıl yollarına dönmelerini ve onlarla birlikte olmalarını istedikleri bildirilmiştir. Bu yolla İslâm dininden ayrılmaları nedeniyle eğer bir günah olursa bu günahları onların yerine kâfirlerin kendilerinin yükleneciklerini söyledikleri ancak böyle bir şeyin mümkün olmadığı yani bir kimsenin kazandığı bir günahı başka bir kimsenin yüklenemeyeceği ve kâfirlerin bu sözlerinde yalancı oldukları bildirilmiştir. Devamındaki ayette ise kâfirlerin kendi amelleri nedeniyle kazandıkları günahlarıyla birlikte yoldan çıkmalarına sebep oldukları kişiler nedeniyle de başka günahlar da yüklenecikleri bildirilmiştir ki bu günahlar da yine kendilerine ait günahlardır. Kâfirlerin vaatlerine inanarak ve sözlerine uyarak yoldan çıkanların kazandıkları günahları da hiçbir

¹⁰⁴ ed-Dervîş, *age*, VII, 408.

¹⁰⁵ el-Cevherî, *age*, III, 807-808; İbn Manzûr, *age*, V, 144-152; Ebu’l-‘Azîm, *age*, 3231.

¹⁰⁶ ed-Dervîş, *age*, VII, 408.

¹⁰⁷ İbn Fâris, *age*, I, 133-135; el-Cevherî, *age*, V, 2071-2072; İbn Manzûr, *age*, XIII, 21-27; Ebu’l-‘Azîm, *age*, 838.

¹⁰⁸ ed-Dervîş, *age*, VII, 408.

şey eksilmez ve bu kişiler de kendi günahlarını yine kendileri yüklenirler ve asla bu yaptıklarının vebalini başkalarına yükleyerek günahlarının cezasından kurtulamazlar.¹⁰⁹ Yukarıdaki açıklamaya göre bu ‘âyetteki tıbbâk sanatını oluşturan öğelerden كَفَرُوا kelimesi bir mâzî fiil olup “inkâr ettiler” şeklinde hâs ism-i mevşûlle birlikte inkâr edenler anlamına gelir.¹¹⁰ Bu öğelerden diğeri olan آمَنُوا kelimesi ise bir mâzî fiil olup “iman ettiler, inandılar” şeklinde yine ikinci hâs ism-i mevşûlle birlikte inananlar anlamına gelir.¹¹¹ Dolayısıyla bu kelimelerden her ikisinin de yukarıdaki ‘âyette sözlükteki haqîkî anlamlarıyla kullanıldığı anlaşılıyor ki bu nedenle söz konusu ‘âyetteki bedî‘ sanatı, tıbbâk-ı haqîkî sanatı olarak değerlendirilebilir.

Konuyu özetleyecek olursak, yukarıdaki ‘âyette yer alan كَفَرُوا ve آمَنُوا kelimeleri arasında bulunan bedî‘ sanatı; fiil ile fiil arasında gerçekleşmiş tıbbâk-ı mütecânis, her iki kelimenin de olumluluk veya olumsuzluk açısından aynı yönde olmasıyla tıbbâk-ı îcâb, her iki kelimenin de haqîkî manalarıyla ‘âyette yer almaları nedeniyle tıbbâk-ı haqîkî ve ilk görüldüğünde fark edilebilen açık tıbbâk sanatı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca söz konusu bu sanat tekniğine uygun zıt manalı kelimelerin kullanılması yoluyla ilgili ‘âyetin manasındaki güzelliğin ortaya konulduğu söylenebilir.

el-‘Ankebût Sûresinin 19. ‘âyeti:

كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ أَوَّلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ "Peki onlar, Allah'ın yaratmayı nasıl başlattığını, sonra onu ardarda sürdürdüğünü görmezler mi? Kuşkusuz bu, Allah için kolaydır."¹¹²

Bu ‘âyetteki كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ أَوَّلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ifadesinde hâl¹¹³ cümlesi olan كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ ifadesi mef‘ûlün bih konumundadır. Bu ifadede hâl cümlesinin muzâri‘ fiili olan يُبْدِئُ (başlatıyor) ile bu cümleye atfedilen muzâri‘ fiil olan يُعِيدُ (tekrarlıyor, yineliyor) kelimeleri¹¹⁴ arasında tıbbâk sanatı vardır.¹¹⁵

¹⁰⁹ el-‘Ankebût 29/12-13; et-Taberî, *age*, XVIII, 367-370; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 219-221; eş-Şâbûnî, *age*, II, 454; ez-Zuḥaylî, *age*, X, 574-575.

¹¹⁰ el-‘İşfahânî, *age*, 714-717; Cebel, *age*, IV, 1907-1909.

¹¹¹ el-‘İşfahânî, *age*, 90-92.

¹¹² el-‘Ankebût 29/19.

¹¹³ **Hâl:** Cümledeki fâ‘il ve/veya mef‘ûlün durumunu bildiren kelime, cümle ve şibh-i cümlelerdir. Bkz. eş-Şertûnî, *age*, 315-319; el-Ğalâyînî, *age*, III, 78-112; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 211-222.

¹¹⁴ ed-Dervîş, *age*, VII, 415.

¹¹⁵ eş-Şâbûnî, *age*, II, 457; ez-Zuḥaylî, *age*, X, 582.

Bu ‘âyetteki tıbbâk sanatını oluşturan öğelerden ilki olan يُبْدِئُ kelimesi; ب-د-أ kökünden اِبْعَالٌ bâbıyla gelen şaḥîḥ mehmûz lâm, müte‘addî, sülâsî mezîd rubâ‘î, muzâri‘, ma‘lûm, müfred, müzekker, gâ‘ib bir fiildir ve “başlatıyor” manasını taşır.¹¹⁶ Ayrıca bu kelime ilgili cümlelerin müfred, muzâri‘ fiili olması nedeniyle i‘râb yönünden ḍamme ile merfû‘dur.¹¹⁷ Bu sanatı oluşturan ikinci öge olan يُعِيدُ kelimesi ise; ع-و-د kökünden اِبْعَالٌ bâbıyla gelen mu‘tel ‘ecvef-i vavî, müte‘addî, sülâsî mezîd rubâ‘î, muzâri‘, ma‘lûm, müfred, müzekker, gâ‘ib fiildir ve “tekrarlıyor, yineliyor” manasını taşır.¹¹⁸ Ayrıca bu kelime ilgili cümlelerin müfred, muzâri‘ fiili olması nedeniyle i‘râb yönünden ḍamme ile merfû‘dur.¹¹⁹ Bu kelimelerden her ikisi de fiil olduğu için buradaki bedî‘ sanatı fiil ile fiil arasında gerçekleşmiş *tıbbâk-ı mütecânis* sanatıdır.

Yukarıdaki ‘âyette yer alan ve aralarında tıbbâk sanatı bulunan يُعِيدُ ve يُبْدِئُ kelimelerinin öncesinde nefy veya nehy ifade eden لَمْ، لَمْ، لَمْ، لَمْ، لَمْ harflerinden herhangi birinin bulunmaması nedeniyle bu kelimelerin her ikisi de olumlu kelimelerdir. Dolayısıyla bu ‘âyette yer alan bedî‘ sanatı, *tıbbâk-ı ‘icâb* sanatıdır.

Tıbbâk sanatını oluşturan bu kelimelerin geçtiği ‘âyette Allah Te‘âlâ, tek yaratıcı olarak kendisinin ilk olarak yaratmayı nasıl başlattığına ve yaratmayı yineleyerek nasıl devam ettirdiğine dikkatleri çekiyor ve insanlara bu hususu tefekkür etmeyi emrediyor. Yine burada ilk defa yaratma ve bunu tekrarlayarak devam ettirmenin sonsuz kudret sahibi Allah Te‘âlâ için çok kolay olduğuna işaret ediliyor. Devamındaki ayette ise öldükten sonra diriltilmeyi inkâr edenlerin, yeryüzünü ve oradaki varlıkları Allah Te‘âlâ’nın nasıl yarattığına bakmaları, bundan ibret almaları istenirken insanların ölümünden sonra âhirette tekrar diriltileceklerine ve bunun Allah Te‘âlâ’nın gücü dâhilinde olduğuna ve O’nun için tekrar yaratmanın çok kolay olduğuna işaret ediliyor.¹²⁰ Yukarıdaki açıklamaya göre bu ‘âyetteki tıbbâk sanatını oluşturan öğelerden يُبْدِئُ kelimesi bir muzâri‘ fiil olup “başlatıyor” şeklinde Allah’ın, yaratmayı başlattığı anlamına gelir.¹²¹

¹¹⁶ İbn Fâris, *age*, I, 212-213; el-Cevherî, *age*, I, 35; eş-Şagâni, *age*, 22-24; İbn Manzûr, *age*, I, 26-30; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 33-34; Ebu’l-‘Azîm, *age*, 1156.

¹¹⁷ ed-Dervîş, *age*, VII, 415.

¹¹⁸ İbn Fâris, *age*, IV, 181-183; İbn Manzûr, *age*, III, 315-323; Ebu’l-‘Azîm, *age*, 739.

¹¹⁹ ed-Dervîş, *age*, VII, 415.

¹²⁰ el-‘Ankebût 29/19-20; et-Taberî, *age*, XVIII, 376-378; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 227-231; eş-Şâbûnî, *age*, II, 455-456; ez-Zuhaylî, *age*, X, 586-587.

¹²¹ el-‘İşfahânî, *age*, 113; Cebel, *age*, I, 85-86.

Bu ögelerden diğeri olan يُعِيدُ kelimesi ise bir muzâri‘ fiil olup “tekrarlıyor, yineliyor” şeklinde Allah’ın, yaratmayı devam ettirdiği, tekrarladığı anlamına gelir.¹²² Dolayısıyla bu kelimelerden her ikisinin de yukarıdaki ‘âyette sözlükteki ḥaḳṭî anlamlarıyla kullanıldığı anlaşılıyor ki bu nedenle söz konusu ‘âyetteki bedî‘ sanatı, *tıbâḳ-ı ḥaḳṭî* sanatı olarak değerlendirilebilir.

Konuyu özetleyecek olursak, yukarıdaki ‘âyette yer alan يُعِيدُ ve يُبْدِي kelimeleri arasında bulunan bedî‘ sanatı; fiil ile fiil arasında gerçekleşmiş *tıbâḳ-ı mütecânis*, her iki kelimenin de olumluluk veya olumsuzluk açısından aynı yönde olmasıyla *tıbâḳ-ı îcâb*, buradaki her iki kelimenin de ḥaḳṭî manalarıyla ‘âyette yer almalarıyla *tıbâḳ-ı ḥaḳṭî* ve ilk görüldüğünde fark edilebilen *açık tıbâḳ* sanatı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca söz konusu bu sanat tekniğine uygun zıt manalı kelimelerin kullanılması yoluyla ilgili ‘âyetin manasındaki güzelliğin gözler önüne serildiği söylenebilir.

el-‘Ankebût Sûresinin 21. ‘âyeti:

يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ وَالْيَهُ تَقْلُبُونَ "O, dilediğine azap eder, dilediğini esirger. Hepiniz dönüp dolaşıp O'na varacaksınız."¹²³

Bu ‘âyetteki يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ ifadesindeki , atıf harfiyle birbirine atfedilen ma‘tûf¹²⁴ ve ma‘tûfun aleyh¹²⁵ şeklindeki fiil cümlelerinden ilkinin muzâri‘ fiili olan يُعَذِّبُ (azap eder) ile ikincisinin muzâri‘ fiili olan يَرْحَمُ (merhamet eder) kelimeleri¹²⁶ arasında *tıbâḳ* sanatı vardır.¹²⁷

Bu ‘âyetteki *tıbâḳ* sanatını oluşturan ögelerden ilki olan يُعَذِّبُ kelimesi; ع-ذ-ب kökünden يُعْزِلُ bâbının يُعْزِلُ vezniyle gelen şaḥîḥ sâlim, müte‘addî, sülâsî mezîd rubâ‘î, muzâri‘, ma‘lûm, müfred, müzekker, gâ‘ib bir fiildir ve “azap eder” manasını taşır.¹²⁸ Ayrıca bu kelime ilgili cümlenin müfred, muzâri‘ fiili olması nedeniyle i‘râb yönünden

¹²² el-‘İşfahânî, *age*, 593-594; Cebel, *age*, III, 1418-1421.

¹²³ el-‘Ankebût 29/21.

¹²⁴ **Ma‘tûf:** Bir atıf harfiyle birbirine atfedilen iki ifadedden atıf harfinden sonra gelen ifadeye yani başka bir ifadeye atfedilen ifadeye verilen isimdir. Bkz. eş-Şertûnî, *age*, 376-380; el-Ğalâyînî, *age*, II, 310-312 ve III, 245-250.

¹²⁵ **Ma‘tûfun aleyh:** Bir atıf harfiyle birbirine atfedilen iki ifadedden atıf harfinden önce yer alan ifadeye yani başka bir ifadenin kendisine atfedildiği ifadeye verilen isimdir. Bkz. eş-Şertûnî, *age*, 376-380; el-Ğalâyînî, *age*, II, 310-312 ve III, 245-250.

¹²⁶ ed-Dervîş, *age*, VII, 416.

¹²⁷ eş-Şâbûnî, *age*, II, 457; ez-Zuḥaylî, *age*, X, 582.

¹²⁸ İbn Fâris, *age*, IV, 259-260; Ebu’l-‘Azm, *age*, 2794.

damme ile merfû‘dur.¹²⁹ Bu sanatı oluşturan ikinci öge olan رَحِمَ kelimesi ise; مَرَحَمٌ kökünden dördüncü bâbın فَعَّلَ vezniyle gelen şaḥîḥ sâlim, müte‘addî, sülâsî mücerred, muzâri‘, ma‘lûm, müfred, müzekker, gâ‘ib bir fiildir ve “merhamet eder” manasını taşır.¹³⁰ Ayrıca bu kelime ilgili cümlenin müfred, muzâri‘ fiili olması nedeniyle i‘râb yönünden damme ile merfû‘dur.¹³¹ Bu kelimelerden her ikisi de fiil olduğu için buradaki bedî‘ sanatı fiil ile fiil arasında gerçekleşmiş *ṭibâḳ-ı mütecânis* sanatıdır.

Yukarıdaki ‘âyette yer alan ve aralarında ṭibâḳ sanatı bulunan يَعْذِبُ ve يَرْحَمُ kelimelerinin öncesinde nefy veya nehy ifade eden لَنْ، لَمَّا، لَمْ، لَنْ، لَمْ، لَمْ harflerinden herhangi birinin bulunmaması nedeniyle bu kelimelerin her ikisi de olumlu kelimelerdir. Dolayısıyla bu ‘âyette yer alan bedî‘ sanatı, *ṭibâḳ-ı ‘icâb* sanatıdır.

Ṭibâḳ sanatını oluşturan bu kelimelerin geçtiği ‘âyette Allah Te‘âlâ, tek yaratıcı olarak kulları üzerinde tek hüküm sahibi olduğunu, bu nedenle kullarından dilediğine azap etme ve dilediğine merhamet etme hükmünün de yalnızca kendisine ait olduğunu belirtmektedir. Yine bu ‘âyette kulların bu geçici dünya hayatından sonra yine Allah’a döneceğine, onun huzurunda hesap vereceğine ve Allah Te‘âlâ’nın merhametine sığınmaktan başka çaresinin olmayacağına işaret edilmiştir.¹³² Yukarıdaki açıklamaya göre bu ‘âyetteki ṭibâḳ sanatını oluşturan öğelerden يَعْذِبُ kelimesi bir muzâri‘ fiil olup “azap eder” şeklinde Allah’ın, kullarından dilediği kimseye günahı sebebiyle azap edeceği anlamına gelir.¹³³ Bu öğelerden diğeri olan يَرْحَمُ kelimesi ise bir muzâri‘ fiil olup “merhamet eder” şeklinde Allah’ın, kullarından dilediği kimseye merhamet ederek günahını affedeceği anlamına gelir.¹³⁴ Dolayısıyla bu kelimelerden her ikisinin de yukarıdaki ‘âyette sözlükteki ḥaḳîḳî anlamlarıyla kullanıldığı anlaşılıyor ki bu nedenle söz konusu ‘âyetteki bedî‘ sanatı, *ṭibâḳ-ı ḥaḳîḳî* sanatı olarak değerlendirilebilir.

Konuyu toparlayacak olursak, yukarıdaki ‘âyette yer alan يَعْذِبُ ve يَرْحَمُ kelimeleri arasında bulunan bedî‘ sanatı; fiil ile fiil arasında gerçekleşmiş *ṭibâḳ-ı mütecânis*, her iki kelimenin de olumluluk veya olumsuzluk açısından aynı yönde olmasıyla *ṭibâḳ-ı ‘icâb*,

¹²⁹ ed-Dervîş, *age*, VII, 416.

¹³⁰ İbn Fâris, *age*, II, 498; İbn Manzûr, *age*, XII, 230-233; Ebu’l-‘Azm, *age*, 2188.

¹³¹ ed-Dervîş, *age*, VII, 416.

¹³² el-‘Ankebût 29/21; et-Taberî, *age*, XVIII, 378-379; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 231-232; eş-Şâbûnî, *age*, II, 456; ez-Zuhaylî, *age*, X, 587-588.

¹³³ el-‘İşfahânî, *age*, 554-555; Cebel, *age*, III, 1429-1430.

¹³⁴ el-‘İşfahânî, *age*, 347-348; Cebel, *age*, II, 776-778.

her iki kelimenin de ḥaḳīkī manalarıyla ‘âyetle yer almalarıyla *ṭıbâḳ-ı ḥaḳīkī* ve ilk görüldüğünde fark edilebilen *açık ṭıbâḳ* sanatı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca söz konusu bu sanat tekniğine uygun zıt manalı kelimelerin kullanılması yoluyla ilgili ‘âyetin manasındaki güzelliğin ortaya konulduğu söylenebilir.

el-‘Ankebût Sûresinin 40. ‘âyeti:

فَكَلَّا أَخَذْنَا بِذُنَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَنْ أَعْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ "Her birini günahından dolayı cezalandırdık; kiminin üzerine taşları savuran fırtınalar gönderdik, kimini o korkunç ses yakaladı, kimini yerin dibine gömdük, kimini sulara boğduk. Allah'ın muradı onlara kötülük etmek değildi, fakat onlar kendi kendilerine kötülük ediyorlardı."¹³⁵

Bu ‘âyetteki *يُظْلِمُونَ* ifadesinde *كَانَ* nin haberi olan ilki menfî ve ikincisi müsbet *مَا...لِيُظْلِمَ* (asla zulmediyor değildir.) ile *يُظْلِمُونَ* (zulmediyorlar.) ifadeleri¹³⁶ arasında *ṭıbâḳ* sanatı vardır.

Bu ‘âyetteki *ṭıbâḳ* sanatını oluşturan öğelerden ilki olan *مَا...لِيُظْلِمَ* ifadesinde *مَا* harfi *ليس* ve benzerlerinden olup önüne geldiği isim cümlesinin ismini ref‘, haberini ise naşb eder ve cümlelerin manasını menfî (olumsuz) yapar. Yine aynı ifadedeki *لَ* harfi ise inkâr (لام الجحود) harfidir ve “asla” manasına gelir.¹³⁷ Bu ifadedeki fiil olan *يُظْلِمَ* kelimesi; *ظ-ل-م* kökünden ikinci bâbın *يَفْعُلُ* vezniyle gelen *şahîḥ sâlim*, *müte‘addî*, *sülâsî* mücerred, *muẓâri‘*, *ma‘lûm*, *müfred*, *müzekker*, *ğâ‘ib* bir fiildir ve “zulmeder, zulmediyor” manasını taşır.¹³⁸ Ayrıca bu kelime *كَانَ* nin haberi olan fiil cümlesinin *muẓâri* fiili olup başına *لَ* inkâr harfi gelmesi nedeniyle *i‘râb* yönünden *fethâ* ile *manşûbdur*.¹³⁹ Bu sanatı oluşturan ikinci öge olan *يُظْلِمُونَ* kelimesi ise yine önceki kelimenin aynısı ancak müsbet (olumlu) olup *muẓâri‘*, *ma‘lûm*, *cem‘i*, *müzekker*, *ğâ‘ib* bir fiildir ve “zulmederler, zulmediyorlar” manasını taşır.¹⁴⁰ Ayrıca bu kelime *كَانَ* nin *cem‘i* müzekkeri olan *كَانُوا* nin haberi olan fiil

¹³⁵ el-‘Ankebût 29/40.

¹³⁶ ed-Dervîş, *age*, VII, 435.

¹³⁷ ed-Dervîş, *age*, VII, 435.

¹³⁸ İbn Fâris, *age*, III, 468-468; el-Cevherî, *age*, V, 1977-1979; İbn Manzûr, *age*, XII, 373-380; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 1134-1135; Ebu’l-‘Azam, *age*, 2744.

¹³⁹ ed-Dervîş, *age*, VII, 435; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 387-427; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, 246.

¹⁴⁰ İbn Fâris, *age*, III, 468-468; el-Cevherî, *age*, V, 1977-1979; İbn Manzûr, *age*, XII, 373-380; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 1134-1135; Ebu’l-‘Azam, *age*, 2744.

cümlesinin fiili olması nedeniyle i'râb yönünden ن'un sübûtu ile merfû'dur.¹⁴¹ Bu kelimelerden her ikisi de fiil olduğu için buradaki bedî' sanatı fiil ile fiil arasında gerçekleşmiş *tıbâk-ı mütecânis* sanatıdır.

Yukarıdaki 'âyette yer alan ve aralarında tıbâk sanatı bulunan muzâri' fiillerinden birincisinin önünde nefy edatının bulunması ve diğer muzâri' fiilin önünde ise nefy veya nehy ifade eden لَمْ، لَمْ، لَمْ، لَمْ، لَمْ harflerinden herhangi birinin bulunmaması nedeniyle bu kelimelerden biri menfî iken diğeri müsbettir. Dolayısıyla bu 'âyette yer alan bedî' sanatı, *tıbâk-ı selb* sanatıdır.

Tıbâk sanatını oluşturan bu kelimelerin geçtiği 'âyeti önceki 'âyetlerle birlikte değerlendirdiğimizde burada Allah'a ve rasûllerine imân ve itaat etmeyen, kibirlenen, kendilerine yasaklanan kötü fiilleri ısrarla işlemeye devam eden kişi ve toplumların bu tutum ve davranışları nedeniyle kısıvrak yakalanarak helak edildiğine işaret ediliyor. Bu topluluklardan kimisinin Hz. Lût'un (as) kavmi gibi kasırga ile kimisinin Semûd kavmi gibi korkunç bir ses ile kimisinin Kârûn gibi yere batırılmak suretiyle ve kimisinin de Hz. Nûh'un (as) kavmi ile Firavn ve ordusu gibi suda boğularak helak edildiği bildiriliyor. Ayrıca bu dehşet dolu sonucu onların günahlarda ısrar etmeleri ve kibirlenmeleri nedeniyle kendilerinin hak ettiği dolayısıyla Allah'ın onlara zulmetmediği bilakis onların kendilerine zulmettiklerine işaret ediyor.¹⁴² Yukarıdaki açıklamaya göre bu 'âyetteki tıbâk sanatını oluşturan öğelerden مَا ... يَظْلَمُ ifadesi bir nefy edatı ve bir muzâri' fiil ile oluşmuş olup "zulmeder değildir, zulmetmez" şeklinde inkârları, kibirleri ve günahları sebebiyle helak olan kavimler hakkında Allah'ın onlara zulmetmediği anlamına gelir.¹⁴³ Bu öğelerden diğeri olan يَظْلَمُونَ kelimesi ise bir muzâri' fiil olup "zulmederler" şeklinde inkârları, kibirleri ve günahları sebebiyle helak olan kavimlerin kendileri hakkındaki bu sonucu yine kendilerinin hazırladığı yani kendilerine zulmettikleri anlamına gelir.¹⁴⁴ Dolayısıyla bu kelimelerden her ikisinin de yukarıdaki 'âyette sözlükteki haqîkî anlamlarıyla kullanıldığı anlaşılıyor ki bu nedenle söz konusu 'âyetteki bedî' sanatı, *tıbâk-ı haqîkî* sanatı olarak değerlendirilebilir.

¹⁴¹ ed-Dervîş, *age*, VII, 435; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 387-427.

¹⁴² el-'Ankebût 29/40; et-Taberî, *age*, XVIII, 400-403; İbn 'Âşûr, *age*, XX, 251-252; eş-Şâbûnî, *age*, II, 461; ez-Zuhaylî, *age*, X, 613-615.

¹⁴³ el-'İşfahânî, *age*, 537-539; Cebel, *age*, III, 1368-1371.

¹⁴⁴ el-'İşfahânî, *age*, 537-539; Cebel, *age*, III, 1368-1371.

Konuyu özetleyecek olursak, yukarıdaki ‘âyette yer alan مَا... يَظْلَمُ ve يَظْلُمُونَ ifadeleri arasında bulunan bedî‘ sanatı; fiil ile fiil arasında gerçekleşmiş *tıbbâk-ı mütecânis*, ifadelerden biri menfî iken diğerrinin ise müsbet olması nedeniyle *tıbbâk-ı selb*, her iki kelimenin de haķîķî manalarıyla ‘âyette yer almaları nedeniyle *tıbbâk-ı haķîķî* ve ilk görüldüğünde fark edilebilen *açık tıbbâk* sanatı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca söz konusu bu sanat tekniğine uygun zıt manalı ifadelerin kullanılması yoluyla ilgili ‘âyetin manasındaki güzelliğın ortaya konulduğu söylenebilir.

el-‘Ankebût Sûresinin 47. ‘âyeti:

"İşte biz" وَكَذَٰلِكَ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ فَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمِنْ هَٰؤُلَاءِ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الْكَافِرُونَ *"İşte biz kitabı sana böyle indiriyoruz. Kendilerine kitap verdiklerimiz ona imân ederler, şunlardan da (müşrikler) ona inananlar var. ‘âyetlerimizi kâfirlerden başkası inkâr etmez."*¹⁴⁵

Bu ‘âyetteki فَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمِنْ هَٰؤُلَاءِ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الْكَافِرُونَ ifadesinde mübtedâ olan hâs ism-i mevşûlün haberi konumundaki يُؤْمِنُونَ fiil cümlesinde (inanırlar) kelimesi muzâri‘ fiildir. Yine yukardaki ifadede و atıf harfiyle ilk cümleye atfedilen isim cümlesinin tehir edilmiş haberi olan مَنْ ism-i mevşûlden sonraki şıla cümlesi olan يُؤْمِنُ fiil cümlesinde (inanır) kelimesi muzâri‘ fiildir. Yine aynı ifadede , ile kendisinden önceki cümlelere atfedilen menfî fiil cümlesinde إِلَّا istisnâ‘ edatından sonra gelen الْكَافِرُونَ (inkâr edenler) kelimesi fâildir.¹⁴⁶ İşte bu üç kelime arasında *tıbbâk* sanatı olduğu söylenebilir.

Bu ‘âyetteki *tıbbâk* sanatını oluşturan öğelerden يُؤْمِنُونَ ve يُؤْمِنُ kelimeleri; ا-م-ن kökünden بِإِغَالٍ bâbının يُفْعِلُ vezniyle gelen şahîh mehmûz fâ, lâzım, şulâsî mezîd rubâ‘î, muzâri‘, ma‘lûm, ilki cem‘i diğeri ise müfred, müzekker, gâ‘ib fiillerdir ve ilki “inanıyorlar, inanırlar” ve diğeri ise “inanıyor, inanır” manasını taşırlar.¹⁴⁷ Ayrıca bu kelimeler, muzâri‘ fiil olmaları nedeniyle cem‘i fiil olan يُؤْمِنُونَ kelimesi i‘râb yönünden sondaki ن harfinin şübûtu ile ve müfred fiil olan يُؤْمِنُ kelimesi ise çamme ile merfû‘dur.¹⁴⁸

¹⁴⁵ el-‘Ankebût 29/47.

¹⁴⁶ ed-Dervîş, *age*, VII, 442.

¹⁴⁷ İbn Fâris, *age*, I, 133-135; el-Cevherî, *age*, V, 2071-2072; İbn Manzûr, *age*, XIII, 21-27; Ebu’l-‘Azam, *age*, 838.

¹⁴⁸ ed-Dervîş, *age*, VII, 442.

Bu sanatı oluşturan ikinci öge olan الْكَافِرُونَ kelimesi ise; ك-ف-ر kökünden birinci bâbın فَاعِلْ vezniyle gelen كَفَرَ (inkâr etti) şaḥîḥ sâlim, müte‘addî, sülâsî mücerred, mâzî fiilinden فَاعِلْ vezniyle müştâk olan cem‘i, müzekker, ism-i fâildir ve “inkâr edenler” manasını taşır.¹⁴⁹ Ayrıca bu kelime, fâil olması nedeniyle i‘râb yönünden , ile merfû‘dur.¹⁵⁰ Bu kelimelerden aynı kelimenin cem‘isi ve müfredi olarak gelen ilk ikisi fiil iken diğeri isim olduğu için buradaki bedî‘ sanatı fiil ile isim arasında gerçekleşmiş *tıbâk-ı gayr-ı mütecânis* sanatıdır.

Yukarıdaki ‘âyette yer alan ve aralarında tıbâk sanatı bulunan الْكَافِرُونَ ve يُؤْمِنُونَ kelimelerinin öncesinde nefy veya nehy ifade eden لَمْ، لَمْ، لَمْ، لَمْ، لَمْ harflerinden herhangi birinin bulunmaması nedeniyle bu kelimelerin her ikisi de olumlu kelimelerdir. Dolayısıyla bu ‘âyette yer alan bedî‘ sanatı, *tıbâk-ı ‘icâb* sanatıdır.

Tıbâk sanatını oluşturan bu kelimelerin geçtiği ‘âyette Allah Te‘âlâ’nın Hz. Muhammed’e (sav) kitabı yani Kur’ân-ı Kerîm’i indirdiği ve bu indirilen kitaba yani Kur’ân-ı Kerîm’e ehl-i kitaptan ve müşriklerden bazılarının imân ederek Müslüman oldukları bildirilmiş ve inkârcılardan başkasının Allah Te‘âlâ’nın ‘âyetlerini gerçeği bilerek reddetmeyecekleri belirtilmiştir.¹⁵¹ Yukarıdaki açıklamaya göre bu ‘âyetteki tıbâk sanatını oluşturan öğelerden olan يُؤْمِنُونَ ve الْكَافِرُونَ kelimeleri ilki cem‘i ikincisi ise müfred olarak birer muzâri‘ fiil olup “inanıyorlar, inanırlar” ve “inanıyor, inanır” şeklinde Kur’ân-ı Kerîm’e ehl-i kitaptan ve müşriklerden bazılarının imân ederek Müslüman oldukları anlamına gelir.¹⁵² Bu öğelerden diğeri olan الْكَافِرُونَ kelimesi ise bir ism-i fâil olup “inkâr edenler” şeklinde Allah’ın ‘âyetlerini bile bile inkâr eden inkârcılar anlamına gelir.¹⁵³ Dolayısıyla bu kelimelerden her ikisinin de yukarıdaki ‘âyette sözlükteki ḥaḳîḳî anlamlarıyla kullanıldığı anlaşılıyor ki bu nedenle söz konusu ‘âyetteki bedî‘ sanatı, *tıbâk-ı ḥaḳîḳî* sanatı olarak değerlendirilebilir.

Konuyu özetleyecek olursak, yukarıdaki ‘âyette yer alan يُؤْمِنُونَ ve الْكَافِرُونَ kelimeleri arasında bulunan bedî‘ sanatı; iki fiil ile bir isim arasında gerçekleşmiş *tıbâk-ı*

¹⁴⁹ el-Cevherî, *age*, III, 807-808; İbn Manzûr, *age*, V, 144-152; Ebu’l-‘Azîm, *age*, 3187.

¹⁵⁰ ed-Dervîş, *age*, VII, 442.

¹⁵¹ el-‘Ankebût 29/52; et-Ṭaberî, *age*, XVIII, 429-430; İbn ‘Âşûr, *age*, XXI, 16-18; eş-Şâbûnî, *age*, II, 465; ez-Zuhaylî, *age*, XI, 15 ve 19.

¹⁵² el-‘İşfahânî, *age*, 90-92.

¹⁵³ el-‘İşfahânî, *age*, 714-717; Cebel, *age*, IV, 1907-1909.

ğayr-ı mütecânis, bu kelimelerin olumluluk veya olumsuzluk açısından aynı yönde olmasıyla *tıbâk-ı îcâb*, her üç kelimenin de *ḥaḳîkî* manalarıyla ‘âyetle yer almalarıyla *tıbâk-ı ḥaḳîkî* ve ilk görüldüğünde fark edilebilen *açık tıbâk* sanatı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca söz konusu bu sanat tekniğine uygun zıt manalı kelimelerin kullanılması yoluyla ilgili ‘âyetin manasındaki güzelliğin ortaya konulduğu söylenebilir.

el-‘Ankebût Sûresinin 52. ‘âyeti:

"De ki: قُلْ كَفَىٰ بِاللّٰهِ بَيِّنًا وَبَيِّنَاتٍ شَهِيدًا يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوْا بِاللّٰهِ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ

"Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. O, göklerde ve yerde ne varsa bilmektedir." Bâtıla inanan ve Allah'ı inkâr edenlere gelince, işte hüsrana uğrayacak olanlar onlardır."¹⁵⁴

Bu ‘âyetteki *اٰمَنُوْا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوْا بِاللّٰهِ* ifadesinde *ḥâs* ism-i mevşûlden sonraki şıla cümlesinde birbirine و atıf harfiyle atfedilen iki cümlemin fiilleri konumunda bulunan *اٰمَنُوْا* (inandılar) ile *كَفَرُوْا* (inkâr ettiler) kelimeleri¹⁵⁵ arasında *tıbâk* sanatı vardır.¹⁵⁶

Bu ‘âyetteki *tıbâk* sanatını oluşturan öğelerden ilki olan *اٰمَنُوْا* kelimesi; ا-م-ن kökünden *اَفْعَالٌ* bâbının *اَفْعَلْ* vezniyle gelen *şahîḥ mehmûz fâ*, lâzım, *şulâsî mezîd rubâ’î*, mâzî, ma’lûm, cem’i, müzekker, gâ’ib bir fiildir ve “inandılar” manasını taşır.¹⁵⁷ Ayrıca bu kelime, cem’i, mâzî fiil olması nedeniyle i’râb yönünden *ḍamme üzere mebnîdir*.¹⁵⁸ Bu sanatı oluşturan ikinci öge olan *كَفَرُوْا* kelimesi ise; ك-ف-ر kökünden birinci bâbın *فَعْلُوْا* vezniyle gelen *şahîḥ sâlim*, lâzım, *şulâsî mücerred*, mâzî, ma’lûm, cem’i, müzekker, gâ’ib bir fiildir ve “inkâr ettiler” manasını taşır.¹⁵⁹ Ayrıca bu kelime, cem’i, mâzî fiil olması nedeniyle i’râb yönünden *ḍamme üzere mebnîdir*.¹⁶⁰ Bu kelimelerden her ikisi de fiil olduğu için buradaki *bedî’* sanatı fiil ile fiil arasında gerçekleşmiş *tıbâk-ı mütecânis* sanatıdır.

Yukarıdaki ‘âyetle yer alan ve aralarında *tıbâk* sanatı bulunan *اٰمَنُوْا* ve *كَفَرُوْا* kelimelerinin öncesinde *nefy* veya *nehy* ifade eden لَمْ، لَمْآ، لَنْ harflerinden

¹⁵⁴ el-‘Ankebût 29/52.

¹⁵⁵ ed-Dervîş, *age*, VII, 452.

¹⁵⁶ İbn ‘Âşûr, *age*, XXI, 17; eş-Şâbûnî, *age*, II, 468; ez-Zuḥaylî, *age*, XI, 15.

¹⁵⁷ İbn Fâris, *age*, I, 133-135; el-Cevherî, *age*, V, 2071-2072; İbn Manzûr, *age*, XIII, 21-27; Ebu’l-‘Azm, *age*, 838.

¹⁵⁸ ed-Dervîş, *age*, VII, 452.

¹⁵⁹ el-Cevherî, *age*, III, 807-808; İbn Manzûr, *age*, V, 144-152; Ebu’l-‘Azm, *age*, 3231.

¹⁶⁰ ed-Dervîş, *age*, VII, 452.

herhangi birinin bulunmaması nedeniyle bu kelimelerin her ikisi de olumlu kelimelerdir. Dolayısıyla bu ‘âyette yer alan bedî‘ sanatı, *tıbbâk-ı ‘îcâb* sanatıdır.

Tıbbâk sanatını oluşturan bu kelimelerin geçtiği ‘âyette Allah Te‘âlâ’yı inkâr eden ve bâtil şeylere inananların hüsrana uğrayacaklarına işaret edilmektedir.¹⁶¹ Yukarıdaki açıklamaya göre bu ‘âyetteki tıbbâk sanatını oluşturan öğelerden biri olan كَفَرُوا kelimesi bir fiil olup “inkâr ettiler” şeklinde hâs ism-i mevşûlle birlikte Allah’ı inkâr edenler anlamına gelir.¹⁶² Bu öğelerden diğeri olan اٰمَنُوا kelimesi ise bir fiil olup “inandılar” şeklinde yine aynı hâs ism-i mevşûlle birlikte bâtila yani gerçek dışı şeylere inananlar ve onları ilah edinen kâfir müşrikler anlamına gelir.¹⁶³ Dolayısıyla bu kelimelerden her ikisinin de yukarıdaki ‘âyette sözlükteki hâkîkî anlamlarıyla kullanıldığı anlaşılıyor ki bu nedenle söz konusu ‘âyetteki bedî‘ sanatı, *tıbbâk-ı hâkîkî* sanatı olarak değerlendirilebilir.

Konuyu özetleyecek olursak, yukarıdaki ‘âyette yer alan كَفَرُوا ve اٰمَنُوا kelimeleri arasında bulunan bedî‘ sanatına; iki fiil arasında gerçekleşmiş *tıbbâk-ı mütecânis*, her iki kelimenin de olumluluk veya olumsuzluk açısından aynı yönde olması nedeniyle *tıbbâk-ı ‘îcâb*, her iki kelimenin de hâkîkî manalarıyla ‘âyette yer almaları nedeniyle *tıbbâk-ı hâkîkî* ve ilk görüldüğünde fark edilebilen *açık tıbbâk* sanatı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca tıbbâk sanat tekniğine uygun zıt manalı kelimelerin kullanılması yoluyla ilgili ‘âyetin manasındaki güzelliğin ortaya konulduğu söylenebilir.

el-‘Ankebût Sûresinin 55. ‘âyeti:

يَوْمَ يَغْشَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ "O gün azap onları tepeden tırnağa saracak ve Allah, "Yaptıklarınızın cezasını tadın!" buyuracaktır."¹⁶⁴

Bu ‘âyetteki يَوْمَ يَغْشَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ ifadesinde mekân zarfı¹⁶⁵ olarak yer alan فَوْق (üstünde) ile تَحْتِ (altında) isimleri¹⁶⁶ arasında *tıbbâk* sanatı vardır denilebilir.

¹⁶¹ el-‘Ankebût 29/52; eṭ-Ṭaberî, *age*, XVIII, 429-430; İbn ‘Âşûr, *age*, XXI, 16-18; eş-Şâbûnî, *age*, II, 465; ez-Zuhaylî, *age*, XI, 15 ve 19.

¹⁶² el-‘İşfahânî, *age*, 714-717; Cebel, *age*, IV, 1907-1909.

¹⁶³ el-‘İşfahânî, *age*, 90-92.

¹⁶⁴ el-‘Ankebût 29/55.

¹⁶⁵ **Zarf:** zaman ve mekân bildiren mebnî ve mu‘rab isimlerden oluşur. Bkz. eş-Şertûnî, *age*, 154-157; el-Ğalâyînî, *age*, III, 48-72; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 63-66.

¹⁶⁶ ed-Dervîş, *age*, VII, 453.

Bu ‘âyetteki tıbbâk sanatını oluşturan öğelerden ilki olan فَوْق kelimesi bir isim olup mekân zarfıdır ve “üstünde” manasını taşır.¹⁶⁷ Ayrıca bu kelime i‘râb yönünden مِنْ harf-i ceri ile mecrûrdur.¹⁶⁸ Bu sanatı oluşturan ikinci öge olan تَحْتِ kelimesi ise yine bir isim olan mekân zarfıdır ve “altında” manasını taşır.¹⁶⁹ Ayrıca bu kelime i‘râb yönünden yine مِنْ harf-i ceri ile mecrûrdur.¹⁷⁰ Bu kelimelerden her ikisi de isim olduğu için buradaki bedî‘ sanatı isim ile isim arasında gerçekleşmiş *tıbbâk-ı mütecânis* sanatıdır.

Yukarıdaki ‘âyetle yer alan ve aralarında tıbbâk sanatı bulunan فَوْق ve تَحْتِ kelimelerinin öncesinde nefy veya nehy ifade eden لَمْ، لَمْ، لَمْ، لَمْ، لَمْ، لَمْ harflerinden herhangi birinin bulunmaması nedeniyle bu kelimelerin her ikisi de olumlu kelimelerdir. Dolayısıyla bu ‘âyetle yer alan bedî‘ sanatı, *tıbbâk-ı ‘icâb* sanatıdır.

Tıbbâk sanatını oluşturan bu kelimelerin geçtiği ‘âyetle daha önceki ayetlerde belirtilen Allah Te‘âlâ’yı, Kır’ân-ı Kerîm’i ve Hz. Muhammed’i (sav) inkâr eden kâfirler hakkında cehennem azabının onları başlarının üstünden ve ayaklarının altından sararak tamamen kuşatacağı anlaşıyor.¹⁷¹ Yukarıdaki açıklamaya göre bu ‘âyetle tıbbâk sanatını oluşturan öğelerden biri olan فَوْق kelimesi bir mekân zarfı olan isim olup “üstünde” şeklinde cehennem azabının inkârcıları başlarının üstünden yani üst tarafından da saracağı anlamına gelir.¹⁷² Bu öğelerden diğeri olan تَحْتِ kelimesi ise yine mekân zarfı olan isim olup “altında” şeklinde cehennem azabının inkârcıları ayaklarının altından yani alt tarafından da saracağı anlamına gelir.¹⁷³ Dolayısıyla bu kelimelerden her ikisinin de yukarıdaki ‘âyetle sözlükteki hâkîkî anlamlarıyla kullanıldığı anlaşıyor ki bu nedenle söz konusu ‘âyetle bedî‘ sanatı, *tıbbâk-ı hâkîkî* sanatı olarak değerlendirilebilir.

Konuyu özetleyecek olursak, yukarıdaki ‘âyetle yer alan فَوْق ve تَحْتِ kelimeleri arasında bulunan bedî‘ sanatı; isim ile isim arasında gerçekleşmiş *tıbbâk-ı mütecânis*, her iki kelimenin de olumluluk veya olumsuzluk açısından aynı yönde olmasıyla *tıbbâk-ı ‘icâb*, her iki kelimenin de hâkîkî manalarıyla ‘âyetle yer almalarıyla *tıbbâk-ı hâkîkî* ve ilk

¹⁶⁷ el-Cevherî, *age*, IV, 1546; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 919-920; Ebu’l-‘Azm, *age*, 3054.

¹⁶⁸ ed-Dervîş, *age*, VII, 452; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 387-427.

¹⁶⁹ İbn Fâris, *age*, I, 242; İbn Manzûr, *age*, II, 17-18; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 148; Ebu’l-‘Azm, *age*, 1276.

¹⁷⁰ ed-Dervîş, *age*, VII, 452; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 387-427.

¹⁷¹ el-‘Ankebût 29/50-55; et-Taberî, *age*, XVIII, 428-432; İbn ‘Âşûr, *age*, XXI, 13-21; eş-Şâbûnî, *age*, II, 465-466; ez-Zuhaylî, *age*, XI, 14-22.

¹⁷² el-‘İşfahânî, *age*, 648-649.

¹⁷³ el-‘İşfahânî, *age*, 164; Cebel, *age*, I, 200-201.

görüldüğünde fark edilebilen *açık tıbâk* sanatı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca söz konusu bu sanat tekniğine uygun zıt manalı ismin kullanılması yoluyla ilgili ‘âyetin manasındaki güzelliğin ortaya konulduğu söylenebilir.

el-‘Ankebût Sûresinin 62. ‘âyeti:

الله يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ *"Kullarından rızkı dilediğine bol bol, dilediğine de ölçülü veren Allah'tır. Allah her şeyi hakkıyla bilir."*¹⁷⁴

Bu ‘âyetteki الله يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ ifadesinde isim cümlesinde haber konumunda bulunan ve birbirine و harfiyle atfedilen iki fiil cümlesinin muzâri‘ fiilleri olan يَبْسُطُ (çoğaltır) ve يَقْدِرُ (azaltır) kelimeleri¹⁷⁵ arasında *tıbâk* sanatı vardır.¹⁷⁶

Bu ‘âyetteki *tıbâk* sanatını oluşturan öğelerden ilki olan يَبْسُطُ kelimesi; ب-س-ط kökünden birinci bâbın يَفْعُلُ vezniyle gelen şahîh sâlim, müte‘addî, şulâsî mücerred, muzâri‘, ma‘lûm, müfred, müzekker, gâ‘ib bir fiildir ve “çoğaltır, arttırır” manasını taşır.¹⁷⁷ Ayrıca bu kelime müfred, muzâri‘ fiili olması nedeniyle i‘râb yönünden damme ile merfû‘dur.¹⁷⁸ Bu sanatı oluşturan ikinci öge olan يَقْدِرُ kelimesi ise; ق-د-ر kökünden ikinci bâbın يَفْعُلُ vezniyle gelen şahîh sâlim, müte‘addî, şulâsî mücerred, muzâri‘, ma‘lûm, müfred, müzekker, gâ‘ib bir fiildir ve “azaltır” manasını taşır.¹⁷⁹ Ayrıca bu kelime müfred, muzâri‘ fiil olması nedeniyle i‘râb yönünden damme ile merfû‘dur.¹⁸⁰ Bu kelimelerden her ikisi de fiil olduğu için buradaki bedî‘ sanatı, fiil ile fiil arasında gerçekleşmiş *tıbâk-ı mütecânis* sanatıdır.

Yukarıdaki ‘âyette yer alan ve aralarında *tıbâk* sanatı bulunan يَبْسُطُ ve يَقْدِرُ kelimelerinin öncesinde nefy veya nehy ifade eden لَنْ، لَمْ، لَمْ، لَمْ، لَمْ harflerinden herhangi birinin bulunmaması nedeniyle bu kelimelerin her ikisi de olumlu kelimelerdir. Dolayısıyla bu ‘âyette yer alan bedî‘ sanatı, *tıbâk-ı ‘icâb* sanatıdır.

¹⁷⁴ el-‘Ankebût 29/62.

¹⁷⁵ ed-Dervîş, *age*, VII, 458.

¹⁷⁶ eş-Sâbûnî, *age*, II, 469; ez-Zuḥaylî, *age*, XI, 30.

¹⁷⁷ İbn Fâris, *age*, I, 347; el-Cevherî, *age*, III, 1116; İbn Manzûr, *age*, VII, 258-261; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 659; Ebu’l-‘Azm, *age*, 1180.

¹⁷⁸ ed-Dervîş, *age*, VII, 458.

¹⁷⁹ İbn Fâris, *age*, V, 62-63; el-Cevherî, *age*, II, 786-787; İbn Manzûr, *age*, V, 74-80; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 460; Ebu’l-‘Azm, *age*, 3096.

¹⁸⁰ ed-Dervîş, *age*, VII, 458.

Ṭıbâk sanatını oluşturan söz konusu kelimelerin geçtiği ‘âyette Allah Te‘âlâ’nın kullarından bazısına rızkı arttırarak bol bol verirken bazısına da azaltarak az verdiği anlaşılıyor. Allah Te‘âlâ bu dünyada kullarını çeşitli şekillerde imtihana tabi tutuyor ki gerçekten imân edenlerle imânında samimi olmayanları o kulların da itiraz edemeyecekleri şekilde ortaya çıkartsın ve âhirette de bu dünyadaki imtihanın sonucuna göre mükâfat versin ya da cezalandırsın. İşte rızkı kullarından kimisine bol vererek kimisine de az vererek her iki grubu da imtihana tabi tutuyor.¹⁸¹ Yukarıdaki açıklamaya göre bu ‘âyetteki ṭıbâk sanatını oluşturan öğelerden biri olan يَسُطُ kelimesi muzâri‘ fiil olup “çoğaltır, arttırır” şeklinde Allah’ın imtihan nedeniyle kullarından dilediği kimselere bol rızık vereceği anlamına gelir.¹⁸² Bu öğelerden diğeri olan يَقْدِرُ kelimesi ise fiil olup “azaltır” şeklinde Allah’ın yine imtihan nedeniyle kullarından dilediği kimselere de az rızık vereceği anlamına gelir.¹⁸³ Dolayısıyla bu kelimelerden her ikisinin de yukarıdaki ‘âyette sözlükteki ḥaḳîḳî anlamlarıyla kullanıldığı anlaşılıyor ki bu nedenle söz konusu ‘âyetteki bedî‘ sanatı, *ṭıbâk-ı ḥaḳîḳî* sanatı olarak değerlendirilebilir.

Konuyu toparlayacak olursak, yukarıdaki ‘âyette yer alan يَسُطُ ve يَقْدِرُ kelimeleri arasında bulunan bedî‘ sanatı; fiil ile fiil arasında gerçekleşmiş *ṭıbâk-ı mütecânis*, her iki kelimenin de olumluluk veya olumsuzluk açısından aynı yönde olması nedeniyle *ṭıbâk-ı îcâb*, her iki kelimenin de ḥaḳîḳî manalarıyla ‘âyette yer almaları nedeniyle *ṭıbâk-ı ḥaḳîḳî* ve ilk görüldüğünde fark edilebilen *açık ṭıbâk* sanatı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca ṭıbâk sanatı tekniğine uygun zıt manalı kelimelerin kullanılması yoluyla ilgili ‘âyetin manasındaki güzelliğin ortaya konulduğu söylenebilir.

el-‘Ankebût Sûresinin 63. ‘âyeti:

"وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ

"Göklerden su indirip de onunla ölü toprağa hayat veren kimdir?" diye sorsan, hiç tereddütsüz "Allah'tır" derler. De ki: "Hamd Allah'a mahsustur" ama onların çoğu akıllarını kullanmazlar."¹⁸⁴

¹⁸¹ el-‘Ankebût 29/62; eṭ-Ṭaberî, *age*, XVIII, 438-439; İbn ‘Âşûr, *age*, XXI, 27-28; eṣ-Şâbûnî, *age*, II, 467; ez-Zuḥaylî, *age*, XI, 32.

¹⁸² el-‘İşfahânî, *age*, 122-123; Cebel, *age*, I, 121-122.

¹⁸³ el-‘İşfahânî, *age*, 658-659; Cebel, *age*, IV, 1744-1747.

¹⁸⁴ el-‘Ankebût 29/63.

Bu ‘âyetteki şart cümlesinin mef‘ûlün bihi konumunda bulunan istifhâm (soru) bildiren talebî cümle şeklindeki isim cümlesinin fiil cümlesinden oluşan haberine فَأَخْيَا بِهِ ifadesi ف harfiyle fiil cümlesi olarak atfedilmiştir. Bu ifadede mâzî fiil olan أَخْيَا (diriltti) kelimesi ile yine bu fiil cümlesinde مِنْ بَعْدِ zarflarıyla birlikte mef‘ûlün fih olan مَوْتِ (ölme) ’izâfet terkîbinde muzâf konumundaki maşdar olan مَوْتِ (ölme) kelimesi¹⁸⁵ arasında *tıbbâk* sanatı olduğu söylenebilir.

Bu ‘âyetteki *tıbbâk* sanatını oluşturan öğelerden ilki olan أَخْيَا kelimesi; ح-ي-ي kökünden أَفْعَلْ bâbının أَفْعَلْ vezniyle gelen mu‘tel lefif-i makrûn, müte‘addî, sülâsî mezîd rubai, mâzî, ma‘lûm, müfred, müzekker, gâ‘ib bir fiildir ve “diriltti” manasını taşır.¹⁸⁶ Ayrıca bu kelime ilgili yan cümlelerin müfred mâzî fiili olması nedeniyle i‘râb yönünden fetḥa üzere mebnîdir. Bu sanatı oluşturan ikinci öge olan مَوْتِ kelimesi ise; م-و-ت kökünden فَعْل şîğasıyla gelen sülâsî mücerred maşdardır ve “ölme” manasını taşır.¹⁸⁷ Ayrıca bu kelime harf-i cerle mecrûr olup i‘râb alameti kesradır. Bu kelimelerden ilki fiil iken ikincisi maşdar olduğu için buradaki bedî‘ sanatı fiil ile isim arasında gerçekleşmiş *tıbbâk-ı ğayr-ı mütecânis* sanatıdır.

Yukarıdaki ‘âyette yer alan ve aralarında *tıbbâk* sanatı bulunan أَخْيَا ve مَوْتِ kelimelerinin öncesinde nefy veya nehy ifade eden لَمْ، لَمْ، لَمْ، لَمْ، لَمْ harflerinden herhangi birinin bulunmaması nedeniyle bu kelimelerin her ikisi de olumlu kelimelerdir. Dolayısıyla bu ‘âyette yer alan bedî‘ sanatı, *tıbbâk-ı ‘icâb* sanatıdır.

Tıbbâk sanatını oluşturan söz konusu kelimelerin geçtiği ‘âyette Allah’ın varlığına ve yaratıcı olduğuna inandıkları halde birtakım putları Allah’a ortak koşan müşriklere işaret edilmektedir. Böylece o müşriklere, “gökten su indirerek sonbahar ve kış mevsiminde bitkileri kurumuş olan toprağı sulayarak ilkbaharda yeniden canlandıran yani toprağın yeşil bitkiler, ekinler, sebzeler ve meyveler vermesini sağlayan kimdir?” diye sorulsa onların kesinlikle “Allah’tır” diye cevap verecekleri bildiriliyor. Ayrıca müşriklerin putperestliği savunmaya yönelik iddialarını çürüten bu büyük delil nedeniyle de Hz. Muhammed’e (sav) Allah Te‘âlâ’ya hamd etmesi emredildiği ve ayrıca

¹⁸⁵ ed-Dervîş, *age*, VII, 458.

¹⁸⁶ İbn Fâris, *age*, II, 122; el-Cevherî, *age*, VI, 2323-2324; İbn Manzûr, *age*, XIV, 211-223; Ebu’l-‘Azîm, *age*, 643.

¹⁸⁷ İbn Fâris, *age*, V, 283; el-Cevherî, *age*, II, 266-267; İbn Manzûr, *age*, II, 90-94; Ebu’l-‘Azîm, *age*, 3810.

müşriklerin akıllarını kullanmadıkları için Allah’a şirk koştukları anlaşılıyor.¹⁸⁸ Bu açıklamaya göre bu ‘âyetteki tıbbâk sanatını oluşturan öğelerden biri olan أَحْيَا kelimesi mâzî fiil olup “diriltti” şeklinde yeryüzündeki bitkilerin ilkbahar ve yaz mevsiminde tekrar canlandırılması anlamına gelir.¹⁸⁹ Bu öğelerden diğeri olan مَوْت kelimesi ise maşdar olup “ölmek” şeklinde sonbahar ve kış mevsiminde yeryüzünün bitkilerinin kuruması dolayısıyla kendine has bir şekilde ölmesi anlamına gelir.¹⁹⁰ Dolayısıyla bu kelimelerden her ikisinin de yukarıdaki ‘âyette sözlükteki ḥaḳīkî anlamlarıyla kullanıldığı anlaşılıyor ki bu nedenle söz konusu ‘âyetteki bedî‘ sanatı, tıbbâk-ı ḥaḳīkî sanatı olarak değerlendirilebilir. Çünkü yeryüzünün sonbahar ve kış mevsiminde kuruması bir tür ölümdür. İlkbahar ve yaz mevsiminde tekrar yeşermesi, ekinler, meyveler ve sebzeler vermesi ise bir tür tekrar dirilmedir. Dolayısıyla bu iki kelimenin bu ‘âyetteki manaları mecâzî değil bilakis ḥaḳīkîdir denilebilir.

Konuyu toparlayacak olursak, yukarıdaki ‘âyette yer alan أَحْيَا ve مَوْت kelimeleri arasında bulunan bedî‘ sanatı; fiil ile isim arasında gerçekleşmiş tıbbâk-ı ğayr-ı mütecânis, her iki kelimenin de olumluluk veya olumsuzluk açısından aynı yönde olması nedeniyle tıbbâk-ı îcâb, her iki kelimenin de ḥaḳīkî manalarıyla ‘âyette yer almaları nedeniyle tıbbâk-ı ḥaḳīkî ve ilk görüldüğünde fark edilebilen açık tıbbâk sanatı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca tıbbâk sanat tekniğine uygun zıt manalı bir fiil ile bir ismin aynı ifadede kullanılması yoluyla ilgili ‘âyetin manasındaki güzelliğin ortaya konulduğu da söylenebilir.

el-‘Ankebût Sûresinin 67. ‘âyeti:

"Görmezler mi ki, أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ çevrelerindeki insanlar durmadan yerinden koparılıp götürülürken biz (Mekke’yi) güvenli, dokunulmaz belde yapmışsınız! Hâlâ asılsız şeylere inanıp Allah’ın nimetine karşı nankörlük mü edecekler?"¹⁹¹

Bu ‘âyetteki أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ ifadesinde istifhâm manalı talep cümlesinin mefulün bihi olan isim cümlesinde إِنَّ ve benzerlerinden olan أَنَّ’nin muhaffefi

¹⁸⁸ el-‘Ankebût 29/63; et-Taberî, *age*, XVIII, 439; İbn ‘Âşûr, *age*, XXI, 28-29; eş-Şâbûnî, *age*, II, 467; ez-Zuhaylî, *age*, XI, 33.

¹⁸⁹ el-‘İşfahânî, *age*, 268-270; Cebel, *age*, I, 357-360.

¹⁹⁰ el-‘İşfahânî, *age*, 781-782; Cebel, *age*, IV, 2020-2022.

¹⁹¹ el-‘Ankebût 29/67.

(şeddesizi, sâde hâli) olan اَمْنٌ'nin haberini oluşturan جَعَلْنَا حَرَمًا اَمِنًا (güvenli harem yaptık) şeklindeki fiil cümlesinde bulunan حَرَمًا اَمِنًا (güvenli harem) sıfat terkîbi mef'ûlün bih konumundadır. Bu sıfat terkîbinde sıfat olan اَمِنًا (güvenli, emin) kelimesi ile yine aynı اَمِنًا-sâhibü'l-hâlinin durumunu bildiren hâl konumundaki fiil cümlesinin muzâri' fiili olan يَخْطَفُ (kaçırılır, gasp edilir) kelimesi¹⁹² arasında *tıbâk* sanatı olduğu söylenebilir. Çünkü bu kelimeler her ne kadar tam zıt anlamlı kelimeler olmasa da söz konusu 'âyette يَخْطَفُ kelimesi Mekke'nin çevresinin güvenli olmadığını belirten bir manaya gelmektedir. Ayrıca buradaki hâl cümlesini sâhibü'l-hâl'e bağlayan râbıt zamiri her ne kadar هُمْ (onların) cem'i müzekker gâ'ib şeklinde gelse de onların etrafında derken o belde halkının etrafı ve dolayısıyla o beldenin etrafı kastediliyor denilebilir. Bu yüzden mefulün bih olan اَمِنًا sıfat terkîbi sâhibü'l-hâl olarak değerlendirilebilir.

Bu 'âyetteki *tıbâk* sanatını oluşturan öğelerden ilki olan اَمِنًا kelimesi; ا-م-ن kökünden dördüncü bâbın فَعَلَ vezniyle gelen اَمِنَ (emin oldu) şahîh mehmûz fa, lâzım, şulâsî mücerred, mâzî fiilden فَاعِلٌ vezniyle müştâk olan müfred, müzekker ism-i fâil olup ilgili ifadede hâkîkî sıfat konumundadır ve “güvenli” manasını taşır.¹⁹³ Ayrıca bu kelime ilgili yan cümlede hâkîkî sıfat olması nedeniyle i'râb yönünden mevsufuna uyarak fetha ile manşûb olmuştur.¹⁹⁴ Bu sanatı oluşturan ikinci öge olan يَخْطَفُ kelimesi ise; خ-ط-ف kökünden تَفَعَّلَ bâbının تَفَعَّلَ vezniyle gelen şahîh sâlim, müte'addî, şulâsî mezîd humâsi, muzâri', meçhûl, müfred, müzekker, gâ'ib bir fiildir ve “kaçırılır” manasını taşır.¹⁹⁵ Ayrıca bu kelime ilgili hâl fiil cümlesinin muzâri' fiili olması nedeniyle i'râb yönünden damme ile merfû'dur.¹⁹⁶ Bu kelimelerden ilki isim ve ikincisi ise fiil olduğu için buradaki bedî' sanatı isim ile fiil arasında gerçekleşmiş *tıbâk-ı gayr-ı mütecânis* sanatıdır.

Yukarıdaki 'âyette yer alan ve aralarında *tıbâk* sanatı bulunan اَمِنًا ve يَخْطَفُ kelimelerinin öncesinde nefy veya nehy ifade eden لَمْ، لَمْ، لَمْ، لَمْ، لَمْ harflerinden

¹⁹² ed-Dervîş, *age*, VII, 460.

¹⁹³ İbn Fâris, *age*, I, 133-135; el-Cevherî, *age*, V, 2071-2072; İbn Manzûr, *age*, XIII, 21-27; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 1176; Ebu'l-'Azm, *age*, 839.

¹⁹⁴ ed-Dervîş, *age*, VII, 460.

¹⁹⁵ İbn Fâris, *age*, II, 196-197; el-Cevherî, *age*, IV, 1352-1353; İbn Manzûr, *age*, IX, 75-79; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 806; Ebu'l-'Azm, *age*, 1300.

¹⁹⁶ ed-Dervîş, *age*, VII, 460.

herhangi birinin bulunmaması nedeniyle bu kelimelerin her ikisi de olumlu kelimelerdir. Dolayısıyla bu ‘âyette yer alan bedî‘ sanatı, *ṭibâḳ-ı ‘icâb* sanatıdır.

Ṭibâḳ sanatını oluşturan söz konusu kelimelerin geçtiği ‘âyette Allah Te‘âlâ’nın Mekke’yi güvenli kutsal bir belde yaptığı ve bu sayede orada yaşayan halkın Mekke dışında yaşayan insanlara göre daha güvende olduğu çünkü Mekke dışında güçlülerin zayıfları kaçırarak köle yaptıkları hatta öldürdüklerine işaret edilmiştir. Yine etrafı güvenli olmadığı halde Mekke’yi güvenli kutsal bir belde yaparak oradaki insanların daha güvende yaşamaları nimetini bahşetmiş olmasına rağmen Mekke müşriklerinin bu durumu hiç düşünmeden Allah’a şirk koşmaya devam ederek Allah Te‘âlâ’nın kendilerine bahsettiği burada bahsedilen nimete ve diğer tüm nimetlere nankörlük etmeleri eleştirilmiştir.¹⁹⁷ Bu açıklamaya göre bu ‘âyetteki ṭibâḳ sanatını oluşturan öğelerden biri olan اَمِنًا kelimesi şıfat konumunda bir ism-i fâil olup “güvenli, güven veren” şeklinde Harem beldesinin yani Mekke’nin güvenli bir belde olduğu ve burada bulunan insanların güven içinde bulundukları anlamına gelir.¹⁹⁸ Bu öğelerden diğeri olan يَتَخَطَّفُ kelimesi ise meçhûl muzâri‘ fiil olup “kaçırılır, gasp edilir” şeklinde Mekke dışındaki yani Mekke’nin etrafındaki beldelerin güvenli olmayan emniyetsiz beldeler olduğu ve bu beldelerde bulunan insanların canlarının ve mallarının güvende olmadığı manasına gelir.¹⁹⁹ Dolayısıyla bu kelimelerden her ikisinin de yukarıdaki ‘âyette sözlükteki ḥaḳîḳî anlamlarıyla kullanıldığı anlaşılıyor ki bu nedenle söz konusu ‘âyetteki bedî‘ sanatı, *ṭibâḳ-ı ḥaḳîḳî* sanatı olarak değerlendirilebilir.

Konuyu toparlayacak olursak, yukarıdaki ‘âyette yer alan اَمِنًا ve يَتَخَطَّفُ kelimeleri arasında bulunan bedî‘ sanatı; isim ile fiil arasında gerçekleşmiş *ṭibâḳ-ı ğayr-ı mütecânis*, her iki kelimenin de olumluluk veya olumsuzluk açısından aynı yönde olması nedeniyle *ṭibâḳ-ı ‘icâb*, her iki kelimenin de ḥaḳîḳî manalarıyla ‘âyette yer almaları nedeniyle *ṭibâḳ-ı ḥaḳîḳî* ve ilk görüldüğünde fark edilebilen *açık ṭibâḳ* sanatı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca ṭibâḳ sanat tekniğine uygun zıt manalı bir isim ile bir fiilin aynı ifadede kullanılması yoluyla ilgili ‘âyetin manasındaki güzelliğin ortaya konulduğu da söylenebilir.

¹⁹⁷ el-‘Ankebût 29/67; eṭ-Ṭaberî, *age*, XVIII, 442-443; İbn ‘Âşûr, *age*, XXI, 33-34; eṣ-Şâbûnî, *age*, II, 468; ez-Zuhaylî, *age*, XI, 40.

¹⁹⁸ el-‘İşfahânî, *age*, 90-92.

¹⁹⁹ el-‘İşfahânî, *age*, 286-287; Cebel, *age*, I, 579-580.

el-‘Ankebût Sûresinin 68. ‘âyeti:

"Allah hakkında yalan ve men'ü aẓlâmı mimmîn aftrî 'alâ Allâhi kẓibâ 'aw kẓab 'alâ ḥaqqi lamma jā'ahu 'alays fi jehemm mimmîn lilkâfirîn" *Allah hakkında yalan yanlış şeyler uyduran yahut kendisine hakikat geldiğinde onu yalan sayandan daha zalimi kimdir? İnkârcıların sürekli kalacağı yer cehennemin içinde değil midir?*"²⁰⁰

Bu ‘âyetteki ifadesinde istifhâm manalı talebî isim cümlesinin haberini oluşturan isim cümlesinde mün müşterek ism-i mevşûlünden sonra gelen ifadeler birbirine 'aw ile atfedilmiş iki şıla cümlesidir. Buradaki birinci şıla cümlesinin mef'ûlün bihi olan kẓibâ (yalan) ve ikinci şıla cümlesinin mâzî fiili olan kẓab (yalanladı) kelimeleri ile yine ikinci şıla cümlesinin mef'ûlü olan alḥaqq (hak, gerçek) kelimesi²⁰¹ arasında tıbbâk sanatı vardır denilebilir.

Bu ‘âyetteki tıbbâk sanatını oluşturan öğelerden ilki olan kẓibâ kelimesi; ك-ذ-ب kökünden ikinci bâbın فَعْلٌ vezniyle gelen maşdar isim olarak ilgili cümlede mef'ûlün bih konumundadır ve “yalan” manasını taşır.²⁰² Ayrıca bu kelime ilgili yan cümlede mef'ûlün bih konumunda olması nedeniyle i'râb yönünden fetḥa ile manşûb olmuştur.²⁰³ Bu öğelerden diğeri olan kẓab kelimesi ise yine aynı kökten فَعْلٌ bâbının فَعْلٌ vezniyle gelen şahîḥ sâlim, müte‘addî, şülâsî mezîd rubai, mâzî, ma‘lûm, müfred, müzekker, gâ‘ib bir fiildir ve “yalanladı” manasını taşır.²⁰⁴ Ayrıca bu kelime ilgili yan cümlede mâzî, müfred, müzekker, gâ‘ib fiil konumunda olması nedeniyle i'râb yönünden fetḥa üzere mebnîdir.²⁰⁵ Bu sanatı oluşturan öğelerden bir diğeri kelime ise ح-ق-ق köküne ait ḥaqq câmid maşdar ismi olup ilgili yan cümlede mef'ûl konumundadır ve “gerçek” manasını taşır.²⁰⁶ Ayrıca bu kelime harf-i cerle mecrûr olmakla birlikte ilgili yan cümlede mef'ûl konumunda olması nedeniyle i'râb yönünden maḥallen manşûbdur.²⁰⁷ Bu kelimelerden ilki isim, ikincisi fiil ve üçüncüsü ise yine isim olduğu için kẓibâ ile alḥaqq arasındaki bedî‘ sanatı isim ile isim

²⁰⁰ el-‘Ankebût 29/68.

²⁰¹ ed-Dervîş, *age*, VII, 460.

²⁰² İbn Fâris, *age*, V, 167-168; el-Cevherî, *age*, I, 210-211; İbn Manzûr, *age*, I, 704-711; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 129-130; Ebu'l-‘Azîm, *age*, 3207.

²⁰³ ed-Dervîş, *age*, VII, 460.

²⁰⁴ İbn Fâris, *age*, V, 167-168; el-Cevherî, *age*, I, 210-211; İbn Manzûr, *age*, I, 704-711; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 129-130; Ebu'l-‘Azîm, *age*, 3208.

²⁰⁵ ed-Dervîş, *age*, VII, 460.

²⁰⁶ el-Cevherî, *age*, IV, 1460-1462; İbn Manzûr, *age*, X, 49-58; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 874-875; Ebu'l-‘Azîm, *age*, 1870-1871.

²⁰⁷ ed-Dervîş, *age*, VII, 460.

arasında gerçekleşmiş *tıbbâk-ı mütecânis* sanatıdır ve الْحَقُّ ile كَذَّبَ arasındaki bedî‘ sanatı ise fiil ile isim arasında gerçekleşmiş *tıbbâk-ı gayr-ı mütecânis* sanatıdır.

Yukarıdaki ‘âyette yer alan ve aralarında tıbbâk sanatı bulunan كَذَّبَ, كَذِبًا ve الْحَقُّ kelimelerinin öncesinde nefy veya nehy ifade eden لَنْ, لَمَّا, لَمْ, لَنْ, لَمْ, لَمْ, لَمْ harflerinden herhangi birinin bulunmaması nedeniyle bu kelimelerin her üçü de olumlu kelimelerdir. Dolayısıyla bu ‘âyette yer alan bedî‘ sanatları, *tıbbâk-ı ‘icâb* sanatıdır.

Tıbbâk sanatını oluşturan söz konusu kelimelerin geçtiği ‘âyette Allah Te‘âlâ hakkında yalan üzere iftira atan veya kendisine gerçek ulaştığında yani kendisine hak din tebliğ edildiğinde onu yani Allah’ın ‘âyetlerini yalanlayandan daha zâlim kimsenin olamayacağı istifhâm-ı inkâr²⁰⁸ yoluyla ifade edilmiştir. Ayrıca yine burada bu inkârcılar için cehennemde yeterince meskenin bulunduğu da istifhâm-ı va‘id²⁰⁹ yoluyla ifade edilmiştir.²¹⁰ Bu açıklamaya göre bu ‘âyetteki tıbbâk sanatını oluşturan öğelerden biri olan كَذِبًا kelimesi maşdar ve mef‘ûlün bih olup “yalanı” şeklinde kâfirlerin, Allah hakkında söyledikleri şeylerin aslı astarı olmayan uydurma şeyler olduğu anlamına gelir.²¹¹ Bu öğelerden diğeri olan كَذَّبَ kelimesi ise mâzî fiil olup “yalanladı” şeklinde kendilerine hak din ve Allah’ın ‘âyetleri ulaştığında bu gerçekleri yalanladıkları anlamına gelir.²¹² Bu öğelerden bir diğeri olan الْحَقُّ kelimesi ise mef‘ûl konumunda câmid isim olup “gerçek” şeklinde yukarıda bahsedildiği üzere kâfirlerin yalanladığı gerçekler yani hak din ve Allah’ın ‘âyetleri anlamına gelir.²¹³ Dolayısıyla bu ‘âyetteki istifhâm cümleleri her ne kadar mecâzî anlamda olsa da buradaki tıbbâk sanatını oluşturan kelimelerden her üçünün de sözlükteki hâkîkî anlamlarıyla kullanıldığı anlaşılıyor ki bu nedenle söz konusu ‘âyetteki bedî‘ sanatları, *tıbbâk-ı hâkîkî* sanatı olarak değerlendirilebilir.

²⁰⁸ **İstifhâm-ı inkâr:** İstifhâm edatlarının asıl manasının dışında mecâzî bir anlam kazanarak ifadede belirtilen şeyin olmasının mümkün olmadığı, böyle bir şeyin kabul edilemeyeceği anlamını taşıyan inşâ‘î istifhâm cümlesi türüdür. Bkz. Hâşimî, *age*, 83; Bulut, *Belâgat*, 133; Bolelli, *age*, 278; Gür, *age*, 87; Akbaş, *age*, 45.

²⁰⁹ **İstifhâm-ı va‘id:** Asıl manasının dışında muhatabı tehdit etmek ve korkutmak mecâzî manasını taşıyan inşâ‘î istifhâm cümlesidir. Bkz. es-Sekkâkî, *age*, 313-317; Bulut, *Belâgat*, 132; Bolelli, *age*, 288; Gür, *age*, 94; Akbaş, *age*, 46.

²¹⁰ el-‘Ankebût 29/68; et-Taberî, *age*, XVIII, 444; İbn ‘Âşûr, *age*, XXI, 34-36; eş-Şâbûnî, *age*, II, 468; ez-Zuhaylî, *age*, XI, 40-41.

²¹¹ el-‘İşfahânî, *age*, 704-705; Cebel, *age*, IV, 1879-1881.

²¹² el-‘İşfahânî, *age*, 704-705; Cebel, *age*, IV, 1879-1881.

²¹³ el-‘İşfahânî, *age*, 246-248; Cebel, *age*, I, 466-469.

Sonuç olarak yukarıdaki ‘âyette yer alan كَذَّبَ, كَذِبًا ve الْحَقَّ kelimeleri arasında bulunan bedî‘ sanatları كَذِبًا ile الْحَقَّ arasındaki isim ile isim arasında gerçekleşmiş *tıbbâk-ı mütecânis* ve كَذَّبَ ile الْحَقَّ arasındaki ise fiil ile isim arasında gerçekleşmiş *tıbbâk-ı gayr-ı mütecânis* sanatlarıdır denilebilir. Ayrıca bu *tıbbâk* sanatlarını oluşturan her üç kelimenin de olumluluk veya olumsuzluk açısından aynı yönde olmasıyla *tıbbâk-ı îcâb*, her üç kelimenin de hakîkî manalarıyla ‘âyette yer almalarıyla *tıbbâk-ı hakîkî* ve ilk görüldüğünde fark edilebilen *açık tıbbâk* sanatı olarak değerlendirilebilirler. Ayrıca *tıbbâk* sanatı tekniğine uygun zıt manalı kelimelerin aynı ifadede kullanılması yoluyla ilgili ‘âyetin manasındaki güzelliğin ortaya konulduğu da söylenebilir.

Yukarıda tahlil edilen *tıbbâk* sanatı örnekleri dışında el-‘Ankebût Sûresinde başka örnekler de tespit edilmiştir. el-‘Ankebût Sûresindeki 7. ‘âyette yer alan الصَّالِحَاتِ ifadesi ile سَيِّئَاتِ ifadesi arasında *mütecânis*, *tıbbâk-ı îcâb*, *hakîkî* ve *açık* türde *tıbbâk* sanatı, 12. ‘âyette yer alan مَا هُمْ بِحَامِلِينَ ile لَنُحْمِلَ ifadesi arasında yani لَنُحْمِلَ ile مَا هُمْ بِحَامِلِينَ ifadesi arasında *gayr-ı mütecânis*, *tıbbâk-ı selb*, *mecâzî* ve *açık* türde *tıbbâk* sanatı, 27 ve 64. ‘âyetlerde yer alan الدُّنْيَا ifadesi ile الآخِرَةِ ifadesi arasında *mütecânis*, *tıbbâk-ı îcâb*, *hakîkî* ve *açık* türde *tıbbâk* sanatı, 44, 52 ve 61. ‘âyetlerde yer alan السَّمَاوَاتِ ifadesi ile الْأَرْضِ ifadesi arasında *mütecânis*, *tıbbâk-ı îcâb*, *hakîkî* ve *açık* türde *tıbbâk* sanatı ve 47. ‘âyette yer alan يَوْمُنْ بِهِ ifadesi ile يَخْجَدُ بِآيَاتِنَا ifadesi arasında *mütecânis*, *tıbbâk-ı îcâb*, *hakîkî* ve *açık* türde *tıbbâk* sanatı bulunduğu söylenebilir. Ancak konunun daha fazla uzatılmaması maksadıyla söz konusu *tıbbâk* sanatının bu örnekleri hakkında, burada detaylı bir tahlil yapılmayacak olup verilen bilgilerle yetinilecektir.

2.2. MURÂ‘ÂT-I NAZÎR

Tenâsüb, münâsebet, tevâfuk, muâhât, tevîk, telfîk ve i’tilâf da denilen murâ‘ât-ı nazîr,²¹⁴ ر-ع-ي kökünden maşdarı فَعَالٌ veya مُعَاعَلَةٌ vezinlerinden olan bâba ait فَاعَلَ vezniyle gelen رَاعَى (gözettiler, dikkate aldı) şulâsî mezîd rubâ‘î fiilin maşdarı olan مُرَاعَاةٌ (gözetmek) kelimesi ile ن-ط-ر kökünden فَعِيلٌ şîgasıyla gelen نَظِيرٌ (benzer) kelimesinden oluşan مُرَاعَاةُ النَّظِيرِ ‘izâfet terkîbidir ve sözlükte; “benzerini gözetmek” manasını taşır.²¹⁵

²¹⁴ Ali Bulut, *Bedî’ İlmi*, 1. Baskı, İFAV Yayınları, İstanbul 2016, 67.

²¹⁵ İbn Fâris, *age*, V, 423-424; İbn Manzûr, *age*, I, 755-756; Ebu’l-‘Azîm, *age*, 1590.

Bedî' ilmi terimi olarak ise murâ'ât-ı nazîr, anlam bakımından birbirleriyle bağlantılı ve zıt anlamlı olmayan iki veya daha fazla kelimenin aynı ibarede bir arada zikredilmesi sanatına verilen isimdir. Murâ'ât-ı nazîr sanatını tıbbâk sanatından ayıran özellik ise ilgili kelimelerin zıt anlamlı olmadan birbirleriyle ilişkili olmalarıdır. Murâ'ât-ı nazîr sanatı iki veya daha fazla kelime arasında olabilir.²¹⁶

Murâ'ât-ı nazîr sanatı buraya kadar kısaca anlatıldıktan sonra şimdi bu sanatın varlığının tespit edildiği el-'Ankebût Sûresinin 5, 22, 24, 26, 33, 35, 36, 40, 42, 43, 44, 45, 52, 54, 60, 61, 63 ve 64'ncü âyetleri söz konusu sanat açısından tahlil edilmeye çalışılacaktır.

el-'Ankebût Sûresinin 5. âyeti:

*"Kim Allah'a kavuşmayı arzu ederse bilsin ki Allah'ın belirlediği sürenin sonu mutlaka gelecektir. O, her şeyi bilir, her şeyi işitir."*²¹⁷

Bu âyetteki *وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ* ifadesinde isim cümlesinin iki haberi olan *السَّمِيعُ* (işitendir) ve *الْعَلِيمُ* (çok bilendir) kelimeleri²¹⁸ arasında *murâ'ât-ı nazîr* sanatı vardır²¹⁹ denilebilir.

Bu âyetteki murâ'ât-ı nazîr sanatını oluşturan öğelerden ilki olan *السَّمِيعُ* kelimesi; *س-م-ع* kökünden *فَعِيلٌ* şîğasıyla gelen Allah Te'âlâ'nın güzel isimlerinden biri olarak ilgili cümlede haber konumundadır ve "işiten, duyan" manasını taşır.²²⁰ Ayrıca bu kelime ilgili isim cümlesinde haber konumunda olması nedeniyle i'râb yönünden *çamme* ile *merfû'* olmuştur.²²¹ Bu öğelerden diğeri olan *الْعَلِيمُ* kelimesi ise *ع-ل-م* kökünden yine *فَعِيلٌ* şîğasıyla gelen Allah Te'âlâ'nın güzel isimlerinden biri olarak ilgili cümlede haber konumundadır ve "bilen, çok bilen" manasını taşır.²²² Ayrıca bu kelime ilgili isim cümlesinde yine haber konumunda olması nedeniyle i'râb yönünden *çamme* ile *merfû'* olmuştur.²²³

Bu kelimelerin âyetteki anlamı olan Allah Te'âlâ'nın sıfatı olması açısından aralarında anlamca benzerlik ilişkisi vardır. Çünkü ikisi de aynı varlığa ait sıfatlardır.

²¹⁶ es-Sekkâkî, *age*, 424; İbn Ebi'l-'İşba', *Tahrîrû t-Tahbîr*, 363; el-Hatîb el-Kazvînî, *age*, 260; es-Subkî, *age*, II, 234; Mer'î el-Hanbelî, *age*, 124; 'Allân, *age*, 295; Bulut, *Bedî' İlmi*, 67-69; Bulut, *Belâgat*, 301-302; Bolelli, *age*, 489; Akbaş, *age*, 187.

²¹⁷ el-'Ankebût 29/5.

²¹⁸ ed-Dervîş, *age*, VII, 400.

²¹⁹ Aydın, *age*, 37.

²²⁰ İbn Manzûr, *age*, VIII, 164; Cebel, *age*, II, 1574-1576; Ebu'l-'Azm, *age*, 2444.

²²¹ ed-Dervîş, *age*, VII, 400.

²²² el-'İşfahânî, *age*, 581; İbn Manzûr, *age*, XII, 416; Cebel, *age*, III, 1516; Ebu'l-'Azm, *age*, 2863.

²²³ ed-Dervîş, *age*, VII, 400.

Dolayısıyla sadece bu sebep nedeniyle de aralarında murâ'ât-ı nazîr sanatı vardır denilebilir. Bununla birlikte bu kelimelerin 'âyetteki anlamı dışında, yani Allah Te'âlâ'nın sıfatı olması dışında sadece kelime anlamı olarak yaratılmış bir varlık olan insana atfederek baktığımızda سمع kelimesi ile علم kelimesi arasında bir neden sonuç ilişkisi olduğunu görebiliriz ki bu nedenle bu iki kelime arasında murâ'ât-ı nazîr sanatı vardır denilebilir. Çünkü bir insanın bir konu hakkında bilgi sahibi olmasının sebeplerinden biri de işiterek haberdar olmasıdır. Ancak Allah Te'âlâ için böyle bir neden sonuç ilişkisi düşünülemez. Çünkü O'nun bilmesi için herhangi bir nedene veya araca ihtiyacı yoktur ve O, her türlü eksiklikten münezzehtir. Allah Te'âlâ doğrudan doğruya aracısız olarak ezelî ve ebedî sıfatlarıyla işitendir ve bilendir.²²⁴ Yani Allah Te'âlâ'nın sonradan bir bilgiye sahip olması düşünülemez çünkü O, var olan tüm bilgilere ezelde sahiptir ve hiçbir bilgi O'nun ezelî ilmi dışında değildir.

el-'Ankebût Sûresinin 22. 'âyeti:

"Ne yeryüzünde ne de gökte وَمَا أَنتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ Allah'ı çaresiz bırakabilirsiniz. Allah'ın dışında bir himayeciniz ve yardımcınız da yoktur."²²⁵

Bu 'âyetteki وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ifadesinde isim cümlelerinin müteahhir (sonraya bırakılmış) mübtedâsı olan وَلِيٍّ (dost) ve ona atfedilen نَصِيرٍ (yardımcı) kelimeleri²²⁶ arasında murâ'ât-ı nazîr sanatı vardır denilebilir.

Bu 'âyetteki murâ'ât-ı nazîr sanatını oluşturan öğelerden ilki olan وَلِيٍّ kelimesi; و-ي kökünden فَعِيلٌ şîğasıyla gelen bir isim olarak ilgili cümlede müteahhir mübtedâ konumundadır ve "dost, destekçi vb." manaları taşır.²²⁷ Ayrıca bu kelime ilgili isim cümlesinde mübtedâ konumunda olması nedeniyle i'râb yönünden lafzan harf-i cerle mecrûr ve maḥallen merfû'dur. Bu öğelerden diğeri olup önceki mübtedâyâ atfedilen نَصِيرٍ kelimesi ise ن-صر kökünden yine فَعِيلٌ şîğasıyla gelen isim olarak ilgili cümlede müteahhir mübtedâyâ atfedilen mübtedâ konumundadır ve "yardımcı, destekçi vb." manaları

²²⁴ İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe, *İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin Eserleri Arapça ve Türkçe, El-Fıkhu'l-Ekber (Arapça)*, çev. Abdulvehhab Öztürk, 1. Baskı, Şamil Yayınevi Yayınları, İstanbul 2019, 6.

²²⁵ el-'Ankebût 29/22.

²²⁶ ed-Dervîş, *age*, VII, 416.

²²⁷ el-'İşfahânî, *age*, 885-887; İbn Manzûr, *age*, XV, 406-415; Ebu'l-'Azam, *age*, 4176.

taşıır.²²⁸ Ayrıca bu kelime ilgili isim cümlesinde yine müteahhir mübtedâya atfedilen mübtedâ konumunda olması nedeniyle i'râb yönünden lafzan harf-i cerle mecrûr ve maḥallen merfû'dur.

Bu âyetteki kelimelerin her ikisi de kendisinden yardım etmesi umulan zor durumda kendisinin desteği umulan dost, yardımcıya, destekçiye işaret etmesi nedeniyle bu iki kelime arasında *murâ'ât-ı nazîr* sanatı vardır denilebilir. Çünkü dost, zor anlarda destek olan, yardım eden zattır. Yine aynı şekilde yardımcı da zor anlarda yani ihtiyaç halinde yardım eden zattır. Dolayısıyla bu iki kelime arasında anlamca benzerlik ilişkisi vardır ve bu anlam ilişkisi de ilgili bedî' sanatının yani *murâ'ât-ı nazîr* sanatının varlığını ortaya koymaktadır.

el- 'Ankebût Sûresinin 24. 'âyeti:

"Kavminin" *فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ فَأَنْجِيَهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ* (İbrâhim'e) cevabı, "Onu öldürün ya da yakın!" demekten ibaret oldu. Ama Allah onu ateşten kurtardı. İşte bunda inanan bir topluluk için ibretler vardır."²²⁹

Bu âyetteki *فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ فَأَنْجِيَهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ* ifadesinde *قَالَ* nin ismini oluşturan ve *إِلَّا* istisnâ' edatından sonra gelen müsteşnâda maşdar harfi olan *أَنْ* in önüne gelerek anlamını maşdara çevirdiği fiil cümlesinde birbirine atfedilmiş iki emir fiil cümlesi şeklindeki mef'ûlün bih olan *اقْتُلُوا* (öldürünüz) ile *حَرِّقُوا* (yakınız) kelimeleri arasında *murâ'ât-ı nazîr* sanatı olduğu söylenebilir. Yine aynı *حَرِّقُوا* (yakınız) kelimesi ile devamındaki fiil cümlesinde mef'ûlün fih olan *النَّارِ* (ateş) kelimesi²³⁰ arasında da *murâ'ât-ı nazîr* sanatı vardır denilebilir.

Bu âyetteki *murâ'ât-ı nazîr* sanatını oluşturan öğelerden ilki olan *اقْتُلُوا* kelimesi; -ق- kökünden birinci bâbın *أَفْعَلُوا* vezniyle gelen şahîḥ sâlim, sülâsî mücerred, müte'addî, emr-i hâzır, ma'lûm, cem'i, müzekker, muḥâṭab bir fiildir ve "öldürün" manasına gelir.²³¹ Ayrıca bu kelime ilgili cümlenin emr-i hâzır cem'i fiili olması nedeniyle i'râb yönünden

²²⁸ el-'İşfahânî, *age*, 808-809; İbn Manzûr, *age*, V, 210-212; Cebel, *age*, IV, 2208-2210; Ebu'l-'Azm, *age*, 3927.

²²⁹ el-'Ankebût 29/24.

²³⁰ ed-Dervîş, *age*, VII, 419-420.

²³¹ İbn Fâris, *age*, V, 56-57; el-Cevherî, *age*, IV, 1797-1799; el-'İşfahânî, *age*, 655-656; İbn Manzûr, *age*, XI, 547; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 1046; Cebel, *age*, IV, 1735-1737; Ebu'l-'Azm, *age*, 3088.

ن'un hazfi üzere mebnîdir.²³² Bu öğelerden diğeri olan حَزَفُوا kelimesi ise ح-ر-ق kökünden قَوْلُوا bâbının قَوْلُوا vezniyle gelen şaḥîḥ sâlim, sülâsî mezîd rubâ'î, müte'addî, emr-i hâzır, ma'lûm, cem'î, müzekker, muḥâṭab bir fiildir ve "yakın" manasına gelir.²³³ Ayrıca bu kelime ilgili cümlelerin emr-i hâzır cem'î fiili olması nedeniyle i'râb yönünden ن'un hazfi üzere mebnîdir.²³⁴ Bu öğelerden sonuncusu olan النَّار kelimesi ise ن-و-ر kökünden gelen bir isim olup "ateş, yangın, cehennem ateşi" manasına gelir.²³⁵ Ayrıca bu kelime harf-i cerle mecrûr olmakla birlikte ilgili fiil cümlesinde mef'ûlün fîh olması nedeniyle i'râb yönünden maḥallen manşûbdur.²³⁶

Bu âyetteki افْتُلُوا ve حَزَفُوا fiillerinin her ikisiyle de putperest kavim, putlarını kırıp parçalayan genç olan Hz. İbrahim'in (as) öldürülmesini hedeflemektedir.²³⁷ Yani bu iki fiilin gerçekleşmesi sonucu kişinin ölümüyle sonuçlanması nedeniyle bu iki kelime arasında anlamca benzerlik ilişkisi vardır ve bu anlam ilişkisi de bu iki kelime arasında murâ'ât-ı nazîr sanatının varlığını ortaya koymaktadır. Yine حَزَفُوا ve النَّار kelimeleri arasında da yakma eyleminin aracı olan ateş olduğu için yani bu iki kavram birbirini tamamlayan kavramlardır. Birinin varlığı diğerrinin varlığını gerektirir. Bu nedenle bu iki kelime arasında da anlam ilişkisi vardır ve burada da murâ'ât-ı nazîr sanatı bulunmaktadır.

el-‘Ankebût Sûresinin 26. ‘âyeti:

"Bunun üzerine Lût ona imân etti. (İbrâhîm) فَاَمَّنَّ لَهُ لُوطٌ وَقَالَ اِنِّي مُهَاجِرٌ اِلَى رَبِّي اِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

"Artık ben rabbime göç edeceğim. Şüphesiz O güçlüdür, hikmet sahibidir" dedi."²³⁸

Bu âyetteki اِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ifadesinde isim cümlesinin taaddüd-i haberi (briden fazla haberi) olan الْعَزِيزُ (güçlü) ile الْحَكِيمُ (bilge, hikmetli) kelimeleri²³⁹ arasında Allah Te‘âlâ'nın sıfatları olmaları açısından murâ'ât-ı nazîr sanatı olduğu söylenebilir.

²³² ed-Dervîş, *age*, VII, 419-420.

²³³ İbn Fâris, *age*, II, 43-44; el-Cevherî, *age*, IV, 1457-1458; el-İşfahânî, *age*, 229; İbn Manzûr, *age*, X, 41-46; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 873-874; Cebel, *age*, I, 413-414; Ebu'l-‘Azm, *age*, 1826.

²³⁴ ed-Dervîş, *age*, VII, 419-420.

²³⁵ el-Cevherî, *age*, II, 739; el-İşfahânî, *age*, 828; Ebu'l-‘Azm, *age*, 3840.

²³⁶ ed-Dervîş, *age*, VII, 419-420.

²³⁷ el-‘Ankebût 29/24; et-Ṭaberî, *age*, XVIII, 381; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 234-235; eş-Şâbûnî, *age*, II, 456; ez-Zuhaylî, *age*, X, 594.

²³⁸ el-‘Ankebût 29/26.

²³⁹ ed-Dervîş, *age*, VII, 421.

Bu 'âyetteki murâ'ât-ı nazîr sanatını oluşturan öğelerden ilki olan عَزِيزٌ kelimesi; ع-ز- kökünden فَعِيلٌ şîğasıyla gelen sıfat-ı müşebbehe olup ilgili isim cümlesinde haber konumundadır ve "güçlü, kuvvetli" manasına gelir.²⁴⁰ Ayrıca bu kelime ilgili isim cümlesinde haber konumunda bulunması nedeniyle i'râb yönünden damme ile merfû'dur.²⁴¹ Bu öğelerden diğeri olan الْحَكِيم kelimesi ise ح-ك-م kökünden فَعِيلٌ şîğasıyla gelen sıfat-ı müşebbehe olarak ilgili isim cümlesinde haber konumundadır ve "bilge, hikmetli" manasına gelir.²⁴² Ayrıca bu kelime ilgili isim cümlesinde haber konumunda bulunması nedeniyle i'râb yönünden damme ile merfû'dur.²⁴³

Bu 'âyetteki kelimelerin her ikisi de Allah Te'âlâ'ya ait sıfatlar olup O'nun eşsiz bir güce sahip olduğunu ve her işinde hikmetli olduğunu bildirmektedir. Hz. İbrahim'in (as) Allah'a hicret edeceğini, yani Allah'ın dinini yaşamak ve başka insanlara ulaştırmak için hicret edeceğini söyledikten sonra Allah Te'âlâ'yı bu sıfatlarla zikrederek O'na tevekkül ettiğini 'âyet belirtmektedir.²⁴⁴ Dolayısıyla buradaki her iki kelimenin de aynı varlığı niteleyen sıfatlar olmaları nedeniyle bu iki kelime arasında anlamca benzerlik ilişkisi vardır ve bu anlam ilişkisi de murâ'ât-ı nazîr sanatının varlığını ortaya çıkartmaktadır.

el-'Ankebût Sûresinin 33. 'âyeti:

وَلَمَّا أَجَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سَيِّئًا بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ إِنَّا مُنْجُونَكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا امْرَأَتَكَ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ

"Elçilerimiz kendisine geldiğinde Lût, onlardan dolayı huzursuz oldu ve ne yapacağını şaşırdı. Ama onlar "korkma, tasalanma!" dediler; "Biz seni ve karın dışında bütün aileni kurtaracağız; karın ise geride kalanlar arasında yer alacak."²⁴⁵

Bu 'âyetteki لَمَّا أَجَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سَيِّئًا بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا ifadesinde birbirine atfedilmiş fiil cümlelerinin mâzî fiilleri olan سَيِّئًا (endişelendi, fenalaştı) ile ضَاقَ (daraldı) kelimeleri ve yine bu cümlelere atfedilen وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ (ve dediler: korkma ve üzülme...) şeklindeki fiil cümlesinde mef'ûlün bih konumunda bulunan yan cümlelerden oluşmuş ifadenin

²⁴⁰ el-Cevherî, *age*, III, 885-886; el-İşfahânî, *age*, 563-564; İbn Manzûr, *age*, V, 374-378; Ebu'l-'Azm, *age*, 2816.

²⁴¹ ed-Dervîş, *age*, VII, 421.

²⁴² İbn Fâris, *age*, II, 91; el-Cevherî, *age*, V, 1901-1902; İbn Manzûr, *age*, XII, 140; Cebel, *age*, I, 473-476; Ebu'l-'Azm, *age*, 1877.

²⁴³ ed-Dervîş, *age*, VII, 421.

²⁴⁴ el-'Ankebût 29/26; et-Taberî, *age*, XVIII, 384-385; İbn 'Âşûr, *age*, XX, 238-239; eş-Şâbûnî, *age*, II, 457; ez-Zuhaylî, *age*, X, 595-597.

²⁴⁵ el-'Ankebût 29/33.

cümlede müfred, nehy-i hâzır konumunda olması nedeniyle i‘râb yönünden sükûn üzere mebnîdir.²⁵⁴

Bu ‘âyette Hz. Lût’un (as) yanına gelen melekler insan kılığında geldikleri için onların melek olduğunu anlamayan Hz. Lût (as), kavminin o gelen misafirlere herhangi bir kötülük yapmalarından endişelendiği ve kavminin o misafirlere kötülük yapmalarını engelleyemeyeceği endişesiyle daralarak ne yapacağını bilemez halde korktuğuna işaret edilir. Bunun üzerine meleklerin kendilerini tanıtarak Hz. Lût’a (as) korkmamasını ve üzülmemesini söyledikleri bildirilmektedir.²⁵⁵ Dolayısıyla buradaki kelimelerin hepsi de Hz. Lût’un (as) o andaki duygusal durumunu yansıtmaları yani herhangi bir insanın duygu durumuyla ilgili kavramlar olmaları nedeniyle bu kelimeler arasında anlamca benzerlik ilişkisi vardır ve bu anlam ilişkisi de *murâ‘ât-ı nazîr* sanatının varlığını ortaya koymaktadır.

el-‘Ankebût Sûresinin 35. ‘âyeti:

وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَا آيَةً بَيِّنَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ "İşte o memleketten geriye, aklını kullananların yararlanabileceği açık bir ibret vesikası bıraktık."²⁵⁶

Bu ‘âyette şıfat tamlaması olarak mef‘ûlün bih konumunda bulunan آيَةً بَيِّنَةً ifadesinde şıfat بَيِّنَةً (apaçık) ile mevsûf آيَةً (işaret) kelimeleri²⁵⁷ arasında *murâ‘ât-ı nazîr* sanatı vardır denilebilir.

Bu ‘âyetteki *murâ‘ât-ı nazîr* sanatını oluşturan öğelerden ilki olan آيَةً kelimesi; -آي- kökünden gelen müfred bir isimdir ve “âyet, işaret, delil, mu‘cize” manasını taşır.²⁵⁸ Ayrıca bu kelime ilgili cümlede mef‘ûlün bih konumunda olması nedeniyle i‘râb yönünden fetḥa ile manşûbdur.²⁵⁹ Bu öğelerden ikincisi olan بَيِّنَةً kelimesi ise ب-ي-ن kökünden yine müfred isim şıfat-ı müşebbehe olan بَيِّنٌ kelimesinin mü’enneṣ halidir. Çünkü bu kelime şıfat olduğundan mevsûfuna uyarak mü’enneṣ olmuştur ve “açık, net, kesin, apaçık, anlaşılır” manasını taşır.²⁶⁰ Ayrıca bu kelime şıfat konumunda olması

²⁵⁴ ed-Dervîş, *age*, VII, 429.

²⁵⁵ el-‘Ankebût 29/33; et-Ṭaberî, *age*, XVIII, 395-396; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 244-245; eş-Şâbûnî, *age*, II, 460; ez-Zuḥaylî, *age*, X, 606.

²⁵⁶ el-‘Ankebût 29/35.

²⁵⁷ ed-Dervîş, *age*, VII, 429.

²⁵⁸ el-Cevherî, *age*, VI, 2275; el-‘İşfahânî, *age*, 102-103; İbn Manzûr, *age*, XIV, 61; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 1261; Cebel, *age*, IV, 2331-2333; Ebu’l-‘Azm, *age*, 904.

²⁵⁹ ed-Dervîş, *age*, VII, 429.

²⁶⁰ el-Cevherî, *age*, V, 2083; İbn Manzûr, *age*, XIII, 68; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 1182; Ebu’l-‘Azm, *age*, 1224.

nedeniyle ilgili cümlede mef'ûlün bih konumunda olan mevsûfuna uyarak i' râb yönünden fetħa üzere manşûb olmuştur.²⁶¹

Bu 'âyette Hz. Lût'un (as) kavminin helak edilmesinden sonra geriye kalan kalıntıların ve bu kavmin helakı hakkındaki kıssaların, aklını kullanan insanlar için apaçık birer işaret yani Allah'a ve rasûlüne isyan eden günahkârların sonunun nasıl olacağına dair bir uyarı olarak bırakıldığı bildirilmektedir.²⁶² Dolayısıyla buradaki kelimelerin her ikisi de insanlar için bir durumun açıklanmasında ve insanların uyarılmasında kullanılan açıklama ve delil gösterme anlamı taşıyan kavramlar olmaları nedeniyle bu kelimeler arasında anlamca benzerlik ilişkisi vardır ve bu anlam ilişkisi de *murâ'ât-ı nazîr* sanatının varlığını ortaya koymaktadır, denilebilir.

el- 'Ankebût Sûresinin 36. 'âyeti:

"Medyenliler'e de" *وَالْيَٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَتْ يَا قَوْمِ اغْبُدُوا اللَّهَ وَارْجُوا الْيَوْمَ الْآخِرَ وَلَا تَعْتَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ* kardeşleri Şuayb'ı gönderdik. "Ey kavmim" dedi, "Allah'a kul olun, âhiret gününü ümitle bekleyin; yeryüzünde bozgunculuk yapıp karışıklık çıkarmayın!"²⁶³

Bu 'âyetteki nehy-i hâzır manalı fiil cümlesi olan *وَلَا تَعْتَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ* ifadesinde nehy-i hâzır manalı muzâri' fiil olan *لَا تَعْتَوْا* (kötülük işlemeyin) ile hâl olan *مُفْسِدِينَ* (fesatçılar) kelimeleri²⁶⁴ arasında *murâ'ât-ı nazîr* sanatı vardır, denilebilir.

Bu 'âyetteki *murâ'ât-ı nazîr* sanatını oluşturan öğelerden ilki olan *لَا تَعْتَوْا* ifadesi, nehy edatı olan *لَا* ile muzâri' fiil olan *تَعْتَوْا* kelimesinden oluşmuştur. Bu kelime ع-ث-و kökünden dördüncü bâbla gelen عَا (kötülük işledi) mu'tel nâkış-ı vavî, lâzım, şulâsî mücerred, mâzî, ma'lûm, müfred, müzekker, gâ'ib fiilinin nehy-i hâzır, ma'lûm, cem'i, müzekker, muhâtab şîğasından gelen fiil olup "kötülük işlemeyin" manasını taşır.²⁶⁵ Ayrıca bu kelime ilgili cümlede nehy-i hâzır, ma'lûm, cem'i, müzekker, muhâtab fiil konumunda olması nedeniyle i' râb yönünden ن'un hazfi üzere mebnîdir.²⁶⁶ Bu öğelerden ikincisi olan *مُفْسِدِينَ* kelimesi ise ف-س-د kökünden اِفْعَال bâbının اَفْعَل vezniyle gelen اَفْسَد (bozdu)

²⁶¹ ed-Dervîş, *age*, VII, 429.

²⁶² el- 'Ankebût 29/35; et-Taberî, *age*, XVIII, 396-397; İbn 'Âşûr, *age*, XX, 246; eş-Sâbûnî, *age*, II, 460; ez-Zuḥaylî, *age*, X, 606-607.

²⁶³ el- 'Ankebût 29/36.

²⁶⁴ ed-Dervîş, *age*, VII, 433.

²⁶⁵ İbn Fâris, *age*, IV, 230; el-Cevherî, *age*, VI, 2418; el- 'İşfahânî, *age*, 546; İbn Manzûr, *age*, XV, 28-29; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 1309; Cebel, *age*, III, 1404-1405; Ebu'l- 'Azm, *age*, 2780.

²⁶⁶ ed-Dervîş, *age*, VII, 433.

şahîh sâlim, müte‘addî, şulâsî mezîd rubâ‘î, mâzî, ma‘lûm, müfred, müzekker, gâ‘ib fiilinden مُعِلُّ vezniyle müştâk, cem‘î, müzekker ism-i fâildir ve “fesatçılar, bozguncular” manasını taşır.²⁶⁷ Ayrıca bu kelime ilgili cümlede cem‘î müzekker hâl konumundaki isim olması nedeniyle i‘râb yönünden ي ile manşûb olmuştur.²⁶⁸

Bu ‘âyette Hz. Şuayb’ın (as), kendi kavmi olan Medyen halkını Allah Te‘âlâ’ya kulluk etmeleri, âhiret gününe inanarak o gün için ümitli olmaları ve Dünya’da fesatçılık yaparak kötülük yapmamaları yani fitne ve karışıklık çıkarmamaları yönünde uyardığı bildirilmektedir.²⁶⁹ Dolayısıyla buradaki لَا تَعْتَوْا (kötülük işlemeyin) ile مُفْسِدِينَ (fesatçılar) kelimeleri arasında anlamca benzerlik ilişkisi olduğu açıkça görülmektedir. Bu anlam ilişkisi de murâ‘ât-ı nazîr sanatının varlığını göstermektedir.

el-‘Ankebût Sûresinin 40. ‘âyeti:

فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذَنبِهِ فَمِنْهُمْ مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَنْ أَغْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ "Her birini günahından dolayı cezalandırdık; kiminin üzerine taşları savuran fırtınalar gönderdik, kimini o korkunç ses yakaladı, kimini yerin dibine gömdük, kimini sulara boğduk. Allah'ın muradı onlara kötülük etmek değildi, fakat onlar kendi kendilerine kötülük ediyorlardı."²⁷⁰

Bu ‘âyetteki sırasıyla birbirine , atıf harfiyle atfedilen dört isim cümlesinde de ayrı ayrı mübtedâ olan مَنْ (kimse) ifadesinin sıfatı konumunda bulunan yine dört fiil cümlesi vardır. Bu fiil cümlelerinden ilkinde mef‘ûlün bih olan حَاصِبًا (fırtına, kasırga), ikincisinde fâ‘il olan الصَّيْحَةُ (çığlık, korkunç ses), üçüncüsünde mâzî fiil olan حَسَفْنَا (batırdık, yerin dibine geçirdik) ve dördüncüsünde ise yine mâzî fiil olan أَغْرَقْنَا (boğduk, suda boğduk) kelimeleri²⁷¹ arasında murâ‘ât-ı nazîr sanatı vardır denilebilir.

Bu ‘âyetteki murâ‘ât-ı nazîr sanatını oluşturan öğelerden ilki olan حَاصِبًا kelimesi; ح-ص-ب kökünden gelen bir isimdir ve “fırtına, kasırga, toprak ve kum taşıyan şiddetli

²⁶⁷ el-‘İşfahânî, *age*, 636; İbn Manzûr, *age*, III, 335; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 306; Ebu’l-‘Azm, *age*, 771.

²⁶⁸ ed-Dervîş, *age*, VII, 433.

²⁶⁹ el-‘Ankebût 29/36; et-Taberî, *age*, XVIII, 397-398; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 247; eş-Şâbûnî, *age*, II, 460; ez-Zuhaylî, *age*, X, 612.

²⁷⁰ el-‘Ankebût 29/40.

²⁷¹ ed-Dervîş, *age*, VII, 434-435.

rüzgâr” manasını taşır.²⁷² Ayrıca bu kelime ilgili yan cümlede mef’ûlün bih konumunda olması nedeniyle i’râb yönünden fetha ile manşûbdur.²⁷³ Bu öğelerden ikincisi صَيْحَةٌ olan kelimesi ise ص-ي-ح kökünden gelen bir isimdir ve “çıgılık, haykırış, güçlü ve korkunç bir ses” manasını taşır.²⁷⁴ Ayrıca bu kelime ilgili yan cümlede fâ’il konumunda olması nedeniyle i’râb yönünden damme ile merfû’dur.²⁷⁵ Bu öğelerden üçüncüsü olan حَسَفْنَا ifadesi fâ’il olan zamir نَا ile fiil olan حَسَفَ kelimesinden oluşmuş olup bu kelime ح-س-ف kökünden ikinci bâbın فَعَلَ vezniyle gelen şahîh sâlim, müte’addî, şulâsî mücerred, mâzî, ma’lûm, cem’i, mütekellim bir fiildir ve “batırdık, yerin dibine geçirdik” manasını taşır.²⁷⁶ Ayrıca bu kelime ilgili yan cümlede mâzî, cemi, mütekellim fiil konumunda olması nedeniyle i’râb yönünden sükûn üzere mebnîdir.²⁷⁷ Bu öğelerden dördüncüsü olan أَعْرَقْنَا ifadesi ise yine fâ’il olan zamir نَا ile fiil olan أَعْرَقَ kelimesinde oluşmuş olup bu kelime ع-ر-ق kökünden اِفْعَالُ bâbının اَفْعَلَ vezniyle gelen şahîh sâlim, müte’addî, şulâsî mezîd rubâ’î, mâzî, ma’lûm, cem’i, mütekellim bir fiildir ve “boğduk, suda boğduk” manasını taşır.²⁷⁸ Ayrıca bu kelime ilgili yan cümlede mâzî, cemi, mütekellim fiil konumunda olması nedeniyle i’râb yönünden sükûn üzere mebnîdir.²⁷⁹

Bu âyeti kendisinden önceki âyetlerle birlikte değerlendirdiğimizde, Allah’a ve peygamberlere imân ve itaat etmeyerek kibirlenen, kendilerine yasaklanan kötü fiilleri ısrarla işlemeye devam eden kişi ve toplumların bu tutum ve davranışları sebebiyle kısıklırak yakalanarak helak edildiğine işaret edilir. Bu kişi ve toplumlardan kimisinin Hz. Lût’un (as) kavmi gibi kasırga ile kimisinin Semûd kavmi gibi korkunç bir ses ile kimisinin Kârûn gibi yere batırılmak suretiyle ve kimisinin de Hz. Nûh’un (as) kavmi ile Firavn ve ordusu gibi suda boğularak helak edildiği bildiriliyor. Ayrıca bu dehşet dolu sonucu onların günahları ısrarla ve kibirle işlemeye devam etmeleri nedeniyle

²⁷² İbn Fâris, *age*, II, 70-71; el-Cevherî, *age*, I, 116; İbn Manzûr, *age*, I, 318-320; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 75; Cebel, *age*, I, 442-443; Ebu’l-‘Azm, *age*, 1787.

²⁷³ ed-Dervîş, *age*, VII, 435.

²⁷⁴ el-Cevherî, *age*, I, 499-500; el-’İşfahânî, *age*, 496; İbn Manzûr, *age*, II, 521-522; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 230; Ebu’l-‘Azm, *age*, 2640.

²⁷⁵ ed-Dervîş, *age*, VII, 435.

²⁷⁶ İbn Fâris, *age*, II, 180-181; el-Cevherî, *age*, IV, 1349-1350; el-’İşfahânî, *age*, 282; İbn Manzûr, *age*, IX, 67-69; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 804; Cebel, *age*, I, 557-558; Ebu’l-‘Azm, *age*, 1964.

²⁷⁷ ed-Dervîş, *age*, VII, 435.

²⁷⁸ İbn Fâris, *age*, IV, 418; el-Cevherî, *age*, IV, 1536; el-’İşfahânî, *age*, 605-606; İbn Manzûr, *age*, X, 283-286; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 914; Cebel, *age*, III, 1574; Ebu’l-‘Azm, *age*, 758.

²⁷⁹ ed-Dervîş, *age*, VII, 435.

kendilerinin hak ettiği dolayısıyla Allah'ın onlara zulmetmediği bilakis onların kendilerine zulmettiklerine işaret ediliyor.²⁸⁰ Dolayısıyla burada helak edilme yöntemlerini bildiren bu 'âyette geçen dört kelimenin de bazı insanların korkunç bir şekilde helak olarak bu dünyadaki yaşamlarının son bulmasına sebep olması yani sonuçları açısından aralarında anlamca benzerlik ilişkisi olduğu açıkça görülmektedir. Bu anlam ilişkisi de *murâ'ât-ı nazîr* sanatının varlığını göstermektedir.

el-‘Ankebût Sûresinin 42. ‘âyeti:

إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ "Allah, onların kendisini bırakıp da ne türlü şeylere yalvarıp yakardıklarını şüphesiz bilmektedir. O, azîzdir, hakîmdir."²⁸¹

Bu 'âyetteki *وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ* şeklindeki isim cümlesinde iki haber konumunda bulunan *الْعَزِيزُ* (güçlü, kuvvetli) ve *الْحَكِيمُ* (bilge, hikmetli) kelimeleri²⁸² arasında aynı varlığa yani Allah Te'âlâ'ya ait şıfat-ı müşebbehe olmaları açısından *murâ'ât-ı nazîr* sanatı vardır denilebilir.

Bu 'âyetteki *murâ'ât-ı nazîr* sanatının bir benzeri yukarıda yirmi altıncı 'âyette detaylı bir şekilde anlatıldığından burada tekrar edilmeyecektir.²⁸³

el-‘Ankebût Sûresinin 43. ‘âyeti:

وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالَمُونَ "İşte biz, insanlara bu misalleri anlatıyoruz ama bunların hikmetini gerçek bilgi sahibi olanlardan başkası kavrayamamaktadır."²⁸⁴

Bu 'âyetteki *وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالَمُونَ* şeklindeki fiil cümlesinde nefy edatından sonra gelen *muẓâri'* fiil olan *يَعْقِلُ* (anlıyor) ve *istiṣnâ'* edatından sonra gelerek hem müsteṣnâ hem de *fâ'il* olan *الْعَالَمُونَ* (âlimler) kelimeleri²⁸⁵ arasında *murâ'ât-ı nazîr* sanatı vardır denilebilir.

Bu 'âyetteki *murâ'ât-ı nazîr* sanatını oluşturan öğelerden ilki olan *يَعْقِلُ* kelimesi; ع-ق kökünden ikinci bâbın *يَعْقِلُ* vezniyle gelen *şahîḥ sâlim*, *müte'addî*, *şulâṣî* mücerred, *muẓâri'*, *ma'lûm*, *müfred*, *müzekker*, *gâ'ib* bir fiildir ve “anlıyor” manasını taşır.²⁸⁶

²⁸⁰ el-‘Ankebût 29/40; et-Ṭaberî, *age*, XVIII, 400-403; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 251-252; eş-Şâbûnî, *age*, II, 461; ez-Zuḥaylî, *age*, X, 613-615.

²⁸¹ el-‘Ankebût 29/42.

²⁸² ed-Dervîş, *age*, VII, 436-437.

²⁸³ Ayrıntılı bilgi için *murâ'ât-ı nazîr* başlığı altındaki 26. âyetin açıklamasına bakınız.

²⁸⁴ el-‘Ankebût 29/43.

²⁸⁵ ed-Dervîş, *age*, VII, 437.

²⁸⁶ İbn Fâris, *age*, IV, 69-74; el-Cevherî, *age*, IV, 1769; el-‘İşfahânî, *age*, 577-579; İbn Manzûr, *age*, XI, 458-462; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 1033-1034; Cebel, *age*, III, 1501-1503; Ebu'l-‘Azm, *age*, 2849.

Ayrıca bu kelime ilgili cümlede müfred, müzekker, gâ'ib, muzâri' fiil, nefy-i hâl²⁸⁷ konumunda olması nedeniyle i'râb yönünden damme ile merfû'dur.²⁸⁸ Bu öğelerden ikincisi olan الْعَالَمُونَ kelimesi ise ع-ل-م kökünden dördüncü bâbın فَعَلَ vezniyle gelen عَلِمَ (bildi) şahîh sâlim, müte'addî, sülâsî mücerred, mâzî, ma'lûm, müfred, müzekker, gâ'ib fiilinden فَاعِلٌ vezniyle müştak olan cem'i, müzekker ism-i fâildir ve "âlim, bilen, anlayan" manasını taşır.²⁸⁹ Ayrıca bu kelime ilgili cümlede fâ'il konumundaki cemi, müzekker isim olması nedeniyle i'râb yönünden و ile merfû'dur.²⁹⁰

Bu âyette, yine bu sûrede yer alan kırk birinci âyetteki ve Kur'an-ı Kerîm'deki diğer bazı âyetlerdeki darb-ı mesellere işaret edilerek insanlara bunlar gibi misaller anlatıldığı ancak bu misalleri sadece kibir ve inatçılıktan uzak bir şekilde meseleleri objektif olarak değerlendirebilen gerçek ilim sahiplerinin anlayacağına işaret edilmektedir.²⁹¹ Buradaki يَغْتَلُ kelimesi bilgiye ulaşmak için gerekli aracı yani aklı ve düşünmeyi ifade ederken الْعَالَمُونَ kelimesi ise aklını kullanarak ve düşünerek gerçek bilgiye ulaşmış ve anlamış insanları ifade etmektedir. Dolayısıyla bu iki kelime arasında anlamca benzerlik ilişkisi olduğu söylenebilir. Bu anlam ilişkisi de murâ'ât-ı nazîr sanatının varlığına işaret etmektedir.

el-'Ankebût Sûresinin 44. âyeti:

خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ "Allah gökleri ve yeri hikmet ve fayda esasına göre yarattı. Şüphesiz, inananlar için bunda ibret vardır."²⁹²

Bu âyetteki خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ şeklindeki fiil cümlesinde birinci mef'ûlün bih olan السَّمَوَاتِ (gökler) ve و atıf harfiyle birinci mef'ûlün bihe atfedilen ikinci mef'ûlün bih olan الْأَرْضَ (yeryüzü) kelimeleri²⁹³ arasında murâ'ât-ı nazîr sanatı vardır denilebilir.

²⁸⁷ Nefy-i hâl: Muzâri' fiilin başına ن nefy edatı geldiğinde şimdiki zamanın olumsuzunu ifade etme durumudur. Bkz. Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, 95 ve 135.

²⁸⁸ ed-Dervîş, *age*, VII, 437.

²⁸⁹ el-Cevherî, *age*, V, 1990-1991; el-'İşfahânî, *age*, 580; İbn Manzûr, *age*, XII, 416; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 1140; Cebel, *age*, III, 1511-1516; Ebu'l-'Azm, *age*, 2764.

²⁹⁰ ed-Dervîş, *age*, VII, 437.

²⁹¹ el-'Ankebût 29/43; et-Taberî, *age*, XVIII, 406-407; İbn 'Âşûr, *age*, XX, 255-256; eş-Şâbûnî, *age*, II, 462; ez-Zuhaylî, *age*, X, 619.

²⁹² el-'Ankebût 29/44.

²⁹³ ed-Dervîş, *age*, VII, 437.

Bu 'âyetteki murâ'ât-ı nazîr sanatını oluşturan öğelerden ilki olan السَّمَوَاتِ kelimesi; س-م-و kökünden gelen müfred سَمَاء (gökyüzü) isminin cem'î mü'ennesi olan bir isimdir ve "gökler" manasını taşır.²⁹⁴ Ayrıca bu kelime ilgili cümlede mef'ûlün bih konumunda bulunan cem'î, mü'ennes isim olması nedeniyle i'râb yönünden kesra ile manşûbdur.²⁹⁵ Bu öğelerden ikincisi olan الْأَرْضِ kelimesi ise ا-ر-ض köküne ait bir müfred isimdir ve "yeryüzü, Dünya" manasına gelir.²⁹⁶ Ayrıca bu kelime ilgili cümlede mef'ûlün bih konumunda bulunan müfred isim olması nedeniyle i'râb yönünden fetha ile manşûbdur.²⁹⁷

Bu 'âyette, Allah Te'âlâ'nın gökleri ve yeri yani kâinat ile kâinatın bir parçası olan Dünya'yı bir düzen içinde yaratmasında ve ayrıca kâinat içerisinde bulunan her şeyi birbirleriyle uyumlu şekilde gerçek varlıklar olarak yaratmasında Allah'ın varlığına, birliğine ve sonsuz kudretine dair mü'minler için deliller olduğuna işaret edilmektedir.²⁹⁸ Buradaki السَّمَوَاتِ kelimesi yaratılmış olan uzaya işaret ederken الْأَرْضِ kelimesi ise uzayın içerisinde yer alan ve onun bir parçası olan Dünya'ya işaret etmektedir. Dolayısıyla bu iki kelimenin işaret ettiği varlıklardan ikincisi birincisinin içinde yer alan bir parçasıdır ve bu nedenle aralarında anlamca benzerlik ilişkisi olduğu söylenebilir. Bu anlam ilişkisi de murâ'ât-ı nazîr sanatının varlığına işaret etmektedir.

el-'Ankebût Sûresinin 45. 'âyeti:

"Kitaptan أَنُلْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِئَ الصَّلَاةُ تَنْتَهِيَ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرِ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ" *sana vahyedilenleri oku, namazı özenle kıl. Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder. Allah'ı anmak her şeyden önemlidir. Allah yaptıklarınızı bilir.*²⁹⁹

Bu 'âyetteki اِنَّ الصَّلَاةَ تَنْتَهِيَ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ şeklindeki اِنَّ'nin haberini oluşturan fiil cümlesinde birbirine وَ atıf harfiyle atfedilmiş عَنِ harf-i ceriyle birlikte iki mef'ûlün bih

²⁹⁴ İbn Fâris, *age*, III, 98; el-Cevherî, *age*, VI, 2381-2383; el-'İşfahânî, *age*, 427; İbn Manzûr, *age*, XIV, 397-399; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 1296; Cebel, *age*, II, 1067-1068; Ebu'l-'Azm, *age*, 2434.

²⁹⁵ ed-Dervîş, *age*, VII, 437.

²⁹⁶ el-'İşfahânî, *age*, 73; İbn Manzûr, *age*, VII, 111-115; Ebu'l-'Azm, *age*, 677.

²⁹⁷ ed-Dervîş, *age*, VII, 437.

²⁹⁸ el-'Ankebût 29/44; et-Taberî, *age*, XVIII, 407; İbn 'Âşûr, *age*, XX, 256-257; eş-Şâbûnî, *age*, II, 462; ez-Zuhaylî, *age*, X, 622.

²⁹⁹ el-'Ankebût 29/45.

olan **الْفَحْشَاءُ** (iğrenç söz ve eylem) ve **الْمُنْكَرُ** (kötülük, günah) kelimeleri³⁰⁰ arasında *murâ'ât-ı nazîr* sanatı vardır denilebilir.

Bu 'âyetteki *murâ'ât-ı nazîr* sanatını oluşturan öğelerden ilki olan **الْفَحْشَاءُ** kelimesi; **فحش** kökünden gelen müfred bir isimdir ve “çirkin söz, çirkin iş, zinâ”, fuhuş” manasını taşır.³⁰¹ Ayrıca bu kelime ilgili cümlede **عَنْ** harf-i ceriyle birlikte mef'ûlün bih konumunda bulunan müfred isim olması nedeniyle i'râb yönünden lafzen harf-i cer ile mecrûr ve maḥallen manşûbdur.³⁰² Bu öğelerden ikincisi olan **الْمُنْكَرُ** kelimesi ise **نكـر** kökünden gelen müfred bir isimdir ve “kötülük, günah” manasına gelir.³⁰³ Ayrıca bu kelime ilgili cümlede **عَنْ** harf-i ceriyle birlikte mef'ûlün bih konumunda bulunan müfred isim olması nedeniyle i'râb yönünden lafzen harf-i cer ile mecrûr ve maḥallen manşûbdur.³⁰⁴

Bu 'âyette, Allah Te'âlâ'nın Hz. Muhammed'e (sav) ve onun nezdinde tüm Müslümanlara **Qur'ân-ı Kerîm**'i okumayı, onu okuyarak tüm kaidelerine uygun olarak ihlas, takva ve huşû içerisinde namazı kılmayı emrettiği bildirilir. Ayrıca samimiyetle şartlarına riayet edilerek kılınan namazın insanı zinaya yaklaştıran çirkin söz, davranışlar ile diğer günahlardan men edeceğine yani insanın günaha meyletmesini engelleyeceğine işaret edilmektedir. Ayrıca Allah'ı zikretmenin ve O'nu daima hatırlamanın en büyük ve önemli vazife olduğu, bunun insanı kötülük ve günahlardan koruyacağı ifade edilmektedir. Yine bu 'âyette, Allah'ın insanların yaptığı her şeyi bildiğine işaret edilmektedir.³⁰⁵ Buradaki **الْفَحْشَاءُ** ve **الْمُنْكَرُ** kelimelerinin her ikisinin de Allah Te'âlâ'nın kulları için yasakladığı günah olan söz ve davranışların karşılığı olan kavramlar olmaları açısından aralarında anlamca benzerlik ilişkisi olduğu açıkça görülmektedir. Bu anlam ilişkisi de *murâ'ât-ı nazîr* sanatının varlığını göstermektedir.

el-'Ankebût Sûresinin 52. 'âyeti:

"De ki: قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ بَيِّنًا وَبَيِّنَاتٍ شَهِيدًا يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

"Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. O, göklerde ve yerde ne varsa

³⁰⁰ ed-Dervîş, *age*, VII, 441.

³⁰¹ el-'İşfahânî, *age*, 626-627; İbn Manzûr, *age*, VI, 325-326; Ebu'l-'Azm, *age*, 2986.

³⁰² ed-Dervîş, *age*, VII, 441.

³⁰³ el-'İşfahânî, *age*, 823-824; İbn Manzûr, *age*, V, 232-234; Ebu'l-'Azm, *age*, 3789.

³⁰⁴ ed-Dervîş, *age*, VII, 441.

³⁰⁵ el-'Ankebût 29/45; et-Taberî, *age*, XVIII, 407-417; İbn 'Âşûr, *age*, XX, 257-261; eş-Şâbûnî, *age*, II, 462; ez-Zuhaylî, *age*, X, 623-624.

*bilmektedir." Bâtıla inanan ve Allah'ı inkâr edenlere gelince, işte hüsrana uğrayacak olanlar onlardır."*³⁰⁶

Bu 'âyetteki *قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ بِنِيَّ وَيَتَكُمُ شَهِيدًا يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ* şeklindeki ifade emir manalı fiil cümlesidir. Bu cümlede mef'ûlün bih konumundaki fiil cümlesinin fâili olan *بِاللَّهِ* lafz-ı celalinin durumunu bildiren hâl konumunda bulunan fiil cümlesinin mef'ûlün bihi konumundaki şıla cümlesini oluşturan şibh-i cümlede *فِي* harf-i ceriyle mef'ûlün bih olup *و* atıf harfiyle birbirine atfedilen *السَّمَوَاتِ* ve *الْأَرْضِ* kelimeleri³⁰⁷ arasında *murâ'ât-ı nazîr* sanatı vardır denilebilir. Bu kelimeler mef'ûlün bih konumunda bulunan, birincisi cem'i mü'enneş isim ve diğeri ise müfred isim olması nedeniyle i'râb yönünden birincisi hem lafzen harf-i cer ile mecrûr hem de kesra üzere mu'rab olarak maḥallen manşûb iken ikincisi ise lafzen harf-i cer ile mecrûr ve maḥallen manşûbdur.³⁰⁸ Bu kelimeler arasındaki *murâ'ât-ı nazîr* sanatı hakkında daha önce aynı kelimelerin geçtiği el-'Ankebût Sûresinin kırk dördüncü 'âyetinin ilgili bedî' sanatı açısından tahlil edilmesi sırasında detaylı bilgi verilmesi nedeniyle burada tekrar edilmeyip yukarıda verilen bilgilerle yetinilecektir.³⁰⁹

el-'Ankebût Sûresinin 54. 'âyeti:

يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ "(Evet!) Onlar senden azabı çabuklaştırmayı istiyorlar. Kuşkuları olmasın, cehennem inkârcıları kuşatmış durumda!"³¹⁰

Bu 'âyetteki *يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ* şeklindeki fiil cümlesinin mef'ûlün bihi *الْعَذَابِ* (azap) ile yine bu cümleye *و* atıf harfiyle atfedilen *يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْكَافِرِينَ* (ve şüphesiz cehennem elbette kâfirleri kuşatıcıdır) ifadesinde *إِنَّ*'nin ismi olan *جَهَنَّمَ* (cehennem) kelimeleri³¹¹ arasında *murâ'ât-ı nazîr* sanatı vardır denilebilir.

Bu 'âyetteki *murâ'ât-ı nazîr* sanatını oluşturan öğelerden ilki olan *الْعَذَابِ* kelimesi; *ع-ذ-ب* kökünden *فَعَالٌ* şîğasıyla gelen *şulâşî* mücerred maşdar isimdir ve “azap, eziyet, ceza, işkence vb.” manaları taşır.³¹² Ayrıca bu kelime ilgili cümlede mef'ûlün bih konumunda

³⁰⁶ el-'Ankebût 29/52.

³⁰⁷ ed-Dervîş, *age*, VII, 452.

³⁰⁸ ed-Dervîş, *age*, VII, 452.

³⁰⁹ Ayrıntılı bilgi için “*murâ'ât-ı nazîr*” başlığı altındaki el-'Ankebût Sûresinin 44. âyeti hakkındaki açıklamaya bakınız.

³¹⁰ el-'Ankebût 29/54.

³¹¹ ed-Dervîş, *age*, VII, 453.

³¹² İbn Fâris, *age*, IV, 260; el-Cevherî, *age*, I, 178; el-'İşfahânî, *age*, 554-555; İbn Manzûr, *age*, I, 585; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 112; Cebel, *age*, IV, 1429-1430; Ebu'l-'Azm, *age*, 2794.

bulunan müfred isim olması nedeniyle i'râb yönünden lafzen harf-i cer ile mecrûr ve maḥallen manşûbdur.³¹³ Bu öğelerden ikincisi olan **جَهَنَّمَ** kelimesi ise Arapça'ya Farsça'dan geçtiği söylenen müfred bir isimdir ve "cehennem, ateş, âhirette kâfirlerin ve günahkâr mü'minlerin azap göreceği yer " manasına gelir.³¹⁴ Ayrıca bu kelime ilgili isim cümlesinde **لِئ**'nin ismi olması nedeniyle i'râb yönünden fetha ile manşûbdur.³¹⁵

Bu 'âyette, Hz. Muhammed'in (sav) ve Kır'ân-ı Kerîm'in kâfirleri uyardığı ve tehdit ettiği azabı -tabi ki inanmadıkları için alaycı bir şekilde- çabuk getirmesini Hz. Muhammed'den (sav) istediklerine işaret edilirken inanmadıkları ve alaycı bir şekilde çabuk gelmesini istedikleri azabın yani azabın uygulanacağı cehennem kâfirleri çepe çevre kuşatacağı bildirilmektedir.³¹⁶ Buradaki **الْعَذَابِ** kelimesi kâfirlerin maruz kalacağı azabı yani inkârları nedeniyle uğrayacakları cezayı ifade ederken **جَهَنَّمَ** kelimesi ise ahirette bu azabın uygulanacağı yeri ifade etmektedir. Dolayısıyla bu iki kelime arasında anlamca benzerlik ilişkisi olduğu açıkça görülmektedir. Bu anlam ilişkisi de *murâ'ât-ı nazîr* sanatının varlığını göstermektedir.

el-‘Ankebût Sûresinin 60. ‘âyeti:

وَكَايْنٌ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِنَّكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ
*"Nice canlı var ki rızkını sırtında taşıyor; onları da sizi de besleyip barındıran Allah'tır. O her şeyi işitir, her şeyi bilir."*³¹⁷

Bu 'âyetteki **وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ** şeklindeki isim cümlesinin iki haberi olan **السَّمِيعُ** (işiten) ve **الْعَلِيمُ** (bilen) kelimeleri³¹⁸ arasında *murâ'ât-ı nazîr* sanatı vardır denilebilir. Bu kelimeler ilgili isim cümlesinde haber konumunda bulunan müfred isim olmaları nedeniyle damme ile merfû'dur.³¹⁹ Bu kelimeler arasındaki *murâ'ât-ı nazîr* sanatı hakkında daha önce aynı kelimelerin geçtiği el-‘Ankebût Sûresinin beşinci 'âyetinin ilgili bedî' sanatı açısından

³¹³ ed-Dervîş, *age*, VII, 453.

³¹⁴ el-‘İşfahânî, *age*, 209-210; Cebel, *age*, I, 353-354; Ebu'l-‘Azm, *age*, 1770.

³¹⁵ ed-Dervîş, *age*, VII, 453.

³¹⁶ el-‘Ankebût 29/54; eṭ-Ṭaberî, *age*, XVIII, 431-432; İbn ‘Âşûr, *age*, XXI, 18-21; eṣ-Şâbûnî, *age*, II, 466; ez-Zuḥaylî, *age*, XI, 20.

³¹⁷ el-‘Ankebût 29/60.

³¹⁸ ed-Dervîş, *age*, VII, 457.

³¹⁹ ed-Dervîş, *age*, VII, 457.

tahlil edilmesi sırasında detaylı bilgi verilmesi nedeniyle burada tekrar edilmeyip yukarıda verilen bilgilerle yetinilecektir.³²⁰

el-‘Ankebût Sûresinin 61. ‘âyeti:

"*Şayet o inkârcılara, "Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı yasalarına boyun eğdiren kimdir?" diye soracak olsan, hiç tereddütsüz "Allah'tır" derler. O halde haktan nasıl yüz çevirirler?"*"³²¹

Bu ‘âyetteki *وَلَّيْنِ سَأَلْتَهُم مِّنْ خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لِيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَلَّى يُؤْفَكُونَ* şeklindeki ifade, *إِنْ* şart edatından sonra gelen şart fiil cümlesidir. Bu cümlemin mef‘ûlün bihi konumundaki istifhâm isim cümlesinde birinci haber konumundaki fiil cümlesinin birbirine atfedilmiş mef‘ûlün bihleri olan *السَّمَوَاتِ* (gökler) ve *الْأَرْضِ* (yer) kelimeleri³²² arasında *murâ‘ât-ı nazîr* sanatı vardır denilebilir. Bu kelimeler ilgili fiil cümlesinde mef‘ûlün bih konumunda olmaları nedeniyle cem‘i mü’ennes isim olan *السَّمَوَاتِ* kelimesi kesra ile manşûb ve müfred isim olan *الْأَرْضِ* kelimesi ise fetha ile manşûbdur.³²³ Bu kelimeler arasındaki *murâ‘ât-ı nazîr* sanatı hakkında daha önce aynı kelimelerin geçtiği el-‘Ankebût Sûresinin kırk dördüncü ‘âyetinin ilgili bedî‘ sanatı açısından tahlil edilmesi sırasında detaylı bilgi verilmesi nedeniyle burada tekrar edilmeyip yukarıda verilen bilgilerle yetinilecektir.³²⁴

Yine buradaki ikinci haber konumundaki fiil cümlesinin birbirine atfedilmiş iki mef‘ûlün bihi olan *الشَّمْسِ* (Güneş) ve *القَمَرِ* (Ay) kelimeleri³²⁵ arasında *murâ‘ât-ı nazîr* sanatı vardır denilebilir. Buradaki *murâ‘ât-ı nazîr* sanatını oluşturan öğelerden olan *الشَّمْسِ* kelimesi; *شمس* kökünden gelen müfred ‘alem (özel) isimdir ve “Güneş” manasını taşır.³²⁶ Ayrıca bu kelime ilgili fiil cümlesinde mef‘ûlün bih konumunda bulunan müfred isim olması nedeniyle *الرَّابِّ* yönünden fetha ile manşûbdur.³²⁷ Bu öğelerden diğeri olan *القَمَرِ* kelimesi ise *قمر* kökünden gelen müfred ‘alem isimdir ve “Ay” manasına gelir.³²⁸ Ayrıca

³²⁰ Ayrıntılı bilgi için “*murâ‘ât-ı nazîr*” başlığı altındaki el-‘Ankebût Sûresinin 5. âyeti hakkındaki açıklamaya bakınız.

³²¹ el-‘Ankebût 29/61.

³²² ed-Dervîş, *age*, VII, 457.

³²³ ed-Dervîş, *age*, VII, 457.

³²⁴ Ayrıntılı bilgi için “*murâ‘ât-ı nazîr*” başlığı altındaki el-‘Ankebût Sûresinin 44. âyeti hakkındaki açıklamaya bakınız.

³²⁵ ed-Dervîş, *age*, VII, 457.

³²⁶ el-‘İşfahânî, *age*, 464; İbn Manzûr, *age*, VI, 113-115.

³²⁷ ed-Dervîş, *age*, VII, 457.

³²⁸ el-‘İşfahânî, *age*, 684; İbn Manzûr, *age*, V, 113-115; Ebu’l-‘Azm, *age*, 3158.

bu kelime ilgili fiil cümlesinde mef'ûlün bih konumunda bulunan müfred isim olması nedeniyle i'râb yönünden fetha ile manşûbdur.³²⁹

Bu 'âyette, Allah'a inandıkları halde O'na bazı putları ortak koştan müşriklere "gökleri ve yeri (Dünya'yı) yaratan, Güneş'i ve Ay'ı bir düzen için emri altında yöneten kimdir?" diye sorulsa, mutlaka Allah'tır diyecekleri ve buna rağmen haktan döndürülerek Allah'a şirk koşmalarının aklın kabul edeceği bir şey olmadığına işaret edilmektedir.³³⁰ Buradaki الشَّمْسُ ve الْقَمَرُ kelimelerinden biri hem Dünya'yı insanların ve diğer yaratılmışların yaşamlarını sürdürebileceği bir yer haline getirmek için ısı ve ışık sağlarken diğeri de istirahat zamanı olan gece vaktinde bir gece lambası göreviyle hafif şekilde Dünya'yı aydınlatmaktadır. Dolayısıyla bu iki kavramın karşıladığı varlıklar arasında düzenli bir iş birliği vardır ve bu durumda söz konusu iki kavram arasında anlamca benzerlik ilişkisi olduğu söylenebilir. Ayrıca bu ayette geçen السَّمَوَاتِ kelimesi yaratılmış olan tüm kâinata işaret ederken الْأَرْضُ ve الشَّمْسُ ve الْقَمَرُ kavramları da bu kâinatın içerisinde kendisine özgü görevleri olan ve birbiriyle uyum içinde bu görevlerini yerine getiren yaratılmış varlıklara işaret eder. Yani bu kelimelerin hepsinin arasında da bütün ve parça ile iş birliği açısından anlamca benzerlik ilişkisi olduğu söylenebilir. Bu anlam ilişkisi de bu kelimeler arasındaki murâ'ât-ı nazîr sanatının varlığını göstermektedir.

el-'Ankebût Sûresinin 63. 'âyeti:

"Yine onlara, وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ" *"Göklerden su indirip de onunla ölü toprağa hayat veren kimdir?" diye sorsan, hiç tereddütsüz "Allah'tır" derler. De ki: "Hamd Allah'a mahsustur; ama onların çoğu akıllarını kullanmazlar.""*³³¹

Bu 'âyetteki وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا şeklindeki ifade İN şart edatından sonra gelen şart fiil cümlesidir. Bu cümleinin mef'ûlün bihi konumundaki istifhâm isim cümlesinde iki haber konumunda bulunan fiil cümlelerinde mef'ûlün fih olan السَّمَاءُ (gökyüzü), mef'ûlün bih olan مَاءً (su (yağmur)) ve yine mef'ûlün bih olan الْأَرْضُ (yeryüzü) kelimeleri³³² arasında murâ'ât-ı nazîr sanatı vardır denilebilir.

³²⁹ ed-Dervîş, *age*, VII, 457.

³³⁰ el-'Ankebût 29/61; eṭ-Ṭaberî, *age*, XVIII, 438; İbn 'Âşûr, *age*, XXI, 26; eş-Şâbûnî, *age*, II, 467; ez-Zuhaylî, *age*, XI, 31-32.

³³¹ el-'Ankebût 29/63.

³³² ed-Dervîş, *age*, VII, 458.

Bu ‘âyetteki murâ‘ât-ı nazîr sanatını oluşturan öğelerden olan السَّمَاء ve الْأَرْض kelimeleri hakkında sözlük ve şarf bilgisi açısından daha önce aynı kelimelerin geçtiği el-‘Ankebût Sûresinin kırk dördüncü ‘âyetinin ilgili bedî‘ sanatı açısından tahlil edilmesi sırasında detaylı bilgi verilmesi nedeniyle bu iki konu tekrar edilmeyecektir.³³³ Bu iki kelime arasındaki i‘râb konusuna gelince السَّمَاء kelimesi ilgili fiil cümlesinde مِنْ harf-i ceri ile birlikte mef‘ûlün fih konumunda bulunan müfred isim olması nedeniyle i‘râb yönünden lafzan harf-i cerle mecrûr ve maḥallen manşûbdur. Diğer kelime olan الْأَرْض kelimesi ise ilgili fiil cümlesinde mef‘ûlün bih konumunda bulunan müfred isim olması nedeniyle i‘râb yönünden fetha ile manşûbdur.³³⁴ Bu ‘âyetteki murâ‘ât-ı nazîr sanatını oluşturan öğelerden diğeri olan مَاء kelimesi ise م-و-ه kökünden gelen ve aslı مَوْ olup cem‘isi مِيَاه veya أَمْوَاه olan müfred isimdir ve “su” manasına gelirken ilgili ‘âyette ise gökten yağın su yani yağmur manasındadır.³³⁵ Ayrıca bu kelime ilgili fiil cümlesinde mef‘ûlün bih konumunda bulunan müfred isim olması nedeniyle i‘râb yönünden fetha ile manşûbdur.³³⁶

Bu ‘âyette de yine Allah’a inandıkları halde O’na bazı putları ortak koşan müşriklere “gökten su indiren ve onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltiren kimdir?” diye sorulsa, mutlaka Allah’tır diyecekleri vurgulanır. Ardından ise bu büyük nimet ve delil üzerine Allah’a hamd etmek gerektiği ancak müşriklerin bunu bilip söylemelerine rağmen hala Allah’a şirk koşmalarının aklın kabul edeceği bir şey olmadığı belirtilir ve bu şirkin sebebinin ise o müşriklerden çoğunun aklını kullanmamaları olduğuna işaret edilmektedir.³³⁷ Bu ‘âyetteki السَّمَاء kelimesi gökteki su deposu konumunda bulunan bulutların bulunduğu katmana işaret ederken مَاء kelimesi ise gökteki buharların yeterince soğuyarak tekrar su olarak yeryüzüne yağın yağmura işaret etmekte ve الْأَرْض kelimesi ise yeryüzündeki bitkilere, yani otlar, çiçekler, ağaçlar, meyveler, sebzeler ve diğer tüm tarım ürünlerine işaret etmektedir. Dolayısıyla bu kavramların karşıladığı varlıklar arasında Allah Te‘âlâ’nın emriyle kurduğu bir düzenli iş birliği ve sebep sonuç ilişkisi vardır. Yani

³³³ Ayrıntılı bilgi için “murâ‘ât-ı nazîr” başlığı altındaki el-‘Ankebût Sûresinin 44. âyeti hakkındaki açıklamaya bakınız.

³³⁴ ed-Dervîş, *age*, VII, 458.

³³⁵ el-‘İşfahânî, *age*, 784; İbn Manzûr, *age*, XIII, 543-546; Ebu’l-‘Azm, *age*, 3343.

³³⁶ ed-Dervîş, *age*, VII, 458.

³³⁷ el-‘Ankebût 29/63; et-Ṭaberî, *age*, XVIII, 439; İbn ‘Âşûr, *age*, XXI, 28-30; eş-Şâbûnî, *age*, II, 467; ez-Zuhaylî, *age*, XI, 33.

gökyüzünün yani kâinatın varlığı ve onun parçası olan güneşin etkisiyle buharlaşan deniz suları gökyüzüne yükselerek bulutların oluşmasına sebep olmakta ve bu bulutlar yeterince yükselerek soğuduktan sonra yeryüzündeki kara parçalarının üzerine su şeklinde yağarak toprağı sulamaktadır. Dolayısıyla bu yağmur suyu, güz mevsiminde kuruyarak ölen bitkilerin bahar mevsiminde tekrar yeşererek dirilmesine vesile olmaktadır. Bu durum da iş birliği ve sebep sonuç ilişkisi açısından bu kavramlar arasında anlamca benzerlik ilişkisi olduğuna işaret etmektedir. Bu anlam ilişkisi de bu kelimeler arasındaki *murâ'ât-ı nazîr* sanatının varlığını göstermektedir.

el-‘Ankebût Sûresinin 64. ‘âyeti:

"(Oysa onların tek gerçek kabul ettikleri) bu dünya hayatı hakikatte sadece bir oyun ve eğlenceden ibarettir; âhiret yurduna gelince işte asıl hayat odur; keşke bunu bilselerdi!"³³⁸

Bu ‘âyetteki *لَهُوَ* (değil) nefy edatıyla menfî yapılmış isim cümlesinde yer alan *إِلَّا* (başka, dışında, ancak) istisnâ’ edatından sonra gelen ve birbirine *و* ile atfedilen müstesnâ olup haber konumunda bulunan *لَهُوَ* (eğlence) ve *لَعِبٌ* (oyun) kelimeleri³³⁹ arasında *murâ'ât-ı nazîr* sanatı vardır denilebilir.

Bu ‘âyetteki *murâ'ât-ı nazîr* sanatını oluşturan öğelerden ilki olan *لَهُوَ* kelimesi; ل-ه- kökünden birinci bâbla gelen mu‘tel nâkış-ı vavî, lâzım, şülâsî mücerred, mâzî, ma‘lûm, müfred, müzekker, gâ‘ib *لَهَا* (eğlendi) fiilinin maşdarıdır ve “eğlence, oyalanma, avuntu, oyun” manasını taşır.³⁴⁰ Ayrıca bu kelime ilgili cümlede müfred haber konumunda olması nedeniyle i‘râb yönünden damme ile merfû‘dur.³⁴¹ Bu öğelerden ikincisi olan *لَعِبٌ* kelimesi ise ل-ع-ب kökünden dördüncü bâbın فَعِلْ veznine gelen şahîh sâlim, lâzım, şülâsî mücerred, mâzî, ma‘lûm, müfred, müzekker, gâ‘ib *لَعِبَ* (oyladı) fiilinin فَعِلْ vezniyle gelen müfred, müzekker maşdarıdır ve “oyun, oynama, oyalanma, eğlence” manasını taşır.³⁴² Ayrıca bu

³³⁸ el-‘Ankebût 29/64.

³³⁹ ed-Dervîş, *age*, VII, 458.

³⁴⁰ el-Cevherî, *age*, VI, 2487-2488; el-‘İşfahânî, *age*, 748-749; İbn Manzûr, *age*, XV, 258-262; Ebu’l-‘Azm, *age*, 3325.

³⁴¹ ed-Dervîş, *age*, VII, 458.

³⁴² el-Cevherî, *age*, I, 219-220; el-‘İşfahânî, *age*, 741; İbn Manzûr, *age*, I, 739; Cebel, *age*, IV, 1980; Ebu’l-‘Azm, *age*, 3303.

kelime ilgili cümlede müfred haber konumunda olması nedeniyle i‘râb yönünden damme ile merfû‘dur.³⁴³

Bu ‘âyette, Dünya’daki yaşantımızın kısa süreli ve geçici olduğuna yani bu dünyadaki mutluluk ve keder veren her şeyin kısa bir süre sonra herhangi bir oyun ve eğlencenin bitişiyle ondan alınan hazzın da son bulması gibi son bulacağına işaret edilmektedir. Âhiret hayatına gelince oradaki yaşantının ebedi olduğuna yani cennetteki yaşantının ve orada duyulan mutluluğun ebedi olacağına ve yine cehennemdeki yaşantının ve orada duyulan ıstırabın da ebedi olacağına değinilmektedir. İnatları ve kibirleri ile âhireti inkâr ederek sadece dünya hayatında kendilerine geçici mutluluk verecek şeylerin peşinden koşan zavallı insanların bu durumun farkında olarak ebedi mutluluk yurdu olan cenneti kazanmak ve ebedi azap yurdu olan cehennemden kurtulmak için çabalamalarının onlar için çok hayırlı olacağına da işaret edilmiştir.³⁴⁴ Buradaki لَعِبٌ ve لَعِبٌ kelimelerinin anlamları birbirine çok yakındır ve ikisi de insana kısa süreli geçici bir mutluluk veren çeşitli eylemleri ifade etmektedir. Dolayısıyla bu iki kelime arasında anlamca benzerlik ilişkisi vardır. Bu anlam ilişkisi de *murâ‘ât-ı nazîr* sanatının varlığına işaret etmektedir.

2.3. İRŞÂD

İrşâd kelimesi, ر-ص-د kökünden إِرْشَادٌ bâbının فَعَّلَ vezniyle gelen gülâsî mezîd rubâ‘î İrşâd kelimesi, ر-ص-د kökünden إِرْشَادٌ bâbının فَعَّلَ vezniyle gelen gülâsî mezîd rubâ‘î fiilinin إِرْشَادٌ şeklindeki maşdarıdır ve sözlükte “gözetmek, gözetlemek, hazırlamak, tedarik etmek” manalarına gelir.³⁴⁵

Bedî‘ ilmi terimi olarak ise irşâd, kafiye bir sözün içerisinde sözün sonuna işaret eden bir ifade bulunması durumunda oluşan bedî‘ sanatına verilen isimdir.³⁴⁶ Yani bu sanatın bulunduğu bir sözün sonunun nasıl olacağı sözün içerisindeki ifadelerin manası veya lafzı yardımıyla tahmin edilebilir durumdadır.

İrşâd sanatına aynı zamanda teshîm ve tevşîh isimleri de verilmiştir.³⁴⁷

³⁴³ ed-Dervîş, *age*, VII, 458.

³⁴⁴ el-‘Ankebût 29/64; et-Taberî, *age*, XVIII, 439-440; İbn ‘Âşûr, *age*, XXI, 30-31; eş-Sâbûnî, *age*, II, 467; ez-Zuhaylî, *age*, XI, 38-39.

³⁴⁵ İbn Fâris, *age*, II, 400; el-Cevherî, *age*, II, 474; İbn Manzûr, *age*, III, 177-179; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 282-283; Ebu’l-‘Azm, *age*, 677.

³⁴⁶ İbn Ebi’l-‘İşba‘, *Tahrîr ü t-Taḥbîr*, 263; es-Subkî, *age*, II, 235; ‘Allân, *age*, 219.

³⁴⁷ İbn Ebi’l-‘İşba‘, *Tahrîr ü t-Taḥbîr*, 263; es-Subkî, *age*, II, 235; ‘Allân, *age*, 219; Bulut, *Bedî’ İlmi*, 75.

İrşâd sanatı buraya kadar kısaca anlatıldıktan sonra şimdi bu sanatın varlığının tespit edildiği el-‘Ankebût Sûresinin 2-3, 10-11, 40 ve 64’üncü ‘âyetleri söz konusu sanat açısından tahlil edilmeye çalışılacaktır.

el-‘Ankebût Sûresinin 2-3. ‘âyeti:

أَحْسِبَ النَّاسَ أَنْ يَبْرُكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ﴿٢﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ ﴿٣﴾
 “İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, sadece "İman ettik" demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar? Andolsun ki biz, onlardan öncekileri de sınamıştık. Allah, elbette doğru olanları ortaya çıkaracaktır; kezâ O, yalancıları da mutlaka ortaya çıkaracaktır.”³⁴⁸

Bu ‘âyetteki فَلَيَعْلَمَنَّ النَّاسُ أَنْ يَبْرُكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ﴿٢﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ şeklindeki ikinci ‘âyet ile üçüncü ‘âyetin ilk cümlesinin daha sonra gelecek olan فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ ifadesine işaret eden bir mana taşıdığı söylenebilir. Çünkü Allah’ın kullarını imtihan etmesinin gayesi samimi olanlarla samimi olmayanları, sözünde doğru olanlarla yalancıları ve gerçekten imân edenlerle münafıkları Allah Te‘âlâ’nın onların durumunu ezelden bilmesiyle birlikte bu durumlarını kendilerinin dahi itiraz edemeyecekleri şekilde ortaya çıkartmasıdır.³⁴⁹ Dolayısıyla burada irşâd sanatının varlığından söz etmek mümkündür.

Ayrıca buradaki الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ ifadesinde de kendi içerisinde ikinci bir irşâd sanatının varlığından söz edilebilir. Çünkü buradaki الَّذِينَ صَدَقُوا ifadesinden sonra yine benzer bir fiil ve mef‘ûlün bih olarak da الَّذِينَ صَدَقُوا ifadesinin zıddı bir terkîb veya kelimenin gelmesi tahmin edilebilir bir durumdur. Buradaki صَدَقُوا kelimesi ص-د-ق kökünden birinci bâbın فَعُلُوا vezniyle gelen şahîh sâlim, müte‘addî, şülâsî mücerred, mâzî, ma‘lûm, cem‘î, müzekker, gâ‘ib fiildir ve “doğru söylediler, doğru oldular” manasını taşıırken hâs ism-i mevşûl ile birlikte ilgili cümlelerin mef‘ûlün bihi konumundadır ve bu terkîb “doğruları, doğru söyleyenleri” manasını taşır.³⁵⁰ Buradaki الَّذِينَ صَدَقُوا terkîbi mef‘ûlün bih olarak i‘râb yönünden maḥallen manşûb ve buradaki şıla cümlesinin i‘râbdan mahalli yok iken hâs ism-i mevşûl olan الَّذِينَ’den sonra gelen şıla cümlesinin mâzî, cem‘î fiili olan صَدَقُوا ise i‘râb yönünden ḍamme üzere mebnîdir.³⁵¹ Burada irşâd sanatını

³⁴⁸ el-‘Ankebût 29/2-3.

³⁴⁹ el-‘Ankebût 29/2-3; eṭ-Ṭaberî, *age*, XVIII, 355-357; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 202-203; eṣ-Şâbûnî, *age*, II, 451-452; ez-Zuḥaylî, *age*, X, 557-558.

³⁵⁰ el-‘İşfahânî, *age*, 478-481; İbn Manzûr, *age*, X, 193-197; Cebel, *age*, III, 1208-1210; Ebu’l-‘Azm, *age*, 2596.

³⁵¹ ed-Dervîş, *age*, VII, 399; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 387-427.

oluşturan durumun, mef'ûlün bih olarak *الَّذِينَ صَدَقُوا* ifadesine zıt anlamlı bir ifadenin geleceğinin tahmin edilebilir olması olduğu belirtilmişti. *كذب* kelimesinin zıddı *صَدَقُوا* kökünden ikinci bâbın *فَعُلُوا* vezniyle gelen şaḥîḥ sâlim, müte'addî, şülâsî mücerred, mâzî, ma'lûm, cem'i, müzekker, gâ'ib *كَذَّبُوا* fiili olup “yalan söylediler” manasını taşır.³⁵² Ancak irşâd sanatı gereği sözün sonunda gelmesi tahmin edilen lafzın biri *كَذَبَ* kelimesinden aynı bâbın *فَاعِلٌ* vezniyle müştak olan ism-i fâil *كَاذِبٌ* kelimesinin cem'isinin ilgili cümlelerin mef'ûlün bihi olacağı için i'râb yönünden manşûb hali olan *كَاذِبِينَ* şeklindeki kelime olabilir. Sözün sonunda gelmesi tahmin edilen diğer lafız ise ḥâs ism-i mevşûlden sonra gelen şıla cümlesi olarak *الَّذِينَ كَذَّبُوا* terkîbi olabilir. Bu lafızlar ilgili cümlelerin mef'ûlün bihi olduğunda “yalancıları, yalan söyleyenleri” manasını taşırlar.³⁵³ ‘âyet baktığımızda *وَلْيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا* ifadesinden sonra *وَلْيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ* (ve yalancıları bilir (ortaya çıkarır)) ifadesinin yani tahmin edilen lafızlardan ilkinin geldiği görülür ki bu da *irşâd* sanatının varlığını gösterir.

el-‘Ankebût Sûresinin 10-11. ‘âyeti:

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ فَلَمَّا أُؤْتِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَةً النَّاسِ كَذَابِ اللَّهِ وَلَئِن جَاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ أَوْلَىٰ نَسِ اللَّهُ بَاعِلَمَ بِمَا فِي
 ﴿١٠﴾ وَلْيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَلْيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ ﴿١١﴾
 "İnsanlar arasında öyleleri de vardır ki, "Allah'a inanıyoruz" derler; ama Allah uğrunda bir sıkıntıyla karşılaşınca insanlardan gördükleri eziyeti Allah'tan gelen bir ceza gibi düşünürler. Ama rabbinden bir yardım gelecek olsa o zaman da mutlaka (gerçek müminlere), "Aslında biz hep sizinle olduk" derler. Pe ki ama herkesin kalbindekileri en iyi bilen Allah değil midir? Muhakkak ki Allah, gerçekten imân edenleri de bilir, inanmış gibi görünenleri de bilir."³⁵⁴

Burada onuncu ‘âyetteki *وَلْيَعْلَمَنَّ اللَّهُ بَاعِلَمَ بِمَا فِي صُورِ الْعَالَمِينَ* şeklindeki istifhâm-ı takrîr³⁵⁵ manalı fiil cümlesindeki³⁵⁶ sorunun cevabı, on birinci ‘âyetteki *وَلْيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَلْيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ* şeklindeki te’kîd içeren ve birbirine atfedilmiş fiil cümlelerinden oluşan ifadedir.³⁵⁷ Dolayısıyla onuncu ‘âyetteki istifhâm-ı takrîr manalı fiil cümlesi on birinci ‘âyetteki ifadeyle sözün tamamlanacağına işaret etmektedir. Çünkü onuncu ‘âyet, insanlardan

³⁵² el-‘İşfahânî, *age*, 704-705; İbn Manzûr, *age*, I, 704-711; Cebel, *age*, IV, 1879-1881; Ebu'l-‘Azm, *age*, 3207.

³⁵³ el-‘İşfahânî, *age*, 704-705; İbn Manzûr, *age*, I, 704-711; Cebel, *age*, IV, 1879-1881; Ebu'l-‘Azm, *age*, 3183 ve 3207.

³⁵⁴ el-‘Ankebût 29/10-11.

³⁵⁵ **İstifhâm-ı takrîr:** muḥâtaba bilinen gerçeği ikrar ettirmek için kullanılan inşâ’î cümlesidir. Bkz. es-Subkî, *age*, I, 451-461; el-Cârim ve ‘Emîn, *age*, 199; Bulut, *Belâgat*, 132.

³⁵⁶ ed-Dervîş, *age*, VII, 406.

³⁵⁷ ed-Dervîş, *age*, VII, 406.

bazılarının Müslümanlara karşı imân ettik demekle birlikte Dünya imtihanı nedeniyle kendilerine eziyet veren bir durumla karşılaştıklarında -örneğin cihad gibi- imân ettikleri halde Allah'ın kendilerine eziyet ettiğini düşünerek dinden döndükleri belirtilmektedir. Daha sonra Müslümanlar bu cihad sonrası başarı ve ganimet elde ettiklerinde ise bu tip insanların ganimetten pay almak için biz de sizinle beraberdik dediklerine işaret edilmektedir. Devamında ise Allah'ın kalplerde olanı en iyi bilen olduğunu hatırlatan ve uyarı niteliğinde bir soru yöneltir ki bu sorunun cevabı zaten bellidir. İşte bu sorunun cevabı da on birinci 'âyette gelir ve Allah'ın imân edenleri de münâfıkları da kesinlikle bildiği yani elbette âlemlerdeki tüm yaratılmış varlıkların dolayısıyla insanların da gizli duygu ve düşüncelerini de en iyi bilen olduğu vurgulanır.³⁵⁸ Bu durum da *irşâd* sanatının varlığını ortaya koymaktadır.

Ayrıca buradaki وَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ ifadesinde de kendi içerisinde ikinci bir irşâd sanatının varlığından söz edilebilir. Çünkü buradaki وَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا ifadesinden sonra yine benzer bir fiil ve mef'ûlün bih olarak da الَّذِينَ آمَنُوا ifadesinin zıddı bir terkîb veya kelimenin gelmesi tahmin edilebilir bir durumdur. Buradaki آمَنُوا kelimesi; ا-م-ن kökünden اَفْعَالُ bâbının اَفْعَلْ vezniyle şaḥîḥ mehmûz fâ, lâzım, sülâsî mezîd rubâ'î, mâzî, ma'lûm, cem'i, müzekker, ġâ'ib bir fiildir ve “iman ettiler, inandılar” manalarını taşıırken ḥâs ismi i mevşûl ile birlikte ilgili cümlelerin mef'ûlün bihi konumundadır ve bu terkîb “iman edenleri, inananları” manasını taşır.³⁵⁹ Ayrıca bu kelime, mâzî fiil olması nedeniyle i'râb yönünden ḍamme üzere mebnîdir. Şıla cümlesinin i'râbdan mahalli yoktur ve الَّذِينَ آمَنُوا ifadesi ise mef'ûlün bih olarak maḥallen manşûbdur.³⁶⁰ Burada irşâd sanatını oluşturan durumun benzer bir fiil ile mef'ûlün bih olarak الَّذِينَ آمَنُوا ifadesine zıt anlamlı bir ifadenin geleceği tahmin edilir. Buradaki آمَنُوا kelimesinin zıt anlamlısı olan kelimelerden biri كَفَرُوا kökünden birinci bâbın فَعْلُوا vezniyle gelen şaḥîḥ sâlim, müte'addî, sülâsî mücerred, mâzî, ma'lûm, cem'i, müzekker, ġâ'ib كَفَرُوا fiilidir ve “inkâr ettiler, ” manasını taşır.³⁶¹ Yine آمَنُوا

³⁵⁸ el-'Ankebût 29/10-11; et-Ṭaberî, *age*, XVIII, 364-367; İbn 'Âşûr, *age*, XX, 215-219; eş-Şâbûnî, *age*, II, 453-654; ez-Zuḥaylî, *age*, X, 572-573.

³⁵⁹ İbn Fâris, *age*, I, 133-135; el-Cevherî, *age*, V, 2071-2072; el-'İşfahânî, *age*, 90-92; İbn Manzûr, *age*, XIII, 21-27; Ebu'l-'Azm, *age*, 838.

³⁶⁰ ed-Dervîş, *age*, VII, 406; Ayrıca Bkz. Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 387-427.

³⁶¹ el-Cevherî, *age*, III, 807-808; el-'İşfahânî, *age*, 714-717; İbn Manzûr, *age*, V, 144-152; Cebel, *age*, IV, 1907-1909; Ebu'l-'Azm, *age*, 3231.

kelimesinin zıt anlamlısı olan kelimelerden bir diğeri ise ن-ف-ق kökünden مَعَاذَ bâbının فَاعَلُوا vezniyle gelen şaḥîḥ sâlim, lâzım, şulâsî mezîd rubâ'î, mâzî, ma'lûm, cem'î, müzekker, gâ'ib نَافَقُوا fiilidir ve “ikiyüzlülük yaptılar, münâfıklık yaptılar” manasını taşır.³⁶² Burada كَفَرُوا kavramı açık bir inkâr ifade eder ve yaratılmış varlıklar tarafından da bilinebilirken نَافَقُوا kavramı ise gizli bir inkâr ifade eder, bu inkâr durumunu sadece Allah Te'âlâ ve O'nun bildirdiği yaratılmış varlıklar bilebilir. On birinci 'âyetteki fiil cümlelerinde fâil Allah olduğu için herkesin bildiği değil de sadece Allah'ın bildiği نَافَقُوا kavramının gelmesi tahmin edilir. İrşâd sanatı gereği sözün sonunda gelmesi tahmin edilen bu kelime mef'ûlün bih konumunda olacağından مُنَافِقٌ vezniyle müştak ism-i fâil مُنَافِقٌ kelimesinin cem'isi ve ilgili cümlelerin mef'ûlün bihi olacağı için i'râb yönünden manşûb hali olan مُنَافِقِينَ şeklinde gelmesi beklenir. Bir de ḥâs ism-i mevşûlden sonra gelen şıla cümlesi olarak اللّٰذِينَ نَافَقُوا terkîbî şeklinde gelmesi de beklenir. Bu iki ifade şekli de ilgili cümlelerin mef'ûlün bihi olduğunda “ikiyüzlüleri, münâfıkları” manasını taşır.³⁶³ 'âyete baktığımızda da وَلْيَعْلَمَنَّ (ve münâfıkları bilir) ifadesinin geldiği görülür ki bu da irşâd sanatının varlığını gösterir.

el-'Ankebût Sûresinin 40. 'âyeti:

فَكَلَّا أَخَذْنَا بِذَنبِهِ فَمِنْهُمْ مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَنْ أَغْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ "Her birini günahından dolayı cezalandırdık; kiminin üzerine taşları savuran fırtınalar gönderdik, kimini o korkunç ses yakaladı, kimini yerin dibine gömdük, kimini sularda boğduk. Allah'ın muradı onlara kötülük etmek değildi, fakat onlar kendi kendilerine kötülük ediyorlardı."³⁶⁴

Bu 'âyetteki وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ifadesinde كَانَ'nin haberi olup menfî olan مَا لِيُظْلِمَهُمْ (asla zulmediyor değildir.) ifadesi, 'âyetin devamında gelen كَانَ'nin haberinin يَظْلِمُونَ (zulmediyorlar.) ifadesinin³⁶⁵ olacağına işaret etmektedir. Çünkü bu 'âyette Allah'a ve O'nun rasûllerine karşı kibirlenerek inkâr ve isyân yolunu seçen, kendilerine yasaklanan kötü fiilleri ısrarla işlemeye devam eden kişi ve toplumların bu tutum ve davranışları nedeniyle kısıkıvrak yakalanarak helâk edildiği bildirilir. Onlardan bazısının Hz. Lût'un (as) kavmi gibi kasırgayla helâk edildiği, bazısının Semûd kavmi gibi korkunç

³⁶² el-'İşfahânî, *age*, 819-820; İbn Manzûr, *age*, X, 357-360; Cebel, *age*, IV, 2242; Ebu'l-'Azam, *age*, 3853.

³⁶³ el-'İşfahânî, *age*, 819-820; İbn Manzûr, *age*, X, 357-360; Cebel, *age*, IV, 2242; Ebu'l-'Azam, *age*, 3759.

³⁶⁴ el-'Ankebût 29/40.

³⁶⁵ ed-Dervîş, *age*, VII, 435.

bir sesle helâk edildiği, bazısının Kârun gibi yere batırılmak suretiyle helâk edildiği ve bazısının ise Hz. Nûh'un (as) kavmi ile Firavn ve ordusu gibi suda boğularak helâk edildiği bildiriliyor. *İrşâd* sanatının bulunduğu ifadede ise bu dehşet dolu sonucu onların günahlarda ısrar ederek ve kibirlenerek devam etmeleri nedeniyle kendilerinin hak ettiği dolayısıyla Allah'ın onlara zulmetmediği bilakis onların kendilerine zulmettiklerine işaret ediyor.³⁶⁶ Dolayısıyla buradaki ilk ifade olan مَا لِيُظْلَمَ ifadesinden sonra bu ifadeye manaca zıt bir ifadenin gelmesi beklenir ki bu ifade de يَظْلَمُونَ ifadesidir.

Bu ifadelerden ilki olan مَا لِيُظْلَمَ ifadesinde مَا harfi, önüne geldiği isim cümlesinin ismini ref', haberini ise naşb eder ve cümlemin manasını menfî (olumsuz) yapar. Yine aynı ifadedeki ل harfi ise inkâr (لَا الْجُود) harfidir ve "asla" manasına gelir.³⁶⁷ Bu ifadedeki fiil olan يَظْلَمَ kelimesi; ظ-ل-م kökünden ikinci bâbın يَفْعُل vezniyle gelen şahîh sâlim, müte'addî, şulâsî mücerred, muzâri', ma'lûm, müfred, müzekker, gâ'ib bir fiildir ve "zulmeder, zulmediyor" manasını taşır.³⁶⁸ Ayrıca bu kelime ilgili isim cümlesinde كَانَ'nin haberi olan fiil cümlesinin muzâri fiili olup başına ل inkâr harfi gelmesi nedeniyle burada bir gizli ن'in bulunmasından dolayı i'râb yönünden fetḥa ile manşûbdur.³⁶⁹ İkinci isim cümlesinde haber olan ifade ise yine önceki kelimenin aynısı olan يَظْلَمُونَ kelimesidir ancak bu kelime müşbet (olumlu) olup muzâri', ma'lûm, cem'i, müzekker, gâ'ib bir fiildir ve "zulmederler, zulmediyorlar" manasını taşır.³⁷⁰ Ayrıca bu kelime ilgili isim cümlesinde كَانَ'nin cem'i müzekkeri olan كَانُوا'nın haberi olan fiil cümlesinin cemi, müzekker, muzâri' fiili olması nedeniyle i'râb yönünden ن'un sübûtu ile merfû'dur.³⁷¹ Dolayısıyla bu kelimeler aynı olmakla birlikte ilki مَا nehy edatı ile menfî olduğundan dolayı zıt manalı ifadelerdir ve bu durumda *irşâd* sanatına işaret etmektedir.³⁷² Çünkü bu 'âyetle bahsedilen insanların bedenleri helâk olarak zulme uğramış ve yukarıdaki وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلَمَهُمْ cümlesinde

³⁶⁶ el-'Ankebût 29/40; et-Ṭaberî, *age*, XVIII, 400-403; İbn 'Âşûr, *age*, XX, 251-252; eş-Şâbûnî, *age*, II, 461; ez-Zuḥaylî, *age*, X, 613-615.

³⁶⁷ ed-Dervîş, *age*, VII, 435.

³⁶⁸ İbn Fâris, *age*, III, 468-468; el-Cevherî, *age*, V, 1977-1979; el-'İşfahânî, *age*, 537-539; İbn Manzûr, *age*, XII, 373-380; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 1134-1135; Cebel, *age*, II, 1368-1371; Ebu'l-'Azm, *age*, 2744.

³⁶⁹ ed-Dervîş, *age*, VII, 435.

³⁷⁰ İbn Fâris, *age*, III, 468-468; el-Cevherî, *age*, V, 1977-1979; el-'İşfahânî, *age*, 537-539; İbn Manzûr, *age*, XII, 373-380; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 1134-1135; Cebel, *age*, II, 1368-1371; Ebu'l-'Azm, *age*, 2744.

³⁷¹ ed-Dervîş, *age*, VII, 435.

³⁷² Bulut, *Bedî' İlmi*, 76.

onlara zulmedenin Allah olmadığı belirtilmiştir. Devamındaki cümlede de onlara asıl zulmedenin açıklanarak sözün tamamlanması beklenir ki وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ifadesiyle onlara asıl zulmedenin yine onların bizzat kendileri olduğu vurgulanarak bu gerçekleşmiştir.

el-‘Ankebût Sûresinin 64. ‘âyeti:

"(Oysa onların tek gerçek kabul ettikleri) bu dünya hayatı hakikatte sadece bir oyun ve eğlenceden ibarettir; âhiret yurduna gelince işte asıl hayat odur; keşke bunu bilselerdi!"³⁷³

Bu ‘âyetteki وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الْآخِرَةَ لَهِیَ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ifadesindeki (değil) nefy edatıyla menfi yapılmış isim cümlesindeki الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ifadesi, وَإِنَّ الْآخِرَةَ لَهِیَ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ifadesindeki الْآخِرَةُ kelimesinin geleceğine işaret etmektedir denilebilir. Çünkü bu ‘âyetteki ilk cümlede bu dünya hayatının geçici bir oyun ve eğlenceden ibaret olduğu bildirilmiştir. Dolayısıyla devamında da gerçek ve geçici olmayıp ebedî olan hayatın nerede olacağının açıklanması beklenir ki bu da ikinci ifadede açıklanarak asıl gerçek hayatın âhiret yurdunda olduğu belirtilmiştir.³⁷⁴ Burada الْحَيَاةُ الدُّنْيَا (dünya hayatı) ifadesinin işaret ettiği hayatın tersi veya devamında gelecek olan hayat, الْآخِرَةُ (âhiret yurdu) ifadesinin işaret ettiği yerde yaşanacak hayattır. Çünkü insanların imtihan için yaşadığı bu dünya hayatının sona ermesinin ardından yaşanacak olan hayat, âhiret hayatıdır. Dolayısıyla burada الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ifadesinden sonra الْآخِرَةُ ifadesinin gelmesi beklenir ve bunun da irşâd sanatının varlığına işaret ettiği söylenebilir.

2.4. İSTİDRÂK

İstidrâk kelimesi, دَرَك kökünden اِسْتَدْرَكَ bâbının اِسْتَفْعَلَ vezniyle gelen سُـلَّـسِـيْ mezîd südâsî اِسْتَدْرَكَ mâzî fiilinin اِسْتَدْرَكَ şeklindeki maşdarıdır ve sözlükte “telafi etmek, düzeltmek, tedbir almak” manasına gelir.³⁷⁵

Bedî‘ ilmi terimi olarak ise istidrâk, ifade edilmiş bir sözün yanlış anlaşılmasından dolayı ortaya çıkabilecek hatayı önlemek için daha sonradan istiṣnâ’ya benzer bir sözün

³⁷³ el-‘Ankebût 29/64.

³⁷⁴ el-‘Ankebût 29/64; et-Ṭaberî, *age*, XVIII, 439-440; İbn ‘Âşûr, *age*, XXI, 30-31; eş-Şâbûnî, *age*, II, 467; ez-Zuhaylî, *age*, XI, 38-39.

³⁷⁵ el-Cevherî, *age*, III, 1216; İbn Manzûr, *age*, VIII, 114-115; Ebu’l-‘Azm, *age*, 2185.

ifade edilmesi yoluyla gerekli düzeltmenin yapılması veya yanlış anlaşılmanın önlenmesi için gerekli tedbirin alınması durumudur.³⁷⁶

İstidrâk sanatı buraya kadar kısaca anlatıldıktan sonra şimdi bu sanatın varlığının tespit edildiği el-‘Ankebût Sûresinin 8 ve 40’ıncı ‘âyetleri söz konusu sanat açısından tahlil edilmeye çalışılacaktır.

el-‘Ankebût Sûresinin 8. ‘âyeti:

"Biz وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

insana anne bâbasına iyi davranmasını emrettik. Ama onlar, hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarsa onların sözüne uyma! Sonunda dönüşünüz yalnız bana olacaktır. İşte o zaman, vaktiyle yapmış olduğunuz her şeyi önünüze koyacağım."³⁷⁷

Bu ‘âyetteki وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا (ve biz insana anne-babası için iyiliği vasiyet ettik (emrettik)) şeklinde fiil cümlesiyle³⁷⁸ anne-babanın Müslüman olma şartı aranmaksızın onlara iyi davranılması ve onları üzecek davranışlardan kaçınılması emredilmiştir. Anne ve bâbayı üzecek davranışlardan birisi de hiç şüphesiz onlara itaatsizlik etmektir ki bu da Allah’ın anne-babaya iyilik edilmesi yönündeki emrine aykırı bir durumdur. Dolayısıyla onlara iyilik yapmak, itaati de içerisine almaktadır.³⁷⁹ Müslüman olmayan anne veya bâba, çocuğuna Allah’ın hak dini dışında kendi batıl inançlarına dönmesini isterse veya anne-baba Müslüman olmakla birlikte cahillikleri sebebiyle çocuğundan şirk olan bir davranışta bulunmasını veya Allah’ın ve rasûlünün emrine muhalif bir işi yapmasını isterse bu durumda çocuk ne yapacaktır? Çünkü anne-babaya iyiliği emreden de yine Allah’tır. İşte bu ‘âyetin devamında yer alan فَلَا تُطِعْهُمَا (ve eğer o ikisi, onunla ilgili ilme senin sahip olmadığın bir şeyde bana ortak koşman için seninle mücadele ederse artık o ikisine itaat etme) şeklindeki لَنْ şart edatından sonra şart ve ceza cümlesi şeklinde gelen ifadeyle³⁸⁰ insanlara hataya düşmemeleri için yol gösterilmiştir. Böylece anne-babaya itaat edilecek hususların sınırı çizilmiştir. Yani Allah’ın ve rasûlünün dolayısıyla İslâm dininin emir ve yasaklarına muhalif olmayan konularda anne-

³⁷⁶ İbn Ebi’l-‘İşba’, *Tahrîrû t-Taḥbîr*, 331; Bulut, *Bedi’ İlmi*, 91.

³⁷⁷ el-‘Ankebût 29/8.

³⁷⁸ ed-Dervîş, *age*, VII, 404-405.

³⁷⁹ el-‘Ankebût 29/8; et-Taberî, *age*, XVIII, 362-363; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 212-215; eş-Sâbûnî, *age*, II, 452-453; ez-Zuhaylî, *age*, X, 570-571.

³⁸⁰ ed-Dervîş, *age*, VII, 404-405.

babaya iyilik ve itaat etmek gerektiğine işaret edilmiştir.³⁸¹ İşte yukarıdaki ‘âyetteki bu güzel ifadeyle *istidrâk* sanatının varlığı da ortaya konulmaktadır.

el-‘Ankebût Sûresinin 40. ‘âyeti:

فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذَنبِهِ فَمِنْهُمْ مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَنْ أَغْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ “Her birini günahından dolayı cezalandırdık; kiminin üzerine taşları savuran fırtınalar gönderdik, kimini o korkunç ses yakaladı, kimini yerin dibine gömdük, kimini sulara boğduk. Allah’ın muradı onlara kötülük etmek değildi, fakat onlar kendi kendilerine kötülük ediyorlardı.”³⁸² şeklindeki ‘âyetle وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ifdesiyle Allah Te‘âlâ’nın zulmedici olmadığına bilakis söz konusu o insanların kendilerine zulmettiklerine vurgu yapılarak, herhangi bir yanlış anlaşılmanın önüne geçilmesi nedeniyle burada bir *istidrâk* sanatı bulunduğu söylenebilir. Ancak konunun daha fazla uzatılmaması maksadıyla söz konusu *istidrâk* sanatının bu örneği hakkında, burada daha detaylı bir tahlil yapılmayacak olup verilen bilgilerle yetinilecektir.

2.5. TENSÎKU’Ş-ŞİFÂT

Tensîku’ş-şîfât terkîbini oluşturan kelimelerden birisi تَنْسِيقٌ kökünden تَنْعِيلٌ bâbının تَنْسَقُ vezniyle gelen تَنْسَقُ (düzenledi, sıraya koydu, dizdi, koordine etti, organize etti) şahîh sâlim, sülâsî mezîd rubâ‘î, müte‘addî, mâzî fiilin maşdarı olan تَنْسِيقٌ (düzen, uyum, eşgüdüm, koordinasyon, organizasyon, sıralama, derleme) kelimesidir. Bu terkîbi oluşturan ikinci kelime ise وَصَفٌ kökünden ikinci bâbla gelen وَصَفَ (niteledi, betimledi, tarif etti) mu‘tel mîşâl-i vâvî, sülâsî mücerred, müte‘addî, mâzî fiilin maşdarı olan صِفَةٌ (nitelik, sıfat, vasıf, özellik) kelimesinin cem‘isi olan صِفَاتٌ (nitelikler, sıfatlar, vasıflar, özellikler) kelimesidir. Tensîku’ş-şîfât, bu iki kelimeyle oluşan تَنْسِيقُ الصِّفَاتِ şeklindeki ‘izâfet terkîbidir ve “sıfatların uyumu, sıfatların sıralanması” gibi manalara gelir.³⁸³

Bedî‘ ilmi terimi olarak ise tensîku’ş-şîfât, bir varlığın muhâtabın zihninde iyice canlanması için o varlığa işaret eden ismin atıflı veya atıfsız olarak peş peşe gelen kelime

³⁸¹ el-‘Ankebût 29/8; et-Taberî, *age*, XVIII, 362-363; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 212-215; eş-Şâbûnî, *age*, II, 452-453; ez-Zuhaylî, *age*, X, 570-571.

³⁸² el-‘Ankebût 29/40.

³⁸³ el-Cevherî, *age*, IV, 1438-1439 ve 1558; İbn Manzûr, *age*, IX, 356-357 ve X, 352-353; Ebu’l-‘Azm, *age*, 1605 ve 2609.

türü sıfatlarla nitelenmesi durumudur. Buradaki sıfatlardan kasıt sadece naḥv açısından sıfat konumunda olanlar değil de farklı konumlarda oldukları halde ilgili ismin niteliği olan kelimeler veya terkîblerdir.³⁸⁴ Örneğin burada bahsedilen sıfat, cümle içerisinde sıfat konumunda değil de haber konumunda da bulunabilir.

Tensîḳu'ş-şifât sanatı buraya kadar kısaca anlatıldıktan sonra şimdi bu sanatın varlığının tespit edildiği el-'Ankebût Sûresinin 5, 7, 9, 26, 42, 45, 58-59 ve 60-63'üncü 'âyetleri, söz konusu sanat açısından tahlil edilmeye çalışılacaktır.

el-'Ankebût Sûresinin 5. 'âyeti:

"Kim Allah'a kavuşmayı arzu ederse bilsin مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ اللَّهِ لَآتٍ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ" *Kim Allah'ın belirlediği sürenin sonu mutlaka gelecektir. O, her şeyi bilir, her şeyi işitir.*³⁸⁵

Bu 'âyetteki *وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ* şeklindeki isim cümlesinde mübtedâ konumundaki merfû 'munfasıl *هُوَ* (o) zamiri, aynı 'âyetteki *مَنْ* şart edatından sonra gelen şart isim cümlesinde haber olan fiil cümlesindeki harf-i cerle mecrûr ve maḥallen manşûb olan mef'ûlün bih konumundaki izafet terkîbinde muzâfun ileyh olarak yer alan *اللَّهُ* isminin yerini tutmaktadır.³⁸⁶ Bu 'âyetteki ilgili isim cümlesinde *هُوَ* zamîrinden sonra peş peşe atıfsız olarak yer alan haber konumundaki *س-م-ع* kökünden *فَعِيلٌ* şîğasıyla gelen şahîḥ isim olup "işiten" manasındaki *السَّمِيعُ* kelimesi³⁸⁷ ve *ع-ل-م* kökünden *فَعِيلٌ* şîğasıyla gelen şahîḥ isim olup "bilen" manasına gelen *الْعَلِيمُ* kelimesinin³⁸⁸ burada *tensîḳu'ş-şifât* sanatını oluşturduğu ifade edilebilir. Çünkü bu kelimeler ilgili 'âyetteki konumları itibariyle naḥv ilmi açısından sıfat olarak kabul edilmeseler de *هُوَ* zamirinin işaret ettiği Allah Te'âlâ'yı nitelemeleri³⁸⁹ nedeniyle *tensîḳu'ş-şifât* sanatı açısından sıfat olarak kabul edilmektedirler. Dolayısıyla bu 'âyetteki ilgili isim cümlesindeki *السَّمِيعُ* (işitendir) ve *الْعَلِيمُ* (bilendir) kelimeleri *tensîḳu'ş-şifât* sanatını oluşturmaktadır denilebilir.

³⁸⁴ 'Allân, *age*, 317-319; Bulut, *Bedî' İlmi*, 111-113.

³⁸⁵ el-'Ankebût 29/5.

³⁸⁶ ed-Dervîş, *age*, VII, 400.

³⁸⁷ el-Cevherî, *age*, III, 1233; İbn Manzûr, *age*, VIII, 164; Cebel, *age*, II, 1074-1076; Ebu'l-'Azm, *age*, 2444.

³⁸⁸ el-'İşfahânî, *age*, 581; İbn Manzûr, *age*, XII, 416-417; Ebu'l-'Azm, *age*, 2863.

³⁸⁹ ed-Dervîş, *age*, VII, 400.

Bu 'âyette, Allah'ın sıfatları olan السَّمِيعُ ve الْعَلِيمُ kelimeleri ile Allah Te'âlâ'nın her şeyden haberdar olduğu ve kullarının dilleriyle ne söylediklerini ve kalplerinden ne geçirdiklerini bildiği, dolayısıyla kimin gerçekten Allah'a kavuşmayı istediğini de elbette bildiği vurgulanmıştır.³⁹⁰ Bu da Allah Te'âlâ'yı tanıtan sıfatların muhâtabın zihninde tam olarak oturması için başvurulmuş *tensîku ş-şifât* sanatına işaret etmektedir.

el- 'Ankebût Sûresinin 7. 'âyeti:

"وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَحْسَنَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ" *Biz, imân edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanların (önceki) kötülüklerini mutlaka sileriz ve onları yaptıklarının daha güzeliyle ödüllendiririz.*"³⁹¹

Bu 'âyetteki وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ şeklinde hâs ism-i mevşûl ve şıla cümlesinden oluşan terkîb³⁹² burada gizli olan الْمُسْلِمُونَ (Müslümanlar) ismini niteleyen birbirine atfedilmiş iki sıfatı ifade etmektedir. Çünkü imân ve sâlih amel bir insanı gerçek bir Müslüman yapan en önemli iki sıfattır. Allah Te'âlâ, bu sıfatlara sahip olan Müslümanların geçmişte yapmış oldukları günahlarını bağışlayacağını ve onları en güzel şekilde mükâfatlandıracağını müjdelemektedir.³⁹³

Bu 'âyetteki cem'i müzekker hâs ism-i mevşûl الَّذِينَ'den sonra gelen ve birbirine و atıf harfiyle atfedilmiş iki fiil cümlesinden ilkinin fiili olan آمَنُوا kelimesi; ا-م-ن kökünden اَفْعَالِ bâbının اَفْعَلْ vezniyle şahîh mehmûz fâ, lâzım, şülâsî mezîd rubâ'î, mâzî, ma'lûm, cem'i, müzekker, gâ'ib bir fiildir ve "iman ettiler, inandılar" manalarını taşır.³⁹⁴ Ayrıca bu kelime, mâzî fiil olması nedeniyle i'râb yönünden damme üzere mebnîdir. Şıla cümlesini oluşturan ikinci fiil cümlesinin fiili olan عَمِلُوا kelimesi ise; ع-م-ل kökünden dördüncü bâbın فَعُولَا vezniyle gelen şahîh salîm, müte'addî, şülâsî mücerred, mâzî, ma'lûm, cem'i, müzekker, gâ'ib bir fiildir ve "amel ettiler" manasına gelir.³⁹⁵ Ayrıca bu kelime, cem'i, müzekker, mâzî fiil olması nedeniyle i'râb yönünden damme üzere

³⁹⁰ el- 'Ankebût 29/5; et-Taberî, *age*, XVIII, 360-361; İbn 'Âşûr, *age*, XX, 207-209; eş-Sâbûnî, *age*, II, 452; ez-Zuhaylî, *age*, X, 560-561.

³⁹¹ el- 'Ankebût 29/7.

³⁹² ed-Dervîş, *age*, VII, 400-401.

³⁹³ el- 'Ankebût 29/7; et-Taberî, *age*, XVIII, 361; İbn 'Âşûr, *age*, XX, 211-212; eş-Sâbûnî, *age*, II, 452; ez-Zuhaylî, *age*, X, 561-562.

³⁹⁴ İbn Fâris, *age*, I, 133-135; el-Cevherî, *age*, V, 2071-2072; el-'İşfahânî, *age*, 90-92; İbn Manzûr, *age*, XIII, 21-27; Ebu'l-'Azm, *age*, 838.

³⁹⁵ el-Cevherî, *age*, IV, 1775; el-'İşfahânî, *age*, 587; İbn Manzûr, *age*, XI, 474-478; Cebel, *age*, III, 1525-1527; Ebu'l-'Azm, *age*, 2868.

mebnîdir. Yine şıla cümlesini oluşturan ikinci fiil cümlesinin mef'ûlün bihi olan الصَّالِحَاتِ kelimesi ise; صَلَحَ kökünden beşinci bâbın فَعَلَ vezniyle gelen صَلَحَ (uygun oldu, faydalı oldu) şahîh salîm, lâzım, şülâsî mücerred, mâzî, ma'lûm, müfred, müzekker, gâ'ib fiilden فَعِلَ vezniyle müştak, cem'i, mü'enneş ism-i fâildir ve "faydalı, yararlı" manasına gelir.³⁹⁶ Ayrıca bu kelime, ilgili şıla cümlesindeki fiil cümlesinin mef'ûlün bihi olan cem'i, mü'enneş isim olması nedeniyle i'râb yönünden kesra ile manşûbdur.³⁹⁷ Bu kelimeleri ism-i mevşûl ile birlikte değerlendirdiğimizde الَّذِينَ آمَنُوا (iman edenler) ve عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ (السَّالِحِينَ) (sâlih amel işleyenler, faydalı işler yapanlar) şeklinde peş peşe gelen ve الْمُسْلِمُونَ (Müslümanlar) ismini niteleyen bir birine atfedilmiş iki şıfat olarak buradaki tensîku ş-şıfât sanatını ortaya koymaktadırlar.

el-‘Ankebût Sûresinin 9. ‘âyeti:

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّالِحِينَ "İman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanlara gelince, onları (katımızda) mutlaka iyiler arasına alacağız."³⁹⁸

Bu ‘âyetteki وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ şeklindeki hâs ism-i mevşûl ve şıla cümlesinden oluşan terkîb³⁹⁹ burada gizli olan الْمُسْلِمُونَ (Müslümanlar) ismini niteleyen birbirine atfedilmiş iki sıfatı ifade etmektedir. Burada da yine yukarıda açıklanan yedinci ayetteki ifadenin aynısı yer almakta olup yine aynı tensîku ş-şıfât sanatı bulunmaktadır denilebilir. Bu ‘âyette Allah Te‘âlâ, bu sıfatlara sahip olan Müslümanları iyiler zümresi içine dâhil ederek onlarla birlikte mükâfatlandıracağını müjdelemektedir.⁴⁰⁰

el-‘Ankebût Sûresinin 26. ‘âyeti:

فَأَمَّا لَهُ لُوطٌ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَزِيرُ الْحَكِيمُ "Bunun üzerine Lût ona imân etti. (İbrâhim) "Artık ben rabbime göç edeceğim. Şüphesiz O güçlüdür, hikmet sahibidir" dedi."⁴⁰¹

³⁹⁶ el-‘İşfahânî, age, 489-490; İbn Manzûr, age, II, 516-517; Cebel, age, II, 1250-1251; Ebu'l-‘Azm, age, 2577.

³⁹⁷ ed-Dervîş, age, VII, 400-401.

³⁹⁸ el-‘Ankebût 29/9.

³⁹⁹ ed-Dervîş, age, VII, 405.

⁴⁰⁰ el-‘Ankebût 29/9; eṭ-Ṭaberî, age, XVIII, 363-364; İbn ‘Âşûr, age, XX, 215; eṣ-Şâbûnî, age, II, 453; ez-Zuhaylî, age, X, 571.

⁴⁰¹ el-‘Ankebût 29/26.

Bu 'âyetteki الْعَزِيزُ (güçlü) ile الْحَكِيمُ (bilge, hikmetli) kelimeleri⁴⁰² isim cümlesinin haberini oluşturan isim cümlesindeki mübtedâ merfû' munfasıl هُوَ (o) zamirinin merci'ini niteleyen iki şıfat-ı müşebbehedir. Buradaki هُوَ zamiri, aynı 'âyetteki وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَى رَبِّي şeklindeki fiil cümlesinin mefulün bihi olan terkîbde yer alan ve Allah Te'âlâ'ya ait رَبِّ isminin yerini tutmaktadır.⁴⁰³ Yani bu zamirin merci'i Allah Te'âlâ'dır. Dolayısıyla bu 'âyetteki الْعَزِيزُ (güçlü) ile الْحَكِيمُ (bilge, hikmetli) kelimeleri Allah Te'âlâ'yı niteleyerek muhâtabın O'nu daha iyi tanımasını sağlayan ve peş peşe atıfsız olarak gelen iki şıfat-ı müşebbehe⁴⁰⁴ olmaları nedeniyle *tensîku ş-şıfât* sanatını oluşturmaktadırlar denilebilir.

el- 'Ankebût Sûresinin 42. 'âyeti:

إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ "Allah, onların kendisini bırakıp da ne türlü şeylere yalvarıp yakardıklarını şüphesiz bilmektedir. O, azîzdir, hakîmdir."⁴⁰⁵

Bu 'âyetteki الْعَزِيزُ (güçlü) ile الْحَكِيمُ (bilge, hikmetli) kelimeleri⁴⁰⁶ isim cümlesinin mübtedâsı olan merfû' munfasıl هُوَ (o) zamirini niteleyen iki şıfat-ı müşebbehedir. Buradaki هُوَ zamiri, aynı 'âyetteki إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ (muhakkak Allah, kendisinden başka şeyden istedikleri şeyi bilir) şeklindeki isim cümlesinde إِنَّ'nin ismi olan الله isminin yerini tutmaktadır.⁴⁰⁷ Dolayısıyla burada da yukarıda açıkladığımız yirmi altıncı âyetdeki ifadenin benzeri bir ifade yer almakta olup bu ifadede bulunan الْعَزِيزُ (güçlü) ile الْحَكِيمُ (bilge, hikmetli) kelimeleri Allah Te'âlâ'yı niteleyen iki şıfat-ı müşebbehe olmaları⁴⁰⁸ nedeniyle bu 'âyette de yine *tensîku ş-şıfât* sanatı bulunmaktadır denilebilir.

⁴⁰² Bu iki kelime hakkında murâ'ât-ı nazîr başlığı altındaki yirmi altıncı âyetin açıklamasında detaylı bilgi verildiğinden burada tekrar edilmemiştir.

⁴⁰³ ed-Dervîş, *age*, VII, 420-421.

⁴⁰⁴ el- 'Ankebût 29/26; et-Taberî, *age*, XVIII, 384-385; İbn 'Âşûr, *age*, XX, 237-239; eş-Şâbûnî, *age*, II, 457; ez-Zuḥaylî, *age*, X, 595-597.

⁴⁰⁵ el- 'Ankebût 29/42.

⁴⁰⁶ Bu iki kelime hakkında murâ'ât-ı nazîr başlığı altındaki yirmi altıncı âyetin açıklamasında detaylı bilgi verildiğinden burada tekrar edilmemiştir.

⁴⁰⁷ ed-Dervîş, *age*, VII, 436-437.

⁴⁰⁸ el- 'Ankebût 29/42; et-Taberî, *age*, XVIII, 405-406; İbn 'Âşûr, *age*, XX, 253-255; eş-Şâbûnî, *age*, II, 461; ez-Zuḥaylî, *age*, X, 619.

el-‘Ankebût Sûresinin 45. ‘âyeti:

أَتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ

"Kitaptan sana vahyedilenleri oku, namazı özenle kıl. Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder. Allah'ı anmak her şeyden önemlidir. Allah yaptıklarınızı bilir."⁴⁰⁹

Bu ‘âyette yer alan ikinci emir fiil cümlesinde mef‘ûlün bih konumunda bulunan ve ayrıca üçüncü isim cümlesinde de اِنَّ’nin ismi olarak yer alan الصَّلَاة kelimesinin⁴¹⁰ yine bu ‘âyette yer alan ilk dört cümle ile nitelendiğini söyleyebiliriz. Buradaki الصَّلَاة kelimesi: ص-ل-و kökünden تَفْعِيلٌ bâbıyla gelen mu‘tel nâkış-ı vavî, lâzım, sülâsî mezîd rubâ‘î, mâzî, ma‘lûm, müfred, müzekker, gâ‘ib صَلَّى (dua etti, namaz kıldı) fiilinin maşdarı olup “namaz, dua” manasına gelir.⁴¹¹ Dolayısıyla yukarıda bahsettiğimiz bu dört cümle الصَّلَاة ismini niteleyen sıfatlar olmaktadır. Bu ifadelerden ilki اَتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ (kitaptan sana vahyedilen şeyi oku) ifadesi emir fiil cümlesidir ve bu ifadenin, içerisinde Kıur’ân-ı Kerîm ‘âyetlerinin okunduğu namaz ibadetini niteleyen bir şıfat olduğu söylenebilir. İkincisi ise وَأَقِمِ الصَّلَاةَ (ve namazı ikame et) şeklindeki emir fiil cümlesidir ve bu ifadenin, bazı eylemlerin bedensel olarak yapılması yoluyla fiilen yerine getirilen namaz ibadetini niteleyen bir şıfat olduğu söylenebilir. Bu cümlelerden üçüncüsü ise اِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ (muhabkak namaz iğrenç söz ile eylemden ve kötülükten (günahdan) meneder.) şeklindeki اِنَّ’nin ismi ve haberinden oluşan isim cümlesidir ve bu ifadenin, insanın çeşitli kötülükleri ve günahları yapmasına engel olan bir ibadet olarak namaz ibadetini niteleyen bir şıfat olduğu belirtilebilir. Yine bu cümlelerden sonuncusu olan وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ (ve elbette Allah’ın zikri en büyüktür.) şeklindeki başında te’kîd lââmı bulunan isim cümlesidir ve bu ifadenin de, yine içerisinde en büyük zikir olan Allah’ın zikredildiği ve sürekli hatırlandığı bir ibadet olan namaz ibadetini niteleyen şıfat olduğu söylenebilir.⁴¹² Çünkü gerçekten de namaz ibadeti, her rekâtında Kıur’ân-ı Kerîm ‘âyetlerinin okunduğu, hem ‘âyetlerin okunması sırasında hem de namazın değişik rûkûnlerinde Allah’ın güzel isimlerinin zikredildiği, sıralı bazı hareketler ve okumalar yoluyla fiilen ikame edilen bir

⁴⁰⁹ el-‘Ankebût 29/45.

⁴¹⁰ ed-Dervîş, age, VII, 440-441.

⁴¹¹ İbn Fâris, age, III, 300-301; el-Cevherî, age, VI, 2402; el-‘İşfahânî, age, 491-492; İbn Manzûr, age, XIV, 464-466; el-Fîrûzâbâdî, age, 1303-1304; Cebel, age, II, 1243-1247; Ebu’l-‘Azîm, age, 2618.

⁴¹² ed-Dervîş, age, VII, 440-441.

ibadettir. Ayrıca namaz ibadeti, gerçekten samimi, ihlaslı ve doğru bir şekilde eda edildiğinde o namazın sahibi olan insanın çeşitli kötülükleri ve günahları işlemesini engelleyen bir ibadettir.⁴¹³ Dolayısıyla bu ‘âyetteki sırasıyla peş peşe gelen bu dört cümle, dinin direği olarak kabul edilen namaz ibadetinin Arapça karşılığı olan الصَّلَاة ismini niteleyen sıfatlar olarak değerlendirildiğinde buradaki *tensîku ş-şıfât* sanatının varlığı ortaya çıkmaktadır.

el-‘Ankebût Sûresinin 58-59. ‘âyetleri:

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نِعَمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿٥٨﴾ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٥٩﴾ “İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanları -hiç şüphemiz olmasın- içinde ebedî kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetteki köşklere yerleştireceğiz; sıkıntılara katlanan, yalnız Allah’a dayanıp güvenerek işlerini gerektiği gibi yapanlara ne güzel karşılık!”⁴¹⁴

Elli sekizinci ‘âyetteki (ve imân edenler ve sâlih amel işleyenler...) şeklindeki hâs ism-i mevşûl ve şıla cümlesinden oluşan terkîb⁴¹⁵ burada gizli olan المسلمون (Müslümanlar) ismini niteleyen birbirine atfedilmiş iki sıfatı ifade etmektedir. Burada da yine yukarıda açıkladığımız yedinci âyetteki ifadenin aynısı yer almakta olup yine aynı tensîku ş-şıfât sanatı bulunmaktadır denilebilir. Yine devamındaki ‘âyette ise الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ (sabredenlerdir ve Rablerine güvenenlerdir) şeklindeki hâs ism-i mevşûl ve şıla cümlesinden oluşan terkîb⁴¹⁶ yine burada gizli olan المسلمون (Müslümanlar) ismini niteleyen birbirine atfedilmiş iki sıfatı ifade etmektedir. Dolayısıyla buradaki iki ‘âyette yer alan bu ifadeler المسلمون ismini niteleyen sıfatlar olarak değerlendirildiğinde burada bulunan *tensîku ş-şıfât* sanatının varlığı ortaya çıkmaktadır. Buna göre Müslümanlar: Allah’a, rasûlüne ve o ikisinin bildirdiği her şeye imân edendir. Sâlih ameller işleyen Allah’ın emrettikleri faydalı işleri yapan ve O’nun yasakladığı zararlı işleri terk edendir. Musibetlere ve günahlara karşı sabreden, ibadetleri yapma konusunda sabırlı davrandır. Her işinde Allah’ın emrine itaat ederek ona güvenen ve yalnızca ondan yardım dileyenlerdir.⁴¹⁷

⁴¹³ el-‘Ankebût 29/45; et-Taberî, *age*, XVIII, 407-417; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 257-261; eş-Şâbûnî, *age*, II, 462; ez-Zuhaylî, *age*, X, 622-624.

⁴¹⁴ el-‘Ankebût 29/58-59.

⁴¹⁵ ed-Dervîş, *age*, VII, 455.

⁴¹⁶ ed-Dervîş, *age*, VII, 455.

⁴¹⁷ el-‘Ankebût 29/58-59; et-Taberî, *age*, XVIII, 436-437; İbn ‘Âşûr, *age*, XXI, 23-24; eş-Şâbûnî, *age*, II, 466; ez-Zuhaylî, *age*, XI, 27-28.

el-‘Ankebût Sûresinin 60-63. ‘âyetleri:

وَكَايْنٍ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِنَّهَا ظَالِمَةٌ ۖ ﴿٦٠﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾ اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٢﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٣﴾

taşıyor; onları da sizi de besleyip barındıran Allah'tır. O her şeyi işitir, her şeyi bilir. Şayet o inkârcılara, "Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı yasalarına boyun eğdiren kimdir?" diye soracak olsan, hiç tereddütsüz "Allah'tır" derler. O halde haktan nasıl yüz çevirirler? Kullarından rızkı dilediğine bol bol, dilediğine de ölçülü veren Allah'tır. Allah her şeyi hakkıyla bilir. Yine onlara, "Göklerden su indirip de onunla ölü toprağa hayat veren kimdir?" diye sorsan, hiç tereddütsüz "Allah'tır" derler. De ki: "Hamd Allah'a mahsustur; ama onların çoğu akıllarını kullanmazlar."⁴¹⁸

Altmışıncı ‘âyetteki وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (ve O, işitendir bilendir) şeklindeki isim cümlesinde mübtedâ olan merfû‘ munfasıl هُوَ (o) zamiri, aynı ‘âyetteki ikinci isim cümlesinde yine mübtedâ olan الله isminin yerini tutmaktadır. Yine yukarıdaki isim cümlesinde haber olarak bulunan السَّمِيعُ ve الْعَلِيمُ kelimeleri الله ismini niteleyen peş peşe sıralanmış sıfatlardır. Altmış birinci ‘âyetteki خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ (gökleri ve yeri yaratan) ve وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ (ve güneşi ve ayı yöneten) şeklindeki ifadeler, bu ‘âyetteki şart fiil cümlesinde mef‘ûlün bih konumundaki isim cümlesinde mübtedâ olan مَنْ (kim) istifhâm edatından sonra gelen haber konumundaki fiil cümleleridir. İşte bu ifadelere, kendilerinden sonra gelen الله لَيَقُولُنَّ (elbette Allah derler) şeklindeki ceza fiil cümlesinde mef‘ûlün bih olan الله ismini niteleyen peş peşe sıralanmış sıfatlardır denilebilir. Altmış ikinci ‘âyetteki اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ (Allah, kullarından dilediği kimse için rızkı çoğaltır ve onu azaltır.) şeklindeki isim cümlesi ile إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (muhakkak Allah her şeyi bilendir.) şeklindeki isim cümlesine, yine kendi içlerinde ilkinde mübtedâ, ikincisinde ise إِنَّ'nin ismi olarak bulunan الله ismini niteleyen peş peşe sıralanmış sıfatlardır denilebilir. Altmış üçüncü ayetteki نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً (gökten su indiren) ve فَأَخْيَا بِهِ (sonra o suyla ölümünden sonra yeryüzünü diriltten) şeklindeki ifadeler, bu ‘âyetteki şart fiil cümlesinde mef‘ûlün bih konumundaki isim cümlesinde mübtedâ olan مَنْ (kim) istifhâm edatından sonra gelen iki haber konumundaki fiil cümleleridir. İşte bu ifadelere de yine kendilerinden sonra gelen الله لَيَقُولُنَّ (elbette Allah derler) şeklindeki ceza

⁴¹⁸ el-‘Ankebût 29/60-63.

fiil cümlesinde mef'ûlün bih konumundaki الله ismini niteleyen peş peşe sıralanmış sıfatlardır denilebilir.⁴¹⁹

Bu 'âyetlerin ifadesine göre Allah Te'âlâ; işitendir, bilendir, gökleri ve yeri dolayısıyla tüm kâinatı yaratandır, Güneşi ve Ayı dolayısıyla tüm kâinatı yönetendir, yine her şeyi bilendir, gökten su indiren ve güz mevsiminde ölen yeryüzünü o suyla tekrar dirilterek çeşitli bitkiler yaratandır.⁴²⁰ Sonuç olarak bu 'âyetlerde, muhataplarına yani bizlere Allah Te'âlâ'yı en iyi şekilde tanıtmak için O'nun الله ismini niteleyen peş peşe sıralanmış sıfatlar yer almaktadır ve böylece bu ifadelerdeki *tensîku ş-şifât* sanatının varlığının ortaya çıktığı söylenebilir.

2.6. EL-LEFFÜ VE'N-NEŞR

El-leffü ve'n-neşr; ل-ف-ف kökünden birinci bâbla gelen لَفَّ (sardı, dürdü, topladı) şahîh muzâ'af, sülâsî mücerred, müte'addî, mâzî fiilin maşdarı olan لَفَّ (sarmak, dürmek, toplamak) kelimesi ile ن-ش-ر kökünden birinci bâbla gelen نَشَرَ (açtı, yaydı, serdi) şahîh sâlim, sülâsî mücerred, müte'addî, mâzî fiilin maşdarı نَشَرَ (açmak, yaymak, sermek) kelimesinden oluşmuş bir ifadedir. Bu ifade, اللَّفَّ وَالنَّشْرُ şeklinde birbirine atfedilmiş iki maşdarın oluşturduğu bir terkîbdır ve "toplama ve açma" manasına gelir.⁴²¹

Bedî' ilmi terimi olarak ise el-leffü ve'n-neşr, birden çok lafzı topluca veya ayrıntılı olarak zikrettikten sonra bu ifadelerin her birinin özelliklerini sırasıyla veya karışık bir şekilde açıklamaktır. Buradaki açıklamaların daha önce zikredilen lafızlardan hangisine ait olduğu belirtilmez ve bunları ayırt etmek, muhataba bırakılır.⁴²²

el-Leffü ve'n-neşr sanatı, Mufaşşal (ayrıntılı) ve mücmel (özet) olmak üzere iki kısma ayrılır.

Mufaşşal leffü ve'n-neşr; söze başlarken ifade edilen lafızlara ait özelliklerin ayrı ayrı ifade edilmesi durumudur. Bu ifadelerle ilgili özelliklerin düzenli ve düzensiz şekilde sıralanmasına göre de bu sanat yine kendi içerisinde müretteb (düzenli) ve müşevveş (düzensiz) olarak ikiye ayrılır. **Mufaşşal müretteb leffü ve'n-neşr,** ilk başta zikredilen

⁴¹⁹ ed-Dervîş, *age*, VII, 457-458.

⁴²⁰ el-'Ankebût 29/60-63; et-Taberî, *age*, XVIII, 437-439; İbn 'Âşûr, *age*, XXI, 24-30; eş-Şâbûnî, *age*, II, 466-467; ez-Zuhaylî, *age*, XI, 28-34.

⁴²¹ İbn Manzûr, *age*, V, 206-210 ve IX, 317-320; Ebu'l-'Azam, *age*, 3309 ve 3915.

⁴²² es-Sekkâkî, *age*, 425; el-Hatîb el-Kazvînî, *age*, 268; es-Subkî, *age*, II, 246; Mer'î el-Hanbelî, *age*, 137; Hâşimî, *age*, 310; Feyyûd, *age*, 209; Lâşîn, *age*, 91; 'Allân, *age*, 390.

lafızlarla o lafızlara ait özelliklerin açıklandığı ifadelerin aynı sırayla zikredilmesi durumudur. **Mufaşşal müşevveş leffü ve'n-neşr** ise ilk başta zikredilen lafızlarla o lafızlara ait özelliklerin açıklandığı ifadelerin aynı sırayla değil de tam ters şekilde veya karışık olarak zikredilmesi durumudur.⁴²³ **Mücmel leffü ve'n-neşr**, ilk başta zikredilen lafızlara ait özelliklerin ayrı ayrı değil de hepsini kapsayan bir ifadeyle özet olarak açıklanması durumudur.⁴²⁴

el-Leffü ve'n-neşr sanatı buraya kadar kısaca anlatıldıktan sonra şimdi bu sanatın varlığının tespit edildiği el-'Ankebût Sûresinin 39 ve 40'ıncı 'âyetleri söz konusu sanat açısından tahlil edilmeye çalışılacaktır.

el-'Ankebût Sûresinin 39-40. 'âyetleri:

وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ ﴿٣٩﴾ فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذَنبِهِ فَمِنْهُمْ مَّنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا ﴿٤٠﴾ وَمِنْهُمْ مَّنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَّنْ خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَّنْ أَعْرَفْنَا وَمَا كَانُ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٠﴾
Firavun ve Hâmân'ın âkıbeti de aynı oldu. Gerçekte Mûsâ onlara açık seçik deliller getirmişti; ama onlar yeryüzünde ululuk tasladılar. Oysa kaçıp kurtulmaya güçleri de yoktu. Her birini günahından dolayı cezalandırdık; kiminin üzerine taşları savuran fırtınalar gönderdik, kimini o korkunç ses yakaladı, kimini yerin dibine gömdük, kimini sulara boğduk. Allah'ın muradı onlara kötülük etmek değildi, fakat onlar kendi kendilerine kötülük ediyorlardı.”⁴²⁵

Otuz dokuzuncu 'âyetteki وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ (ve Kārûn ve Fir'avn ve Hêmân) şeklinde çok fazla hazinelere sahip olan Kārûn, Mısır hükümdarı Fir'avn ve onun veziri Hêmân'ın isimleri zikredildikten sonra yine aynı 'âyetin devamındaki وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ (ve elbette Mûsâ, onlara apaçık beyanları getirdi. Hemen peşinden (onlar) yeryüzünde kibirlendiler ve kazananlar olmadıkları halde.) ifadesiyle bu kişilerin ortak özellikleri zikredilmiştir. Devamındaki kırkıncı 'âyetle ise فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذَنبِهِ فَمِنْهُمْ مَّنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا (sonra hepsini günahlarıyla yakaladık. Sonra onlardan kiminin üzerine kasırga gönderdik ve onlardan kimini korkunç bir ses yakaladı ve onlardan kimini yere batırdık ve onlardan kimini suda boğduk.) şeklinde her birinin ne şekilde helak edildiği açıklanmıştır. Ancak bu açıklamaların hangisinin hangi

⁴²³ es-Sekkâkî, *age*, 425; el-Hatîb el-Kazvînî, *age*, 268; es-Subkî, *age*, II, 246; Mer'î el-Hanbelî, *age*, 137; Hâşimî, *age*, 310; Feyyûd, *age*, 209; Lâşîn, *age*, 91; 'Allân, *age*, 390; Bulut, *Bedî' İlmi*, 115; Akbaş, *age*, 192-193.

⁴²⁴ es-Sekkâkî, *age*, 425; el-Hatîb el-Kazvînî, *age*, 268; es-Subkî, *age*, II, 246; Mer'î el-Hanbelî, *age*, 137; Hâşimî, *age*, 310; Feyyûd, *age*, 209; Lâşîn, *age*, 91; 'Allân, *age*, 390; Bulut, *Bedî' İlmi*, 116; Akbaş, *age*, 193.

⁴²⁵ el-'Ankebût 29/39-40.

kişiye ait olduğu belirtilmemiş ve Kur'an-ı Kerîm'in diğer 'âyetleri vasıtasıyla bu bilgilerin tespiti muhâtaba bırakılmıştır.⁴²⁶

İşte otuz dokuzuncu 'âyette isimleri zikredilen kişilerle ilgili yine aynı 'âyetin devamında özet bir açıklama yapılmış ki burada *mücmel leffü ve 'n-neşr* sanatının olduğu söylenebilir. Yine bu kişilerin nasıl helak olduklarına dair açıklamalar, kırkıncı ayette ayrı ayrı detaylı şekilde ve karışık bir sırayla ifade edilmiştir. Ancak burada hangi kişinin hangi şekilde helak edildiği belirtilmemiş ve bunların tespiti, başka 'âyetler yardımıyla yapılmak üzere muhâtaba bırakılmıştır. Dolayısıyla burada da *Mufaşsal müşevveş leffü ve 'n-neşr* sanatının olduğunu söylemek mümkündür.

2.7. CEM'

Cem' kelimesi; ج-م-ع kökünden üçüncü bâbın فَعَلَ vezniyle gelen جَمَعَ (topladı, biriktirdi, bir araya getirdi, birleştirdi) şahîh sâlim, şülâsî mücerred, müte'addî, mâzî fiilin فَعَلَ vezniyle gelen جَمَعَ şeklindeki maşdarıdır ve sözlükte “toplamak, biriktirmek, bir araya getirmek, birleştirmek” manasına gelir.⁴²⁷

Bedî' ilmi terimi olarak ise cem', en az iki ve daha çok ifadeyi tek bir hüküm altında bir araya getirmektir.⁴²⁸ Yani “kalemi satın aldım” ve “defteri satın aldım” şeklinde bu eylemleri iki ayrı cümlede ifade etmek yerine “kelemi ve defteri satın aldım” şeklinde tek bir cümle ile ifade etmek cem' sanatına örnek olabilir. Çünkü burada mef'ûlün bih yani nesne olan “kalem” ve “defter” lafızları fiil yani yüklem olan “satın alma” lafzının hükmü altında toplanmıştır.⁴²⁹

Cem' sanatı buraya kadar kısaca anlatıldıktan sonra şimdi bu sanatın varlığının tespit edildiği el-'Ankebût Sûresinin 12, 15, 16-18, 25, 26, 28-29, 44, 46 ve 61'inci 'âyetleri söz konusu sanat açısından tahlil edilmeye çalışılacaktır.

el-'Ankebût Sûresinin 12. 'âyeti:

"İnkârcılar" وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ وَمَا هُمْ بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ müminlere, "Gelin bizim yolumuza uyun, günahınızı biz yüklenelim" derler. Oysa onların

⁴²⁶ el-'Ankebût 29/39-40; et-Taberî, *age*, XVIII, 400-403; İbn 'Âşûr, *age*, XX, 249-252; eş-Şâbûnî, *age*, II, 461; ez-Zuhaylî, *age*, X, 613-614.

⁴²⁷ İbn Fâris, *age*, I, 479-480; el-Cevherî, *age*, III, 1198; İbn Manzûr, *age*, VIII, 53; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 710; Ebu'l-'Azîm, *age*, 1756.

⁴²⁸ es-Sekkâkî, *age*, 425; el-Hatîb el-Kazvînî, *age*, 269; es-Subkî, *age*, II, 251; Mer'î el-Hanbelî, *age*, 139; Hâşimî, *age*, 310; Feyyûd, *age*, 219; Lâşîn, *age*, 99; 'Allân, *age*, 381.

⁴²⁹ Bulut, *Bedî' İlmi*, 120.

hiçbir günahını gerçekten yüklenecek değildir; hakikatte onlar katıksız yalancılarıdır."⁴³⁰

Bu 'âyetteki اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا (bizim yolumuza tabi olun) şeklindeki emir fiil cümlesi ile لَنُحْمِلَ خَطَايَاكُمْ (elbette sizin hatalarınızı yükleniriz) şeklindeki te'kîdli fiil cümlesi ayrı iki hüküm ifade eden cümle iken و atıf harfiyle birbirine atfedilerek bir araya getirilmiş ve mef'ûlün bih olarak قَالَ (dedi) mâzî, ma'lûm, müfred, müzekker, gâ'ib fiilinin hükmü altında toplanmıştır.⁴³¹ Burada kâfirlerin mü'minlere İslâm dinini bırakın ve bizim dinimize uyun. Eğer İslâm dinini terk etmeniz nedeniyle herhangi bir günaha girerseniz o günahlarınızı biz üstleniriz. Yani o günahlarınızın cezasını biz çekeriz dedikleri bildirilmektedir.⁴³² Dolayısıyla yukarıdaki ifadede iki ayrı cümlelerin birleştirilerek ana cümlelerin bir ögesi haline getirilmesi ve ana cümlelerin hükmünün altında toplanması nedeniyle burada cem' sanatının varlığından söz etmek mümkündür.

el- 'Ankebût Sûresinin 15. 'âyeti:

*"Fakat biz Nûh'u ve gemidekileri kurtardık ve bunu bütün insanlık için bir ibret yaptık."*⁴³³

Bu 'âyetteki fiile bitişik olarak bulunan ve merci'i Hz. Nûh (as) olan muttasıl, manşûb, müfred gâ'ib ه (o) zamiri ile أَصْحَابَ السَّفِينَةِ (geminin yoldaşları) şeklindeki izafet terkîbi ayrı iki ifade iken و atıf harfiyle birbirine atfedilerek bir araya getirilmiş ve iki mef'ûlün bih olarak أَنْجَيْنَا (kurtardık) mâzî, ma'lûm, cem'i, mütekellim fiilinin hükmü altında toplanmıştır.⁴³⁴ Burada Hz. Nûh'un (as) kavminin tufanla suda boğularak helak edilmesi sırasında Allah Te'âlâ'nın emriyle Hz. Nûh (as) tarafından inşa edilen gemide bulunan Hz. Nûh'un (as) ve diğer mü'minlerin kurtarıldıkları bildirilmektedir.⁴³⁵ Dolayısıyla yukarıdaki ifadede iki ayrı ifadenin birleştirilerek ana cümlelerin birer ögesi haline getirilmesi ve cümlelerin hükmünün altında toplanması nedeniyle burada cem' sanatının olduğunu söylemek mümkündür.

⁴³⁰ el- 'Ankebût 29/12.

⁴³¹ ed-Dervîş, *age*, VII, 408-409.

⁴³² el- 'Ankebût 29/12; et-Taberî, *age*, XVIII, 367-369; İbn 'Âşûr, *age*, XX, 219-220; eş-Şâbûnî, *age*, II, 454; ez-Zuhaylî, *age*, X, 574.

⁴³³ el- 'Ankebût 29/15.

⁴³⁴ ed-Dervîş, *age*, VII, 410.

⁴³⁵ el- 'Ankebût 29/15; et-Taberî, *age*, XVIII, 371-372; İbn 'Âşûr, *age*, XX, 222-223; eş-Şâbûnî, *age*, II, 455; ez-Zuhaylî, *age*, X, 579.

el-‘Ankebût Sûresinin 16-18. ‘âyetleri:

وَإِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٦﴾ إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَإِنْ نَكَدْتُمْ أَمْثَ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ أَمْثَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَا عَلَى اللَّهِ إِلَهٌ إِلَّا إِلَهُ الْيُسُوفِ ﴿١٨﴾

“İbrâhim”i de (resul olarak gönderdik). Kavmine şöyle demişti: "Allah'a kulluk edin ve O'na itaatsizlikten sakının. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır." "Siz Allah'ı bırakıp birtakım putlara tapıyor, asılsız inançlar uyduruyorsunuz. Kuşkusuz Allah'ı bırakıp da taptığınız bu şeyler size rızık vermekten âcizdirler. O zaman rızıkınızı Allah'ın katında arayın, O'na kul olun, O'na şükredin; sonunda O'na döneceksiniz." "Eğer (gerçeği) yalanlamaya kalkışırsanız, bilesiniz ki sizden önceki nice topluluklar da böyle yalanlamalarda bulundular. Elçinin görevi açık bir tebliğden ibarettir."⁴³⁶

Bu ‘âyetteki ... قَالَ لِقَوْمِهِ ((İbrahim) kavmine dedi) şeklinde başlayan fiil cümlesinin

قَالَ (dedi) mâzî, ma‘lûm, cem‘i, müzekker, gâ‘ib fiili devamındaki birçok ifadeyi bir araya toplayarak kendisine mef‘ûlün bih yapmıştır yani o ifadeleri mef‘ûlün bihleri olarak kendi hükmü altında toplamıştır. Bu ifadelerden ilki aynı ‘âyette yer alan اعْبُدُوا اللَّهَ (Allah’a kulluk edin) şeklindeki emir fiil cümlesidir ve ilgili cümlede birinci mef‘ûlün bih konumundadır. İkinci mef‘ûlün bih olan ifade yine aynı ‘âyetteki وَاتَّقُوهُ (ve O’ndan sakının (korkun)) şeklinde birinci mef‘ûlün bihe و ile atfedilmiş emir fiil cümlesidir. Üçüncü mef‘ûlün bih olan ifade ise ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ (işte bu eğer bilerseniz sizin için çok hayırlıdır) şeklinde yine aynı ‘âyetin sonunda yer alan isim cümlesidir. Dördüncü mef‘ûlün bih ise on yedinci ‘âyetin ilk cümlesi olan إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا (ancak (siz), Allah’tan hariç (bazı) putlara ibadet ediyorsunuz) şeklindeki hasr edatından sonra gelen fiil cümlesidir. Beşinci sıradaki mef‘ûlün bih ise yine on yedinci ‘âyette yer alan وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا (ve yalan ortaya atıyorsunuz) şeklindeki fiil cümlesidir ve bu cümle و ile bir önceki cümleye atfedilmiştir. Altıncı mef‘ûlün bih olan ifade ise yine devamındaki لَكُمْ رِزْقًا (Allah’tan hariç kulluk ettikleriniz, sizin için kesinlikle rızka sahip değildir) şeklinde انّ’in ismi olan اللَّهُ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا ifadesi ile haberi olan الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ ifadesi ile Yedinci sıradaki mef‘ûlün bih ise yine on yedinci ‘âyette yer alan فَابْتَغُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ (o halde rızık Allah’ın katından isteyin) şeklindeki ف atıf harfiyle bir önceki cümleye atfedilmiş emir fiil cümlesidir. Sekizinci mef‘ûlün bil olan ifade ise yine on yedinci ‘âyetteki وَاعْبُدُوهُ (ve O’na kulluk edin) şeklindeki emir fiil cümlesi olup bir önceki cümleye و ile

⁴³⁶ el-‘Ankebût 29/16-18.

atfedilmiştir. Dokuzuncu sırada yer alan mef'ûlün bih ise yine aynı 'âyette bulunup kendisinden önceki cümlelere و ile atfedilmiş olan وَاشْكُرُوا لَهُ (ve O'na şükredin) şeklindeki emir fiil cümlesidir. Onuncu sıradaki mef'ûlün bih olan ifade on yedinci 'âyetin sonunda bulunan إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ((siz) O'na döndürülecektir) şeklinde mübtedâsı hazfedilmiş isim cümlesidir. On birinci sırada yer alan mef'ûlün bih ise on sekizinci 'âyetteki وَإِنْ تُكَذِّبُوا فَقَدْ كَذَّبَ أُمَمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ (ve eğer yalanlarsanız elbette sizden önceki milletler (de) yalanladı) şeklinde و ile kendisinden önceki 'âyete atfedilmiş ve اِنْ şart edatından sonra gelen şart fiil cümlesi ve ف ile şart cümlesine atfedilmiş ceza fiil cümlesinden oluşan terkîbdir. Sonuncu sırada yer alan mef'ûlün bih ise yine on sekizinci 'âyetin sonunda bulunan وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ (ve anlaşılır bir tebliğ dışında rasûlün üzerinde (görev) yoktur.) şeklinde و ile bir önceki ifadeye atfedilen haberi öne alınmış ve mübtedâsı ise tehir edilerek اِلَّا şart edatından sonra gelmiştir. Ayrıca bu isim cümlesi, başına gelen مَا nefy edatı ile menfî olmuştur.⁴³⁷

Buradaki söz konusu 'âyetlerde Hz. İbrâhîm'in (as), putperest olan kavmine, onlara herhangi bir faydası olmayan, onların ihtiyacı olan rızıklara dahi sahip olmayan cansız varlıklar olan putlara tapmayı bırakarak tek ilah olan, onları ve tüm kullarını rızıklandıran Allah'a kulluk etmelerini emrettiği bildirilmiştir. Ayrıca yine Hz. İbrâhîm'in (as), kendilerine verdiği rızıklar ve diğer tüm ni'metler nedeniyle Allah'a şükretmelerini, bu dünya hayatının sonunda mutlaka Allah'a döndürüleceklerini söyleyerek kavmine anlaşılır bir şekilde tebliğde bulunduğu bildirilmektedir. Bu tebliğle kendilerine bildirilenleri eğer yalanlarsa, Hz. Nûh'un (as) kavmi gibi kendilerinden önce gelen ve helak olan kavimlerinde aynı şekilde peygamberleri ve onların mesajlarını yalanladıkları bu yüzden de sonlarının felaket olduğunu hatırlattıktan sonra kendisinin bir peygamber olarak vazifesinin sadece anlaşılır şekilde tebliğ etmek olduğunu söylediğine işaret edilmektedir.⁴³⁸ Dolayısıyla yukarıdaki ifadede on iki ayrı ifadenin birleştirilerek ana fiil cümlesinin öğeleri haline getirilmesi ve bu fiil cümlesinin hükmünün altında toplanması nedeniyle burada cem' sanatının varlığından bahsetmek mümkündür.

⁴³⁷ ed-Dervîş, *age*, VII, 413-415.

⁴³⁸ el-'Ankebût 29/16-18; et-Taberî, *age*, XVIII, 372-376; İbn 'Âşûr, *age*, XX, 224-227; eş-Şâbûnî, *age*, II, 455; ez-Zuhaylî, *age*, X, 584-586.

el-‘Ankebût Sûresinin 25. ‘âyeti:

وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم بَعْضًا وَمَأْوِيكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمُ مِنْ نَاصِرِينَ
 "İbrâhim onlara şöyle demişti: "Sizler, sırf dünya hayatında aranızdaki sevgi (ve çıkar) ilişkisini sürdürmek için Allah'ı bırakıp kendinize birtakım putlar edindiniz. Sonra kıyamet gününde birbirinizi tanımayacak, birbirinize lânetler yağdıracaksınız. Varacağınız yer cehennemdir; hiçbir yardımcınız da olmayacaktır.""⁴³⁹

Bu ‘âyetteki وَقَالَ (ve (İbrahim) dedi) şeklinde başlayan fiil cümlesinin mâzî, ma‘lûm, cem‘i, müzekker, gâ‘ib قَال (dedi) fiili devamındaki birçok ifadeyi bir araya toplayarak kendisine mef‘ûlün bih yapmıştır yani o ifadeleri mef‘ûlün bihleri olarak kendi hükmü altında toplamıştır. Bu ifadelerden ilki إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ((siz) Allah’tan hariç yalnızca dünya hayatında aranızda muhabbet oluşturan putlar edindiniz) cümlesidir ve ilgili cümlede birinci mef‘ûlün bih konumundadır. İkinci mef‘ûlün bih olan ifade ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ (sonra kıyamet günü bazınız bazınızı görmezden gelir) şeklinde birinci mef‘ûlün bihe ثُمَّ ile atfedilmiş ve mef‘ûlün fihi öne alınmış fiil cümlesidir. Üçüncü mef‘ûlün bih olan ifade ise وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم بَعْضًا (ve bazınız bazınızı lanetler) şeklinde و ile bir önceki ifadeye atfedilmiş ve bir önceki ifadede öne alınan mef‘ûlün fihi ortak olan fiil cümlesidir. Dördüncü mef‘ûlün bih ise وَمَأْوِيكُمُ النَّارُ (ve sizin barınağınız ateştir (cehennemdir)) şeklindeki و ile yine bu ‘âyetteki önceki ifadelere atfedilmiş isim cümlesidir. Sonuncu mef‘ûlün bih olarak bu ‘âyetin sonunda yer alan وَمَا لَكُمُ مِنْ نَاصِرِينَ (ve yardımcılardan sizin için yoktur) şeklindeki mübtedâsı tehir edilmiş, haberi takdim edilmiş ve مَا nefy edatı ile menfi olan isim cümlesi olup bu cümle و ile kendisinden önce bu ‘âyette yer alan mef‘ûlün bih konumundaki cümlelere atfedilmiştir.⁴⁴⁰

Buradaki söz konusu ‘âyetlerde kavminin yakarak öldürmek için attığı ateşten Allah’ın kurtardığı Hz. İbrâhîm’in (as), kendisini ateşe atan putperest kavmine Allah’ı bırakıp da taptıkları putları sadece dünya hayatında aralarında bir dostluk oluşturmaları için ilah edinerek onlara taptıklarını söylediği bildirilmiştir. Ardında ise yine Hz. İbrâhîm’in (as), kavminin arasındaki bu dostluğun kıyamet günü bozulacağını, onların birbirlerini görmezden geleceklerini ve birbirlerine lanet edeceklerini söylediğine işaret edilmiştir. Ayrıca putperest kavminin âhiretteki barınaklarının cehennem olacağını ve dünyada ilah edinerek taptıkları putlar da dâhil olmak üzere onları cehennemden kurtaracak herhangi

⁴³⁹ el-‘Ankebût 29/25.

⁴⁴⁰ ed-Dervîş, age, VII, 420.

Bu ‘âyetteki ... قَالَ لِقَوْمِهِ ((Lût) kavmine dedi) şeklinde başlayan fiil cümlesinin قَالَ (dedi) mâzî, ma‘lûm, cem‘i, müzekker, gâ‘ib fiili devamındaki dört farklı cümleden oluşan ifadeyi bir araya toplayarak kendisine mef‘ûlün bih yapmıştır yani o ifadeleri mef‘ûlün bihleri olarak kendi hükmü altında toplamıştır. Bu ifadelerden ilki اِنَّكُمْ لَتَاْتُونَ الْفَاحِشَةَ (muhakkak siz, sizden önce âlemlerden hiçbirinin onunla olmadığı (anılmadığı) hayâsızlığı kesinlikle icat edenlersiniz) şeklindeki اِنَّ‘nin ismi ile haberinden oluşan isim cümlesidir ve ilgili cümlede birinci mef‘ûlün bih konumundadır. İkinci mef‘ûlün bih olan ifade ise اِنَّكُمْ لَتَاْتُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِي نَادِيَكُمُ الْمُنْكَرَ (kesinlikle siz erkeklere yanaşacak ve yolu kesecek ve iğrençliği toplantılarınızda yayacak mısınız?) şeklinde fiil cümlelerinden oluşan üç ifadenin aynı istifhâm manasının hükmü altında toplandığı ve böylece ikinci bir cem‘ sanatının oluştuğu fiil cümlesidir.⁴⁴⁶

Buradaki söz konusu ‘âyetlerde Hz. Lût’un (as), livata gibi bir günahı ilk defa yaparak icat eden kavmine bunun çok kötü bir fiil olduğunu söyledikten sonra yol keserek veya kendi toplantılarında bu çirkin fiili işlemeye devam mı edeceklerini sorduğu ifade edilmektedir.⁴⁴⁷ Dolayısıyla yukarıdaki ifadede iki ayrı ifadenin birleştirilerek ana fiil cümlesinin öğeleri haline getirilmesi ve bu fiil cümlesinin hükmünün altında toplanması nedeniyle burada cem‘ sanatının varlığından bahsetmek mümkündür. Ayrıca ikinci mef‘ûlün bih konumunda bulunan ve üç fiil cümlesinin aynı istifhâm edatıyla aynı istifhâm manasının hükmünün altında toplanmasıyla ikinci bir cem‘ sanatının varlığından da söz etmek mümkündür.

Yukarıda örnekleri verilen cem‘ sanatı; yine birçok ifadenin bir araya toplanarak mef‘ûlün bih olmak suretiyle قَالَ (dedi) mâzî, müfred ve قَالُوا (dediler) muzâri‘, ma‘lûm, cem‘i, müzekker, gâ‘ib fiillerinin ve قُلْ (de) müfred, emir fiilinin hükmü altında toplaması yoluyla el-‘Ankebût Sûresinin birçok ‘âyetinde daha olduğu söylenebilir. Burada belirtilenlerin dışındaki bu ‘âyetler el-‘Ankebût Sûresinin otuz birinci, otuz ikinci, otuz altıncı ve elli ikinci ‘âyetleridir. Ancak bu ‘âyetlerde bulunan cem‘ sanatları ile yukarıda örnekleri verilen cem‘ sanatları birbirine çok benzer oldukları için ve çok fazla tekrara yer verilmemesi maksadıyla bu fiillerin hükmü altında toplanarak oluşan cem‘ sanatıyla

⁴⁴⁶ ed-Dervîş, *age*, VII, 425-426.

⁴⁴⁷ el-‘Ankebût 29/28-29; et-Taberî, *age*, XVIII, 387-392; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 239-241; eş-Şâbûnî, *age*, II, 458-459; ez-Zuḥaylî, *age*, X, 603-605.

ilgili yukarıda verilen örneklerle yetinilecektir. Bunun dışında farklı fiillerin veya haberlerin hükmü altında birden fazla lafzın toplanmasıyla oluşan cem‘ sanatları tespit ve tahlil edilmeye çalışılacaktır.

el-‘Ankebût Sûresinin 44. ‘âyeti:

خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ "Allah gökleri ve yeri hikmet ve fayda esasına göre yarattı. Şüphesiz, inananlar için bunda ibret vardır."⁴⁴⁸

Bu ‘âyetteki السَّمَوَاتِ (gökler) şeklinde mef‘ûlün bih olan lafız ile الْأَرْضَ (yeryüzü) şeklinde yine mef‘ûlün bih olan lafız و ile birbirine atfedilmiş ve خَلَقَ (yarattı) mâzî, ma‘lûm, müfred, müzekker, gâ‘ib fiilinin hükmü altında toplanmıştır.⁴⁴⁹

Bu ‘âyette Allah Te‘âlâ’nın gökleri ve yeryüzünü gerçeklikle yarattığına işaret edildikten sonra bunda elbette imân edenler için Allah’ın varlığına, birliğine ve kudretine işaret eden deliller olduğu vurgulanmıştır.⁴⁵⁰ Dolayısıyla yukarıdaki ifadede iki ayrı lafzın birleştirilerek tek bir cümlelerin ögesi haline getirilmesi ve ilgili tek bir cümlelerin hükmü altında toplanması nedeniyle burada cem‘ sanatının varlığından söz etmek mümkündür.

el-‘Ankebût Sûresinin 46. ‘âyeti:

وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْنَا وَأُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَآلِهَتُنَا وَآلِهَتُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ "İçlerinden haksızlığa sapanlar dışında Ehl-i Kitap’la mücadelenizi sadece en güzel yolla sürdürün ve deyin ki: "Bize indirilene de size indirilene de inandık. Bizim tanrımız da sizin tanrınız da birdir. Biz O’na teslim olmuşuzdur."⁴⁵¹

Bu ‘âyetteki قُولُوا (deyin) cem‘i, müzekker, emir fiili, devamındaki üç farklı cümleden oluşan ifadeyi bir araya toplayarak kendisine mef‘ûlün bih yapmıştır yani o ifadeleri mef‘ûlün bihleri olarak kendi hükmü altında toplamıştır. Bu ifadelerden ilki آمَنَّا بِالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْنَا (bize indirilene (Kur’ân’a) ve size indirilene (Tevrat, Zebur ve İncil’e) imân ettik) şeklindeki fiil cümlesidir ve ilgili cümlede birinci mef‘ûlün bih konumundadır. İkinci mef‘ûlün bih olan ifade ise وَآلِهَتُنَا وَآلِهَتُكُمْ (ve bizim ilahımız ve sizin ilahınız tektir (aynı ilahtır)) şeklindeki isim cümlesidir ve و ile bir önceki cümleye

⁴⁴⁸ el-‘Ankebût 29/44.

⁴⁴⁹ ed-Dervîş, age, VII, 437.

⁴⁵⁰ el-‘Ankebût 29/44; et-Taberî, age, XVIII, 407; İbn ‘Âşûr, age, XX, 256-257; eş-Şâbûnî, age, II, 462; ez-Zuhaylî, age, X, 622.

⁴⁵¹ el-‘Ankebût 29/46.

atfedilmiştir. Sonuncu sıradaki mef'ûlün bih olan ifade ise وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ (ve biz O'na teslim olanlarız) şeklindeki yine bir isim cümlesidir ve و ile bir önceki cümleye atfedilmiştir. Ayrıca buradaki وَأُنْزِلَ إِلَيْكُمُ (bize indirildi) ve وَأُنْزِلَ إِلَيْنَا (ve size indirildi) şeklindeki iki ayrı fiil cümlesi aynı hâs ism-i mef'sûl ile şıla cümlesi olduktan sonra mef'ûlün bih olarak آمَنَّا (iman ettik) mâzî, ma'lûm, cem'i, mütekellim fiilinin hükmü altında toplanmıştır. Yine burada bulunan إِلَهُنَا وَالْهَيْمُ وَالْهَيْمُ وَاحِدٌ (bizim ilahımız) şeklindeki izafet terkîbinden oluşan mübtedâ konumundaki lafız ile إِلَهُكُمْ (sizin ilahınız) şeklinde yine izafet terkîbinden oluşan mübtedâ konumundaki lafız aynı cümlede haber konumunda bulunan وَاحِدٌ (tektir) lafzının hükmü altında toplanmıştır.⁴⁵²

Dolayısıyla burada üç ayrı cem' sanatının varlığından söz etmek mümkündür.

Bu 'âyette Allah Te'âlâ, Müslümanlara ehli kitaptan olup zulmedenler dışındakileri iyilikle İslâm dinine davet etmelerini emrediyor. Bunu yaparken Müslümanların ehli kitaba "biz Hz. Muhammed (sav) aracılığıyla Allah'ın bize indirdiği Kur'ân'a ve Hz. Musa (as), Hz. Davud (as) ve Hz. İsa Mesih (as) vasıtasıyla size indirdiği Tevrat, Zebur ve İncil'e imân ettik. Bizim ilahımız da sizin ilahınız da eşi ve benzeri olmayan tek Allah'tır ve biz O'na teslim olanlarız" demelerini emrettiğine işaret edilmektedir.⁴⁵³

el-'Ankebût Sûresinin 61. 'âyeti:

"*Şayet o inkârcılara, وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَعَرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَلَّى يُؤْفَكُونَ*

*"Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı yasalarına boyun eğdiren kimdir?" diye soracak olsan, hiç tereddütsüz "Allah'tır" derler. O halde haktan nasıl yüz çevirirler?"*⁴⁵⁴

Bu 'âyetteki şart cümlesinin mef'ûlün bihi konumunda olan ve hem istifhâm edatı hem de müşterek ism-i mevşûl olan مَنْ'den sonra gelen şıla cümlesini oluşturan ilk خَلَقَ (gökler) şeklinde mef'ûlün bih olan خَلَقَ (yeryüzü) şeklinde yine mef'ûlün bih olan lafız و ile birbirine atfedilmiştir. Birbirine atfedilmiş iki mef'ûlün bih olan bu lafızlar خَلَقَ (yarattı) mâzî, ma'lûm, müfred,

⁴⁵² ed-Dervîş, *age*, VII, 441-442.

⁴⁵³ el-'Ankebût 29/46; et-Taberî, *age*, XVIII, 417-423; İbn 'Âşûr, *age*, XXI, 5-8; eş-Şâbûnî, *age*, II, 463-464; ez-Zuhaylî, *age*, XI, 7-9.

⁴⁵⁴ el-'Ankebût 29/61.

müzekker, gā'ib fiilin hükmü altında toplanmıştır. Yine bu cümleye atfedilmiş olarak devamında yer alan *وَسَخَّرَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرَ* şeklindeki fiil cümlesinin mef'ûlün bihi olan *الشَّمْسُ* (Güneş) ve *القَمَرُ* (Ay) şeklinde *و* ile birbirine atfedilmiş iki lafız *سَخَّرَ* (yönetti) mâzî, ma'lûm, müfred, müzekker, gā'ib fiilin hükmü altında toplanmıştır.⁴⁵⁵ Dolayısıyla burada iki ayrı cem' sanatının olduğunu söylemek mümkündür.

Bu âyette, Allah'a inandıkları halde O'na bazı putları ortak koşan müşriklere “gökleri ve yeri (Dünya'yı) yaratan, Güneş'i ve Ay'ı bir düzen içinde emri altında yöneten kimdir?” diye sorulsa, mutlaka Allah'tır diyecekleri ve buna rağmen haktan döndürülerek Allah'a şirk koşmalarının mantıklı bir izahının olmadığına işaret edilmektedir.⁴⁵⁶

2.8. NEZÂHET

Nezâhet kelimesi; *نَزَاهَة* kökünden beşinci bâbın *فَعْل* vezniyle gelen *نَزَّ* (kötü şeyden uzak oldu) şahîh sâlim, sülâsî mücerred, lâzım, mâzî fiilin *فَعَالَة* vezniyle gelen *نَزَاهَة* şeklindeki maşdarıdır ve sözlükte “kötü olan, hoş görülme, çirkin şeyden uzak olmak” manasına gelir.⁴⁵⁷

Bedî' ilmi terimi olarak ise nezâhet, yergi ve kınama ifade eden sözlerin kötü ve çirkin sözler kullanılmadan ifade edilmesidir.⁴⁵⁸ Yani bir kişiyi eleştirirken ona karşı hakaret içerecek çirkin sözlerden uzak durarak gerekli eleştiriyi güzel bir üslupla yapmaktır.

Kur'ân-ı Kerîm'deki yergi ve kınama içeren tüm ifadelerin nezâhet sanatı üslubu çerçevesinde olduğunda hiç şüphe yoktur. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm Allah Te'âlâ'nın kelâmıdır. Allah Te'âlâ ise tüm çirkinliklerden münezzehtir. Dolayısıyla O'ndan çirkin bir söz beklenemez.

Nezâhet sanatı buraya kadar kısaca anlatıldıktan sonra şimdi bu sanatın varlığının tespit edildiği el-'Ankebût Sûresinin 2-4, 10-11, 12-13, 17-18, 19, 23, 25, 28, 30, 31, 34, 35, 38, 39, 41-43, 47-49, 50-52, 61, 63, 64, 65-66, 67 ve 68'inci âyetleri söz konusu sanat açısından tahlil edilmeye çalışılacaktır.

⁴⁵⁵ ed-Dervîş, *age*, VII, 457-458.

⁴⁵⁶ el-'Ankebût 29/61; et-Taberî, *age*, XVIII, 438; İbn 'Âşûr, *age*, XXI, 26; eş-Sâbûnî, *age*, II, 467; ez-Zuhaylî, *age*, XI, 31-32.

⁴⁵⁷ el-Cevherî, *age*, VI, 2253; İbn Manzûr, *age*, XIII, 548; Ebu'l-'Azam, *age*, 3898.

⁴⁵⁸ İbn Ebi'l-'İşba', *Tahrîrû t-Taḥbîr*, 584; Mer'î el-Ḥanbelî, *age*, 178; Maṭlûb, *age*, III, 328.

el-‘Ankebût Sûresinin 2-4. ‘âyetleri:

Allah Te‘âlâ el-‘Ankebût Sûresinin iki ila dördüncü ‘âyetlerinde şöyle buyurur:

أَحْسِبَ النَّاسَ أَنْ يَبْرُكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ﴿٢﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ ﴿٣﴾ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ أَنْ يَسْبِقُونَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٤﴾ “İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, sadece "İman ettik" demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar? Andolsun ki biz, onlardan öncekileri de sınamıştık. Allah, elbette doğru olanları ortaya çıkaracaktır; kezâ O, yalancıları da mutlaka ortaya çıkaracaktır. Yoksa kötülük yapan o kişiler bizden kaçıp kurtulabileceklerini mi sandılar? Ne kadar yanlış düşünüyorlar!”⁴⁵⁹

Buradaki ikinci ‘âyetle, “insanların herhangi bir imtihandan geçirilmeden sadece dilleriyle imân ettik demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar” yani “sadece dilleriyle imân ettik demekle cenneti kolayca kazanacaklarını mı sanıyorlar?” şeklinde istifhâm-ı inkâr manalı fiil cümlesiyle bunun yanlış bir düşünce olduğuna işaret ediliyor ve böyle düşünen insanlar kınanıyor. Devamındaki üçüncü ‘âyetle ise onlardan önce gelip geçmiş insanların da imtihana tabi tutulduğu ve hiç şüphesiz Allah’ın dilleriyle imân ettik diyenlerden bu sözlerinde doğru olan gerçek Müslümanları bildiği gibi bu sözlerinde yalancı olanları da yani dilleriyle imân ettik demekle birlikte kalpleriyle inanmayanları da bildiği vurgulanmıştır. Ayrıca o insanların bu durumunu tüm şahit olanların yani en başta insanların kendilerinin, diğer bazı insanların ve meleklerin huzurunda ortaya çıkaracağına işaret edilmektedir. Buradaki sonuncu ‘âyetle ise kötülük yapan, dilleriyle imân ettik diyerek yalan söyleyen insanların mü’minleri kandırdıkları gibi Allah’tan da kaçabileceklerini sanmakla ne kadar da kötü hüküm verdiklerine işaret edilerek yine burada kötülük yapanlar kınanmakta ve yerilmektedir.⁴⁶⁰

Buradaki ikinci ve dördüncü ‘âyetlerde geçen yergi ve kınama ifadelerine dikkat edilirse herhangi bir çirkin söz kullanılmadan bu yergi ve kınamanın yapıldığı görülür. Çünkü ikinci ‘âyetle istifhâm-ı taqrîr ve istifhâm-ı tevbîh-ı inkâr⁴⁶¹ yöntemiyle yapılan kınama ve yergi ifadesi söz konusudur.⁴⁶² Dördüncü ‘âyetle ise kötülük yapanların verdikleri hükmün yanlışlığını ifade eden سَاءَ (kötü oldu) kelimesiyle kınama ve yerme ifadesinin oluşturulduğu görülmektedir. Bu dördüncü ‘âyetteki سَاءَ kelimesi; س-و-أ kökünden ikinci bâbla gelen mehmûz lâm ve mu‘tel ‘ecvef vavî, lâzım, şülâsî mücerred,

⁴⁵⁹ el-‘Ankebût 29/2-4.

⁴⁶⁰ el-‘Ankebût 29/2-4; et-Taberî, *age*, XVIII, 355-360; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 202-207; eş-Şâbûnî, *age*, II, 451-452; ez-Zuhaylî, *age*, X, 557-560.

⁴⁶¹ **İstifhâm-ı tevbîh-ı inkâr:** İstifhâm edatlarının asıl manasının dışında mecâzî bir anlam kazanarak ifadede belirtilen şeyin olmasının mümkün olmadığı, böyle bir şeyin kabul edilemeyeceği ve bu sebeple kınama ve yerme manası da içeren inşa’î istifhâm cümlesi türüdür. Bkz. es-Subkî, *age*, I, 451-461; Bulut, *Belâgat*, 134; Bolelli, *age*, 283-286; Gür, *age*, 95-96; Akbaş, *age*, 45.

⁴⁶² ed-Dervîş, *age*, VII, 398.

mâzî, ma‘lûm fiildir ve “kötü oldu, ne kötü oldu, fenalaştı” manasını taşır.⁴⁶³ Ayrıca bu kelime سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ (hükmettikleri şey ne kötü) şeklindeki cümlede mâzî, ma‘lûm, müfred, müzekker, gâ‘ib fiil konumunda olması nedeniyle i‘râb yönünden fetħa üzere mebnîdir.⁴⁶⁴ Dolayısıyla bu ikinci ve dördüncü ‘âyette geçen kınama ve yergi üslubu *nezâhet* sanatı olarak ortaya çıkmaktadır.

el-‘Ankebût Sûresinin 10-11. ‘âyetleri:

وَمَنْ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ فَإِذَا أُوذِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَةً النَّاسِ كَعَذَابِ اللَّهِ وَلَئِنْ جَاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ أَوَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾ وَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْفٰنَاقِينَ ﴿١١﴾
 "İnsanlar arasında öyleleri de vardır ki, "Allah'a inanıyoruz" derler; ama Allah uğrunda bir sıkıntıyla karşılaşınca insanlardan gördükleri eziyeti Allah'tan gelen bir ceza gibi düşünürler. Ama rabbinden bir yardım gelecek olsa o zaman da mutlaka (gerçek müminlere), "Aslında biz hep sizinle olduk" derler. Pe ki ama herkesin kalbindekileri en iyi bilen Allah değil midir? Muhakkak ki Allah, gerçekten imân edenleri de bilir, inanmış gibi görünenleri de bilir."⁴⁶⁵

Bu sûredeki yukarıda bahsedilen ikinci ve üçüncü ‘âyette insanların sadece imân ettik demekle bırakılmayacaklarına mutlaka bir imtihana tabi tutularak gerçek mü’minlerin ve münâfıkların birbirinden ayrıştırılarak ortaya çıkarılacağına işaret edilmişti. Buradaki onuncu ‘âyette ise insanlardan bazılarının Allah’a imân ettik dediği halde Müslüman olmaları nedeniyle diğer insanlardan gelen savaş gibi herhangi bir zorlukla karşılaştıklarında bu zorluğu âhirette görecekları Allah’ın azabı olan cehennem azabıyla bir tutarak geri adım attıklarına yani dinden çıktıklarına işaret edilmektedir. Ancak bu savaşta Allah’ın yardımıyla Müslümanlar galip gelerek ganimetler elde ettiklerinde hem o ganimetlerden pay almak hem de Müslümanlara karşı kâfirliklerini gizlemek için savaş sırasında biz de sizinle birlikteydik dediklerine işaret edilmektedir. ‘âyetin devamında ise أَوَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ الْعَالَمِينَ (Allah, âlemlerin (insanların ve diğer yaratılmış varlıkların) kalplerindeki şeyi en iyi bilen değil midir?) şeklinde istifhâm-ı takrîr ve istifhâmî tevbihî inkâr manalı inşâ’î isim cümlesiyle dillerinin söylediği başka kalplerindeki başka olan münâfıklar uyarılmakta, mü’minleri kandırdıkları gibi Allah’ı da kandırabileceklerini zanneden akılsızlıkları nedeniyle kınanmakta ve yerilmektedir. Devamındaki on birinci ‘âyette de yukarıdaki istifhâm’ın cevabı verilmekte ve hiç şüphesiz Allah’ın kalplerde olanı bilerek gerçekten imân edenleri bildiği ve dilleriyle

⁴⁶³ el-Cevherî, *age*, I, 55-56; el-‘İşfahânî, *age*, 442; İbn Manzûr, *age*, I, 95-99; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 43; Ebu’l-‘Azm, *age*, 2335.

⁴⁶⁴ ed-Dervîş, *age*, VII, 399-400.

⁴⁶⁵ el-‘Ankebût 29/10-11.

imân ettiklerini söyledikleri halde kalpleriyle inkâr eden ikiyüzlü kâfirler olan münâfıkları da bildiği vurgulanmaktadır.⁴⁶⁶

Buradaki onuncu ‘âyetin sonunda yer alan yergi ve kınama ifade eden **أَوَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ** (Allah, âlemlerin kalplerindeki şeyi (insanların içlerinden geçirdikleri gizli düşünce ve niyetleri ile inançlarını) bilen değil midir?) şeklindeki istifhâm manalı isim cümlesine dikkat edilirse herhangi bir çirkin söz kullanılmadan istifhâm-ı takrîr ve istifhâmî tevbîh-i inkâr yoluyla bu yergi ve kınamanın yapıldığı görülür.⁴⁶⁷ Dolayısıyla onuncu ‘âyette yer alan kınama ve yergi üslubuna *nezâhet* sanatı üslubu denilebilir.

el-‘Ankebût Sûresinin 12-13. ‘âyetleri:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ وَمَا هُمْ بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٢﴾ وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَنْتُمْ لَا مَعَكُمْ ﴿١٣﴾ “İnkârcılar müminlere, "Gelin bizim yolumuza uyun, günahınızı biz yüklenelim" derler. Oysa onların hiçbir günahını gerçekten yüklenecek değillerdir; hakikatte onlar katıksız yalancılarıdır. Onlar mutlaka kendi günah yükleriyle birlikte başka yükler de yüklenecekler; düzüp koştukları iddialardan dolayı kıyamet gününde kaçınılmaz olarak sorguya çekileceklerdir.”⁴⁶⁸

Buradaki on ikinci ‘âyette, kâfirlerin mü’minlere hitaben İslâm dinini terk edin ve bizim dinimiz olan putperestliğe dönün. Eğer İslâm dinini terk etmeniz nedeniyle bir günah olursa o günahınızı biz yüklenelim diyerek mü’minleri dinlerinden döndürmek için yalan vaatte bulunduklarına işaret edilmektedir. Ancak onların inkârları nedeniyle ve diğer nedenlerle işledikleri günahları mutlaka yüklenecekleri ve bununla birlikte insanları yoldan çıkarmak için çabalamaları nedeniyle ilave günah yüklerini de yüklenecekleri, yani tüm bu günahların cezasını çecekleri vurgulanmıştır. Ayrıca tüm bunları yaparken söyledikleri yalanlar ve iftiralar nedeniyle kıyâmet günü mutlaka sorguya çekilecekleri de vurgulanmaktadır. Bu iki ‘âyetin de genel manasında kâfirlere yönelik tehdit, kınama ve yergi yer almaktadır.⁴⁶⁹

Kâfirler, on ikinci ‘âyette **إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ** (kesinlikle onlar yalancıdır) şeklindeki **لَ**’nin ismi ve haberinden oluşan isim cümlesinde **تَكْدِ** ile birlikte haber konumunda bulunan **لَكَاذِبُونَ** (kesinlikle yalancılar) ifadesiyle kınanmakta ve yerilmektedir. Buradaki **كَاذِبُونَ** kelimesi; **كَذَبَ** kökünden ikinci bâbın **فَعَلَ** vezniyle gelen **كَذَبَ** (yalan söyledi) sâhih

⁴⁶⁶ el-‘Ankebût 29/10-11; et-Taberî, *age*, XVIII, 364-367; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 215-219; eş-Şâbûnî, *age*, II, 453-454; ez-Zuhaylî, *age*, X, 572-573.

⁴⁶⁷ ed-Dervîş, *age*, VII, 406.

⁴⁶⁸ el-‘Ankebût 29/12-13.

⁴⁶⁹ el-‘Ankebût 29/12-13; et-Taberî, *age*, XVIII, 367-370; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 219-221; eş-Şâbûnî, *age*, II, 454; ez-Zuhaylî, *age*, X, 574-575.

salîm, müte‘addî, şulâsî mücerred, mâzî, ma‘lûm, müfred, müzekker, gâ‘ib fiilinden فاعل vezniyle müştâk, cem‘i, müzekker, ism-i fâ‘ildir ve “yalancılar” manasını taşır.⁴⁷⁰ Ayrıca bu kelime, ilgili cümlelerin haberi olan cem‘i isim olması nedeniyle i‘râb yönünden merfû‘dur ve i‘râb alâmeti sakın , harfidir.⁴⁷¹ Yine kâfirler on üçüncü ‘âyetin tamamının genel manasıyla tehdit edilmekte, kınanmakta ve yerilmektedir. Ancak bu âyetin sonunda yer alan وَلَيَسْأَلَنَّ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ (ve (kâfirler) uyduruyor oldukları şeylerden elbette kıyâmet günü sorgulanacaklar) şeklindeki başında te‘kîd ل’ı ve sonunda te‘kîd ن’u bulunan fiil ile başlayan cümleyle de ayrıca yerilmekte ve kınanmaktadır. Burada yergi ve kınama ifade eden kelime bu fiil cümlesinde müşterek ism-i mevşûl ما’dan sonra gelen şıla cümlesinde يَفْتَرُونَ’nin haberi durumunda bulunan fiil cümlesinin fiili olan يَفْتَرُونَ (iftira ediyorlar, uyduruyorlar) kelimesidir. Buradaki يَفْتَرُونَ kelimesi: ف-ر-ي kökünden اِفْتَعَالُ bâbıyla gelen mu‘tel nâkış-ı ya‘î, müte‘addî, şulâsî mezîd humâsî, muzâri‘, ma‘lûm, cem‘i, müzekker, gâ‘ib bir fiildir ve “iftira ediyorlar/ederler, asılsız şeyler uyduruyorlar” manasını taşır.⁴⁷² Ayrıca bu kelime, ilgili cümlede يَفْتَرُونَ’nin haberi olan fiil cümlesinin muzâri‘, cem‘i, müzekker, gâ‘ib fiili olması nedeniyle i‘râb yönünden ن’un sübûtu ile merfû‘dur.⁴⁷³

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere buradaki on ikinci ve on üçüncü ‘âyetlerde yer alan yergi ve kınama ifade eden lafızlardan hiçbirisi çirkin bir söz içermemekte ve bu nedenle de bu ‘âyetlerdeki kınama ve yergi üslubuna *nezâhet* sanatı üslubu denilebilir.

el-‘Ankebût Sûresinin 17-18. ‘âyetleri:

إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَاتَّبِعُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ إِلَيْهِ ﴿١٧﴾ وَإِنْ تُكَذِّبُوا فَقَدْ كَذَّبَ أُمَمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٨﴾

"Siz Allah'ı bırakıp birtakım putlara tapıyor, asılsız inançlar uyduruyorsunuz. Kuşkusuz Allah'ı bırakıp da taptığınız bu şeyler size rızık vermekten âcizdirler. O zaman rızıkınızı Allah'ın katında arayın, O'na kul olun, O'na şükredin; sonunda O'na döneceksiniz. Eğer (gerçeği) yalanlamaya kalkışırsanız, bilirsiniz ki sizden önceki nice topluluklar da böyle yalanlamalarda bulundular. Elçinin görevi açık bir tebliğden ibarettir."⁴⁷⁴

⁴⁷⁰ el-Cevherî, *age*, I, 210-211; el-‘İşfahânî, *age*, 704; İbn Manzûr, *age*, I, 704-711; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 129-130; Ebu'l-‘Azm, *age*, 3183.

⁴⁷¹ ed-Dervîş, *age*, VII, 409.

⁴⁷² el-‘İşfahânî, *age*, 634-635; İbn Manzûr, *age*, XV, 154; Ebu'l-‘Azm, *age*, 1043.

⁴⁷³ ed-Dervîş, *age*, VII, 409.

⁴⁷⁴ el-‘Ankebût 29/17-18.

Burada yer alan on yedinci ‘âyette Hz. İbrahîm (as) putperest kavmini, kendilerini rızıklandıran ve onlara çeşitli ni’metler veren Allah’ı bırakıp da kendilerine rızık vermeye bile güç yetiremeyen cansız varlıklar olan elleriyle yaptıkları putlara taptıkları için akılsızlıkla yermekte ve kınamaktadır. Yine devamındaki on sekizinci ‘âyette ise eğer peygamber olarak kendisini ve onlara getirdiği Allah’ın mesajını yalanlamayı düşünüyorlarsa kendilerinden önce gelen kavimlerin de aynı şekilde peygamberlerini yalanladıklarını ancak Hz. Nûh’un (as) kavmi gibi helak olduklarını hatırlatarak uyarmakta ve aynı zamanda onları ve önceki bazı kavimleri peygamberleri yalanlamaları nedeniyle kınamaktadır.⁴⁷⁵

On yedinci ‘âyette Hz. İbrahîm (as) kavmini, إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا (muhabbât Allah’tan başka kulluk ettikleriniz sizin için (gerekli) rızka sahip değillerdir) şeklindeki إِنَّ’nin ismi ve haberinden oluşan isim cümlesiyle kavmini onlara rızık dahi vermeye gücü yetmeyecek varlıklara kulluk ettikleri için onların akıllarını kullanmayan insanlar olduklarını ima ederek yermekte ve kınamaktadır. On sekizinci ‘âyette ise وَإِنْ تَكْذِبُوا فَتَكْذِبُوا كَذِبًا مُّؤْتَمِرًا (ve eğer yalanlarsanız kesinlikle sizden önceki milletler de yalanladı) ifadesiyle Hz. İbrahîm (as), اِنْ şart edatından sonra gelen şart ve ceza cümlelerinden oluşan ifadede şart cümlesinin muzâri‘ fiili تَكْذِبُوا (yalanlıyorsunuz) lafzıyla kendi kavmini kınamaktadır. Ayrıca o, yine buradaki ceza cümlesinin mâzî fiili olan كَذَّبَ (yalanladı)⁴⁷⁶ lafzıyla da daha önceki helak olan ümmetleri kınamaktadır.⁴⁷⁷

Yukarıdaki açıklamalarda da görüldüğü üzere on yedinci ve on sekizinci ‘âyetlerde yer alan yergi ve kınama ifade eden lafızlardan hiçbirisi hakaret ifade eden çirkin bir söz içermemekte ve bu nedenle de bu ‘âyetlerdeki kınama ve yergi üslubuna *nezâhet* sanatı üslubu denilmesi mümkündür.

⁴⁷⁵ el-‘Ankebût 29/17-18; et-Taberî, *age*, XVIII, 373-376; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 224-227; eş-Şâbûnî, *age*, II, 455; ez-Zuḥaylî, *age*, X, 585-586.

⁴⁷⁶ Bu kelimeler hakkında detaylı bilgi için tıbbâk başlığı altında yer alan altmış sekizinci âyet hakkındaki açıklamaya bakınız.

⁴⁷⁷ ed-Dervîş, *age*, VII, 414-415.

el-‘Ankebût Sûresinin 19. ‘âyeti:

أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ "Peki onlar, Allah'ın yaratmayı nasıl başlattığını, sonra onu ardarda sürdürdüğünü görmezler mi? Kuşkusuz bu, Allah için kolaydır."⁴⁷⁸

Bu ‘âyette Hz. İbrahim’in (as) putperest kavmi ile diğer inkârcı ve müşrik insanlar, Allah’ın kendilerine lütfettiği gözlerini ve akıllarını kullanmadıkları için, dolayısıyla Allah’ın kâinatı ve kâinattaki tüm varlıkları ilk defa nasıl yarattığını ve hala da yaratmaya devam ettiğini fark etmedikleri ve düşünmedikleri için eleştirilmektedirler. Ayrıca o insanlar etraflarına ferasetle bakarak ve düşünerek Allah’ın birliğini ve yüceliğini anlamadıkları, dolayısıyla Allah’ı bırakıp da hiçbir şeyi yaratmaya gücü yetmeyen çeşitli cansız varlıkları ilah edinmeleri nedeniyle eleştirilmekte ve kınanmaktadırlar.⁴⁷⁹

Bu ‘âyetteki kınama ve eleştiri ise ‘istifhâm edatının başında yer aldığı menfî fiil cümlesiyle yapılmakta ve buradaki istifhâm asıl manası dışında istifhâm-ı inkâr anlamı taşımaktadır.⁴⁸⁰ Dolayısıyla buradaki kınama ve yermeye istifhâm-ı inkâr yoluyla yapılmakta olup kınamak ve yermek için herhangi bir çirkin lafza başvurulmamıştır. Bu nedenle bu ‘âyetteki kınama ve yergi üslubuna *nezâhet* sanatı üslubu denilebilir.

el-‘Ankebût Sûresinin 23. ‘âyeti:

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَلِقَائِهِ أُولَئِكَ يَكْفُرُونَ مِنْ رَحْمَتِي وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ "Allah'ın ‘âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenler, işte bunların rahmetimden ümitleri olamaz ve bunlar için acı bir azap vardır."⁴⁸¹

Bu ‘âyette Allah’ın ‘âyetlerini ve Allah’a kavuşmayı yani Kur’ân-ı Kerîm’i, âhiret gününü, öldükten sonra dirilmeyi, hesabı, cenneti ve cehennemi inkâr eden kâfirler, bu inkârlarıyla kendilerini cehennem azabına hazırladıkları için kınanmaktadırlar. Ayrıca yine burada kâfirler, cehennem azabını gördüklerinde dünya hayatında kendi yaptıkları yüzünden cehennem azabından onları kurtarabilecek tek şey olan Allah’ın rahmetinden ümitlerini kestikleri dolayısıyla kendilerini ümitsiz bir hale sürükledikleri için de yerilmekte ve kınanmaktadırlar.⁴⁸²

⁴⁷⁸ el-‘Ankebût 29/19.

⁴⁷⁹ el-‘Ankebût 29/19; et-Taberî, *age*, XVIII, 376; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 227-229; eş-Şâbûnî, *age*, II, 455-456; ez-Zuhaylî, *age*, X, 586.

⁴⁸⁰ ed-Dervîş, *age*, VII, 415.

⁴⁸¹ el-‘Ankebût 29/23.

⁴⁸² el-‘Ankebût 29/23; et-Taberî, *age*, XVIII, 380; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 233-234; eş-Şâbûnî, *age*, II, 456; ez-Zuhaylî, *age*, X, 588-589.

Bu 'âyetteki kınama ve yerme ifade eden lafızlardan herhangi birinde çirkin bir manaya gelecek bir söz bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu 'âyetteki kınama ve yergi üslubu *nezâhet* sanatı üslubu olarak değerlendirilebilir.

el-'Ankebût Sûresinin 25. 'âyeti:

وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَّوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم بَعْضًا وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن نَّاصِرِينَ
"İbrâhim onlara şöyle demişti: "Sizler, sırf dünya hayatında aranızdaki sevgi (ve çıkar) ilişkisini sürdürmek için Allah'ı bırakıp kendinize birtakım putlar edindiniz. Sonra kıyamet gününde birbirinizi tanımayacak, birbirinize lânetler yağdıracaksınız. Varacağınız yer cehennemdir; hiçbir yardımcınız da olmayacaktır."⁴⁸³

Bu 'âyette yine Hz. İbrâhîm (as), mü'minler arasında gerçek sevgi ve kardeşlik bağı oluşturan Allah'ı bırakıp da sırf aralarında geçici bir dostluk ve sevgi oluşturmaları için Allah'tan hariç bazı putları ilah edindikleri için kavmini kınamakta ve eleştirmektedir. Hz. İbrahim (as), ayrıca geçici dünya hayatında aralarında dostluk oluşturmaları için oluşturdukları sapkın inançları yüzünden kavmindeki putperest insanların kıyamet günü birbirlerini suçlayacaklarına ve birbirlerine lanet edeceklerine işaret ederek kavmini uarmaktadır.⁴⁸⁴

Bu 'âyetteki kınama ve eleştiri ifade eden lafızlardan herhangi birinde çirkin bir manaya gelebilecek bir söz bulunmamakta olup bu 'âyetteki kınama ve yergi üslubu *nezâhet* sanatı üslubu olarak değerlendirilebilir.

el-'Ankebût Sûresinin 28. 'âyeti:

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنَّكُمْ لَأَتَاتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ الْعَالَمِينَ
ki: "Siz, kesinlikle daha önce hiçbir millettten hiç kimsenin yapmadığı bir hayâsızlığı yapıyorsunuz."⁴⁸⁵

Bu 'âyette Hz. Lût (as), daha önce hiçbir toplumda o iğrenç fiil görülmemişken yani daha önce hiçbir toplumun yapmadığı livata olayını ilk defa yapmaya başlayarak icat ettikleri için kendi kavmini kınamakta ve eleştirmektedir.⁴⁸⁶

Bu 'âyetteki kınama ve eleştiri ifade eden الْفَاحِشَةُ kelimesi; فحش kökünden birinci bâbın فَعَلَ vezniyle gelen فَحَشَ (iğrenç söz söyledi, iğrenç eylemde bulundu) şahîlh sâlim, lâzım, şülâsî mücerred, mâzî, ma'lûm, müfred, müzekker, gâ'ib bir fiilden فَعَلَ vezniyle

⁴⁸³ el-'Ankebût 29/25.

⁴⁸⁴ el-'Ankebût 29/25; et-Taberî, *age*, XVIII, 381-383; İbn 'Âşûr, *age*, XX, 235-237; eş-Şâbûnî, *age*, II, 457; ez-Zuḥaylî, *age*, X, 594-595.

⁴⁸⁵ el-'Ankebût 29/28.

⁴⁸⁶ el-'Ankebût 29/28; et-Taberî, *age*, XVIII, 387-388; İbn 'Âşûr, *age*, XX, 239-240; eş-Şâbûnî, *age*, II, 458; ez-Zuḥaylî, *age*, X, 603.

müştak olan müfred, mü'enneş ism-i fâildir ve “müstehten, iğrenç söz ve eylem, zina” manasını taşır.⁴⁸⁷ Ayrıca bu kelime, ilgili fiil cümlesinde müfred, mü'enneş mef'ûlün bih olması nedeniyle i'râb yönünden fetha ile manşûbdur.⁴⁸⁸ Bu kelime Hz. Lût'un (as) kavminin yeryüzünde ilk defa yapmaya başlayarak icat ettiği erkek erkeğe cinsel ilişki olan livatanın ne kadar çirkin ve iğrenç bir eylem olduğunu ifade etmektedir. Bu iğrenç fiili işledikleri ve hatta o iğrenç fiili icat ederek insanlara örnek oldukları için Lût kavmi kınanmakta ve yerilmektedir. Bu kadar iğrenç bir günahı işlemeleri nedeniyle kınanmalarına rağmen yine de buradaki ifadede o kavme karşı doğrudan hakaret içeren herhangi bir çirkin lafız bulunmamakta olup bu nedenle bu 'âyetteki kınama ve yergi üslubuna *nezâhet* sanatı üslubudur denilebilir.

el- 'Ankebût Sûresinin 30. 'âyeti:

قَالَ رَبِّ اٰصْرُنِيْ عَلٰى الْقَوْمِ الْمَفْسِيْدِيْنَ "Lût, "Şu ahlâkı bozan topluluğa karşı bana yardım et rabbim!" diye dua etti."⁴⁸⁹

Bu 'âyette Hz. Lût (as), daha önce geçen yirmi sekizinci 'âyette kavmini yaptıkları iğrençlikler nedeniyle kınamış ve yirmi dokuzuncu 'âyette bu iğrenç davranışla birlikte yaptıkları diğer kötü davranışlar sebebiyle onları uyarmıştır. Ancak buna rağmen o kavim halkı uyarıları dikkate almayarak alaycı bir şekilde Hz. Lût'a (as) kendilerini tehdit ettiği azabı getirmesini söylemişlerdir. Bunun üzerine kavmine baş gelemeyeceğini anlayan Hz. Lût (as) o fesatçı kavmine karşı Allah'tan yardım istemekte ve kavmini fesatçılar lafzıyla yermekte ve kınamaktadır.⁴⁹⁰

Bu 'âyetteki kınama ve yerme ifade eden اِفْعَالٌ الْمَفْسِيْدِيْنَ kelimesi; ف-س-د kökünden اِفْعَالٌ bâbının اَفْعَلَ vezniyle gelen اَفْسَدَ (bozdu, yıktı, kötülüğe sevk etti) şahîh sâlim, müte'addî, sülâsî mezîd rubâ'î, mâzî, ma'lûm, müfred, müzekker, gâ'ib fiilinden مُفْعِلٌ vezniyle müştak olan cem'i, müzekker ism-i fâildir ve “fesatçı, arabozucu, kötülüğe sevk eden” manasını taşır.⁴⁹¹ Ayrıca bu kelime, ilgili dua manalı yan emir fiil cümlesinde mef'ûl konumunda bulunan اَلْقَوْمِ الْمَفْسِيْدِيْنَ (fesatçı kavme karşı) ifadesindeki harf-i cerle mecrûr mevsûf اَلْقَوْمِ

⁴⁸⁷ el-'İşfahânî, *age*, 626; İbn Manzûr, *age*, VI, 325-326; Ebu'l-'Azm, *age*, 2966.

⁴⁸⁸ ed-Dervîş, *age*, VII, 425.

⁴⁸⁹ el-'Ankebût 29/30.

⁴⁹⁰ el-'Ankebût 29/30; et-Taberî, *age*, XVIII, 387-393; İbn 'Âşûr, *age*, XX, 239-241; eş-Şâbûnî, *age*, II, 458-459; ez-Zuhaylî, *age*, X, 603-605.

⁴⁹¹ el-'İşfahânî, *age*, 636; İbn Manzûr, *age*, III, 335-336; Ebu'l-'Azm, *age*, 3679.

(kavim) kelimesinin sıfatı olması nedeniyle i'râb yönünden mevsûfuna uyarak mecrûr olmuştur ve cer alameti ise sakın ي harfidir.⁴⁹²

Bu 'âyetteki الْمُفْسِدِينَ kelimesi ile Hz. Lût'un (as); yeryüzünde ilk kez livata yaparak insanları kötülüğe sevk eden, onların ahlakını bozan, yol keserek düzeni bozan ve buna benzer birçok kötülükle huzuru bozan kavmini niteleyerek onları *nezâhet* sanatı üslubuyla kınamakta ve yermekte olduğu söylenebilir.

el- 'Ankebût Sûresinin 31. 'âyeti:

"Elçilerimiz İbrâhim'e *وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُوا أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ* "Elçilerimiz İbrâhim'e *müjdeyi getirdiklerinde, "Biz şu memleketin halkını yok edeceğiz; çünkü oranın halkı zulme sapmışlardır" dediler.*"⁴⁹³

Bu 'âyette, Hz. İbrâhîm'in (as) yanına müjde ile gelen elçiler olan meleklerin getirdikleri müjde dışında Hz. Lût'un (as) kavmini de helak edeceklerinin haberini verdiklerine işaret edilmektedir. Devamında ise Hz. Lût'un (as) kavminin daha önce geçen yirmi sekizinci ve yirmi dokuzuncu 'âyetlerde bildirilen iğrençlikleri ve bozgunculukları ısrarla yapmaya devam ederek zalimler olduklarını bildirdikleri ifade edilmekte⁴⁹⁴ ve o kavmi bu günahları sebebiyle zalimler ifadesiyle yerdiklerine ve kınadıklarına işaret edilmektedir.

Bu 'âyetteki kınama ve yerme anlamı taşıyan ظَالِمِينَ kelimesi; ظ-ل-م kökünden ikinci bâbın فَعَلَ vezniyle gelen ظَلَّمَ (zulmetti, haksızlık yaptı, işkence etti) şahîlî sâlim, müte'addî, şülâsî mücerred, mâzî, ma'lûm, müfred, müzekker, gâ'ib fiilinden فَاعِلٌ vezniyle müştak olan cem'i, müzekker ism-i fâildir ve "zâlim, zulmeden, haksızlık yapan, zorba, adaletsiz, günahkâr" manasını taşır.⁴⁹⁵ Ayrıca bu kelime, ilgili isim cümlesinin haberini oluşturan isim cümlesinde كَانِnin haberi olan cem'i, müzekker isim olması nedeniyle i'râb yönünden manşûbdur ve naşb alameti ise sakın ي harfidir.⁴⁹⁶ Dolayısıyla Hz. İbrâhîm'in (as) yanına gelen melekler, işledikleri kötülükler nedeniyle Hz. Lût'un (as) kavmini

⁴⁹² ed-Dervîş, *age*, VII, 426.

⁴⁹³ el- 'Ankebût 29/31.

⁴⁹⁴ el- 'Ankebût 29/31; et-Taberî, *age*, XVIII, 393-394; İbn 'Âşûr, *age*, XX, 242-243; eş-Şâbûnî, *age*, II, 459; ez-Zuhaylî, *age*, X, 605.

⁴⁹⁵ el- 'İşfahânî, *age*, 537-538; İbn Manzûr, *age*, XII, 373; Ebu'l- 'Azm, *age*, 2738.

⁴⁹⁶ ed-Dervîş, *age*, VII, 428.

zâlimler olarak niteleyerek *nezâhet* sanatı üslubuyla kınamakta ve yermektedir denilebilir.

el-‘Ankebût Sûresinin 34. ‘âyeti:

إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَىٰ أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ *"Biz, yoldan çıkmalarının cezası olarak bu memleket halkının üzerine gökten alçaltıcı bir belâ indireceğiz!"*⁴⁹⁷

Bu ‘âyette, bu şehir halkının üzerine günah işliyor oldukları için gökten bir azap indiricileriz denilerek Hz. Lût’un (as) kavminin yirmi sekizinci ve yirmi dokuzuncu ‘âyetlerde bildirilen iğrençlikleri ve bozgunculukları ısrarla yapmaya devam etmeleri nedeniyle onların yoldan çıkmış fâsıklar olarak nitelenerek⁴⁹⁸ yerilmekte ve kınanmakta olduklarına işaret edilmektedir.

Bu ‘âyetteki kınama ve yerme anlamı taşıyan يَفْسُقُونَ kelimesi; ف-س-ق kökünden birinci bâbın يَفْعُلُ vezniyle gelen şahîh sâlim, lâzım, sülâsî mücerred, muzâri‘, ma‘lûm, cem‘i, müzekker, gâ‘ib fiildir ve “isyan ediyorlar, günahkâr oluyorlar, fâsıklık yapıyorlar, doğru yoldan sapıyorlar” manasını taşır.⁴⁹⁹ Ayrıca bu kelime, ilgili isim cümlesinde إِنِّnin haberini oluşturan ve aslen ism-i fâil olup burada şibh-i fiil olarak yer alan مُنْزِلُونَ kelimesiyle oluşan fiil cümlesinde mef‘ûlün lieclihi konumunda bulunan terkîb içerisinde yer alır. Yine bu kelime, sebep bildiren بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ (günah işliyor oldukları şey nedeniyle) şeklindeki terkîb içerisinde مَا müşterek ism-i mevşûlünden sonra gelen şıla cümlesinde كَانِّnin haberini oluşturan fiil cümlesinin muzâri‘, ma‘lûm, cem‘i, müzekker, gâ‘ib fiili olması nedeniyle i‘râb yönünden كَانِّun sübûtu ile merfû‘dur.⁵⁰⁰ Dolayısıyla bu ‘âyette Hz. Lût’un (as) kavmi, işledikleri büyük günahlar nedeniyle fâsıklar olarak nitelenerek *nezâhet* sanatı üslubuyla kınanmakta ve yerilmektedir denilebilir.

el-‘Ankebût Sûresinin 35. ‘âyeti:

وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِثْبَاتًا بَآئِنَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ *"İşte o memleketten geriye, aklını kullananların yararlanabileceği açık bir ibret vesikası bıraktık."*⁵⁰¹

⁴⁹⁷ el-‘Ankebût 29/34.

⁴⁹⁸ el-‘Ankebût 29/34; et-Taberî, *age*, XVIII, 396; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 245-246; eş-Şâbûnî, *age*, II, 460; ez-Zuhaylî, *age*, X, 606.

⁴⁹⁹ el-‘İşfahânî, *age*, 636-637; İbn Manzûr, *age*, X, 308; Ebu’l-‘Azm, *age*, 3018.

⁵⁰⁰ ed-Dervîş, *age*, VII, 429.

⁵⁰¹ el-‘Ankebût 29/35.

Bu 'âyette Allah Te'âlâ, günahları sebebiyle helak ettiği Hz. Lût'un (as) kavmi hakkında anlatılan kıssaları ve o halkın yaşadığı yerin kalıntılarını daha sonraki nesillere bir ibret nişanesi olarak bıraktığını ifade etmektedir.⁵⁰² Burada özellikle 'âyetteki fiil cümlesinde mef'ûlün lieclihi konumunda bulunan لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (aklını kullanan kavim için) ifadesiyle⁵⁰³ günahları sebebiyle helak olan Hz. Lût'un (as) kavmi ve diğer kavimler hakkındaki kıssaları işiten veya o kavimlerin kalıntılarına şahit olan insanlardan sadece aklını kullanan insanlar için bu kıssa ve kalıntıların ibret olacağına işaret edilmiştir. Dolayısıyla bu kıssa ve kalıntılara şâhid olduğu halde aklını kullanmayarak yani bundan herhangi bir ders çıkarmayarak benzer günahları işlemeye devam eden insanları ise Allah Te'âlâ, لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ifadesinde *nezâhet* sanatı üslubuyla eleştirmekte ve kınamaktadır denilebilir.

el-'Ankebût Sûresinin 38. 'âyeti:

"Âd ve Semûd وَغَادًا وَثَمُودًا وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ مَسَاكِينِهِمْ وَزَعَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُوا مُصْتَبِرِينَ kavimleri de öyle. Onların durumlarını meskenlerinin kalıntıları size apaçık gösteriyor. Şeytan onlara, (kötü) işlerini güzel gösterip kendilerini doğru yoldan saptırmıştı; oysa gerçeği görme yeteneğine de sahiplerdi."⁵⁰⁴

Bu 'âyette yine günahları sebebiyle Allah'ın helak ettiği Âd ve Semûd kavminin gerçeği görüp anlayabilecek yeteneğe sahip oldukları halde kibir ve inatçılıkları nedeniyle onlara işledikleri günahları güzel gösteren şeytana kandıkları ve iyice yoldan çıktıkları bildirilmektedir.⁵⁰⁵ İşte bu sebeple Allah Te'âlâ, onları ve onların yolundan giden tüm insanları *nezâhet* sanatı üslubuyla yermekte, kınamaktadır denilebilir.

el-'Ankebût Sûresinin 39. 'âyeti:

"Kârûn, Firavun ve هَامَانَ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَى بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ Hâmân'ın âkıbeti de aynı oldu. Gerçekte Mûsâ onlara açık seçik deliller getirmişti; ama onlar yeryüzünde ululuk tasladılar. Oysa kaçıp kurtulmaya güçleri de yoktu."⁵⁰⁶

⁵⁰² el-'Ankebût 29/35; et-Taberî, *age*, XVIII, 396-397; İbn 'Âşûr, *age*, XX, 246; eş-Şâbûnî, *age*, II, 460; ez-Zuhaylî, *age*, X, 606-607.

⁵⁰³ ed-Dervîş, *age*, VII, 429.

⁵⁰⁴ el-'Ankebût 29/38.

⁵⁰⁵ el-'Ankebût 29/38; et-Taberî, *age*, XVIII, 398-399; İbn 'Âşûr, *age*, XX, 248-249; eş-Şâbûnî, *age*, II, 461; ez-Zuhaylî, *age*, X, 612-613.

⁵⁰⁶ el-'Ankebût 29/39.

Bu ‘âyette Hz. Musâ (as) apaçık delillerle Kârun, Fira’v’n ve Hêmân’ı uyarak tek olan Allah’a imân ve itaate çağırdığında onların Allah’ın azabından kurtulabilecekleri güçleri olmadıkları halde akılsızca kibirlenerek Allah’a ve Hz. Musâ’ya karşı gelmeleri⁵⁰⁷ *nezâhet* sanatı üslubuyla yerilmekte ve kınanmaktadır denilebilir.

el-‘Ankebût Sûresinin 41-43. ‘âyetleri:

مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَتَلِ الْعَنْكَبُوتُ إِتْحَدَتْ يَتِيمًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْيَتِيمِ لَيَبِثُ الْعَنْكَبُوتُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُدْعُونَ ﴿٤٢﴾ وَمَثَلُ الْإِنْمَالِ تَضَرُّعًا لِلنَّاسِ وَمَا يَغْلِبُهُمْ إِلَّا الْعَالَمُونَ ﴿٤٣﴾

Allah’tan başka varlıkların korumasına sığınanların durumu, örümceğin durumuna benzer: Örümcek, (ağını) kendine bir yuva yapar, ama yuvaların en çürüğü de örümceğin yuvasıdır. Keşke bilselerdi! Allah, onların kendisini bırakıp da ne türlü şeylere yalvarıp yakardıklarını şüphesiz bilmektedir. O, azîzdir, hakîmdir. İşte biz, insanlara bu misalleri anlatıyoruz ama bunların hikmetini gerçek bilgi sahibi olanlardan başkası kavrayamamaktadır.”⁵⁰⁸

Yukarıdaki kırk birinci ‘âyette Allah’ı bırakıp da kendilerine cansız varlıklar, güç ve makam sahibi insanlar veya otoriteler gibi Allah’a eş koştukları yardımcıları ve ilahlar edinenlerin durumu kendisini koruması için bir ev inşa eden örümceğin durumuna benzetilerek bu yolu seçen akılsız insanlar kınanmaktadır. Çünkü ‘âyetin devamında da bildirildiği gibi evlerin en çürüğü örümcek yuvasıdır. Ancak bu tür insanların kibir ve inatları yüzünden bu gerçeği göremeyecek kadar gözlerinin kör olduğuna ve bu gerçeği anlamayacak kadar akılsız olduklarına işaret edilmiştir. Kırk ikinci ‘âyette ise Allah’ı bırakıp da başka şeyleri yardımcıları edinip onlardan yardım dilenenlerin Allah’a şirk koşarak gizli veya açıktan yalvardıkları o cansız varlıklar olan putları, güç ve makam sahibi insanları veya otoriteleri Allah Te‘âlâ’nın kesinlikle bildiğine işaret edilmiş ve O’nun güçlü ve hikmetli olduğuna vurgu yapılmıştır. Yine devamındaki kırk üçüncü ‘âyette ise kırk birinci ‘âyette getirilen misal gibi misallerin insanların doğruyla yanlış biribirinden ayırması için getirildiği ancak bu misalleri ön yargısız olarak objektif bir şekilde değerlendirme yaparak gerçeği arayan gerçek bilginlerin anlayabileceği vurgulanmıştır. Bununla birlikte kibri ve inadı yüzünden aklını kullanamayan ancak kendini insanların en akıllısı zanneden insanların ise bu misalleri anlamaktan uzak olduklarına işaret edilmekte⁵⁰⁹ ve bu tür insanlar kınanmaktadır. Dolayısıyla burada Allah’ı bırakıp da başka ilahlar ve yardımcıları edinen insanların kendilerine belki ancak örümcek yuvasının faydası kadar geçici bir fayda sağlayabilecek varlıklara bel

⁵⁰⁷ el-‘Ankebût 29/39; et-Taberî, *age*, XVIII, 400; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 249-250; eş-Şâbûnî, *age*, II, 461; ez-Zuhaylî, *age*, X, 613.

⁵⁰⁸ el-‘Ankebût 29/41-43.

⁵⁰⁹ el-‘Ankebût 29/41-43; et-Taberî, *age*, XVIII, 403-407; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 252-256; eş-Şâbûnî, *age*, II, 461-462; ez-Zuhaylî, *age*, X, 618-619.

bağlamaları ve bu durumu anlayamayacak kadar kibirleri ve inatları nedeniyle akıllarını kullanamıyor olmaları eleştirilerek *nezâhet* sanatı üslubuyla yerilmekte, kınanmaktadır denilebilir.

el-‘Ankebût Sûresinin 47-49. ‘âyetleri:

وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ فَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمِنْ هَؤُلَاءِ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الْكَافِرُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ يَمِينُكَ إِذَا لَا تَرَاهُ الْمُبْطِلُونَ ﴿٤٨﴾ بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي ضُجُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الظَّالِمُونَ ﴿٤٩﴾
 “İşte biz kitabı sana böyle indiriyoruz. Kendilerine kitap verdiklerimiz ona imân ederler, şunlardan da (müşrikler) ona inananlar var. ‘âyetlerimizi kâfirlerden başkası inkâr etmez. Sen bundan önce ne bir kitap okuyabiliyor ne de onu kendi elinle yazabiliyordun; öyle olsaydı gerçeği çürütmeye çalışanlar kuşkuya düşerlerdi. Hayır! O (Kur’ân), bilgiye mazhar kılınmış olanların sıkıntıya düşmeden anlayabilecekleri apaçık ‘âyetlerdir. ‘âyetlerimizi zalimlerden başkası inkâr etmez.”⁵¹⁰

Yukarıdaki ‘âyetlerde okuma ve yazma bilmeyen bir peygamber olan Hz. Muhammed’in (sav) nezdinde tüm insanlara mu’cize olarak indirilen Kur’ân-ı Kerîm’e ehl-i kitaptan ve ehl-i kitap olmayanlardan kibir ve inatçılıktan uzak bir şekilde aklını kullanan insanların imân ettiklerine işaret edilmektedir. Daha sonra ise imân eden insanların aksine kibirleri ve inatçılıkları nedeniyle akılları durmuş, akılları, vicdanları ve sağduyuları kibirli, inatçı nefislerine ve şeytana esir olmuş olan inkârcı, zâlim insanların Allah’ın ‘âyetlerinden oluşan Kur’ân-ı Kerîm’i, O’nun Allah’ın sözü olduğu gerçeğini bile bile inkâr ettiklerine vurgu yapılmıştır.⁵¹¹ Böylece o kâfir ve zâlim insanlar *nezâhet* sanatı üslubuyla yerilmiş ve kınanmıştır denilebilir.

el-‘Ankebût Sûresinin 50-52. ‘âyetleri:

وَقَالُوا لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْنَا آيَاتٍ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٥٠﴾ أَوَلَمْ يَكُنْهُمْ أَنَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾ قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ بَيِّنًا وَبَيِّنَةً شَهِيدًا يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٥٢﴾
 “Onlar hâlâ, "Rabbinden ona bazı mucizeler indirilmeli değil miydi?" diyorlar. De ki: "Mucizeler yalnız Allah’ın katındadır; ben sadece bir uyarıcıyım." Kendilerine okunan bu kitabı sana göndermiş olmamız onlara yetmiyor mu? Elbette inanan bir topluluk için onda rahmet ve ibret vardır. De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. O, göklerde ve yerde ne varsa bilmektedir." Bâtıla inanan ve Allah’ı inkâr edenlere gelince, işte hüsrana uğrayacak olanlar onlardır.”⁵¹²

⁵¹⁰ el-‘Ankebût 29/47-49.

⁵¹¹ el-‘Ankebût 29/47-49; et-Taberî, *age*, XVIII, 423-428; İbn ‘Âşûr, *age*, XXI, 8-13; eş-Şâbûnî, *age*, II, 464-465; ez-Zuhaylî, *age*, XI, 9-11.

⁵¹² el-‘Ankebût 29/50-52.

Yukarıdaki ilk ‘âyetle müşriklerin, لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ آيَاتٍ مِنْ رَبِّهِ (keşke O’na Rabbinden (bu kadar çok) mucizeler indirilmeseydi) diyerek kinâye⁵¹³ çeşitlerinden olan ta‘rîz⁵¹⁴ yoluyla alaycı bir ifade ile Hz. Muhammed’e (sav) mucize gelmediğini eğer gerçekten peygamber olsaydı Rabbi O’na önceki peygamberlere verdiği gibi büyük ve olağanüstü mucizeler verirdi demek istediklerine işaret edilmektedir. ‘âyetin devamında ise müşriklerin bu sözüne karşı cevap verilerek mucizelerin ancak Allah katından geldiğine O dilemedikçe hiçbir peygamberin mucizeler getiremeyeceği ve peygamberlerin görevinin mucize getirmek değil sadece açık ve anlaşılır bir şekilde insanları uyarmak olduğu vurgulanmıştır. Sonraki ‘âyetle ise okuma ve yazma bilmeyen bir peygamber aracılığıyla insanlara gönderilerek onlara okunan, insanlar ile cinlerin onun bir benzerini getiremeyeceği kadar mükemmel bir üsluba ve içeriğe sahip en büyük mucize olup içerisinde mü’minler için rahmet ve ibretler barındıran Qur’ân-ı Kerîm o müşriklere mucize olarak yetmedi mi denilmektedir.⁵¹⁵ Böylece Hz. Muhammed’den (sav) mucize isteyen müşrikler nezâhet sanatı üslubuyla yerilmiş ve kınanmıştır denilebilir. Yine devamındaki ‘âyetle ise göklerde ve yerde olan her şeyi eksiksiz olarak bilen Allah Te‘âlâ’nın Hz. Muhammed (sav) ile onu yalanlayan kâfirler arasında şahid olarak yeterli olduğu bildirilmiştir. Ayrıca kibir, gurur ve dünya menfaatlerinden arınmış bir aklın ve vicdanın inkâr edemeyeceği Allah’ı, O’nun sözü olan Kur’ân ‘âyetlerini ve Hz. Muhammed’in (sav) peygamberliğini inkâr ederek batıl olan putlar ile Allah dışındaki diğer varlıklara imân edip onlara kulluk eden insanların sonlarının hüsrana olacağına işaret edilmektedir.⁵¹⁶ Böylece bu ‘âyetlerdeki ifadelerle o kâfirler nezâhet sanatı üslubuyla yerilmiş ve kınanmıştır denilebilir.

⁵¹³ **Kinâye:** Bir sözün, gerçek manası da anlaşılabilir tarzda fakat farklı bir mananın kastedilerek ifade edilmesine kinâye denir. Bkz. es-Sekkâkî, *age*, 402; el-Ĥatîb el-Ķazvînî, *age*, 234-236; Bulut, *Belâgat*, 275-284; Bolelli, *age*, 171-178; Gür, *age*, 277-286; Akbaş, *age*, 155-160.

⁵¹⁴ **Ta‘rîz:** Bir sözün, edebî sanatın kullanılması suretiyle ilk anda anlaşılacak mananın dışında veya tam tersi bir mananın kastedilerek ifade edilmesi ve kastedilen bu mananın sözün gelişinden anlaşıldığı kinâye çeşidine ta‘rîz denir. Bkz. es-Sekkâkî, *age*, 411; el-Ĥatîb el-Ķazvînî, *age*, 234-236; Bulut, *Belâgat*, 280-283; Bolelli, *age*, 182-183; Gür, *age*, 282-286; Akbaş, *age*, 158.

⁵¹⁵ el-‘Ankebût 29/50-51; et-Taberî, *age*, XVIII, 428-429; İbn ‘Âşûr, *age*, XXI, 13-17; eş-Şâbûnî, *age*, II, 465; ez-Zuḥaylî, *age*, XI, 17-18.

⁵¹⁶ el-‘Ankebût 29/52; et-Taberî, *age*, XVIII, 429-430; İbn ‘Âşûr, *age*, XXI, 17-18; eş-Şâbûnî, *age*, II, 465; ez-Zuḥaylî, *age*, XI, 18-19.

el-‘Ankebût Sûresinin 61 ve 63. ‘âyetleri:

Allah Te‘âlâ el-‘Ankebût Sûresinin altmış birinci ‘âyetinde, وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ "Şayet o inkârcılara, "Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı yasalarına boyun eğdiren kimdir?" diye soracak olsan, hiç tereddütsüz "Allah'tır" derler. O halde haktan nasıl yüz çevirirler?"⁵¹⁷ diye buyurduktan sonra yine aynı sûrenin altmış üçüncü ‘âyetinde de benzer şekilde وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ تَزَلَّ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَغْدٍ مَوْتَهَا لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ "Yine onlara, "Göklerden su indirip de onunla ölü toprağa hayat veren kimdir?" diye sorsan, hiç tereddütsüz "Allah'tır" derler. De ki: "Hamd Allah'a mahsustur; ama onların çoğu akıllarını kullanmazlar."⁵¹⁸ diye buyurmuştur.

Yukarıdaki ‘âyetlerde Mekkeli müşriklere, gökleri ve yeryüzünü yaratan, güneş ile ayı kontrolü altında tutarak onları yeryüzünde yaşayan varlıklar için bir ısıtıcı ve aydınlatıcı yapan kimdir diye sorulsa, müşriklerin “bunları yapan Allah'tır” diye cevap vereceklerine işaret edilmektedir. Daha sonra onlara, gökten yağmur indirip güz ve kış mevsiminde bitkileri ölmüş toprağı sulayarak ondan tekrar çeşitli bitkiler bitirmek suretiyle yeniden canlandıran, sonra o bitkilerle insanları ve diğer bazı canlıları rızıklandıran kimdir diye sorulsa, elbette o müşriklerin cevabının yine aynı şekilde “bunları yapan Allah'tır” şeklinde olacağına işaret edilmiştir. Bu gerçeği dilleriyle söylemelerine rağmen bu hakikatler üzerinde düşünmedikleri için onlara tüm bu ni‘metleri vererek onları rızıklandıran Allah'ı bırakıp da O'na ortak koştukları diğer varlıkları ilah edinmeleri⁵¹⁹ nezâhet sanatı üslubuyla yerilmiş ve kınanmıştır denilebilir. Ayrıca Allah Te‘âlâ'nın kullarına doğru bilgileri öğretmek ve kâinatı tanıtmak için yukarıdaki ‘âyetlerde olduğu gibi soru-cevap yöntemini kullanması da bir nezâhet sanatı üslubudur denilebilir.

el-‘Ankebût Sûresinin 64. ‘âyeti:

وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوٌّ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الْآخِرَةَ لَهِْيَ الْحَيَاةُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ "(Oysa onların tek gerçek kabul ettikleri) bu dünya hayatı hakikatte sadece bir oyun ve eğlenceden ibarettir; âhiret yurduna gelince işte asıl hayat odur; keşke bunu bilselerdi!"⁵²⁰

⁵¹⁷ el-‘Ankebût 29/61.

⁵¹⁸ el-‘Ankebût 29/63.

⁵¹⁹ el-‘Ankebût 29/61 ve 63; et-Taberî, age, XVIII, 438-439; İbn ‘Âşûr, age, XXI, 26 ve 28-30; eş-Şâbûnî, age, II, 467; ez-Zuḥaylî, age, XI, 31-33.

⁵²⁰ el-‘Ankebût 29/64.

Bu ‘âyette, dünya hayatının geçici eğlence ve lezzetlerine dalarak gerçek ve ebedi hayatın olduğu âhiret hayatını unutan veya âhireti inkâr eden zavallı insanlar uyarılarak⁵²¹ *nezâhet* sanatı üslubuyla yerilmekte ve kınanmaktadır denilebilir.

el-‘Ankebût Sûresinin 65-66. ‘âyetleri:

لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ وَلِيَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلِ دَعَاوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّيْنَاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ ﴿٦٥﴾

“Onlar bir gemiye bindikleri zaman (fırtına korkusuyla), kendisine içten bir inanç ve bağlılıkla Allah’a yakarılırlar; fakat onları sağ salım karaya çıkardığında bakarsın ki yine Allah’a ortak koşuyorlar. Kendilerine bahsettiğimiz şeylere karşı nankörlük etsinler, zevku safa sürsünler! Ama yakında anlayacaklar!”⁵²²

Yukarıdaki ‘âyetlerde güzel bir misal ile insanların herhangi bir sıkıntı veya tehlike anında Allah’ı hatırlayarak kendilerini bulundukları sıkıntılı ve tehlikeli durumdan kurtarması için yalnızca O’na dua ettiklerine işaret edilir. Bunun üzerine Allah’ın onları o sıkıntılı ve tehlikeli durumdan kurtarmasından sonra kendilerini güvende hissettiklerinde ise kendilerini o zor durumdan kurtaran Allah’ı unutarak tekrar eski şirk ve günahlarla dolu sapkın hallerine döndükleri hatırlatarak bu nankör insanların davranışının çirkinliği gözler önüne serilmektedir. Devamında ise Allah’ın kendilerini zor ve tehlikeli durumlardan kurtarması gibi ni’metler ile diğer tüm ni’metlerine karşı nankörlük eden insanların bu geçici dünyadaki kısa hayatlarının son bulmasıyla birlikte gerçekleri görüp bilecekleri ancak tövbe edip Allah’ın emirlerine itaat etmek için çok geç kalmış olacaklarına işaret edilerek uyarıda bulunmaktadır. Dolayısıyla insanlardan bu tür nankörlükler yapmamaları ve her zaman Allah’ı hatırlayarak O’nun emir ve yasaklarına uymaları istenmektedir.⁵²³ Böylece Allah’a karşı nankörlük yapan insanlar ise *nezâhet* sanatı üslubuyla yerilmekte ve kınanmaktadır denilebilir.

el-‘Ankebût Sûresinin 67. ‘âyeti:

"Görmezler mi ki, أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ

*çevrelerindeki insanlar durmadan yerinden koparılıp götürülürken biz (Mekke’yi) güvenli, dokunulmaz belde yapmışızdır! Hâlâ asılsız şeylere inanıp Allah’ın nimetine karşı nankörlük mü edecekler?”*⁵²⁴

Yukarıdaki ‘âyette Arap Yarımadasında insanlardan güçlü olanlar zayıf olanları öldürüyor veya kaçırıp esir ediyorken Allah’ın Ka’beyi ve onu içerisinde barındıran

⁵²¹ el-‘Ankebût 29/64; et-Taberî, *age*, XVIII, 400; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 249-250; eş-Şâbûnî, *age*, II, 461; ez-Zuḥaylî, *age*, X, 613.

⁵²² el-‘Ankebût 29/65-66.

⁵²³ el-‘Ankebût 29/65-66; et-Taberî, *age*, XVIII, 440-442; İbn ‘Âşûr, *age*, XXI, 32-33; eş-Şâbûnî, *age*, II, 467-468; ez-Zuḥaylî, *age*, XI, 39-40.

⁵²⁴ el-‘Ankebût 29/67.

Mekke'yi orada ve çevresinde yaşayan insanlar nezdinde kutsal kılarak emin bir bölge kıldığına ve böylece Mekke halkının canlarının ve mallarının güven altında olduğuna işaret ediliyor. Bu durumu idrak edemeyen ve Allah'ın kendilerine verdiği bu büyük ni'meti inkâr ederek bâtıla inanan mekkeli müşrikler⁵²⁵ ise *nezâhet* sanatı üslubuyla eleştirilmekte ve kınanmaktadır denilebilir.

el-‘Ankebût Sûresinin 68. ‘âyeti:

"Allah hakkında yalan

*yanlış şeyler uyduran yahut kendisine hakikat geldiğinde onu yalan sayandan daha zalimi kimdir? İnkârcıların sürekli kalacağı yer cehennem içinde değil midir?"*⁵²⁶

Yukarıdaki ‘âyette; Allah’a ortaklar koşan, O’na oğul veya kız isnat eden, Tevrat ve İncil’de olduğu gibi Allah’ın sözlerini tahrif ederek kendi uydurdukları şeyleri Allah’a atfeden veya kendisine Allah’ın sözü olan Kur’ân-ı Kerîm gibi gerçekler ulaştığında onları yalanlayarak inkâr eden kimseden daha zâlim kimsenin olamayacağına işaret edilmektedir.⁵²⁷ Dolayısıyla bu ‘âyetteki eleştirilerin muhatabı olan çeşitli kâfir zümreler *nezâhet* sanatı üslubuyla yerilmekte ve kınanmaktadır denilebilir.

2.9. MEZHEB-İ KELÂMÎ

Mezheb-i kelâmî; ذَهَب kökünden üçüncü bâbın فَعَلَ vezniyle gelen دَهَبَ (gitti, ilerledi, başladı, görüşünde oldu) şahîh sâlim, sülâsî mücerred, mûte‘addî, mâzî fiilin مَذْهَبٌ (mezhep, ilke, ekol, yol, metot) şeklindeki mimli maşdarı ile كَلَامٌ kökünden gelen كَلَامِي (sözlü, sözel, kelâm ilmi) isminden oluşan الْمَذْهَبُ الْكَلَامِي şeklindeki sıfat terkîbidir ve “kelâm yolu veya kelâm metodu” anlamına gelir.⁵²⁸

Bedî‘ ilmi terimi olarak ise mezheb-i kelâmî, herhangi bir şeyin doğruluğunu veya yanlışlığını ispat ederek muhâtabı ikna etmek için kelâm ilminde kullanılan mantıksal delil getirme yönteminin kullanılması durumudur.⁵²⁹ Yani konuşmacı, ileri sürdüğü

⁵²⁵ el-‘Ankebût 29/67; et-Taberî, *age*, XVIII, 442-443; İbn ‘Âşûr, *age*, XXI, 33-34; eş-Şâbûnî, *age*, II, 468; ez-Zuhaylî, *age*, XI, 40.

⁵²⁶ el-‘Ankebût 29/68.

⁵²⁷ el-‘Ankebût 29/68; et-Taberî, *age*, XVIII, 444; İbn ‘Âşûr, *age*, XXI, 34-35; eş-Şâbûnî, *age*, II, 468; ez-Zuhaylî, *age*, XI, 40-41.

⁵²⁸ el-Cevherî, *age*, I, 129-130; İbn Manzûr, *age*, I, 393-394; Ebu’l-‘Azm, *age*, 2135 ve 3488.

⁵²⁹ İbn Ebi’l-‘İşba‘, *Tahrîrû t-Taḥbîr*, 119; el-Hatîb el-Kazvînî, *age*, 276; es-Subkî, *age*, II, 264; Mer‘î el-Hanbelî, *age*, 206; Hâşimî, *age*, 305; Feyyûd, *age*, 239; Lâşîn, *age*, 75; ‘Allân, *age*, 394-399.

iddiasının doğruluğunu muhâtabına kabul ettirebilmek için genel kabul görmüş mantıksal bir delil kullanır.

Mezheb-i kelâmî sanatı buraya kadar kısaca anlatıldıktan sonra şimdi bu sanatın varlığının tespit edildiği el-‘Ankebût Sûresinin 48 ve 52’nci ‘âyetleri söz konusu sanat açısından tahlil edilmeye çalışılacaktır.

el-‘Ankebût Sûresinin 48. ‘âyeti:

*"Sen bundan önce ne bir kitap okuyabiliyor ne de onu kendi elinle yazabiliyordun; öyle olsaydı gerçeği çürütmeye çalışanlar kuşkuya düşerlerdi."*⁵³⁰

Yukarıdaki ‘âyette Hz. Muhammed’in (sav) okuma ve yazma bilmediği ve O’nun bu durumunun da onu tanıyan herkes tarafından bilindiği yani putları Allah’a ortak koşarak batıla uyan müşriklerin bu durumu bildiği vurgulanmıştır. Bu sebeple Hz. Muhammed’in (sav) getirdiği ve onlara okuduğu mükemmel bir üslup ve içeriğe sahip olan Kur’ân ‘âyetlerini kendisinin uydurması veya eski kaynaklar olan Tevrat ve İncil’den bazı şeyleri okuyup öğrenerek onlara getirip farklı bir üslupla ve hatta Tevrat ile İncil’in üslubundan daha mükemmel bir üslupla okuması mümkün değildir. Zaten Hz. Muhammed’in (sav) okuma yazma bilmediğini bilen müşrikler bu yolla Qur’ân-ı Kerîm’i inkâr yoluna gidemiyorlardı. Dolayısıyla bu ‘âyette Qur’ân-ı Kerîm’in Allah tarafından Hz. Muhammed (sav) aracılığıyla insanlara yol gösterici bir rehber olarak gönderilmiş hak bir kitap olduğunu mantıksal olarak ispatlayan önemli bir aklî delil ortaya konulmuştur.⁵³¹ Burada kullanılan delilin kelâm ilminde kullanılan mantıksal delil getirme yöntemiyle oluşturulmuş delillere benzemesi nedeniyle bu ‘âyette *mezheb-i kelâmî* sanatının yer aldığını söylemek mümkündür.

el-‘Ankebût Sûresinin 52. ‘âyeti:

"De ki: "قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ بَيِّنًا وَنَجْمًا شَهِيدًا يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ" Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. O, göklerde ve yerde ne varsa bilmektedir." Bâtıla inanan ve Allah’ı inkâr edenlere gelince, işte hüsrana uğrayacak olanlar onlardır."⁵³²

⁵³⁰ el-‘Ankebût 29/48.

⁵³¹ el-‘Ankebût 29/48; et-Taberî, *age*, XVIII, 424-426; İbn ‘Âşûr, *age*, XXI, 10-11; eş-Şâbûnî, *age*, II, 464; ez-Zuhaylî, *age*, XI, 10-11.

⁵³² el-‘Ankebût 29/52.

Yukarıdaki ‘âyette Allah Te‘âlâ Hz. Muhammed’e (sav), kendisi ile kâfirler arasında Allah’ın şahitliğinin yeterli olacağını çünkü O’nun göklerdeki ve yerdeki her şeyi bildiğini söylemesini emrediyor.⁵³³ Burada Allah’ın göklerdeki ve yerdeki her şeyi bildiği vurgulanarak Hz. Muhammed (sav) ile kâfirler arasındaki şeyleri de yani kimin haklı kimin haksız olduğunu da mutlaka bileceği hakkında delil getirilmiştir. Bu delilin kelâm ilminde kullanılan mantıksal delil getirme yöntemiyle oluşturulmuş delillere benzemesi nedeniyle bu ‘âyette *mezheb-i kelâmî* sanatının yer aldığını söylemek mümkündür. Çünkü göklerdeki ve yerdeki yani kâinattaki her şeyi bilen varlık olan Allah Te‘âlâ, kâinatta bulunan yaratılmış varlıklardan olan Hz. Muhammed (sav) ile müşrikler arasındaki anlaşmazlığa neden olan konuların hakikatini de yani o konuda veya konularda kimin doğru kimin yalancı olduğunu da elbette bilir. İşte böyle bir sonuca ulaştıran delil getirme yöntemi kelâm âlimlerinin kullandığı mantıksal akıl yürütme yöntemine benzemektedir.

2.10. İSTİTRÂD

İstitrâd kelimesi; ط-ر-د kökünden اِسْتِطْرَدَ bâbının اِسْتَفْعَلَ vezniyle gelen اِسْتِطْرَدَ (sürdürdü, konu dışına çıktı) şâhîh sâlim, sülâsî mezîd sūdâsî, mûte‘addî, mâzî fiilin اِسْتِطْرَدَ şeklindeki maşdarıdır ve sözlükte “konu dışı söz, ara söz, konu dışına çıkmak” manasına gelir.⁵³⁴

Bedî‘ ilmi terimi olarak ise istitrâd, herhangi bir konu anlatılırken arada yeri gelmiş ve konuya açıklık getirecek veya dinleyicinin dikkatini toplamasını sağlayacak farklı bir konudan bahsedilmesi ve sonra tekrar asıl konuya dönülerek kalındığı yerden devam edilmesi durumudur.⁵³⁵ Yani konuşmacı, bir konu hakkında konuşurken konuşmasının herhangi bir yerinde yine asıl konunun daha iyi anlaşılması veya dinleyicinin asıl konudan daha fazla faydalanmasını sağlayacak farklı bir konuyu ara söz olarak zikrederek asıl konuya tekrar döner ve kaldığı yerden devam ederek asıl konuyu tamamlar.

⁵³³ el-‘Ankebût 29/52; eṭ-Ṭaberî, *age*, XVIII, 429-430; İbn ‘Âşûr, *age*, XXI, 17-18; eş-Şâbûnî, *age*, II, 465; ez-Zuhaylî, *age*, XI, 18-19.

⁵³⁴ el-Cevherî, *age*, II, 502; İbn Manzûr, *age*, III, 268; Ebu’l-‘Azîm, *age*, 985.

⁵³⁵ İbn Ebi’l-‘İşba‘, *Tahrîrü t-Taḥbîr*, 130; el-Hatîb el-Kazvînî, *age*, 264; es-Subkî, *age*, II, 239; Mer‘î el-Hanbelî, *age*, 131; Hâşimî, *age*, 302; Feyyûd, *age*, 262-264; Lâşîn, *age*, 116; ‘Allân, *age*, 654.

İstiṭrâd sanatı buraya kadar kısaca anlatıldıktan sonra şimdi bu sanatın varlığının tespit edildiği el-‘Ankebût Sûresinin 16-25 ve 61-63’üncü ‘âyetleri söz konusu sanat açısından tahlil edilmeye çalışılacaktır.

el-‘Ankebût Sûresinin 16-25. ‘âyetleri:

وَإِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِ اغْبُثُوا اللَّهَ وَاتَّقُوا ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٦﴾ إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا وَخُلُوعًا إِفْكًا إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَاتَّبِعُوا عِنْدَ اللَّهِ الزُّرْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَإِنْ نَكَذَّبُوا فَقَدْ كَذَّبَ أَمْرٌ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٨﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١٩﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٢٢﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَلِقَائِهِ أُولَئِكَ يَكُونُ مِنْ رَحْمَتِي وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٣﴾ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ فَأَنْجَاهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٤﴾ وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَبَلَغَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا وَمَأْوَيْكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٢٥﴾

“İbrâhîm”i de (resul olarak gönderdik). Kavmine şöyle demişti: "Allah'a kulluk edin ve O'na itaatsizlikten sakının. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır." "Siz Allah'ı bırakıp birtakım putlara tapıyor, asılsız inançlar uyduruyorsunuz. Kuşkusuz Allah'ı bırakıp da taptığınız bu şeyler size rızık vermektan âcizdirler. O zaman rızıkınızı Allah'ın katında arayın, O'na kul olun, O'na şükredin; sonunda O'na döneceksiniz." "Eğer (gerçeği) yalanlamaya kalkışırsanız, bilirsiniz ki sizden önceki nice topluluklar da böyle yalanlamalarda bulundular. Elçinin görevi açık bir tebliğden ibarettir." Pe ki onlar, Allah'ın yaratmayı nasıl başlattığını, sonra onu ardarda sürdürdüğünü görmezler mi? Kuşkusuz bu, Allah için kolaydır. (Resulüm!) De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın ve Allah'ın ilk yaratılışı nasıl başlatıp devam ettirdiğini görün. Allah, daha sonra ikinci hayatı da işte böyle gerçekleştirecektir; Allah her şeye kâdirdir." "O, dilediğine azap eder, dilediğini esirger. Hepiniz dönüp dolaşıp O'na varacaksınız." "Ne yeryüzünde ne de gökte Allah'ı çaresiz bırakabilirsiniz. Allah'ın dışında bir himayeciniz ve yardımcınız da yoktur." Allah'ın ‘âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenler, işte bunların rahmetimden ümitleri olamaz ve bunlar için acı bir azap vardır. Kavminin (İbrâhîm'e) cevabı, "Onu öldürün ya da yakın!" demekten ibaret oldu. Ama Allah onu ateşten kurtardı. İşte bunda inanan bir topluluk için ibretler vardır. İbrâhîm onlara şöyle demişti: "Sizler, sırf dünya hayatında aranızdaki sevgi (ve çıkar) ilişkisini sürdürmek için Allah'ı bırakıp kendinize birtakım putlar edindiniz. Sonra kıyamet gününde birbirinizi tanımayacak, birbirinize lânetler yağdıracaksınız. Varacağınız yer cehennemdir; hiçbir yardımcınız da olmayacaktır."⁵³⁶

Yukarıdaki ‘âyetlerde; Hz. İbrâhîm (as) ile kavmi arasındaki karşılıklı konuşma anlatılırken on altı ile on sekizinci ‘âyetler arasında Hz. İbrâhîm'in (as) kavmine karşı Allah'a kulluk ederek O'ndan sakınmalarını, bu davranışın onlar için çok hayırlı olacağını söylediği bildirilmiş. Devamında ise Allah'ı bırakıp da taptıkları putların onlara verebilecek rızka dahi sahip olmadıklarını, rızkın Allah'ın katında olduğunu, dolayısıyla onlara rızık verenin Allah Te‘âlâ olduğunu, bu yüzden de O'na kulluk etmeleri ve şükretmeleri gerektiğini, sonunda O'na döndürüleceklerini söylediği bildirilmiştir. Yine devamında ise yine Hz. İbrâhîm'in (as), kavmine hitaben ama eğer kendisine karşı gelerek O'nu ve O'nun tebliğ ettiği Allah'ın sözlerini yalanlarsa onlardan önce gelmiş ve helak olmuş bazı kavimlerinde aynı şekilde peygamberleri ve vahyi yalanladıklarını haber vererek onları uyardığı belirtilmiştir. Daha sonra on dokuz ile yirmi üçüncü ‘âyetler

⁵³⁶ el-‘Ankebût 29/16-25.

arasında konunun dışına çıkılarak yine söz konusu putperest kavim ile onların izinden giden diğer inkârcı kavimlerin durumunu ortaya koyan ifadelerle yer verilmiştir. Devamındaki yirmi dördüncü ‘âyette ise yine Hz. İbrâhîm (as) ile kavmi arasındaki diyaloga dönülerek kavminin Hz. İbrâhîm’e (as) karşı cevap olarak onu öldürün ya da yakın dedikleri bildirilmiştir. Aynı ‘âyetin devamında ise yine bir ara söze yer verilerek Allah’ın Hz. İbrâhîm’i (as) ateşten kurtardığı bildirilerek Hz. İbrâhîm’in durumu açıklanmıştır. Daha sonra yirmi beşinci ‘âyette ise Hz. İbrâhîm (as) ile O’nu ateşe atan kavmi arasındaki diyaloga dönmüş. Hz. İbrâhîm’in (as) kavmine hitaben onların sadece dünya hayatında kendi aralarında bir dostluk ve sevgi bağı kurması için Allah’ı bırakıp da bazı putları ilah edindiklerini söylediği bildirilmiş. Ancak kıyamet günü geldiğinde bu dünyada aralarında dostluk sağlaması için ilah edindikleri putlar sebebiyle yani birbirlerini şirke saptırarak azaba sürükledikleri için birbirlerini tanımazlıktan gelerek birbirlerine lanet edecekleri ve varacakları yerin de cehennem olacağını bildirerek Hz. İbrâhîm’in (as) kavmini tekrar uyardığı ifade edilmiştir. Böylece Hz. İbrâhîm (as) ile putperest kavmi arasındaki diyalogun anlatımı tamamlanmıştır.⁵³⁷ Dolayısıyla burada iki yerde ara söz kullanılarak ilkinde putperest kavmin ve o kavmin izinden giden kâfirlerin durumu daha net ortaya konulmuş ikincisinde ise Hz. İbrâhîm’in (as) durumu açıklanmış ki işte buralardaki ara söz kullanılarak ortaya konulan ifade tarzına *istihrâd* sanatıdır denilebilir.

el-‘Ankebût Sûresinin 61-63. ‘âyetleri:

وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَخَفَرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾ اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ لَئِنْ سَأَلْتَهُمْ شَيْءٌ عَلَيْهِمْ ﴿٦٢﴾ وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْبَتَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٣﴾ “Şayet o inkârcılara, "Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı yasalarına boyun eğdiren kimdir?" diye soracak olsan, hiç tereddütsüz "Allah'tır" derler. O halde haktan nasıl yüz çevirirler? Kullarından rızkı dilediğine bol bol, dilediğine de ölçülü veren Allah'tır. Allah her şeyi hakkıyla bilir. Yine onlara, "Göklerden su indirip de onunla ölü toprağa hayat veren kimdir?" diye sorsan, hiç tereddütsüz "Allah'tır" derler. De ki: "Hamd Allah'a mahsustur; ama onların çoğu akıllarını kullanmazlar."⁵³⁸

Mekke ve çevresindeki müşriklere önce altmış birinci ‘âyette gökleri ve yeri yaratan, Güneşi ve Ayı yöneterek dünyadaki varlıkların -en başta insanın- yararına sunan kimdir diye sorulduğunda Mekke ve çevresindeki müşriklerin bu soruya “tabi ki bunları yapan Allah'tır” diye cevap vereceklerine işaret edilmiştir. Yine altmış üçüncü ‘âyette güz mevsiminde bitkileri kuruyarak ölen toprağı bahar mevsiminde gökten indirdiği su

⁵³⁷ el-‘Ankebût 29/16-25; et-Taberî, *age*, XVIII, 372-383; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 224-237; eş-Şâbûnî, *age*, II, 455-457; ez-Zuhaylî, *age*, X, 584-595.

⁵³⁸ el-‘Ankebût 29/61-63.

ile sulayarak dirilten ve ondan tekrar çeşitli bitkiler, meyveler, sebzeler, tahıllar yetiştirerek sizi rızıklandıran kimdir diye sorulduğunda Mekke ve çevresindeki müşriklerin bu soruya da “tabi ki bunları yapan Allah’tır” diye cevap vereceklerine işaret edilmiştir. Müşriklerin her şeyin yaratıcısının Allah olduğunu bilmelerine rağmen putları kendilerine ilah edinmelerinin akılla izah edilebilecek bir durum olmadığına dolayısıyla onların düşünmediklerine ve akıllarını kullanmadıklarına işaret edilmiştir. Ancak aynı konuyla ilgili olup birbirini tamamlayan bu iki ‘âyetin arasında yer alan altmış ikinci ‘âyette ise Allah’ın rızkı dilediği kullarına bol verdiği dilediği kullarına da az verdiği bildirilerek Allah’ın her şeyi bilen olduğu vurgulanmıştır.⁵³⁹ Böylece altmış ikinci ‘âyette, altmış bir ile altmış üçüncü ‘âyetlerde izah edilen konunun dışına çıkılmıştır. Dolayısıyla burada altmış ikinci ‘âyet ara söz olarak yer almaktadır ve bu ifade tarzına da *istiṭrâd* sanatıdır denilebilir.

2.11. İDMÂC

İdmâc kelimesi; دمج kökünden اِفْعَال bâbının اَفْعَلَ vezniyle gelen اُدْمَج (birleştirdi, karıştırdı, iç içe kattı, ekledi) şahîḥ sâlim, şülâṣî mezîd rubâ’î, müte‘addî, mâzî fiilin اِدْمَاج şeklinde maşdarıdır ve sözlükte “birleşim, karışım, ilave, kapsama, içine alma” manasına gelir.⁵⁴⁰

Bedî‘ ilmi terimi olarak ise idmâc, bir anlam için ifade edilmiş bir sözün asıl açık anlamının yanında içerisinde başka bir anlamı da bulundurması durumudur. Bu sanatın bulunduğu sözde ikinci anlama işaret eden bir unsur bulunmaz ve bu ikinci anlam sözün içerisinde gizli olarak yer alır.⁵⁴¹ Yani konuşmacı tarafından söylenen bir sözün açık anlamı yanında bir de gizli anlamı bulunur ancak bu gizli anlama işaret eden herhangi bir unsur sözün içerisinde yer almaz.

İdmâc sanatı buraya kadar kısaca anlatıldıktan sonra şimdi bu sanatın varlığının tespit edildiği el-‘Ankebût Sûresinin 17, 43, 62, 63 ve 68’inci ‘âyetlerinden örnek olarak sadece 43. ‘âyetin tahlili yapılmaya çalışılacak ve diğerleri hakkında ise konunun sonunda toplu olarak kısa bilgi verilecektir.

⁵³⁹ el-‘Ankebût 29/61-63; et-Ṭaberî, *age*, XVIII, 438-439; İbn ‘Âşûr, *age*, XXI, 26-30; eş-Şâbûnî, *age*, II, 467; ez-Zuhaylî, *age*, XI, 31-33.

⁵⁴⁰ el-Cevherî, *age*, I, 316; İbn Manzûr, *age*, II, 275; Ebu’l-‘Azm, *age*, 660.

⁵⁴¹ İbn Ebi’l-‘İşba‘, *Tahrîrû t-Taḥbîr*, 449; el-Ḥatîb el-Kazvînî, *age*, 283; es-Subkî, *age*, II, 274; Mer‘î el-Ḥanbelî, *age*, 136; Hâşimî, *age*, 305; Feyyûd, *age*, 266; ‘Allân, *age*, 259.

el-‘Ankebût Sûresinin 43. ‘âyeti:

وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالَمُونَ "İşte biz, insanlara bu misalleri anlatıyoruz ama

bunların hikmetini gerçek bilgi sahibi olanlardan başkası kavrayamamaktadır."⁵⁴²

Yukarıdaki ‘âyetle, bu sûrede yer alan kırk birinci ‘âyetle ve Qur’ân-ı Kerîm’deki diğer bazı ‘âyetlerde bulunan darb-ı mesellere işaret edilerek insanlara bunlar gibi misaller anlatıldığı ancak bu misalleri sadece kibir ve inatçılıktan uzak bir şekilde meseleleri objektif olarak değerlendirebilen gerçek ilim sahiplerinin anlayacağı bildirilmektedir. Yani insanların Qur’ân-ı Kerîm’de yer alan ve Allah Te‘âlâ tarafından getirilen misallerin insanların doğruyla yanlış biribirinden ayırması için getirildiği ancak bu misalleri ön yargısız bir şekilde değerlendirme yaparak gerçeği arayan gerçek bilginlerin ve samimi insanların anlayabileceği vurgulanmıştır. Bununla birlikte kibri ve inadı yüzünden aklını kullanamayan ancak kendini insanların en akıllısı zanneden zavallı insanların ise bu misalleri anlamaktan uzak olduklarına işaret edilmekte⁵⁴³ ve bu tür insanlar şiddetle kınanmaktadır. İşte burada bahsettiğimiz kibri ve inadı yüzünden aklını kullanamadığı halde kendini insanların en akıllısı zanneden ve böylece Qur’ân-ı Kerîm’deki misalleri de anlamayarak onlardan gerekli dersleri çıkaramayan insanlara işaret edilerek onların şiddetle kınanması bu ‘âyetin içerisinde barındırdığı ikinci gizli manasıdır denilebilir. Dolayısıyla bu ‘âyetle asıl açık mananın yanında bir de gizli mananın yer alması *idmâc* sanatına işaret etmektedir denilebilir.

Yukarıda tahlil edilen *idmâc* sanatı örneği dışında el-‘Ankebût Sûresinde başka örnekler de tespit edilmiştir. el-‘Ankebût Sûresindeki 17. ‘âyetle yer alan *إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ* ifadesinde, öldükten sonra yeniden dirilmeye işaret eden gizli bir anlam taşıması nedeniyle burada bir *idmâc* sanatı, 62. ‘âyetle yer alan *اللَّهُ يَنْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ* ifadesinde, kulların ihtiyaçlarını belirli bir hesap üzere karşılayanın yani tüm yaratılmışların rızkını verenin sadece ve sadece Allah Te‘âlâ olduğuna dair gizli bir anlam bulunması nedeniyle burada bir *idmâc* sanatı, 63. ‘âyetle yer alan *وَلَكِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً* ifadesinde, yeryüzünü ölümünden sonra gökten indirdiği yağmur vesilesiyle yeniden diriltten Allah Te‘âlâ’nın insanları da ölümlerinden sonra yeniden

⁵⁴² el-‘Ankebût 29/43.

⁵⁴³ el-‘Ankebût 29/43; et-Taberî, *age*, XVIII, 406-407; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 255-256; eş-Şâbûnî, *age*, II, 462; ez-Zuhaylî, *age*, X, 619.

dirilteceğine gizli bir işaret bulunması nedeniyle burada bir *idmâc* sanatı, 68. âyette yer alan وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ ifadesinde, Allah Te‘âlâ’nın söz konusu inkârcı topluma peygamber aracılığıyla gerçeği gönderdiğine dair gizli bir anlam bulunması nedeniyle burada yine bir *idmâc* sanatı bulunduğu söylenebilir. Ancak konunun daha fazla uzatılmaması maksadıyla söz konusu *idmâc* sanatının bu örnekleri hakkında, burada detaylı bir tahlil yapılmayacak olup verilen bilgilerle yetinilecektir.

BÖLÜM 3: EL-‘ ANKEBÛT SÛRESİNDEKİ MUḤASSİNÂT-I LAFZÎYYE SANATLARININ TESPİTİ VE TAHLİLİ

Bu bölümde muḥassinât-ı lafziyye denilen lafzı güzelleştiren sanatlardan el-‘Ankebût Sûresinde varlığı tespit edilenlere yer verilecektir. el-‘Ankebût Sûresinin çeşitli ‘âyetlerinde cinâs, reddü’l-‘acüz ‘ale’ş-şadr, sec‘, müvâzene, telmîh, ḥüsn-i ibtidâ’, ḥüsn-i taḥalluş ve ḥüsn-i intihâ’ diye isimlendirilen muḥassinât-ı lafziyye sanatlarının varlığı tespit edilmiştir. Söz konusu bu sanatlar ilgili ‘âyetlerle birlikte sırasıyla aşağıda incelenecektir.

3.1. CİNÂS

Cinâs kelimesi; ج-ن-س kökünden ikinci bâbın فَعَلَ vezniyle gelen جَنَّس (benzer oldu) şahîh sâlim, gûlâşî mücerred, lâzım, mâzî fiilin جَنَّاس şeklindeki maşdarıdır ve sözlükte “iki şeyin birbirine benzemesi” anlamına gelir.⁵⁴⁴

Bedî‘ ilmi terimi olarak ise cinâs, bir arada kullanılan iki sözcüğün lafzan birbirine benzer ancak anlam bakımından birbirinden farklı olması durumudur. Diğer bir deyişle aynı cinsten olup söylenişleri ve yazılışları aynı veya benzer olan ancak farklı manaları ihtiva eden sözcüklerin bir arada kullanılmasıyla oluşan söz sanatına cinâs denir. cinâs, tecnîs, tecânüs veya mücânese isimleri verilen bu söz sanatı; ilgili kelimelerin harflerinin türünün, sayısının, hareke ile sukûnunun ve sıralamasının benzerlik durumuna göre cinâs-ı tâm ve cinâs-ı nâkış olmak üzere ikiye ayrılır.⁵⁴⁵

Cinâs-ı tâm; Bir arada kullanılan iki sözcüğün harflerinin türü, harf sayısı, harflerin hey’etleri (hareke ve sükûn) ve harflerin sıralaması açılarından birbirine benzemesi durumunda oluşan söz sanatıdır. cinâs-ı tâm, cinâs-ı ḥaḳṭî veya cinâs-ı kâmil diye isimlendirilen bu söz sanatı da kendi içerisinde cinâs-ı basîṭ ve cinâs-ı mürekkeb diye ikiye ayrılır.

Cinâs-ı basîṭ; cinâs sanatını oluşturan her iki lafzın da tek sözcükten oluşması durumudur. Yani kelimeler iki sözcüğün kaynaşmasından oluşmuş mürekkeb sözcük olmamalıdır. cinâs-ı basîṭ kendi içerisinde cinâs-ı mûmâsil ve cinâs-ı müstevfâ şeklinde ikiye ayrılır.

⁵⁴⁴ İbn Manzûr, *age*, VI, 43; Ebu’l-‘Azm, *age*, 1761.

⁵⁴⁵ es-Sekkâkî, *age*, 429; İbn Ebi’l-‘İşba‘, *Tahrîrû t-Taḥbîr*, 102; el-Ḥatîb el-Ḳazvînî, *age*, 288; es-Subkî, *age*, II, 282; Mer‘î el-Ḥanbelî, *age*, 60; Hâşimî, *age*, 325; Bulut, *Bedî’ İlmi*, 195-196; Akbaş, *age*, 162.

Cinâs-ı mûmâsil; cinâs sanatını oluşturan her iki lafzın da fiil, isim veya harf olması yönünden aynı olmaları durumudur. Bu söz sanatına cinâs-ı mûmâsil veya cinâs-ı temâsül denir.

Cinâs-ı müstevfâ; cinâs sanatını oluşturan lafızların fiil, isim veya harf olma yönünden farklı olmaları durumudur. Örneğin bu kelimelerden biri fiil iken diğeri isimdir. Bu söz sanatına cinâs-ı müstevfâ, cinâs-ı muṭlaḳ veya cinâs-ı tegâyür denir.

Cinâs-ı mürekkeb; cinâs sanatını oluşturan lafızlardan sadece birinin veya her ikisinin de mürekkeb olması yani iki lafzın çeşitli terkîbler yoluyla kaynaşarak bir lafız haline gelmiş olması durumudur. cinâs-ı terkîb de denilen cinâs-ı mürekkeb sanatı kendi içerisinde cinâs-ı müteşâbih, cinâs-ı mefrûḳ, cinâs-ı merfuv ve cinâs-ı müleffaḳ olmak üzere dörde ayrılır.

Cinâs-ı müteşâbih; cinâs sanatını oluşturan her iki sözcüğün de yazılışlarının ve okunuşlarının birbirinin aynı olması durumudur. Bu söz sanatına cinâs-ı müteşâbih veya cinâs-ı makrûn denir.

Cinâs-ı mefrûḳ; cinâs sanatını oluşturan iki sözcüğün yazılışlarının birbirinden farklı olmalarına rağmen okunuşlarının aynı olması durumudur.

Cinâs-ı merfû; cinâs sanatını oluşturan sözcüklerden sadece birinin veya her ikisinin de iki lafızdan bir terkîble tek bir lafız haline gelmiş bir sözcük değil de diğeri bir kelimenin bir parçasıyla ya da harf-i cer ve edat gibi bir harfle kaynaşarak mürekkeb lafız haline dönüşmüş olması durumudur.

Cinâs-ı müleffaḳ; cinâs sanatının ikişer ikişer lafızlardan oluşmuş iki tarafla meydana gelmesi durumudur. Yani burada iki lafzın kaynaşarak bir mürekkeb lafız oluşturmaması değil de iki ayrı kelimenin veya bir harf ile bir kelimenin yan yana gelmesiyle oluşmuş iki ayrı taraf söz konusudur.

Cinâs-ı nâkış; cinâs sanatını oluşturan dört özellik olan ve bir arada kullanılan iki sözcüğün harflerinin türü, harf sayısı, harflerin hey'etleri (hareke ve sükûn) ve harflerin sıralaması açılarından birbirine benzemesi durumlarından birisinin eksik olması durumunda oluşan söz sanatıdır. Yani bir arada kullanılan iki lafzın bu dört özellikten sadece üç özellik açısından birbirine benzerken bir özellik yönünden birbirinden farklı olması söz konusudur. cinâs-ı gayr-ı tâm da denilen cinâs-ı nâkış, cinâs sanatını oluşturan iki lafzın bu dört özellikten hangisi yönünden farklı olduğuna göre kendi içerisinde dörde ayrılır.

Harf türlerinin farklı olmasıyla oluşan cinâs-ı nâkış; cinâsı oluşturan lafızların harflerinin türlerinin farklı olmasıyla oluşan bu söz sanatı türü kendi içerisinde cinâs-ı muğârî‘ ve cinâs-ı lâhiķ şeklinde ikiye ayrılır.

Cinâs-ı muğârî‘; Bu cinâs türünde cinâsı oluşturan lafızların harflerinin sayısı, hey’eti ve sıralaması aynı olmakla birlikte bu harflerden başta, ortada veya sonda bulunan birer harfinin türleri farklı ancak mahreçleri birbirine benzer olur.

Cinâs-ı lâhiķ; Bu cinâs türünde cinâsı oluşturan lafızların harflerinin sayısı, hey’eti ve sıralaması aynı olmakla birlikte bu harflerden başta, ortada veya sonda bulunan birer harfinin hem türleri hem de mahreçleri birbirinden uzak olur. Bu söz sanatına cinâs-ı lâhiķ veya cinâs-ı tasrîf denir.

Harf sayısının farklı olmasıyla oluşan cinâs-ı nâkış; cinâsı oluşturan lafızların harflerin sayısının bir veya birden fazla farklı olmasıyla oluşan bu söz sanatı türü kendi içerisinde cinâs-ı merdûf, cinâs-ı müktenef, cinâs-ı muţarraf ve cinâs-ı müzeyyel şeklinde dörde ayrılır.

Cinâs-ı merdûf; Bu cinâs türünde cinâsı oluşturan lafızların harflerinin türü, hey’eti ve sıralaması aynı olmakla birlikte bu lafızlardan birinin başındaki harf diğerine göre fazladan bulunur.

Cinâs-ı müktenif; Bu cinâs türünde cinâsı oluşturan lafızların harflerinin türü, hey’eti ve sıralaması aynı olmakla birlikte bu lafızlardan birinin orta harflerinden bir tanesi diğerine göre fazladan bulunur. Bu söz sanatına cinâs-ı müktenif veya cinâs-ı müktenef denir.

Cinâs-ı muţarraf; Bu cinâs türünde cinâsı oluşturan lafızların harflerinin türü, hey’eti ve sıralaması aynı olmakla birlikte bu lafızlardan birinin son harfi diğerine göre fazladan bulunur.

Cinâs-ı müzeyyel; Bu cinâs türünde cinâsı oluşturan lafızların harflerinin türü, hey’eti ve sıralaması aynı olmakla birlikte bu lafızlardan birinin son kısmındaki birden fazla harf diğerine göre fazladan bulunur. Bu söz sanatına cinâs-ı müzeyyel veya cinâs-ı müreffel denir.

Harflerin hey’etleri (hareke ve sükûn) farklı olmasıyla oluşan cinâs-ı nâkış; cinâsı oluşturan lafızların harflerinin hareke ve sükûn durumlarının farklı olmasıyla oluşan bu söz sanatının tek bir türü vardır ve bu söz sanatına cinâs-ı muharref denir.

Cinâs-ı muḥarref; Bu cinâs türünde cinâsı oluşturan lafızların harflerinin türü, sayısı ve sıralaması aynı olmakla birlikte bu lafızların hey'eti yani hareke ve sükûnları birbirinden farklıdır. Bu söz sanatına cinâs-ı muḥarref, cinâs-ı tahrîf veya cinâs-ı muhtelif denir.

Harf sıralamasının farklı olmasıyla oluşan cinâs-ı nâkış türü olan cinâs-ı kalb; cinâsı oluşturan lafızların harflerinin sıralamasının farklı olmasıyla oluşan tecnîs-i kalb veya cinâs-ı aks da denilen cinâs-ı kalb sanatı kendi içerisinde cinâs-ı ḳalb-i kül, cinâs-ı ḳalb-i ba'ḍ (cüzî), cinâs-ı maḳlûb-i mücennah ve cinâs-ı müstevî şeklinde dörde ayrılır.

Cinâs-ı ḳalb-i kül; Bu cinâs türünde cinâsı oluşturan lafızların harflerinin türü, sayısı ve hey'eti aynı olmakla birlikte bu lafızlardan birinin harflerinin diziliş sırası diğerinin tam tersi olacak şekilde farklıdır. Örneği bu lafızlar üç harfli kelimeler ise bu kelimelerden birinde başta olan harf diğerinde sonda bulunur ve orta harf aynı kalır.

Cinâs-ı ḳalb-i ba'ḍ (cüzî); Bu cinâs türünde cinâsı oluşturan lafızların harflerinin türü, sayısı ve hey'eti aynı olmakla birlikte bu lafızlardan birinin harflerinin diziliş sırası diğerinden kısmen farklıdır.

Cinâs-ı maḳlûb-i mücennah; Bu cinâs türünde cinâsı oluşturan lafızların harflerinin türü, sayısı ve hey'eti aynı olmakla birlikte bu lafızlardan beytin başında bulunan lafzın tam tersi şekilde harfleri sıralanmış olan bir lafız beytin sonunda bulunur. Bu söz sanatına cinâs-ı maḳlûb-i mücennah veya cinâs-ı mücennah-i kalb denir.

Cinâs-ı müstevî; Bu cinâs türünde cinâsı oluşturan lafızların harflerinin türü, sayısı ve hey'eti aynı olmakla birlikte bu lafızlardan birinin tersten okunmasıyla diğer lafzın düz okunduğu anda oluşan sesin aynısının elde edileceği şekilde harfleri tam ters bir sırayla sıralanmıştır. Bu söz sanatına cinâs-ı müstevî, kalb veya mâ lâ yestehîlû bi'l-in'ikâs denir.⁵⁴⁶

Yukarı saydığımız cinâs türleri dışında kalan bazı cinâs türleri de bulunmaktadır. Bunlar cinâs-ı müzdevic, cinâs-ı ḥattî, cinâs-ı işâret, cinâs-ı iştiḳâḳ ve cinâs-ı müşâbehedir.

⁵⁴⁶ Bkz. es-Sekkâkî, *age*, 429-430; İbn Ebi'l-'İşba', *Tahrîrû t-Taḥbîr*, 102-104; el-Ḥatîb el-Ḳazvînî, *age*, 288-290; Mer'î el-Ḥanbelî, *age*, 60-80; Maḳlûb, *age*, III, 299; 'Allân, *age*, 110-122 ve 158-159; Bulut, *Bedî' İlmi*, 196-216; Akbaş, *age*, 163-169.

Cinâs-ı müzdevic; Bu cinâs türünde cinâsı oluşturan lafızlar peş peşe gelir ve bu iki lafız arasında başka herhangi bir lafız bulunmaz. Bu cinâs türü hem cinâs-ı tâm hem de cinâs-ı nâkış türlerinde bulunabilir. Bu söz sanatına cinâs-ı müzdevic, cinâs-ı mükerrer veya cinâs-ı müredded denir.

Cinâs-ı hâttî; Bu cinâs türünde cinâsı oluşturan lafızların yazılışları aynı ancak bu lafızların harflerinin noktaları farklıdır. Örneğin bu lafızlardan birinde ب harfi bulunurken diğerinde ise sıralama olarak aynı yerde ت, ث veya ن harflerinden biri bulunabilir. Bu söz sanatına cinâs-ı hâttî, cinâs-ı tashîf, tecnîs-i tashîf veya cinâs-ı musahhaf denir.

Cinâs-ı işâret; Bu cinâs türünde cinâsı oluşturan tek bir lafız vardır ve bu lafız tersten okunduğunda farklı bir anlam taşıyan bir lafız oluşuyorsa bu durumda oluşan söz sanatına cinâs-ı işâret veya cinâs-ı kinâye denir. Yani bu cinâs türünde açıkça görünen bir cinâs sanatı yoktur sadece cinâsa bir işâret vardır.

Cinâs-ı iştikâk; Bu cinâs türünde cinâsı oluşturan lafızların kök harfleri aynıdır. Yani aynı kökten farklı vezinlerle veya farklı bâbların vezinleriyle gelen lafızlar arasında oluşan söz sanatına cinâs-ı iştikâk, cinâs-ı iktidâb, cinâs-ı muktadab veya cinâs-ı müştak denir.

Cinâs-ı müşâbehe; Bu cinâs türünde cinâsı oluşturan lafızların kök harfleri birbirine yakındır ve bu sebeple de cinâs-ı iştikâk sanatını anımsatır ki bu söz sanatına cinâs-ı müşâbehe, cinâs-ı itlâk veya şibh-i cinâs-ı iştikâk denir.⁵⁴⁷

Cinâs sanatı ve türleri buraya kadar kısaca anlatıldıktan sonra şimdi bu sanatın varlığının tespit edildiği el-‘Ankebût Sûresinin 2-3, 6, 7, 8, 9, 10, 10-11, 12, 13, 17, 18, 19-20, 20, 25, 29, 40, 41, 46, 47, 56, 58, 60, 64, 67 ve 68’nci âyetlerinden birkaçı söz konusu sanat açısından tahlil edilmeye çalışılacak ve diğerleri ise tahlil edilen örneklerden sonra topluca zikredilecektir.

el-‘Ankebût Sûresinin 10-11. ‘âyetleri:

وَمِنَ النَّاسِ مَنُ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ فَإِذَا أُوذِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَةً النَّاسِ كَعَذَابِ اللَّهِ وَلَئِن جَاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ أَوَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾ وَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ ﴿١١﴾
 "İnsanlar arasında öyleleri de vardır ki, "Allah'a inanıyoruz" derler; ama Allah uğrunda bir sıkıntıyla karşılaşınca insanlardan gördükleri eziyeti Allah'tan gelen bir ceza gibi düşünürler. Ama rabbinden bir yardım gelecek olsa o zaman da mutlaka (gerçek müminlere), "Aslında biz hep sizinle olduk" derler.

⁵⁴⁷ Bkz. es-Subkî, *age*, II, 386; Hâşimî, *age*, 401-404; ‘Allân, *age*, 117-129; Bulut, *Bedî’ İlmi*, 216-223; Akbaş, *age*, 169-170.

Pe ki ama herkesin kalbindekileri en iyi bilen Allah değil midir? Muhakkak ki Allah, gerçekten imân edenleri de bilir, inanmış gibi görünenleri de bilir.”⁵⁴⁸

Yukarıdaki onuncu ‘âyetin sonunda yer alan *أَوَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ الْعَالَمِينَ* (ve Allah âlemlerin kalplerindeki şeyi en iyi bilen değil midir?) şeklindeki isim cümlesinde nâkış fiil *لَيْسَ*’nin haberi konumunda bulunan ifadede yer alan *مَا* müşterek ism-i mevşûlünden sonra gelen şibh-i cümle şeklindeki şıla cümlesinde bulunan ’izâfet terkîbinin muzâfun ileyhi *الْعَالَمِينَ* (kolaydır) kelimesi ile aynı ifadede yer alan ism-i tafđîl *بِأَعْلَمَ* (en iyi bilen) kelimesi arasında cinâs-ı iştikâk sanatı vardır denilebilir. Yine bu kelimeler ile on birinci ‘âyetin başında ve ortasında fiil cümlelerinin fiili olarak iki defa yer alan *لَيَعْلَمَنَّ* (elbette bilir) ifadeleri⁵⁴⁹ arasında da cinâs-ı iştikâk sanatı olduğu söylenebilir.

Bu ‘âyetteki cinâs-ı iştikâk sanatını oluşturan öğelerden ilki olan *الْعَالَمِينَ* kelimesi; ع-م kökünden gelen isimdir ve “âlemler (insanlar âlemi, cinler âlemi, hayvanlar âlemi gibi)” manasını taşır.⁵⁵⁰ Ayrıca bu kelime cem‘i, müzekker, sâlim isim olarak ilgili ’izâfet terkîbinin muzâfun ileyhi konumunda olması nedeniyle i‘râb yönünden *ي* ile mecrûr olmuştur.⁵⁵¹ Bu öğelerden ikincisi olan *بِأَعْلَمَ* kelimesi yine aynı kökten dördüncü bâbın *فَعَلَ* vezniyle gelen şahîh sâlim, sülâsî mücerred, müte‘addî, mâzî, ma‘lûm, müfred, müzekker, gâ‘ib *عَلِمَ* (bildi) fiilinden *أَفْعَلَ* vezniyle müştak olan ism-i tafđîldir ve “en iyi bilen, en çok bilen” manasını taşır.⁵⁵² Ayrıca bu kelime ilgili isim cümlesinde *لَيْسَ*’nin haberi konumunda bulunan müfred gayr-ı munsarif ism-i tafđîl olması ve başında ب zâid harf-i cerinin bulunması nedeniyle i‘râb yönünden fetha ile mecrûr ve maḥallen manşûbdur.⁵⁵³ Bu öğelerden üçüncüsü olan *لَيَعْلَمَنَّ* kelimesi ise yine aynı kökten dördüncü bâbın *يَفْعُلُ* vezniyle gelen muzâri‘, ma‘lûm, müfred, müzekker, gâ‘ib fiilidir ve “bilir, haberdar olur” manasını taşır.⁵⁵⁴ Ayrıca bu kelime geçtiği her iki yerde de ilgili fiil cümlesinde muzâri‘, ma‘lûm, cem‘i, müzekker, gâ‘ib fiil konumunda olması ve ayrıca

⁵⁴⁸ el-‘Ankebût 29/10-11.

⁵⁴⁹ ed-Dervîş, *age*, VII, 406.

⁵⁵⁰ el-‘İşfahânî, *age*, 582; İbn Manzûr, *age*, XII, 420-421; Ebu’l-‘Azm, *age*, 2764.

⁵⁵¹ ed-Dervîş, *age*, VII, 406.

⁵⁵² İbn Manzûr, *age*, XII, 419; Ebu’l-‘Azm, *age*, 751.

⁵⁵³ ed-Dervîş, *age*, VII, 406.

⁵⁵⁴ el-‘İşfahânî, *age*, 580; İbn Manzûr, *age*, XII, 418; Ebu’l-‘Azm, *age*, 2861.

başında tekîd ل'ı, sonunda ise tekîd ن'u bulunması nedeniyle i'râb yönünden fethâ üzere mebnîdir ve maḥallen merfû'dur.⁵⁵⁵

Dolayısıyla yukarıdaki onuncu ve on birinci 'âyetlerde yer alan الْعَالَمِينَ (âlemler) lafzı, بَاعْلَمَ (en iyi bilendir) lafzı ve لَيَعْلَمَنَّ (elbette bilir) lafzının hepsi de aynı ع-ل-م kökünden gelen ifadelerdir ve üçünün de manası birbirinden farklıdır. Bu nedenle söz konusu lafızlar arasında cinâsa ilhâk olan yani ilave edilen cinâs-ı iştiqâk sanatının bulunduğunu söylemek mümkündür.

el- 'Ankebût Sûresinin 19-20. 'âyetleri:

أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١٩﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ ﴿٢٠﴾ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢١﴾ "Peki onlar, Allah'ın yaratmayı nasıl başlattığını, sonra onu ardarda sürdürdüğünü görmezler mi? Kuşkusuz bu, Allah için kolaydır. (Resulüm!) De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın ve Allah'ın ilk yaratılışı nasıl başlatıp devam ettirdiğini görün. Allah, daha sonra ikinci hayatı da işte böyle gerçekleştirecektir; Allah her şeye kâdirdir."⁵⁵⁶

Yukarıdaki on dokuzuncu 'âyetin sonunda yer alan إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ şeklindeki isim cümlesinde إِنَّ'nin haberi konumunda bulunan يَسِيرٌ (kolaydır) ismi ve yirminci 'âyetin başında yer alan قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ (Deki! Yeryüzünde yürüyün) şeklindeki emir fiil cümlesinde mef'ûlün bih konumunda bulunan emir fiil cümlesinin emir fiili olan سِيرُوا (yürüyün) kelimeleri⁵⁵⁷ arasında cinâs-ı nâkış sanatı vardır.⁵⁵⁸

Bu 'âyetteki cinâs-ı nâkış sanatını oluşturan öğelerden ilki olan يَسِيرٌ kelimesi; ي-س-ر kökünden سِيرُوا şîğasıyla gelen isim olarak ilgili cümlede haber konumundadır ve "kolay, basit" manasını taşır.⁵⁵⁹ Ayrıca bu kelime ilgili isim cümlesinde إِنَّ'nin haberi konumunda olması nedeniyle i'râb yönünden damme ile merfû' olmuştur.⁵⁶⁰ Bu öğelerden diğeri olan سِيرُوا kelimesi ise س-ي-ر kökünden ikinci bâbla gelen mu'tel 'ecvef yaî, şülâsî mücerred, lâzım, emr-i hâzır, ma'lûm, cem'i, müzekker, muḥâtab bir fiildir ve "yürüyün, dolaşın, seyahat edin" manasını taşır.⁵⁶¹ Ayrıca bu kelime ilgili yan emir fiil cümlesinde emr-i

⁵⁵⁵ ed-Dervîş, *age*, VII, 406.

⁵⁵⁶ el- 'Ankebût 29/19-20.

⁵⁵⁷ ed-Dervîş, *age*, VII, 415-416.

⁵⁵⁸ eş-Şâbûnî, *age*, II, 458; ez-Zuḥaylî, *age*, X, 582.

⁵⁵⁹ el- 'İşfahânî, *age*, 892; İbn Manzûr, *age*, V, 400; Ebu'l- 'Azm, *age*, 4193.

⁵⁶⁰ ed-Dervîş, *age*, VII, 415.

⁵⁶¹ el- 'İşfahânî, *age*, 432-433; İbn Manzûr, *age*, IV, 389-391; Ebu'l- 'Azm, *age*, 2341.

hâzır, ma'lûm, cem'i, müzekker, muhâtab fiil konumunda olması nedeniyle i'râb yönünden ن'un hazfi üzere mebnîdir.⁵⁶²

Dolayısıyla yukarıdaki on dokuzuncu âyetin sonunda yer alan يَسِيرٌ (kolay) kelimesi ile yirminci âyetin başında yer alan سِيرُوا (yürüyün) kelimesinde -سِيرُ- şeklinde yer alan ifadenin harflerinin türü, hey'etleri (hareke ve sükûn) ve sıralaması birbirinin aynı ancak harf sayıları farklıdır. Ayrıca bu iki kelimenin lafızları benzer olmakla birlikte anlamları da farklıdır. Bu nedenle buradaki iki kelime arasında cinâs-ı nâkış sanatı vardır.⁵⁶³ Buradaki cinâsı oluşturan يَسِيرٌ kelimesinde diğer kelimeye göre başta bulunan -ي harfi fazlalıktır bu yüzden de bu söz sanatına cinâs-ı nâkış türlerinden olan cinâs-ı merdûf denilebilir. Ancak yine buradaki cinâsı oluşturan ikinci öge olan سِيرُوا kelimesinde ise sonunda yer alan -وا harfleri diğerine göre fazlalıktır. Bu durumda da bu söz sanatına cinâs-ı nâkış türlerinden olan cinâs-ı müzeyyel denilebilir. O halde bu iki kelime arasında bulunan söz sanatına harflerinin türü, harflerin hey'etleri (hareke ve sükûn) ve harflerin sıralaması birbirinin aynı olmakla birlikte harf sayılarının hem baştan hem de sondan olmak üzere farklı olması ile oluşan cinâs-ı merdûf ve cinâs-ı müzeyyel türlerinde olan cinâs-ı nâkış sanatıdır denilebilir.

Yukarıda tahlil edilen cinâs sanatı örnekleri dışında el-'Ankebût Sûresinde başka örnekler de tespit edilmiştir. el-'Ankebût Sûresindeki 2. âyette yer alan يَنْتَوْنُ ifadesi ile 3. âyette yer alan فَتَنَّا ifadesi arasında cinâs-ı *ıştkâk* sanatı, 6. âyette yer alan جَاهِدْ ifadesi ile يَجَاهِدْ ifadesi arasında cinâs-ı *ıştkâk* sanatı, 7. âyetde yer alan عَمِلُوا ifadesi ile يَعْمَلُونَ ifadesi arasında cinâs-ı *ıştkâk* sanatı, 8. âyetde yer alan عَمَّ ifadesi ile تَعْمَلُونَ ifadesi arasında cinâs-ı müşâbehe sanatı, 9. âyette yer alan الصَّالِحَاتِ ifadesi ile الصَّالِحِينَ ifadesi arasında cinâs-ı *ıştkâk* sanatı, 10. âyette yer alan يَقُولُ ifadesi ile لَيَقُولَنَّ ifadesi arasında cinâs-ı *ıştkâk* sanatı, 12. âyette yer alan لَنُحْمِلْ ifadesi ile بِحَامِلِينَ ifadesi arasında cinâs-ı *ıştkâk* sanatı, yine 12. âyette yer alan خَطَايَاكُمْ ifadesi ile خَطَايَاهُمْ ifadesi arasında cinâs-ı lâhiğ türünde cinâs-ı nâkış sanatı, 13. âyette yer alan أَتَقَالَهُمْ ifadesi ile أَتَقَالَهُمْ ifadesi arasında cinâs-ı muharrer türünde cinâs-ı

⁵⁶² ed-Dervîş, *age*, VII, 415-416.

⁵⁶³ eş-Şâbûnî, *age*, II, 458; ez-Zuḥaylî, *age*, X, 582.

nâkış sanatı, 17. ‘âyette yer alan اَعْبُدُوهُ ifadesi ile cinâs-ı *iştkâk* sanatı, 18. ‘âyette yer alan تَكْذِبُوا ifadesi ile كَذَّب ifadesi arasında cinâs-ı *iştkâk* sanatı, 19. ‘âyette yer alan يَسِير ifadesi ile 20. ‘âyette yer alan سِيرُوا ifadesi arasında cinâs-ı *iştkâk* sanatı, yine 20. ‘âyette yer alan يَنْشِئُ ifadesi ile النَّشْأَةُ ifadesi arasında cinâs-ı *iştkâk* sanatı, 25. ‘âyette yer alan يَغْضُكُ ifadesi ile يَغْضُضُ ifadesi arasında cinâs-ı *iştkâk* sanatı, 29. ‘âyette yer alan تَأْتُونَ ifadesi ile اتَّيْنَا ifadesi arasında cinâs-ı *iştkâk* sanatı, 40. ‘âyette yer alan لِيُظْلَمَهُمْ ifadesi ile يَظْلَمُونَ ifadesi arasında cinâs-ı *iştkâk* sanatı, 41. ‘âyette yer alan اتَّخَذُوا ifadesi ile اتَّخَذَتْ ifadesi arasında cinâs-ı *iştkâk* ve يَتَّيْنَا ifadesi ile الْبَيْوتِ ifadesi arasında yine cinâs-ı *iştkâk* sanatı, 46. ‘âyette yer alan إِلَيْنَا ifadesi ile إِلَيْكُمْ ifadesi arasında cinâs-ı *iştkâk* ve إِلَيْنَا ifadesi ile إِلَيْكُمْ ifadesi arasında yine cinâs-ı *iştkâk* sanatı, 47. ‘âyette yer alan يُؤْمِنُونَ ifadesi ile يُؤْمِنُ ifadesi arasında cinâs-ı *iştkâk* sanatı, 56. ‘âyette yer alan عِبَادِي ifadesi ile فَاَعْبُدُونِ ifadesi arasında cinâs-ı *iştkâk* sanatı, 58. ‘âyette yer alan عَمِلُوا ifadesi ile الْعَامِلِينَ ifadesi arasında cinâs-ı *iştkâk* sanatı, 60. ‘âyette yer alan عَرَزُفَهَا ifadesi ile يَزُرُفَهَا ifadesi arasında cinâs-ı *iştkâk* sanatı, 64. ‘âyette yer alan الْحَيَاةُ ifadesi ile الْحَيَوَانُ ifadesi arasında cinâs-ı müşâbehe sanatı, 67. ‘âyette yer alan آمِنَا ifadesi ile يُؤْمِنُونَ ifadesi arasında cinâs-ı *iştkâk* sanatı, 68. ‘âyette yer alan كَذَّبَا ifadesi ile كَذَّب ifadesi arasında cinâs-ı *iştkâk* sanatı bulunduğu söylenebilir. Ancak konunun daha fazla uzatılmaması maksadıyla söz konusu cinâs sanatının bu örnekleri hakkında, burada detaylı bir tahlil yapılmayacak olup verilen bilgilerle yetinilecektir.

3.2. REDDÜ’L-‘ACÜZ ‘ALE’Ş-ŞADR

Reddü’l-‘acüz ‘ale’ş-şadr ifadesini oluşturan öğelerden ilki ر-د-ر kökünden birinci bâbla gelen رَدَّ (karşılık verdi, geri çevirdi) şaḥîḥ muḏâ‘af, sülâsî mücerred, müte‘addî, mâzî fiilin رَدَّ şeklindeki maṣdarı olup sözlükte “karşılık vermek, geri çevirmek” manasına gelen⁵⁶⁴ kelimedir. İkinci öge ise ع-ج-ز kökünden gelen عَجَزَ şeklindeki müfred isim olup sözlükte “son, bir şeyin en son kısmı” manasına gelen⁵⁶⁵ kelimedir. Yine bunlardan

⁵⁶⁴ İbn Manzûr, *age*, III, 172-173; Ebu’l-‘Azm, *age*, 2193.

⁵⁶⁵ İbn Manzûr, *age*, V, 369-370; Ebu’l-‘Azm, *age*, 2783.

üçüncü öge ise عَلَى şeklindeki “üzerinde, üzerine” manasına gelen⁵⁶⁶ harf-i cerdir. Son öge ise ص-در kökünden birinci bâbın فَعَلَ vezniyle gelen صَدَرَ (meydana çıktı, oluştu, oldu) şahîh sâlim, şulâsî mücerred, lâzım, mâzî fiilin صَدُرَ şeklindeki maşdarı olup sözlükte “başlangıç, ön, ön kısım” manasına gelen kelimedir.⁵⁶⁷ Reddû'l-‘acüz ‘ale’ş-şadr, bu ögelerden oluşan رَدُّ الْعُجْرِ عَلَى الصَّدْرِ şeklindeki ifadedir ve “sonu başa çevirmek” manasına gelir.⁵⁶⁸

Bedî‘ ilmi terimi olarak ise reddû'l-‘acüz ‘ale’ş-şadr, şiirde bir beytin ilk mısrasının başında, ortasında, sonunda veya ikinci mısranın başında yer alan ifadenin ikinci mısranın sonunda tekrar edilmesidir. Nesirde yani düzyazıda ise bir cümle veya bir ibarenin başında yer alan lafzın aynı cümle veya ibarenin sonunda da tekrar edilmesiyle bu sanat oluşur. Burada tekrar edilerek reddû'l-‘acüz ‘ale’ş-şadr sanatının oluşmasına sebep olan lafızlar; yazılışı ile manası aynı lafızlar, yazılışları aynı ancak manaları farklı mütecânis lafızlar, aynı kökten müştak olan lafızlar ve kökleri birbirine yakın olan şibh-i iştikâk lafızlar olabilir.⁵⁶⁹

Reddû'l-‘acüz ‘ale’ş-şadr sanatı buraya kadar kısaca anlatıldıktan sonra şimdi bu sanatın varlığının tespit edildiği el-‘Ankebût Sûresinin 7-9, 16-17, 56 ve 6-69’uncu âyetlerinden örnek olarak sadece 56. âyetin tahlili yapılmaya çalışılacak ve diğerleri hakkında ise konunun sonunda toplu olarak kısa bilgi verilecektir.

el-‘Ankebût Sûresinin 56. âyeti:

يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةً فَإِيَّايَ فَاعْبُدُونِ "Ey inanan kullarım! Benim arzım geniştir; o halde yalnız bana kul olmakta sebat edin."⁵⁷⁰

Yukarıdaki âyetin başında يَا (ey) nidâ harfinden sonra münâdâ olarak gelen عِبَادِي (kullarım) lafzı ile âyetin sonunda fiil cümlesinin tehir edilmiş emir fiili olarak yer alan اَعْبُدُونِ (bana kulluk edin) ifadesi⁵⁷¹ arasında reddû'l-‘acüz ‘ale’ş-şadr sanatı olduğu söylenebilir.

⁵⁶⁶ İbn Manzûr, *age*, XV, 87-88; Ebu'l-‘Azm, *age*, 2862.

⁵⁶⁷ İbn Manzûr, *age*, IV, 445-446; Ebu'l-‘Azm, *age*, 2594.

⁵⁶⁸ Maṭlûb, *age*, III, 20-21.

⁵⁶⁹ es-Sekkâkî, *age*, 430; İbn Ebi'l-‘İşba‘, *Tahrîrû t-Taḥbîr*, 116-118; el-Ḥatîb el-Kazvînî, *age*, 294; es-Subkî, *age*, II, 293; Mer'î el-Ḥanbelî, *age*, 81; Hâşimî, *age*, 333-334; Maṭlûb, *age*, III, 20-21; ‘Allân, *age*, 144; Bulut, *Bedî’ İlmi*, 223; Akbaş, *age*, 175.

⁵⁷⁰ el-‘Ankebût 29/56.

⁵⁷¹ ed-Dervîş, *age*, VII, 454.

Bu ‘âyetteki reddü’l-‘acüz ‘ale’ş-şadr sanatını oluşturan öğelerden ilki olan عِبَادِ kelimesi ع-ب-د kökünden gelen عَبْدٌ (kul, köle, tâbi olan) isminin cem’isidir ve “kullar, köleler, tabi olanlar” manasını taşır.⁵⁷² Ayrıca bu kelime ilgili ifadede izafet terkîbinde müfred mütekellim نِي sına muzâf olan münâdâ konumunda bulunan cem’i bir isim olduğu için i’râb yönünden kesra ile mecrûr ve maḥallen manşûbdur.⁵⁷³ Bu öğelerden ikincisi olan اَعْبُدُوا kelimesi ise yine ع-ب-د kökünden birinci bâbın فَعَلَ vezniyle gelen şaḥîḥ sâlim, sülâsî mücerred, müte‘addî, ma’lûm, cem’i, müzekker, muḥâṭab emir fiildir ve “kulluk edin, tâbi olun” manasını taşır.⁵⁷⁴ Ayrıca bu kelime ilgili fiil cümlesinde cem’i, müzekker emir fiil konumunda olması nedeniyle i’râb yönünden ن’un hazfi üzere mebnîdir. Bu kelimenin sonunda bulunan ن harfi ise nûn-u vikâyedir.⁵⁷⁵

Dolayısıyla yukarıdaki ‘âyetin başında yer alan عِبَادِي (kullarım) lafzı ile ‘âyetin sonunda yer alan اَعْبُدُونِ (bana kulluk edin) lafzının her ikisi de aynı ع-ب-د kökünden gelen ifadelerdir ve manaları birbirinden farklıdır. Bu nedenle söz konusu lafızlar arasında aynı kökten gelen lafızlarla iştikâk şeklinde oluşan reddü’l-‘acüz ‘ale’ş-şadr sanatının bulunduğunu söylemek mümkündür.

Yukarıda tahlil edilen reddü’l-‘acüz ‘ale’ş-şadr sanatı örneği dışında el-‘Ankebût Sûresinde başka örnekler de tespit edilmiştir. el-‘Ankebût Sûresindeki 7. ‘âyetinde yer alan وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ifadesi ile 9. ‘âyetinde yer alan وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ifadesi arasında reddü’l-‘acüz ‘ale’ş-şadr sanatı, 16. ‘âyetinde yer alan اَعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ ifadesi ile 17. ‘âyetinde yer alan وَمَنْ جَاهَدَ وَمَنْ جَاهَدَ ifadesi arasında reddü’l-‘acüz ‘ale’ş-şadr sanatı, 6. ‘âyetinde yer alan اَعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ ifadesi ile 69. ‘âyetinde yer alan وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا ifadesi arasında reddü’l-‘acüz ‘ale’ş-şadr sanatı bulunduğu söylenebilir. Ancak konunun daha fazla uzatılmaması maksadıyla söz konusu reddü’l-‘acüz ‘ale’ş-şadr sanatının bu örnekleri hakkında, burada detaylı bir tahlil yapılmayacak olup verilen bilgilerle yetinilecektir.

⁵⁷² el-‘İşfahânî, *age*, 542-543; İbn Manzûr, *age*, III, 220; Ebu’l-‘Azm, *age*, 2770.

⁵⁷³ ed-Dervîş, *age*, VII, 454.

⁵⁷⁴ el-‘İşfahânî, *age*, 542-543; İbn Manzûr, *age*, III, 220-221; Ebu’l-‘Azm, *age*, 2772.

⁵⁷⁵ ed-Dervîş, *age*, VII, 454.

3.3. FÂŞILA (SEC‘)

Sec‘ kelimesi; سَجَّع kökünden birinci bâbın فَعَلَ vezniyle gelen سَجَّع (öttü, kafiyele konuştu) şaḥîḥ sâlim, şulâsî mücerred, müte‘addî, mâzî fiilin سَجَّع şeklindeki maşdarı olup sözlükte “kuş sesi, kafiyele söz” manasına gelir.⁵⁷⁶

Bedî‘ ilmi terimi olarak ise sec‘, birbirini takip eden iki veya daha çok fıkranın (cümlelerin) fâşılalarının (sonunda yer alan kelimelerinin) revîlerinin (son harflerinin) aynı olması durumudur. Yani peş peşe gelen iki veya daha fazla cümlelerin sonunda bulunan kelimelerin bitiş harflerinin aynı olması durumunda ortaya çıkan ve okunurken kulağa hoş gelen güzel söz sanatına sec‘ denir. Bu söz sanatı son kelimelerin sükûnu ile ortaya çıkar. Bu nedenle fâşılanın son harfi olan revînin harekesi aynı veya farklı olması bu sanatı etkilemez. Ayrıca bu söz sanatında mü‘enneslik harfi olan ة harfi dikkate alınmaz. Bu söz sanatı Qur’ân-ı Kerîm’de yer aldığı zaman saygı gereği **sec‘** yerine **fâşıla** sanatı olarak isimlendirilir.⁵⁷⁷ Sec‘ sanatı kendi içerisinde muṭarraf sec‘, murassa’ sec‘ ve mütevâzî sec‘ olmak üzere üç ayrı türe ayrılır.

Muṭarraf sec‘; Bu söz sanatı türünde birbirini izleyen iki veya daha fazla fıkranın fâşılalarının revîleri aynı iken vezinleri farklıdır. Yani peş peşe gelen iki veya daha çok cümlelerin son kelimelerinin son harfleri aynıdır ancak bu kelimelerin vezinleri farklıdır. Dolayısıyla bu söz sanatı türünde fâşılaların sadece son harfinde sec‘ görülür.

Muraşsa’ sec‘; Bu söz sanatı türünde birbirini izleyen iki veya daha fazla fıkranın fâşılalarından revîleri ve vezinleri aynı olduğu gibi bu fıkraların diğer lafızlarından bazılarının veya hepsinin hem revîleri hem de vezinleri aynıdır. Yani peş peşe gelen iki veya daha çok cümlelerin son kelimelerinin son harfleri ve vezinleri aynı olduğu gibi bu cümlelerde yer alan diğer lafızlardan da revî ve vezin yönünden birbirine benzeyenler vardır. Bu sec‘ türüne tarsî de denir.

Mütevâzî sec‘; Bu söz sanatı türünde birbirini izleyen iki veya daha fazla fıkranın sadece fâşılalarının revîleri ve vezinleri aynıdır. Yani peş peşe gelen iki veya daha çok

⁵⁷⁶ İbn Manzûr, *age*, VIII, 150-151; Ebu’l-‘Azîm, *age*, 2366.

⁵⁷⁷ es-Sekkâkî, *age*, 431; İbn Ebi’l-‘İşba‘, *Tahrîrü t-Taḥbîr*, 300; el-Ḥatîb el-Ḳazvînî, *age*, 296; es-Subkî, *age*, II, 299; Mer’î el-Ḥanbelî, *age*, 85; Hâşimî, *age*, 330-331; Feyyûd, *age*, 297; Bulut, *Bedî’ İlmi*, 236-238; Akbaş, *age*, 170.

cümlenin son kelimelerinin son harfleri ve vezinleri birbirinin aynı iken bu fıkralarda yer alan diğer lafızlar muraşşa‘ sec‘ sanatındaki durumun aksine birbirinden farklıdır.⁵⁷⁸

Sec‘ sanatı buraya kadar kısaca anlatıldıktan sonra şimdi bu sanatın el-‘Ankebût Sûresindeki varlığı tespit ve tahlil edilmeye çalışılacak, ancak Kur‘ân-ı Kerîm’e karşı edep gereği bu söz sanatından **sec‘** sanatı yerine **fâşıla** sanatı olarak bahsedilecektir. el-‘Ankebût Sûresinin başından sonuna kadar birçok ‘âyetin fâşılası cem‘i şekilde yer almaktadır ve bu fâşıların revîsi de genellikle ن harfidir.⁵⁷⁹ Bu nedenle söz konusu ‘âyetler arasında mutarref fâşıla sanatı olduğunu söylemek mümkündür. el-‘Ankebût Sûresinin ‘âyetlerinin neredeyse tamamına yakını cem‘i şekilde bulunan fâşılasının revîsinin ن harfî olması nedeniyle bu söz sanatı türünü barındırdığı için burada bu ‘âyetlere tek tek değinilmeyecektir. Bunun yerine revîsi başka harflerden oluşan veya fâşılasının revîsi ن harfî olmakla birlikte murassa‘ fâşıla ya da mütevâzî fâşıla sanatlarının özelliklerini barındıran fâşıla sanatlarının varlığının tespit edildiği el-‘Ankebût Sûresinin 19-20, 31-33 ve 45’inci ‘âyetleri tahlil edilmeye çalışılacaktır.

el-‘Ankebût Sûresinin 19-20. ‘âyetleri:

Allah Te‘âlâ el-‘Ankebût Sûresinin on dokuz ve yirminci ‘âyetlerinde şöyle buyurur:

أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١٩﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ ﴿٢٠﴾ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾
 "Peki onlar, Allah'ın yaratmayı nasıl başlattığını, sonra onu ardarda sürdürdüğünü görmezler mi? Kuşkusuz bu, Allah için kolaydır. (Resulüm!) De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın ve Allah'ın ilk yaratılışı nasıl başlatıp devam ettirdiğini görün. Allah, daha sonra ikinci hayatı da işte böyle gerçekleştirecektir; Allah her şeye kâdirdir."⁵⁸⁰

Yukarıdaki on dokuzuncu ‘âyetin sonunda ن'nin haberi olarak yer alan يَسِيرٌ (kolaydır) lafzı ile yirminci ‘âyetin sonunda yine ن'nin haberi olarak yer alan قَدِيرٌ (kâdirdir) lafzı⁵⁸¹ arasında bu iki fâşıların da revîlerinin ج harfî olması nedeniyle **fâşıla** söz sanatının olduğu söylenebilir.

Bu ‘âyetteki fâşıla söz sanatını oluşturan öğelerden ilki olan يَسِيرٌ kelimesi; ي-س-ر kökünden فَعِيلٌ şîğasıyla gelen isim olarak ilgili cümlede haber konumundadır ve “kolay,

⁵⁷⁸ es-Sekkâkî, *age*, 431; İbn Ebi'l-‘İşba‘, *Tahrîrû t-Taḥbîr*, 300; el-Ḥatîb el-Ḳazvînî, *age*, 296; es-Subkî, *age*, II, 299-302; Mer‘î el-Ḥanbelî, *age*, 85; Hâşimî, *age*, 330-331; Maṭlûb, *age*, III, 28; Feyyûd, *age*, 297; ‘Allân, *age*, 169-179; Bulut, *Bedi’ İlmi*, 239-246; Akbaş, *age*, 171-172.

⁵⁷⁹ Bkz. el-‘Ankebût 29/2-4, 6-18, 24-25, 27-41, 43-59, 63-69.

⁵⁸⁰ el-‘Ankebût 29/19-20.

⁵⁸¹ ed-Dervîş, *age*, VII, 415-416.

basit” manasını taşır.⁵⁸² Ayrıca bu kelime ilgili isim cümlesinde لَيْ’nin haberi konumunda olması nedeniyle i‘râb yönünden damme ile merfû‘ olmuştur.⁵⁸³ Bu sanatı oluşturan ikinci öge olan فَدِيرٌ kelimesi ise ق-د-ر kökünden فَعِيلٌ şîğasıyla gelen Allah Te‘âlâ’nın isimlerinden biri olup “güçlü, kuvvetli, gücü yeten” manasını taşır.⁵⁸⁴ Ayrıca bu lafız ilgili cümlede لَيْ’nin haberi olması nedeniyle i‘râb yönünden damme ile merfû‘dur.⁵⁸⁵

Dolayısıyla yukarıdaki iki ‘âyetin sonlarında yer alan يَسِيرٌ (kolaydır) lafzı ile فَدِيرٌ (kadîrdır) lafzının her ikisinin de revîsi ر harfidir ve yine her ikisi de aynı فَعِيلٌ şîğasıyla yani vezniyle gelir ve ilgili fıkralarda yani ‘âyetlerde bu lafızlardan başka revî ile vezin yönünden benzer lafızlar yoktur. Bu sebeplerden dolayı buradaki iki lafız arasında mütevâzî fâşıla söz sanatı olduğunu söylemek mümkündür.

el-‘Ankebût Sûresinin 31-33. ‘âyetleri:

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُوا أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ إِنَّ أَهْلَهَا كَاثِرُونَ ظَالِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنَنْجِيَنَّهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَلَمَّا أَنْ جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ إِنَّا مُنْجُواكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا امْرَأَتَكَ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٣٣﴾ “Elçilerimiz İbrâhim’e müjdeyi getirdiklerinde, "Biz şu memleketin halkını yok edeceğiz; çünkü oranın halkı zulme sapmışlardır" dediler. İbrâhim, "Ama orada Lût da yaşıyor!" dedi. "Biz orada kimlerin bulunduğunu çok iyi biliyoruz; onu ve karısı dışındaki bütün ailesini elbette kurtaracağız, karısı geride kalanlar arasında yer alacak" dediler. Elçilerimiz kendisine geldiğinde Lût, onlardan dolayı huzursuz oldu ve ne yapacağını şaşırdı. Ama onlar "korkma, tasalanma!" dediler; "Biz seni ve karın dışında bütün aileni kurtaracağız; karın ise geride kalanlar arasında yer alacak."”⁵⁸⁶

Yukarıdaki otuz birinci ‘âyetin sonunda yer alan لَيْ’ أَهْلَهَا كَاثِرُونَ ظَالِمِينَ şeklindeki isim cümlesinde لَيْ’nin haberi konumunda bulunan ifadede كَاثِرٌ’nin haberi olan ظَالِمِينَ (zalimler) lafzının revîsi ن harfidir. Otuz ikinci ve otuz üçüncü ‘âyetlerin sonunda aynı şekilde yer alan لَيْ’ كَاثِرٌ مِنَ الْغَابِرِينَ şeklindeki isim cümlesinde كَاثِرٌ’nin haberi konumunda bulunan harf-i cer ile oluşmuş şibh-i cümlede harf-i cerden sonra gelen غَابِرِينَ (geride kalanlar) lafzının revîsi ن harfidir.⁵⁸⁷ Bu iki lafız arasında bu iki fâşılanın da revîlerinin ن harfi olması nedeniyle fâşıla söz sanatının olduğu söylenebilir.

⁵⁸² el-‘İşfahânî, *age*, 892; İbn Manzûr, *age*, V, 400; Ebu’l-‘Azm, *age*, 4193.

⁵⁸³ ed-Dervîş, *age*, VII, 415.

⁵⁸⁴ el-‘İşfahânî, *age*, 657-660; İbn Manzûr, *age*, V, 74; Cebel, *age*, III, 1744-1747; Ebu’l-‘Azm, *age*, 3099.

⁵⁸⁵ ed-Dervîş, *age*, VII, 416.

⁵⁸⁶ el-‘Ankebût 29/31-33.

⁵⁸⁷ ed-Dervîş, *age*, VII, 427-429.

Bu ‘âyetteki fâşıla söz sanatını oluşturan ögelerden ilki olan ظَالِمٍ kelimesi; ظل-م kökünden ikinci bâbın فَعَلَ vezniyle gelen ظَلَّمَ (zulmetti, haksızlık yaptı, işkence etti) şahîh sâlim, müte‘addî, sülâsî mücerred, mâzî, ma‘lûm, müfred, müzekker, gâ’ib fiilden فَاعِلٌ vezniyle müştak olan cem‘i, müzekker ism-i fâildir ve “zâlim, zulmeden, haksızlık yapan, zorba, adaletsiz, günahkâr” manasını taşır.⁵⁸⁸ Ayrıca bu kelime, ilgili isim cümlesinin haberini oluşturan ifadede كَانَ nin haberi olan cem‘i, müzekker isim olması nedeniyle i‘râb yönünden manşûbdur ve naşb alameti ise sakin ي harfidir.⁵⁸⁹ Bu sanatı oluşturan ikinci öge olan غَابِرٍ kelimesi ise غ-ب-ر kökünden birinci bâbın فَعَلَ vezniyle gelen غَبَرَ (geride kaldı, geçmişte kaldı) şahîh sâlim, lâzım, sülâsî mücerred, mâzî, ma‘lûm, müfred, müzekker, gâ’ib fiilden فَاعِلٌ vezniyle müştak olan cem‘i, müzekker ism-i fâildir ve “geride kalanlar, geçmişte kalanlar” manasını taşır.⁵⁹⁰ Ayrıca bu kelime, ilgili isim cümlesinin haberini oluşturan isim cümlesinde كَانَ nin haberi olan şibh-i cümlede مِّن harf-i cerinden sonra gelen cem‘i, müzekker isim olması nedeniyle i‘râb yönünden sakin ي ile mecrûr ve maḥallen manşûbdur.⁵⁹¹

Dolayısıyla yukarıdaki otuz birinci ‘âyetin sonunda yer alan ظَالِمِينَ (zalimler) lafzı ile otuz ikinci ve otuz üçüncü ‘âyetlerin sonunda yer alan غَابِرِينَ (geride kalanlar) lafzının her ikisinin de revîsi ن harfidir. Yine her ikisi de aynı فَاعِلٌ vezniyle gelen cem‘i ism-i fâildir ve ilgili fıkralarda yani ‘âyetlerde bu lafızlardan başka revî ile vezin yönünden benzer lafızlar yoktur. Bu nedenlerle bu iki lafız arasında mütevâzî fâşıla söz sanatı olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca otuz ikinci ve otuz üçüncü ‘âyetlerin sonundaki fıkralar birbirinin aynısıdır. Dolayısıyla bu fıkraları oluşturan lafızların da aynı olması nedeniyle bu iki ‘âyet arasında ise *murassa’ fâşıla* söz sanatının olduğu söylenebilir.

el-‘Ankebût Sûresinin 45. ‘âyeti:

"Kitaptan" اٰتِلْ مَا اَوْحٰى اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَاَقِمِ الصَّلَاةَ اِنَّ الصَّلَاةَ تَنْبِيْ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللّٰهِ اَكْبَرُ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُوْنَ

*sana vahyedilenleri oku, namazı özenle kıl. Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder. Allah’ı anmak her şeyden önemlidir. Allah yaptıklarınızı bilir.*⁵⁹²

⁵⁸⁸ el-‘İşfahânî, *age*, 537-538; İbn Manzûr, *age*, XII, 373; Ebu’l-‘Azîm, *age*, 2738.

⁵⁸⁹ ed-Dervîş, *age*, VII, 428.

⁵⁹⁰ el-‘İşfahânî, *age*, 601; İbn Manzûr, *age*, V, 3; Ebu’l-‘Azîm, *age*, 2894.

⁵⁹¹ ed-Dervîş, *age*, VII, 428-429.

⁵⁹² el-‘Ankebût 29/45.

Yukarıdaki ‘âyette fıkra olarak yer alan *إِنَّ الصَّلَاةَ تَهَيَّئُ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ* şeklindeki isim cümlesinde *إِنَّ*’nin haberini oluşturan fiil cümlesinde birbirine *و* atıf harfiyle atfedilmiş iki mef‘ûlden ikincisi olan *الْمُنْكَرِ* (kötülük, günah) lafzının revîsi *ر* harfidir. Yine devamında fıkra olarak yer alan *وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ* (ve elbette Allah’ın zikri en büyüktür) şeklindeki isim cümlesinde haber konumunda bulunan *أَكْبَرُ* (en büyüktür) lafzının revîsi de *ر* harfidir.⁵⁹³ Bu iki fâşılânın da revîlerinin *ر* harfi olması nedeniyle söz konusu iki lafız arasında *fâşıla* söz sanatının olduğu söylenebilir.

Bu ‘âyetteki fâşıla söz sanatını oluşturan öğelerden ilki olan *الْمُنْكَرِ* kelimesi; *ن-ك-ر* kökünden *أَفْعَلْ* bâbının *أَفْعَلْ* vezniyle gelen *نَكَرَ* (reddetti, inkâr etti) şaḥîḥ sâlim, mütê‘addî, sülâsî mezîd rubâ‘î, mâzî, ma‘lûm, müfred, müzekker, gâ‘ib fiilden *مُفْعَلْ* vezniyle müştak olan müfred, müzekker ism-i mef‘ûldür ve “kötü olan, günah olan, inkâr edilen, istenmeyen şey” manasına gelir.⁵⁹⁴ Ayrıca bu kelime ilgili cümlede mef‘ûl konumunda bulunan müfred, müzekker isim olması nedeniyle i‘râb yönünden lafzen harf-i cer ile mecrûr ve maḥallen manşûbdur.⁵⁹⁵ Bu söz sanatını oluşturan ikinci öge olan *أَكْبَرُ* kelimesi ise *ك-ب-ر* kökünden beşinci bâbın *فَعْلَ* vezniyle gelen *كَبُرَ* (büyük oldu) şaḥîḥ sâlim, lâzım, sülâsî mücerred, mâzî, ma‘lûm, müfred, müzekker, gâ‘ib fiilden *أَفْعَلْ* vezniyle müştak olan müfred, müzekker ism-i tafdîldir ve “en büyük, yüce” manasını taşır.⁵⁹⁶ Ayrıca bu kelime, ilgili isim cümlesinin haberi konumundaki müfred, müzekker isim olması nedeniyle i‘râb yönünden ḍamme ile merfû‘dur.⁵⁹⁷

Dolayısıyla yukarıdaki ‘âyette yer alan ve peş peşe gelen iki fıkradan birincisinin fâşılası olan *الْمُنْكَرِ* (kötülük, günah) lafzı ile *أَكْبَرُ* (en büyüktür) lafzının her ikisinin de revîsi *ر* harfidir ancak vezinleri farklıdır. İlgili fıkralarda bu lafızlardan başka revî ile vezin yönünden benzer lafızlar da yoktur. Bu nedenlerle söz konusu iki lafız arasında *mutarref* fâşıla söz sanatı olduğunu söylemek mümkündür.

⁵⁹³ ed-Dervîş, *age*, VII, 440.

⁵⁹⁴ el-‘İşfahânî, *age*, 823-824; İbn Manzûr, *age*, V, 232-234; Ebu’l-‘Azm, *age*, 3789.

⁵⁹⁵ ed-Dervîş, *age*, VII, 440.

⁵⁹⁶ el-‘İşfahânî, *age*, 696-698; İbn Manzûr, *age*, V, 125-126; Ebu’l-‘Azm, *age*, 793.

⁵⁹⁷ ed-Dervîş, *age*, VII, 440.

3.4. MÜVÂZENE

Müvâzene kelimesi; وَازَن kökünden مُعَاذَةً bâbının فَاعِل vezniyle gelen وَازَن (aynı ölçüde oldu, eşitlendi, benzedi) şahîh sâlim, şülâsî mücerred, müte‘addî, mâzî fiilinin مُوَازَنَةٌ şeklindeki maşdarı olup sözlükte “denge, dengelenme, aynı ölçüde olma, eşitlenme, benzeme” manasına gelir.⁵⁹⁸

Bedî‘ ilmi terimi olarak ise tevâzun da denilen müvâzene, birbirini takip eden iki veya daha çok fıkranın fâşılalarının aynı vezinden olması ancak revîlerinin farklı olması durumudur. Yani peş peşe gelen iki veya daha fazla cümlelerin sonunda bulunan kelimelerin vezinlerinin aynı olması ancak bitiş harflerinin farklı olması durumunda ortaya çıkan ve okunurken kulağa hoş gelen güzel söz sanatına müvâzene denir. Bu söz sanatı son kelimelerin sükûnu ile ortaya çıkar. Bu nedenle fâşılanın son harfî olan revînin harekesi aynı veya farklı olması bu sanatı etkilemez. Ayrıca bu söz sanatında iki veya daha çok fasılanın son harfleri aynı mü‘enneşlik harfi olan ى harfi ile bitse bile bu durum sec‘ sanatı olarak kabul edilmediğinden müvâzene sanatının varlığını engellemez.⁵⁹⁹

Müvâzene sanatı buraya kadar kısaca anlatıldıktan sonra şimdi bu sanatın varlığının tespit edildiği el-‘Ankebût Sûresinin 22-23’üncü ‘âyetleri söz konusu sanat açısından tahlil edilmeye çalışılacaktır.

el-‘Ankebût Sûresinin 22-23. ‘âyetleri:

وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٢٢﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَلِقَائِهِ أُولَٰئِكَ يَكُونُونَ مِنْ رَحْمَتِي ﴿٢٣﴾
 “Ne yeryüzünde ne de gökte Allah’ı çaresiz bırakabilirsiniz. Allah’ın dışında bir himayeciniz ve yardımcınız da yoktur.” Allah’ın ‘âyetlerini ve O’na kavuşmayı inkâr edenler, işte bunların rahmetimden ümitleri olamaz ve bunlar için acı bir azap vardır.”⁶⁰⁰

Yukarıda yirmi ikinci ‘âyetin sonunda yer alan لَا نَصِيرٍ (yardımcı yoktur) şeklindeki isim cümlesinde müteahhir mübtedâ olan نَصِيرٍ (yardımcı) lafzı ile yine devamındaki ‘âyetin sonunda yer alan وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (ve onlar ki onlara acıtıcı azap vardır) şeklindeki isim cümlesinde haber konumunda bulunan isim cümlesinin mübtedâsını niteleyen sıfat olan أَلِيمٌ (acıtıcı) lafzının vezinleri aynıdır. Ancak bu iki lafzın revîleri farklıdır.⁶⁰¹ Dolayısıyla

⁵⁹⁸ İbn Manzûr, *age*, XIII, 446-448; Ebu’l-‘Azam, *age*, 3808.

⁵⁹⁹ İbn Ebi’l-‘İşba‘, *Tahrîrû t-Taḥbîr*, 386; el-Ḥatîb el-Kazvînî, *age*, 299; es-Subkî, *age*, II, 303; Mer’î el-Hanbelî, *age*, 89; Hâşimî, *age*, 331; ‘Allân, *age*, 182; Bulut, *Bedî’ İlmi*, 248-249; Akbaş, *age*, 173.

⁶⁰⁰ el-‘Ankebût 29/22-23.

⁶⁰¹ ed-Dervîş, *age*, VII, 416-417.

bu iki fâşılanın da vezinlerinin aynı ve revîlerinin ise farklı olması nedeniyle söz konusu iki lafız arasında *müvâzene* söz sanatının olduğu söylenebilir.

Bu ‘âyetteki müvâzene söz sanatını oluşturan öğelerden ilki olan نَصِير kelimesi; ن-ص-ر kökünden فَعِيلٌ şîğasıyla gelen isim olarak ilgili cümlede müteahhir mübtedâyâ atfedilen mübtedâ konumundadır ve “yardımcı, destekçi vb.” manalarını taşır.⁶⁰² Ayrıca bu kelime ilgili isim cümlesinde yine müteahhir mübtedâyâ atfedilen mübtedâ konumunda olması nedeniyle i‘râb yönünden lafzan harf-i cerle mecrûr ve maḥallen merfû‘dur.⁶⁰³ Bu söz sanatını oluşturan ikinci öge olan أَلِيم kelimesi ise ا-ل-م kökünden yine فَعِيلٌ şîğasıyla gelen isim olarak ilgili cümlede müteahhir mübtedânın sıfatı konumundadır ve “üzücü, acı, acıtan, acıtıcı vb.” manaları taşır.⁶⁰⁴ Ayrıca bu kelime ilgili isim cümlesinde müteahhir mübtedânın sıfatı konumunda olması nedeniyle i‘râb yönünden mevsûfuna uyarak ḍamme ile merfû‘ olmuştur.⁶⁰⁵

Dolayısıyla yukarıdaki ‘âyette yer alan ve peş peşe gelen iki fıkradan birincisinin fâşılası olan نَصِير (yardımcı) lafzı ile ikincisinin fâşılası olan أَلِيم (acıtıcı) lafzının her ikisinin de aynı فَعِيلٌ şîğasıyla (vezniyle) gelmesi ve revîlerinin ise farklı olması nedeniyle aralarında *müvâzene* söz sanatı olduğunu söylemek mümkündür.

3.5. TELMÎH

Telmîh kelimesi; ل-م-ح kökünden تَفْعِيلٌ bâbının فَعَّلَ vezniyle gelen لَمَّحَ (işaret etti) şahîh sâlim, sülâsî mezîd rubâ‘î, lâzım, mâzî fiilinin تَلْمِيحٌ şeklindeki maşdarı olup sözlükte “işaret etmek, gönderme yapmak” manasına gelir.⁶⁰⁶

Bedî‘ ilmi terimi olarak ise telmîh, şiir veya düz yazı türündeki bir ifadede yaygın olarak bilinen bir kıssaya, şiire veya atasözüne gönderme yapılmasıdır. Bu şekilde işaret edilen kıssa, şiir veya atasözünden hiçbir şekilde bahsedilmez ve onu sadece okuyucunun veya dinleyicinin kendi çabasıyla anlaması beklenir.⁶⁰⁷

⁶⁰² el-‘İşfahânî, *age*, 808-809; İbn Manzûr, *age*, V, 210-212; Cebel, *age*, IV, 2208-2210; Ebu’l-‘Azm, *age*, 3927.

⁶⁰³ ed-Dervîş, *age*, VII, 416.

⁶⁰⁴ İbn Fâris, *age*, I, 126-127; el-Cevherî, *age*, V, 1863; el-‘İşfahânî, *age*, 82; İbn Manzûr, *age*, XII, 22; el-Fîrûzâbâdî, *age*, 1076; Cebel, *age*, IV, 2339-2341; Ebu’l-‘Azm, *age*, 820.

⁶⁰⁵ ed-Dervîş, *age*, VII, 417.

⁶⁰⁶ İbn Manzûr, *age*, II, 584; Ebu’l-‘Azm, *age*, 1556.

⁶⁰⁷ Maṭlûb, *age*, II, 344; ‘Allân, *age*, 404-405; Bulut, *Bedî’ İlmi*, 298-301; Akbaş, *age*, 178.

Telmîh sanatı buraya kadar kısaca anlatıldıktan sonra şimdi bu sanatın varlığının tespit edildiği el-‘Ankebût Sûresinin 41’inci ‘âyeti söz konusu sanat açısından tahlil edilmeye çalışılacaktır.

el-‘Ankebût Sûresinin 41. ‘âyeti:

“Allah’tan مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَتَلِ الْعُنْكَبُوتُ إِتْنَحْثَ نَيْتًا وَإِنَّ الْوَهْنَ الْبُيُوتَ لَبَيْتُ الْعُنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

*başka varlıkların korumasına sığınanların durumu, örümceğin durumuna benzer: Örümcek, (ağını) kendine bir yuva yapar, ama yuvaların en çürüğü de örümceğin yuvasıdır. Keşke bilselerdi!”*⁶⁰⁸

Yukarıdaki kırk birinci ‘âyette Allah’ı bırakıp da kendilerine cansız varlıklar, güç ve makam sahibi insanlar veya otoriteler gibi Allah’a eş koştukları yardımcıları ve ilahlar edinenlerin durumu kendisini koruması için bir ev inşa eden örümceğin durumuna benzetilerek bu yolu seçen akılsız insanlar kınanmaktadır. Çünkü ‘âyetin devamında da bildirildiği gibi evlerin en çürüğü örümcek yuvasıdır. Ancak bu tür insanların kibir ve inatları yüzünden bu gerçeği göremeyecek kadar gözlerinin kör olduğuna ve bu gerçeği anlayamayacak kadar akılsız olduklarına işaret edilmiştir.⁶⁰⁹ Dolayısıyla burada *telmîh* söz sanatı üslubuyla اَرَقُّ مِنْ نَسِجِ الْعُنْكَبُوتِ (*örümcek ağından daha ince*)" atasözüne gönderme yapılarak⁶¹⁰ Allah’ı bırakarak başka ilahlar ve yardımcıları edinen insanların kendilerine belki ancak örümcek yuvasının ince ve zayıflığı nedeniyle sağlayabileceği çok az ve geçici bir fayda sağlayabilecek varlıklara bel bağladıklarına işaret edilmiştir. Ayrıca bu durumu kibirleri ve inatları nedeniyle anlayamayacak kadar akıllarını kullanamıyor olmaları nedeniyle söz konusu insanlar eleştirilmektedir.

3.6. HÜSN-İ İBTİDÂ’

Hüsn-i ibtidâ’ ifadesini oluşturan kelimeden ilki ح-س-ن kökünden beşinci bâbın فَعَلَ vezniyle gelen حَسُنَ (güzel oldu, uygun oldu) şahîh sâlim, şülâsî mücerred, lâzım, mâzî fiilinin حُسْنٌ şeklindeki maşdarı olup sözlükte “güzel, hoş, uygun” manasına gelen⁶¹¹ kelimedir. Diğer ise ب-د-أ kökünden اِبْتَدَأَ bâbıyla gelen (başladı) şahîh mehmûz lâm,

⁶⁰⁸ el-‘Ankebût 29/41.

⁶⁰⁹ el-‘Ankebût 29/41; et-Taberî, *age*, XVIII, 403-407; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 252-256; eş-Şâbûnî, *age*, II, 461-462; ez-Zuhaylî, *age*, X, 618-619.

⁶¹⁰ ‘Allân, *age*, 405; Bulut, *Bedi’ İlmi*, 299.

⁶¹¹ İbn Manzûr, *age*, XIII, 114-115; Ebu’l-‘Azm, *age*, 1845.

sülâsî mezîd humâsî, müte‘addî, mâzî fiilinin اَيْتَدَاءُ şeklindeki maşdarı olup sözlükte “başlangıç, başlama” manasına gelen⁶¹² kelimedir. Hüsni ibtidâ’, bu iki kelimededen oluşmuş حُسْنُ الْاِبْتِدَاءِ şeklindeki ‘izâfet terkîbidir ve “güzel başlangıç, güzel başlama, uygun başlangıç, uygun başlama” manasına gelir.⁶¹³

Bedî‘ ilmi terimi olarak ise hüsni ibtidâ’, bir söze başlanırken okuyucunun veya dinleyicinin ilgisini çekerek onda merak uyandıracak, sözün içeriğine uygun ve sözün içeriği hakkında ipucu veren bir lafızla veya ifadeyle başlanması durumudur. Ayrıca bu söz sanatına hüsni iftitâh, berâ‘at-ı matla’ ve berâ‘at-ı istihlâl isimleri de verilir.⁶¹⁴

Hüsni ibtidâ’ sanatı buraya kadar kısaca anlatıldıktan sonra şimdi bu sanatın varlığının tespit edildiği el-‘Ankebût Sûresinin 1’inci ‘âyeti söz konusu sanat açısından tahlil edilmeye çalışılacaktır.

el-‘Ankebût Sûresinin ilk ‘âyeti “آلَمْ”⁶¹⁵ şeklinde gerçek anlamını yalnızca Allah Te‘âlâ’nın ve O’nun bu konuda bilgilendirdiği kişilerin bildiği hurûf-ı mukattaa denilen harflerle başlamaktadır. Sûrenin insanlar tarafından gerçek anlamı bilinmeyen bu harflerin isimlerinin telaffuzu ile başlamasının sebeplerinden birinin insanların dikkatlerini çekmek olduğu tefsirlerde belirtilmiştir. Çünkü insanların kendi aralarındaki konuşmalarında hiç kullanmadıkları ve alışık olmadıkları bir lafızla söze başlanması sözün devamında gelecek ifadeleri merak etmelerine sebep olmaktadır. Sûrenin bu harflerle başlamasının diğer bir sebebi ise Kur’ân-ı Kerîm’in mu‘cize yönüne işaret ettiğidir. Çünkü Allah’ın kelâmı olan bu kitap insanların anlamaları için onların kendi aralarında konuşurken kullandıkları harflerle oluşan kelimelerden meydana geldiği halde insanların ve cinlerin Kur’ân-ı Kerîm’in benzeri bir kitabı meydana getirememeleri Kur’ân-ı Kerîm’in mu‘cizevî yönüne işaret etmektedir.⁶¹⁶ Dolayısıyla el-‘Ankebût Sûresinin de hurûf-u mukattaa harfleriyle başlaması bu sûrenin içeriğinin bunlar gibi Arap harfleriyle oluşturulduğuna dikkat çekmek ve ayrıca muhatapların dikkatlerini vererek Kur’ân’ı dinlemelerini sağlamaktır ki bu da hüsni ibtidâ’ söz sanatının varlığına işaret etmektedir.

⁶¹² İbn Manzûr, *age*, I, 27-28; Ebu’l-‘Azm, *age*, 913.

⁶¹³ Maṭlûb, *age*, II, 430.

⁶¹⁴ Maṭlûb, *age*, II, 430; ‘Allân, *age*, 321; Bulut, *Bedî’ İlmi*, 301-310; Akbaş, *age*, 205.

⁶¹⁵ el-‘Ankebût 29/1.

⁶¹⁶ el-‘Ankebût 29/1; et-Ṭaberî, *age*, I, 204-228 ve XVIII, 355; İbn ‘Âşûr, *age*, XX, 202; eş-Şâbûnî, *age*, I, 31-32 ve II, 451; ez-Zuhaylî, *age*, X, 554.

3.7. HÜSN-İ TAHALLUŞ

Hüsn-i taḥalluṣ ifadesini oluşturan kelimelerden ilki ح-س-ن kökünden beşinci bâbın fiilinin حَسُنَ (güzel oldu, uygun oldu) şahîḥ sâlim, sülâsî mücerred, lâzım, mâzî kelimesidir. İkinci kelime ise خ-ل-ص kökünden تَخَلَّصَ bâbının تَخَلَّلَ vezniyle gelen تَخَلَّصَ (kurtuldu, bağımsız oldu) şahîḥ sâlim, sülâsî mezîd humâsî, lâzım, mâzî fiilinin تَخَلَّصَ şeklindeki maşdarı olup sözlükte “güzel, hoş, uygun” manasına gelen⁶¹⁷ kelimesidir. Hüsn-i taḥalluṣ, bu iki kelimededen oluşmuş حُسْنُ التَّحَلُّصِ şeklindeki ’izâfet terkîbidir ve “bağımsızlığın iyisi” manasına gelir.⁶¹⁹

Bedî’ ilmi terimi olarak ise hüsn-i taḥalluṣ, bir ifade içerisinde bir konudan diğer bir konuya güzel bir bağlantı kurarak geçiş yapılması durumudur. Yani bir ifadede bir konunun sonunda sonraki konuyla alakalı bir özellik zikredilir ve hemen peşinden diğer konuya geçilir. Ayrıca bu söz sanatına tahallus, berâ’at-ı tahallus, hurûc ve tevessül isimleri de verilir.⁶²⁰

Hüsn-i taḥalluṣ sanatı buraya kadar kısaca anlatıldıktan sonra şimdi bu sanatın varlığının tespit edildiği el-‘Ankebût Sûresinin 46-52’nci ‘âyetleri söz konusu sanat açısından tahlil edilmeye çalışılacaktır.

el-‘Ankebût Sûresinin 46-52. ‘âyetleri:

وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَالْحَقُّ وَاجِدْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٤٦﴾ وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ فَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمِنْ هَؤُلَاءِ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الْكَافِرُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخْطُّهُ يَمِينِكَ إِذْ لَا تُرَاتِبُ الْمُبْطِلُونَ ﴿٤٨﴾ بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الظَّالِمُونَ ﴿٤٩﴾ وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٥٠﴾ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَى عَلَيْهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَى لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾ قُلْ كَفَى بِاللَّهِ بَيِّنًا وَبَيِّنَةً شَهِيدًا يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَئِكَ

güzel yolla sürdürün ve deyin ki: "Bize indirilene de size indirilene de inandık. Bizim tanrımız da sizin tanrınız da birdir. Biz O'na teslim olmuşuzdur." İşte biz kitabı sana böyle indiriyoruz. Kendilerine kitap verdiklerimiz ona imân ederler, şunlardan da (müşrikler) ona inananlar var. ‘âyetlerimizi kâfirlerden başkası inkâr etmez. Sen bundan önce ne bir kitap okuyabiliyor ne de onu kendi elinle yazabiliyordun; öyle olsaydı gerçeği çürütmeye çalışanlar kuşkuyla düşerlerdi. Hayır! O (Kur’ân), bilgiye mazhar kılınmış olanların sıkıntıya düşmeden anlayabilecekleri apaçık ‘âyetlerdir. ‘âyetlerimizi zalimlerden başkası inkâr etmez. Onlar hâlâ, "Rabbinden ona bazı mucizeler indirilmeli değil miydi?" diyorlar. De ki: "Mucizeler yalnız Allah’ın katındadır; ben sadece bir uyarıcıyım." Kendilerine okunan bu

⁶¹⁷ İbn Manzûr, *age*, XIII, 114-115; Ebu’l-‘Azam, *age*, 1845.

⁶¹⁸ Ebu’l-‘Azam, *age*, 1302.

⁶¹⁹ Matlûb, *age*, II, 436.

⁶²⁰ İbn Ebi’l-‘İşba‘, *Tahrîrûl-‘İ-Tahbîr*, 433; el-Ḥatîb el-Ḳazvînî, *age*, 324; Mer’î el-Ḥanbelî, *age*, 117; ‘Allân, *age*, 359-363; Bulut, *Bedî’ İlmi*, 310-311.

kitabı sana göndermiş olmamız onlara yetmiyor mu? Elbette inanan bir topluluk için onda rahmet ve ibret vardır. De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. O, göklerde ve yerde ne varsa bilmektedir." Bâtıla inanan ve Allah'ı inkâr edenlere gelince, işte hüsrana uğrayacak olanlar onlardır."⁶²¹

Yukarıdaki kırk yedinci 'âyetle (وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ فَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِهِ (ve bu sana indirdiğimiz kitaptır ki kendilerine kitap verdiklerimiz ona imân ederler.) ifadesiyle bir önceki 'âyetteki ehl-i kitapla ilgili konunun sona erdiğine işaret edilmiştir. Aynı 'âyetin devamında ise وَمِنْ هَؤُلَاءِ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الْكَافِرُونَ (ve bunlardan da ona imân eden kimseler vardır ve kâfirlerden başkası 'âyetlerimizi bile bile inkâr etmez.) ifadesiyle de Kur'ân'ı bile bile ancak inatçı kâfirlerin inkâr edeceği bildirilerek aklını kullanan bir insanın Kur'ân'ı inkâr edemeyeceğine işaret edilmiştir. Çünkü aklını kullanan insan için Kur'ân'ın hak kitap olduğunu kanıtlayacak kadar yeterli delillerin olduğuna işaret edilmiş ve kırk yedinci 'âyetten itibaren de Kur'ân-ı Kerîm'in Allah'ın mu'cize bir kitabı olduğuna dair delillerden bahsedilmeye başlanmıştır. Ayrıca yine burada Mekke halkından Kur'ân'a imân eden kimselerin olduğu belirtilerek onlardan Kur'ân'a imân etmeyenlerin de olduğuna yani gerçeği bile bile inkâr eden müşriklere işaret edilmiştir. Böylece ileriki 'âyetlerde onlardan bahsedileceğinin ipucu da verilmiş ve ellinci 'âyetten itibaren de inkârcı müşriklerin Kur'ân-ı Kerîm'in apaçık mu'cizevî yönünü görmezden gelerek Hz. Muhammed'den (sav) başka mu'cizeler istedikleri belirtilerek inkârcı müşriklerden bahsedilmeye başlanmıştır.⁶²² Dolayısıyla kırk yedinci 'âyetle hem bir önceki 'âyetteki konunun bittiğine işaret edilmesi hem de kendisinden sonra gelecek 'âyetlerin konusuna işaret edilmesi burada *hüsni taḥalluş* söz sanatının varlığını göstermektedir denilebilir.

3.8. HÜSN-İ İNTİHÂ'

Hüsni intihâ' ifadesini oluşturan kelimelerden birincisi ح-س-ن kökünden beşinci bâbın فَعْل vezniyle gelen حَسُنَ (güzel oldu, uygun oldu) şahîḥ sâlim, sülâsî mücerred, lâzım, mâzî fiilinin حُسْن şeklindeki maşdarı olup sözlükte "güzel, hoş, uygun" manasına gelen⁶²³ kelimedir. Bu kelimelerden ikincisi ise ن-ه-ي kökünden اِنْتَهَى bâbıyla gelen (bitti,

⁶²¹ el-'Ankebût 29/46-52.

⁶²² el-'Ankebût 29/46-52; et-Taberî, *age*, XVIII, 417-430; İbn 'Âşûr, *age*, XXI, 5-18; eş-Şâbûnî, *age*, II, 463-465; ez-Zuḥaylî, *age*, XI, 7-19.

⁶²³ İbn Manzûr, *age*, XIII, 114-115; Ebu'l-'Azm, *age*, 1845.

sonuçlandı) mu‘tel nâkış-ı yâî, sülâsî mezîd humâsî, lâzım, mâzî fiilinin اِشْتَاءْ şeklindeki maşdarı olup sözlükte “bitme, sona erme” manasına gelen kelimedir.⁶²⁴ Hüs-n-i intihâ’ bu iki kelimedenden oluşmuş حُسْنُ الْاِشْتَاءِ şeklindeki ’izâfet terkîbidir ve “güzel son, güzel bitiş, güzel sonsöz” manasına gelir.⁶²⁵

Bedî‘ ilmi terimi olarak ise hüs-n-i intihâ’, bir ifadenin güzel bir şekilde konunun tamamını ilgilendiren son bir mesajla ve sözün bittiğine de işaret ederek sonuçlandırılması durumudur. Yani bir ifadenin sonunda söylenen bir mesajın konuyu toparlayan bir özelliğe sahip olması durumuna verilen söz sanatı ismidir. Ayrıca bu söz sanatına hüs-n-i hitâm, hüs-n-i hâtıme, berâat-ı intihâ, hüs-n-i makta’ ve berâat-ı makta’ isimleri de verilir.⁶²⁶

Hüs-n-i intihâ’ sanatı buraya kadar kısaca anlatıldıktan sonra şimdi bu sanatın varlığının tespit edildiği el-‘Ankebût Sûresinin 68-69’uncu ‘âyetleri söz konusu sanat açısından tahlil edilmeye çalışılacaktır.

el-‘Ankebût Sûresinin 68-69. ‘âyetleri:

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾ وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ ﴿٦٩﴾
 “Allah hakkında yalan yanlış şeyler uyduran yahut kendisine hakikat geldiğinde onu yalan sayandan daha zalimi kimdir? İnkârcıların sürekli kalacağı yer cehennem içinde değil midir? Bizim uğrumuzda elinden gelen çabayı şarf edenlere gelince, onları bize ulaşan yollara mutlaka yöneltiriz. Kuşkusuz Allah iyilik yapanların yanındadır.”⁶²⁷

el-‘Ankebût Sûresinin tamamını değerlendirdiğimizde bu sûrenin başından sonuna kadar değişik ‘âyetlerde ana iki karşıt grubu oluşturan yani Allah’a imân ve itaat eden mü’min kullar ile bunun karşısında yer alan yani Allah’ı ve O’nun ‘âyetlerini inkâr eden ikinci ana grup olan kâfirler, müşrikler ve münafıkların özellikleri anlatılmıştır. Ayrıca bu inkârcı grup içerisinde yer alan bir kısım azgın toplumların helak edilmeleri gibi konulardan bahsedilmiştir. Bu sûrenin sonunda yer alan ‘âyetlerden olan yukarıdaki altmış sekizinci ‘âyetten yukarıda bahsettiğimiz iki ana gruptan biri olan inkârcılar hakkında Allah’ı ve O’nun ‘âyetlerini inkâr ederek kafalarına göre Allah hakkında bazı asılsız sıfatlar uyduran zâlim ve kâfirlerin sonunun cehennem azabı olacağına işaret edilmiştir. Yine sûrenin en sonunda yer alan altmış dokuzuncu ‘âyetten ise yukarıda

⁶²⁴ İbn Manzûr, *age*, XV, 343-344; Ebu’l-‘Azam, *age*, 1085.

⁶²⁵ Mañlûb, *age*, II, 434.

⁶²⁶ İbn Ebi’l-‘İşba‘, *Tahrîrû t-Taḥbîr*, 616; Mer’î el-Ḥanbelî, *age*, 118; ‘Allân, *age*, 363; Bulut, *Bedî’ İlmi*, 313-318; Akbaş, *age*, 206.

⁶²⁷ el-‘Ankebût 29/68-69.

bahsettiğimiz iki ana gruptan diğeri olan mü'min kulların akıbetleri yani Allah'a ve rasûlüne imân edip itaat eden Müslümanların akıbetlerinin ise Allah'ın yardımıyla çok güzel olacağına işaret edilmiştir.⁶²⁸ Dolayısıyla sûrenin sonunda yer alan bu iki 'âyette sûrenin tamamında bahsedilen iki ana karşıt grubun akıbetlerinden bahsedilerek konuda sona ulaşıldığına işaret edilmesi burada *hüsni intihâ* söz sanatının varlığını göstermektedir denilebilir.

⁶²⁸ el-'Ankebût 29/1-69; et-Taberî, *age*, XVIII, 355-445; İbn 'Âşûr, *age*, XX, 202-261 ve XXI, 5-37; eş-Şâbûnî, *age*, II, 451-465-468; ez-Zuḥaylî, *age*, X, 556-626 ve XI, 7-41.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Hazırlık aşamasında geniş bir literatür taraması yapılmak suretiyle hazırlanan “el-‘Ankebût Sûresinin Bedî‘ İlmi Açısından Tahlili” isimli bu tez çalışmasının giriş bölümünde tezin amacı, önemi, yöntemi, planı ve konuyla ilgili daha önceki çalışmalara değinildikten sonra birinci bölümde el-‘Ankebût Sûresi ile belâgat ilminin alt ilim dallarından biri olan bedî‘ ilmi tanıtılmış ve bu ilmin tarihsel gelişimi, bu ilim dalına katkı sağlayan âlimler ve bu alanda neşredilen eserler hakkında detaylı bilgi verilmeye çalışılmıştır. İkinci ve üçüncü bölümlerde ise Allah Te‘âlâ’nın sözü olup üstün belâgat özelliklerine sahip olan Kur’ân-ı Kerîm’in sûrelerinden biri olan el-‘Ankebût Sûresindeki bedî sanatları tespit ve tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma sırasında, Arapça olarak kaleme alınmış belâgat ilmi eserleri ile Türkçe olarak kaleme alınmış belâgat ilmi eserleri, Arapça sözlükler, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Arapça gramer ilmi bölümlerinden olan naḥv ve şarf ilimlerine ait eserlerden yararlanılmıştır. Ayrıca yine bu çalışmada Kur’ân-ı Kerîm’in ‘âyetlerinin açıklanması için Arapça olarak kaleme alınmış çeşitli tefsir kaynakları ile T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan Kur’ân-ı Kerîm ve Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir gibi çeşitli eserlerden kaynak olarak yararlanılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma sonucunda öncelikle bedî‘ ilmi tüm yönleriyle incelenerek açıklanmış ve Kur’ân-ı Kerîm’den örnek olarak seçilen el-‘Ankebût Sûresinde var olan çok sayıda bedî‘ sanatı tespit edilerek buralarda var olan mana ve lafız güzellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma neticesinde *muḥassinât-ı ma‘neviyye* denilen ifadedeki manayı güzelleştiren bedî‘ sanatlarından olan tıbâk, murâ‘ât-ı nazîr, irşâd, istidrâk, tensîku’s-şifât, el-leffü ve’n-neşr, cem‘, nezâhet, mezheb-i kelâmî, istiṭrâd ve idmâc sanatlarının varlığı el-‘Ankebût Sûresinin çeşitli ‘âyetlerinde tespit edilmiştir. Tespit edilen bu sanatların el-‘Ankebût Sûresindeki varlığına tek tek bakıldığında ilgili sûrenin çeşitli ‘âyetlerinde toplam 23 yerde *tıbâk* sanatı tespit edilmiştir. Söz konusu bedî‘ sanatını oluşturan zıt manalı lafızlar şarf yönünden incelendiğinde bazen iki fiil arasında ve bazen iki isim arasında gerçekleşen *tıbâk-ı mütecânis* sanatı 16 yerde tespit edilirken bir isimle bir fiil arasında oluşan *tıbâk-ı gayr-ı mütecânis* sanatı ise 7 yerde tespit edilmiştir. Tıbâk sanatını oluşturan ifadelere olumluluk ve olumsuzluk açısından bakıldığında ise

bunlardan 21 tanesinin *tıbâk-ı 'îcâb* ve 2 tanesinin ise *tıbâk-ı selb* türünde olduğu görülmüştür. Bu tıbâk sanatlarını oluşturan ifadelerin kelime anlamları ile cümle içerisindeki taşıdıkları anlamları karşılaştırıldığında ise bu sanatları oluşturan kelimelerin bulundukları cümlede *hakîkî* veya *mecâzî* manada kullanılmaları nedeniyle 22 sanatın *tıbâk-ı hakîkî* türünde ve 1 sanatın da *tıbâk-ı mecâzî* türünde oldukları görülmüştür. Bu tıbâk sanatları gizli ve açık olmaları açısından incelendiğinde ise bu sanatların 23 tanesinin de ilk bakıldığı anda fark edilebilen *açık tıbâk* türünde oldukları tespit edilmiştir. Yine el-'Ankebût Sûresinin çeşitli 'âyetlerinde 17 yerde *murâ 'ât-ı nazîr* sanatı; 4 yerde *irşâd* sanatı; 2 yerde *istidrâk* sanatı; 8 yerde *tensîku 'ş-şifât* sanatı ve 1 *mücmel leffü ve 'n-neşr* ve 1 *Mufaşşal müşevveş leffü ve 'n-neşr* olmak üzere toplam 2 yerde *el-leffü ve 'n-neşr* sanatı tespit edilmiştir. Yine aynı sûrenin çeşitli 'âyetlerinde 13 yerde cem' sanatı tespit ve tahlil edilmiş olmakla birlikte 31, 32, 36 ve 52'nci 'âyetlerde de 4 yerde cem' sanatı tespit edilmiş ancak birebir benzer örnekler olduğu için tekrara düşmemek maksadıyla tahlil edilmemiştir ve böylece toplamda 17 yerde cem' sanatı tespit edilmiştir. Yine Ânkebût sûresinin çeşitli 'âyetlerinde 23 yerde *nezâhet* sanatı; 2 yerde *mezheb-i kelâmî* sanatı; 2 yerde *isti'râd* sanatı ve 5 yerde *idmâc* sanatı tespit edilmiştir. Dolayısıyla el-'Ankebût Sûresinde 11 *muḥassinât-ı ma'neviyye* sanatına toplam 105 yerde rastlanılmıştır. Bu da sadece 69 'âyetten oluşan el-'Ankebût Sûresinin manayı güzelleştiren bedî' sanatları açısından çok zengin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu örnek sûre üzerinden Kur'ân-ı Kerîm hakkında bir genelleme yapılarak Kur'ân-ı Kerîm'in de muḥassinât-ı ma'neviyye sanatları açısından çok zengin olduğu düşünülmektedir.

Yine bu çalışma neticesinde *muḥassinât-ı lafziyye* denilen ifadenin lafzını güzelleştiren bedî' sanatlarından olan cinâs, reddü'l-'acüz 'ale'ş-şadr, fâşıla (sec'), müvâzene, telmîh, ḥüsn-i ibtidâ', ḥüsn-i taḥalluş ve ḥüsn-i intihâ' sanatlarının varlığı el-'Ankebût Sûresinin çeşitli 'âyetlerinde tespit edilmiştir. Tespit edilen bu sanatların yine el-'Ankebût Sûresindeki varlığına tek tek bakıldığında ise ilgili sûrenin çeşitli 'âyetlerinde 24 cinâs-ı iştikâk, 3 cinâs-ı nâkış ve 2 cinâs-ı müşâbehe olmak üzere toplam 29 yerde cinâs sanatı; 4 yerde *reddü l-'acüz 'ale 'ş-şadr* sanatı; 2 yerde *mütevâzî fâşıla*, 1 yerde *murassa' fâşıla* ve 7 yerde *mutarref fâşıla* türünde olmak üzere toplam 10 yerde *fâşıla (sec')* sanatı tespit edilmiştir. Yine aynı sûrenin çeşitli 'âyetlerinde 1 yerde *müvâzene* sanatı; 1 yerde *telmîh* sanatı; 1'inci 'âyetinde *ḥüsn-i ibtidâ'* sanatı; 46-52'nci 'âyetleri arasında 1 yerde *ḥüsn-i taḥalluş* sanatı ve 68-69'uncu 'âyetleri arasında ise 1

yerde *hüsn-i intihâ* sanatı tespit edilmiştir. Dolayısıyla el-‘Ankebût Sûresinde 8 *muḥassinât-ı lafziyye* sanatına toplam 48 yerde rastlanılmıştır. Bu da el-‘Ankebût Sûresinin lafzı güzelleştiren *bedî* sanatları açısından da yeterince zengin olduğunu göstermektedir. Bu örnek sûre üzerinden Kur’ân-ı Kerîm hakkında bir genelleme yapıldığında ise Kur’ân-ı Kerîm’in de bünyesinde *muḥassinât-ı lafziyye* sanatlarından yeterince barındırdığı düşünülmektedir.

Bu çalışmada Kur’ân-ı Kerîm’den örnek olarak seçilen el-‘Ankebût Sûresi üzerinde belâgat ilminin alt ilim dalı olan *bedî* ilmi açısından bir incelemede bulunulmuş ve 19 *bedî* sanatının ilgili sûrenin 153 farklı yerinde yer aldığı tespit edilmiştir. Ancak söz konusu çalışma sırasında değinilmemekle birlikte el-‘Ankebût Sûresinin belâgat ilminin diğer alt ilim dalları olan *me‘ânî* ve *beyân* konularını da içerisinde barındırdığına şahit olunmuştur. Bu nedenle yine el-‘Ankebût Sûresi üzerinde belâgat ilmi açısından bir çalışma yapmayı düşünenlere *bedî* ilmi dışındaki belâgat ilmi konuları olan *me‘ânî* ve *beyân* ilmi açılarından da çalışma yapılabileceğini çalışmanın sonunda belirtmenin uygun olacağı düşünülmüştür.

El-‘Ankebût Sûresinde Tespit Edilen Bedî Sanatları Sayısal Tablosu

Muḥassinât-ı Ma‘neviyye Sanatları		
Sanat Adı	Sanat Sayısı	Sanatın Bulunduğu el-‘Ankebût Sûresi ‘Âyetleri
Tıbâk	23	3, 7, 11, 12, 19, 21, 27, 40, 44, 47, 52, 55, 61, 62, 63, 64, 67, 68
Murâât-ı Nazîr	17	5, 22, 24, 26, 33, 35, 36, 40, 42, 43, 44, 45, 52, 54, 60, 61, 63, 64
İrşâd	4	2-3, 10-11, 40, 64
İstidrâk	2	8, 40
Tensîku’s-Şifât	8	5, 7, 9, 26, 42, 45, 58-59, 60-63
el-Leffü ve’n-Neşr	2	39, 40
Cem‘	17	12, 15, 16-18, 25, 26, 28-29, 44, 46, 61
Nezâhet	23	2-4, 10-11, 12-13, 17-18, 19, 23, 25, 28, 30, 31, 34, 35, 38, 39, 41-43, 47-49, 50-52, 61, 63, 64, 65-66, 67, 68
Mezheb-i Kelâmî	2	48, 52
İstitrâd	2	16-25, 61-63
İdmâc	5	17, 43, 62, 63, 68
Muḥassinât-ı Lafziyye Sanatları		
Cinâs	29	2-3, 6, 7, 8, 9, 10, 10-11, 12, 13, 17, 18, 19-20, 20, 25, 29, 40, 41, 46, 47, 56, 58, 60, 64, 67, 68
Reddü’l-‘Acüz ‘ale’s-Şadr	4	7-9, 16-17, 56, 6-69
Fâsıla (Sec‘)	10	19-20, 31-33, 45
Müvâzene	1	22-23
Telmîh	1	41
Hüsn-i İbtidâ	1	1
Hüsn-i Tahalluş	1	46-52
Hüsn-i İntihâ	1	68-69

KAYNAKLAR

- AKBAŞ, Y. Fatih, *Arapça Belâgat*, Cantaş Yayınları, İstanbul 2017.
- ‘ALLÂN, İbrahîm Maḥmûd, *el-Bedî ‘ fî ‘l-Ḳur‘ân*, 1. Baskı, Dâ‘iretü‘ş-Şekâfeti ve‘l-‘İ‘lâm, BAE 2002.
- ‘ATÎK, ‘Abdul‘azîz, *‘İlmu ‘l-Bedî‘*, 2. Baskı, Dâru’n-Nehḍati‘l-‘Arabiyye, Beyrut bty.
- AYDIN, Mustafa, *Bedî‘ İlmi ve Sanatları*, 1. Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul 2018.
- BOLELLİ, Nusrettin, *Belâgat*, 12. Baskı, MÜİFV Yayınları, İstanbul 2017.
- BULUT, Ali, *Bedî‘ İlmi*, 1. Baskı, İFAV Yayınları, İstanbul 2016.
- BULUT, Ali, *Belâgat*, 9. Baskı, MÜİFV Yayınları, İstanbul 2019.
- CEBEL, Muḥammed Ḥasan Ḥasan, *el-Mu‘cemu‘l-İştikākī el-Mu‘eşşil li el-Fâzi‘l-Ḳur‘âni‘l-Kerîm*, 1. Baskı, 4 cilt, Mektebetü‘l-‘Âdâb, Kahire 2010.
- CEBR, Muştafâ es-Seyyid, *Dirâsât fî ‘İlmi ‘l-Bedî‘*, 4. Baskı, yy, byy, 2007.
- ÇÖRTÜ, Mustafa Meral, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 22. Baskı, İFAV yayınları, İstanbul 2019.
- ÇÖRTÜ, Mustafa Meral, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, 27. Baskı, İFAV yayınları, İstanbul 2019.
- DURMUŞ, İsmail, “İbn Ebu‘l-İsba” *DİA*, C. 19, TDV Yayınları, İstanbul 1999, 467-468.
- DURMUŞ, İsmail, “Kazvînî, Hatîb” *DİA*, C. 25, TDV Yayınları, Ankara 2002, 157.
- DURMUŞ, İsmail, “Sekkâkî, Ebû Ya‘kûb” *DİA*, C. 36, TDV Yayınları, İstanbul 2009, 332-333.
- EBÛ HANÎFE, İmâm-ı A‘zam, *İmâm-ı A‘zam Ebû Hanîfe‘nin Eserleri Arapça ve Türkçe, El-Fıkhu‘l-Ekber (Arapça)*, çev. Abdulvehhab Öztürk, 1. Baskı, Şamil Yayınevi Yayınları, İstanbul 2019.
- EBU‘L-‘AZM, ‘Abdulḡanî, *Mu‘cemu‘l-Ġanî*, el-Mektebetü‘ş-Şâmile Râbi‘u‘l-Kitâb, 2020, www.shamela.org, (PDF Erişim: 11.08.2020 saat:15:30).
- ED-DERVÎŞ, Muḥyiddîn, *‘İrâbü‘l-Ḳur‘âni‘l-Kerîm*, 3. Baskı, 10 cilt, Dâru İbni Kesîr, Beyrut 1992.
- EL-BÂḲILLÂNÎ, Ebû Bekr Muḥammed b. eṭ-Ṭayyîb, *‘İ‘câzü‘l-Ḳur‘ân*, thk. es-Seyyid ‘Aḥmed Şaḡr, Dâru‘l-Me‘ârif bi-Mıṣr, Kahire, bty.

EL-CÂRİM, 'Alî ve 'EMÎN, Muştafâ, *el-Belâgatü'l-Vâdîha el-Beyân el-Me'ânî el-Bedî'*, Dâru'l-Ma'ârif, byy, 1999.

EL-CEVHERÎ, 'İsmâ'îl b. Hammâd, *eş-Şîhâh Tâcü'l-Luğa ve Şîhâhu'l-'Arabiyye*, thk. 'Ahmed 'Abdulgafûr 'Atţâr, 4. Baskı, 6 cilt, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut 1990.

EL-CÜRCÂNÎ, Ebu'l-Hasan 'Alî b. Abdul'azîz, *el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve Huşûmih*, thk. Muhammed Ebu'l-Fađl İbrâhîm ve 'Alî Muhammed el-Becâvî, Taba'a bi-Matba'ati 'Îsâ el-Bâbî'l-Halebî ve Şurekâh, byy, 1966.

EL-FÎRÛZÂBÂDÎ, Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsü'l-Muhtâ*, thk. Muhammed b. Na'im el-'Arkasûsî, 8. Baskı, Mü'essesetü'r-Risâle, Şam 2005.

EL-ĞALÂYÎNÎ, Muştafâ, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, 30. Baskı, 3 cilt, el-Mektebetü'l-'Aşriyye, Beyrut 1994

EL-HANBELÎ, Mer'î b. Yûsuf, *el-Kavlu'l-Bedî' fî 'İlmi'l-Bedî'*, thk. Muhammed b. 'Alî eş-Şâmil, 1. Baskı, Dâru Küñüzü 'İşbîliyyâ, Riyad 2004.

EL-HÂŞİMÎ, es-Seyyid 'Ahmed, *Cevâhirü'l-Belâga fîl-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, thk. Yûsuf eş-Şumeylî, 1. Baskı, el-Mektebetü'l-'Aşriyye, Beyrut 1999.

EL-HATÎB EL-ĞAZVÎNÎ, Celâluddîn Muhammed b. 'Abdurrahmân b. 'Umer b. 'Ahmed b. Muhammed, *el-İzâh fî 'Ulûmi'l-Belâga*, thk. 'İbrâhîm Şemsüddîn, 1. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2003.

EL-İŞFAHÂNÎ, er-Râğîb, *Mufredâtü el-Fâzi'l-Kur'ân*, thk. Şafvân 'Adnân Dâvûdî, 4. Baskı, Dâru'l-Kalem ve ed-Dâru's-Şâmiyye, Şam ve Beyrut 2009.

EL-KİRMÂNÎ, Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf, *Tahkîku'l-Fevâ'idü'l-Ğıyâsiyye*, thk. 'Alî b. Dehlîllah b. 'Acıyyân el-'Avfî, 1. Baskı, Mektebetü'l-'Ulûmi ve'l-Hikem, Medine 2015.

EL-MİŞRÎ, İbn Ebi'l-'İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, yy, byy, bty.

EL-MİŞRÎ, İbn Ebi'l-'İşba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 1. Baskı, el-Meclisü'l-'A'lâ li's-Şu'ûni'l-İslâmiyye, Kahire 1963.

EŞ-ŞÂBÛNÎ, Muhammed 'Alî, *Şafvetü't-Tefâsîr*, 4. Baskı, 3 cilt, Dâru'l-Kur'ânî'l-Kerîm, Beyrut 1981.

EŞ-ŞAGÂNÎ, el-Hasan b. Muhammed, *el-'Ubâbü'z-Zâhir ve'l-Lübâbü'l-Fâhir*, thk. Pîr Muhammed Hasan, 1. Baskı, Matba'atü'l-Mucme'i'l-'İlmiyyi'l-'Irakî, Bağdat 1978.

ES-SEKKÂKÎ, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr Muhammed b. 'Alî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, thk. Na'im Zurzûr, 2. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1987.

- ES-SUBKÎ, Behâuddîn, *'Arûsu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîşi'l-Miftâh*, thk. 'Abdülhamîd Hindâvî, 1. Baskı, 2 cilt, el-Mektebetü'l-'Aşriyye, Beyrut 2003.
- EŞ-ŞERTÛNÎ, Reşîd, *Mebâdi'u'l-'Arabiyye fî's-Şarf ve'n-Nahv*, 4. Baskı, Maṭba'atü'l-Kâtûlîkiyye, Beyrut 1942
- EṬ-ṬABERÎ, Ebû Ca'fer Muḥammed b. Cerîr eṭ-Ṭaberî, *Tefsîru't-Ṭaberî*, thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuḥsin et-Turkî, 1. Baskı, 25 cilt, bi-Dâri Hecr, Kahire 2001.
- EZ-ZUḤAYLÎ, Vehbe, *et-Tefsîru'l-Münîr*, 10. Baskı, 17 cilt, Dâru'l-Fikr, Şam 2009.
- FEYYÛD, Besyûnî 'Abdulfettâh, *'İlmu'l-Bedî'*, 2. Baskı, Daru'l-Me'âlimi's-Şekâfiyye, Kahire 1998.
- GÜR, Süleyman, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2017.
- HACİMÜFTÜOĞLU, Nasrullah, "Bedî'" *DİA*, C. 5, TDV Yayınları, İstanbul 1992, 320.
- İBN 'ÂŞÛR, Muḥammed eṭ-Ṭâhir, *Tefsîrû't-Taḥrîr ve't-Tenvîr*, 1. Baskı, 30 cilt, ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, Tûnus 1984.
- İBN FÂRİS, 'Aḥmed b. Fâris b. Zekerîyyâ Ebu'l-Ḥuseyn, *Mu'cemu Meḳâyîsi'l-Luġa*, thk. 'Abdusselâm Muḥammed Hârûn, 6 cilt, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1979.
- İBN MANZÛR, Ebu'l-Faḍl Cemâlüddîn Muḥammed b. Mûkerrem b. Manzûr el-'İfrîkî el-Mışrî, *Lisânü'l-'Arab*, C. 10, Dârun Sâdr, Beyrut bty.
- İBNÛ'L-MU'TEZ, Ebu'l-'Abbâs 'Abdullâh, *Kitâbü'l-Bedî'*, thk. 'İrfân Maṭaracî, 1. Baskı, Mü'essesetü'l-Kütübi's-Şekâfiyye, Beyrut 2012.
- İBNÛ'N-NÂZİM, Bedruddîn b. Mâlik eş-Şehîr bi-, *el-Mişbâh fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, thk. Ḥusnî 'Abdulcelîl Yûsuf, 1. Baskı, Mektebetü'l-'Âdâb, Kahire 1989.
- KARAMAN, Hayreddin, ÇAĞRICI, Mustafa, DÖNMEZ, Mustafa Kâfi, GÜMÜŞ, Sadrettin, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4. Baskı, 5 cilt, DİB Yayınları, Ankara 2012.
- KIRBIYIK, Kasım, "Tîfâşî" *DİA*, C. 41, TDV Yayınları, İstanbul 2012, 149.
- LÂŞÎN, 'Abdulfettâh, *el-Bedî' fî Dav'i Esâlîbi'l-Ḳur'ân*, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire 1999.
- MAṬLÛB, 'Aḥmed, *Mu'cemu'l-Muşṭalahâtî'l-Belâġiyye ve Taṭavvuruhâ*, 1. Baskı, 3 cilt, ed-Dâru'l-'Arabiyye li'l-Mevsûât, Beyrut 2006.
- ÖZBALIKÇI, Mehmet Reşit, "İbnü'n-Nâzım" *DİA*, C. 21, TDV Yayınları, İstanbul 2000, 168.

T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, *Qur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân Yolu Meali*, 2019, <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf> (Erişim: 04.07.2020-12.07.2021).

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:

Doğum Yılı ve Yeri:

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi:

Yüksek Lisans Öğrenimi:

